

ARANTZAZUKO ARTXIBOKO
BERTSOPAPERAK

ISBN: 978-84-7240-308-6

L.G.: SS-796-2018

© Arantzazuko Frantziskotar Probintzia

ARANTZAZU E. F.

Arantzazuko Santutegia – 20567 Oñati
Tfn. 943780951 / Tfx. 943783370

Ategorrieta Hirib. 23, 1 esk. – 20013 Donostia
Tel. 943271713
abaltzategi@jakin.eus

Banaketa / Distribución

Castillo de Villamonte, 2. – 01007 Vitoria-Gasteiz
Tfn./Tfx. 945147224
P.E.: info@edicionesfranciscanasarantzazu.com

Graf. Astarriaga – 31178 Abartzuza

ADK - ARANTZAZU DUT KANTAGAI

— X —

ARANTZAZUKO ARTXIBOKO BERTSOPAPERAK

Edizioa, sarrerek eta oharrak

PAULO AGIRREBALTZATEGI

efarantzazu
edizio frantsiskotarrak - ediciones franciscanas

Oñati, 2018

ADK
"ARANTZAZU DUT KANTAGAI"
liburu saileko liburukiak:

- ADK-I. ARANTZAZU: BOST MENDETAKO POEMAGINTZA
ADK-II. ARANTZAZUKO BALADAK ETA KOPLA ZAHARRAK
ADK-III. ARANTZAZUKO KONDAIRA BERTSOTAN
ADK-IV. ARANTZAZU BERTSO BERRITAN
ADK-V. ARANTZAZUKO OLERKIAK ETA OLERKARIAK
ADK-VI. ARANTZAZUKO KANTA BERRIAK
ADK-VII. GANDIAGA: ARANTZAZU DUT KANTAGAI
ADK-VIII. ARANTZAZU CANTADO POR SUS POETAS
ADK-IX. AHOZ AHO. ARANTZAZUKO KANTA ZAHARRAK
ADK-X. ARANTZAZUKO ARTXIBOKO BERTSOPAPERAK

AURKIBIDEA

Sarrera (<i>Paulo Agirrebaltzategi</i>).....	11
Gipuzkoatarren kondaira Erromatarren garaian: Erromatarren bertso berriak.....	
.....(1767-1845) <i>Jose Ignazio Iztueta</i>	17

I. REA/JK KOADERNOKO BERTSOPAPERAK

Gernikako Arbola (1853)	(1820-1881) <i>Jose Maria Iparragirre</i>	38
Bost Ilaga sagraduak	(1835-1869) <i>F. Petirena</i> “Xenpelar”	42
Komeni diran bertso berriak	<i>F. Petirena</i> “Xenpelar”	46
Santa Barbarari	<i>F. Petirena</i> “Xenpelar”	51
Eriotziaren gainian (1872)	(1811-1893) <i>Manuel A. Imaz</i>	57
Azken juizioaren gainean (1916).....	<i>Manuel A. Imaz</i>	65
Loiolako San Ignazioaren bizitza	<i>Manuel A. Imaz</i>	82
Purgatorioan dauden arimak	<i>Manuel A. Imaz</i>	91
Neskazar bati	<i>Manuel A. Imaz</i>	97
Jaungoikoak salba zaitzala (1894)	Ezzg.+1851-1902) <i>J. Kruz Elizegi</i>	101
S. Pabloren bizitza	(1855-1905) <i>Joan Maria Zubizarreta</i>	103
San Antonio	<i>Joan Maria Zubizarreta</i>	110
Aita San Ignazio	<i>Joan Maria Zubizarreta</i>	118
Santa Jenobeba nolakoa zan	<i>Joan Maria Zubizarreta</i>	125
Gazteak eta gurasoak.....	<i>Juan Maria Zubizarreta</i>	133
Ferminarenak (1903).....	<i>Frantzisko Larrañaga</i>	137
Gernikako Arbola	(1860-1936) <i>J. M. Lujanbio</i> “Txirrita” ...	141
Munduaren asierako bertsoak	<i>J. M. Lujanbio</i> “Txirrita”	145
Frai Balentin de Berrio-Otxoa (1906)	Bertso-jartzaile ezzg.....	150
Aita San Frantzisko (1926?)	<i>Maria Jesus Igartua</i>	156
Damatxo gazte batentzat	<i>Bernardo Urkia</i>	158
Gonzagatar Luis Santua	Bertso-jartzaile ezzg.....	163
Armentiako S. Prudentzioren bizitza	Bertso-jartzaile ezzg.....	169
Soltero daenak espabilatzeko bertsoak	Bertso-jartzaile ezzg... ..	176
Irungo fondako iru neskatzak	Bertso-jartzaile ezzg.....	180
Aurtengo segarientzako bertsoak.....	<i>Jose Manuel Alzarra</i>	184

II. G2T SORTAKO BERTSOPAPERAK

Gipuzkoako historiaren sustantzia	<i>Jose Matias Balerdi</i>	190
Zarauzko Misiua (1935).....	(1884-1957) <i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi” ...	195
Ernioko gurutzea (1947)	(1913-1999) <i>I. Eizmendi</i> “Basarri” ...	200
Gogojardun edo Ejerziziotako bertsoak	<i>Albizu</i> ...	204
Katalinen eta Joxe Antonioren ezkontza	Bertso-jartzaile ezzg	208
Urrategiko Ama (1950).....	(1911-1989) <i>P. Larrañaga</i> “P. Barbero” ...	216
San Ignazioren gainian (1956)	(1884-1951) <i>S. Etxaniz</i> “Balentxi” ...	220

III. ARANTZAZUKO LITERATUR ARTXIBOKO BESTE BERTSOPAPERAK ETA SORTAK

Zarauzko erriari	(1884-1957) <i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	228
San Rokeren bizitza.....	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	233
1950eko Misio Santua.....	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	239
Sansonen bizitza (1936)	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	244
San Pedroren bizitza.....	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi” ..	249
Misiua (1940)	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	255
San Pelaio (1913)	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	260
Bertso berriak: Tristegarriak (1948)	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi”	265
Bertso berriak: Sentimentugarriak (1945).....	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi” ...	269
Gesalagatar aizpen abitu-artzea (1945)	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi” ...	274
1908ko Misiua.....	<i>J. B. Gesalaga</i> “Zaldubi” ...	279
Oñatiko Oñatiarrak (1922).....	(1877-1965) <i>Graziano Anduaga</i>	286
Beartsua da berez (1946)	<i>G. Anduaga</i> “Arantzazuko Aitona” ...	290
Okumardingo Santiago (1957).....	<i>G. Anduaga</i> “Gesaltzako Graziano”	296
Oñatiri (1961)	<i>G. Anduaga</i> “Oñatiko Oñatiarra” ...	300
Gesaltzako Graziano (1945)	Bertso-jartzaile ezzg.	304
Salvadore egunian	(1884-1967) <i>Gregorio Atxa-Orbea</i> “Orbe”	307
Bertso berriak: Arrateri	<i>Gregorio Atxa-Orbea</i> “Orbe”	315
Dantzazaliei (1933)	Bertso-jartzaile ezzg.	323
Ameriketara dagoen Segundari (1930).....	<i>Joxe Zapirain</i>	328
Gurasoak (1932).....	<i>Xanti Uranga</i> “Zebain”	332
Ama Euskereari azken agurrak (1879).(1841-1906)	<i>Felipe Arrese Betia</i>	336
Euskera maitagarria (1927).....	(1878-1942) <i>Kepa Enbeita</i>	338
Euskaldun fededun / Gure euskera maitea .	<i>Onaindia?</i> (+ <i>Arrese Beitia</i>) ...	340
Moro katua.....	<i>Tx. Jakakortajarena - N. Etxaniz</i>	342
Pobriak eta aberatsak (1957).....	(1878-1945) <i>Ramon Intzagarai</i> (?)	344
Arduaren lau indarrak	<i>Martzel Andrinua</i> “A. Martzel”	346
Aiton baten esanak (1949).....	(1913-1999) <i>I. Eizmendi</i> “Basarri” ...	348
Berriak itz neurtuetan (1953)	<i>I. Eizmendi</i> “Basarri”	350
Misioak izan ditugu (1950)	<i>I. Eizmendi</i> “Basarri”	353

Jaioterrian izandu nitzan (1956)(1909-1983) <i>M. Olaizola</i> “Uztapide” ...	358
Etorkinak eta euskaldunak	(1924-1988) <i>J. J. Mitxelena</i> ... 363
Profesioko bertsuak (1956)	<i>Sebastiana Gesalaga</i> 367
Misio santua (1950).....	(1892-1974) <i>J. K. Larrañaga</i> “Nekazabal” 370
Ave Maria	Bertso-jartzaile ezzg 376
Maitasuna (1952)	[Hondarribiko kaputxinoa] 379
Agur Jesusen Ama (1952).....	[Hondarribiko kaputxinoa] 380
Stabat Mater dolorosa (1952)	[Hondarribiko kaputxinoa] 382
Atozte, Kristauak (1952).....	[Hondarribiko kaputxinoa] 383
Gesaltzako Graziano jaunari (1945)	Kaletar bat 384
Gesaltzako Graziani erantzuna (1945)	Kaletar bat 387
Nere lagun Grazianori (1945).....	Kaletar batek 392
Langile baten erantzuna (Grazianori).....	Langile bat 394
Gesaltzako Grazianeri, txantxa-benetan	<i>I. Eizmendi</i> “Basarri” 399
Olerki-aldian (1931).....	<i>Joan Mujika</i> “Luistar” 402
San Antonio Urkiolakua.....	(1781-1849) <i>Joan Jose Mogel</i> 406
San Antonio Paduakua	<i>Joan Jose Mogel</i> 411
Kristinau baten lanak.....	<i>Joan Jose Mogel</i> 413
Linuaren penak.....	(1745-1804) <i>Joan Antonio Mogel</i> 421
Asistar Kalare Deuna (1935)	<i>Domingo Sagardui</i> 426
Atxurlari ta Nekezale guztientzat (1831) <i>J. R. de Larrinaga</i> (biltzailea)	430
“Illuminare”	(1893-1971) <i>Joakin Aldabe</i> 436
Aupa estropak! (1956)	<i>Joakin Aldabe</i> 438
Kristo Errege (1956)	<i>Joakin Aldabe</i> 440
Zeintzu dira erria (1957)	<i>Joakin Aldabe</i> 442
De la Salle Joan Bautistari kanta (1952).....	Bertso-jartzaile ezzg 446

SARRERA

Arantzazuko kondaira bertsotan liburuan ikusiak ditugu bertsopaper batzuk, Santutegiko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman jasoak; bertako kondaira kantatzen-kontatzen dutenak, hain zuzen ere. Horietan ospetsuena Telleriarteko Plazaolaren 1854ko hogeitabi bertsoko sorta da, hainbat aldaera eta ediziotan (osorik edo partez) aurki daitekeena.

Bilduma bereko *Romances Euskéricos de Aránzazu* koadernoan –laburduraz, REA-JK– eta G2T deituriko sortan bestelako bertso ugari daude jasota, Arantzazuko gaia ez, bestelakorik landu zutenak: bertsopaper inprimatutan nahiz eskuzkotan. Arantzazuko balada, koplak eta bestelako kanta-paperekin batera daude, beraz, bertsopaperok bi iturri horietan. Badira, ordea, Arantzazuko Literatur Artxiboan beste bi bilduma, bertso sorta ugari osatuak –BPR, 15 eta BPR, 16; lehen bertako Artxibo Historikoan, B-8-10-6 eta B-10-8-7 signaturadunak–: Gehienak bertsopaper inprimatu solteak dira (29), badira bertso sorta daktilografatuak (11) eta bertso sorta ezku idatziak (13); eta badira bestelako bertso sorta eta kanten testu inprimatuak, inoiz multzoka (9). Denetara 62 pieza; bat edo bi dira horietan Arantzazu bera kantatzen dutenak; horiek eta Arantzazuko Literatur Artxiboko beste lekuetan dauden gai berekoak, Arantzazuri buruzko bertsopaperak eta bertso sortak, ADK-ko *Arantzazu bertso berritan* liburukian (IV.enean) doaz.

Denetara 100 inguru bertso sorta dira, beraz, Arantzazuko Literatur Artxiboan bilduak, Arantzazu ez beste zerbait kantatzen dutenak –esker-tzekoak dira hango fraideen ardura eta ahalegina, horrelako dokumentuak biltzen eta jasotzen ipinitakoa–.

<i>Iturriak</i>	<i>Denetara</i>	<i>Ald.-Lib.-tan argitaratuak</i>	<i>Argitaragabeak</i>
REA/JK	28	19 (Auspoa: 16)	9
G2T	11	7 (Auspoa: 4)	4
BPR, 15 + 16 kaxak	62	37 (Auspoa: 17)	25
Denetara	101	63 (Auspoa: 37)	38

Taulan ikusten denez, sorta asko, bertsopaperaz gainera, inprimatuta daude aldizkaritan (bereziki *Arantzazu* aldizkarian) eta liburutan ere (batez ere *Auspoa* sortan); horretarako batzuetan zuzenean Arantzazuko artxiboko kopia baliatu zuten iturritzat; gehienetan, ordea, bestelako edizioen bat erabili zuten, edota edizio berekoa izanik ere, beste nonbaiteko kopia hartu zuten oinarritzat –Antonio Zabalak hamar bat bertsopaper argitaratu zituen bakarrik, Arantzazuko aldaera, edizioa edo kopia oinarritzat hartuz, nahiz eta beste batzuetan hangoa ere ezaguna izan berak–.

Arantzazuko artxiboko bertsopaper eta sortetan gehienak dira, beraz, inola ere argitaratu gabe daudenak, edota hango jatorrizko bertsopapera ez besteren bat erabiliz argitaratuak. Horregatik uste izan dut, merezi duela Arantzazuko ondare horren lekukotasuna jasotzea, horrelako dokumentu denak ordenatuta eta batean argitaratuz. Bakoitzean adieraziko dut non aurki daitekeen horren bestelako ediziorik: bertsopaper soltetan, aldizkaritan nahiz liburutan. Aipaturiko hiru iturrietan errepikatuta dago bertsopaper bera batzuetan; horregatik 90 dira hemen bildutako testuak.

Arantzazuko fraide bertsolarien artxibo pertsonaletan aurkitu ahal dira bestelako bertso sorta ugari ere, aldizkaritan eta liburutan argitaratuak nahiz oraindik argitaratu gabeak: Nikolas Segurola, Bitoriano Gandiaga, Dionisio Arruti, etab. Horien guztienak bilduta, beste tomo mardula eratu ahal izango litzateke. Baina hori bestelako lana da. Gainera, horrelako fraide bertsolarien Arantzazuri buruzko bertso sortak ADK sail honetako beste liburuki batean jasota daude (IV.ean).

Joan Ignazio Iztuetaren aparteko bertso sorta (1823) kenduta, mende beteko bertsoak dira hemengoak: XIX. mendearen erdi inguruan hasi eta XX. mendearen erdi ingurura artekoak.

Iztuetaren “Gipuzkoatarren kondaira erromatarren garaian” sortari tratamendu berezia eskaini ondoren bilduma honen hasieran bertan, beste guztiak artxiboko iturriaren arabera hiru ataletan sailkatu ditut –gutxi batzuetan iturri bat baino gehiagotan daude bertsopaper berberaren

kopiak; horrelakotan behin bakarrik jaso dut bertso sorta, artxibo-iturri ezberdinen berri emanez—. Hona, beraz, liburu honen atalak:

- I. *Romances Euskéricos de Arantzazu* (REA/JK) koadernoko bertso-paperak (ik. ADK, I. liburukia, 2. atala).
- II. G2T sortako bertso-paperak (ik. ADK, I. liburukia, 2. atala).
- III. Arantzazuko Literatur Artxiboko beste bertso-paper eta sortak: BPR-15 eta BPR-16 artxibo-kaxetakoak.

I. eta II. ataletako bertso-paperak ordenatzekoan, irizpide kronologikoa hartu dut nagusitzat, bertso-jartzaileak idatzi zitueneko urtea kontuan izanik; baina sarritan ezagutzen ez sortze-data; horregatik bertso-jartzaileen antzintasunaren irizpidea erabili dut gehienbat, horietako bakoitzaren bertso sortak sailean bilduz; dena dela, bigarren irizpide hau ere ezin guztiz zorrotza izan, batzuetan ezezagunak zaizkigulako bertso-jartzailearen izena bera edota jaiotza-heriotzen datak. III. atalekoak artxiboko signatura-zenbakien ordenan eman ditut.

ADK-ko liburuki honetako bertso-paperen bildumak artxibo-dokumentuen balioa du funtsean; iturriko testua errespetatu egin dut, beraz, bere horretan. Baina, bestalde, gaurko irakurlearen mesedetan zerbait eguneratzen saiatu naiz; filologoaren lanetan sartu gabe, ordea:

a) Lexikoa eta morfologia ez ditut ukitu, forma dialektalak eta batzuetan bertsolariaren forma pertsonalak edota bertsoaren neurriari egokituak beren horretan utziz; adibidez, -iyo-, -iya-, -iyu (guziyok, amoriyo, enbusteriya, erromeriya, eta horrelakoak), -ija-, -ijo- (andija, bijotza, eta horrelakoak) eta -uba-, -ube- (buruba, eskojituba, mugatuba, ditube, zuben, eta horrelakoak) beren horretan utzi ditut, nahiz eta autore bakoitzak ez eduki irizpide finkorik batzuetan.

b) Bertso-paperetan sarritan inprimaketa-okar nabarmenak ageri dira: horrelakoak zuzentzen saiatu naiz, baina gehienetan aldaketaren berri emanez oin-oharretan.

c) Ortografiari dagokionez eguneratu egin ditut testuak, baina neurri batez bakarrik: h-ak, adibidez, ez ditut sartu; bestalde, ‘bertso’, ‘kontsideratu’, ‘sententzia’ idatzi ditut jatorrizkoan ‘berso’ (edo ‘verso’), ‘konsideratu’, ‘sentenzia’ (edo ‘sentencia’) idatzita daudenean.

d) <s> eta <z> soinuen transkripzioa aski anarkikoa da sarritan bertso-paperetan; gaurko ortografia arautura ekarri ditut horrelakoak.

e) ‘Mixio’ hitzaren idazkera errespetatuz, tituluetan ‘misio’ idatzi dut.

ITURRIAK ETA LABURDURAK

AGIRREBALTZATEGI, PAULO (ed.) (2012), *Araozko kantuak eta kontuak. Bitoriano Gandiagak Araoztarren ahotatik batuak*, Oñati: Arantzazu E.F.

URIARTE, JOSE ANTONIO (1987), *Poesía Bascongada. Dialecto vizcaíno* (Ed.: Jon Kortazar - Miren Billelabeitia), Bilbo: BFA.

ZAVALA, ANTONIO (1962), *Joan Mari Zubizarreta bertsolaria* [Auspoa, 82], Tolosa: Auspoa.

ZAVALA, ANTONIO (1967), *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria* [Auspoa liburategia, 62], Tolosa: Auspoa.

AKZ – Arantzazuko Kanta Zaharrak (argitalpena) (Arantzazuko Musika Artxiboa: Sección Db – Carpeta R 33).

AKZB – “*Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduma*”. Arantzazuko Literatur Artxiboan bilduta dauden kanta zahar (balada, bertso, koplak, etab. en gorputz osoa), hainbat sorta eta kopiaz osatua. (Horiei buruzko azterketa historiko-kritikorako ik. ADK, I. lib.). .

G2T – Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako sortetako bat (Moldatzailea: Paulo Agirrebaltzategi), 93 or. fotokopiatu: baladak, bertso sortak eta bestelako eliz kantak. (Ik. ADK-I, 2. atala).

CPV – RESURRECCIÓN M. DE AZKUE, *Cancionero popular vasco*, I-II tomo, Biblioteca de La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1968 (edizio faksimila).

DCV – AITA DONOSTIA, *Cancionero Vasco* (Ed.: Jorge de Riezu), 4 tomo, Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1994.

REA/JK – Romances Euskéricos de Aránzazu. “Jatorrizko Koadernoak” (Arantzazuko Santutegiko artxiboa, XV-27. Arm. 3, 14-9) (Ik. ADK saileko I. liburukia, 2. atala: “REA/JK-ren familia ugaria”).

AranLitArtx – Arantzazuko Literatur Artxiboa.

AranArtxHist – Arantzazuko Artxibo Historikoa

- i. g.: inprimategirik gabe
- a.-i. g.: autore-izenik gabe
- u. g.: argitalpen-urterik gabe
- o.g.: orrialderik gabe

ARANTZAZUKO LITERATUR ARTXIBOKO
15 ETA 16 KAXETAKO BERTSOPAPERAK ETA SORTAK

Titulua	Bertso-jartzailea	Signatura
<i>Berso Berriac</i>	Joan B. Gesalaga “Zaldubi”	15-001
<i>Berso berriac. San Roque'ren bizitzai jarriac</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-002
<i>Zarauzko Mixiyuari</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-003
<i>Bertso berriak, 1950'ko Mixiyo Santuai jarriak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-004
<i>Bertso berriyak. San Pedro'ren bizitzari jarriyak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-005
<i>Bertso berriyak. Sanson'en bizitzari jarriyak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-005
<i>Bertso berriyak mixiyuari jarriyak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-006
<i>Bertso berriyak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-007
<i>Berso berriac tristegarriac</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-008
<i>Bertso berriak, sentimentu garriak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-009
<i>Bertso berriak. Zarautz'en 1945'garren urtian jarriak</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-010
<i>Bertso berriac, Guezalaga-tar batek jarriac</i>	Joan Bautista Gesalaga	15-011
<i>Bertso berriak Urbiako ermitaren bedeinkaziorako egunean jarriak</i>	Graziano Anduaga “Arantzazuko Aitona”...	15-012
<i>Oñatiko Oñatiarrak</i>	Graziano Anduaga	15-013
<i>Bertso berriak, Arantzazuko Aitonak jarriak</i>	Graziano Anduaga	15-014
<i>Okumardin'go Santiago'ri eun urte betetzean</i>	Graziano Anduaga	15-015
<i>Bertso berriak Oñati'ri jarriak</i>	Graziano Anduaga	15-016
<i>Gu euskaldunak berso zaliak</i>	Graziano Anduaga	15-017
<i>Bertso berriak. Gregorio Orbek jarriak</i>	Gregorio Atxa-Orbe	15-018
<i>Bertso berriak [Arrateri]</i>	Gregorio Atxa-Orbe	15-019
<i>Munduaren asierarako bertzuak. Chriritak jarriyak</i>	J. M. Lujanbio “Txirrita”	15-020
<i>Bertso berriak dantza zaliei jarriak</i>	Anonimoa	15-021
<i>Bertso berriyak. Zampirain'tar Jose'k jarriyak</i>	Jose Zampirain	15-022
<i>Bertso berriyak. Intxauspe'k –Itxaspek– jarriyak</i>	Irastortza “Itxaspe”	15-022
<i>Bertso berriyak Urangatar Xantik jarriyak</i>	Xanti Uranga	15-023
<i>Euskera maitagarria</i>	Kepa Enbeita	15-024
<i>Pobriak eta aberatsak</i>	Ramon Intzagarai	15-024
<i>Euskaldun fededun</i>	Onaindia – F. Arrese Beitia	15-024
<i>Arduaren lau indarrak</i>	Martzel Andrinua	15-024
<i>Aiton baten esanak</i>	Iñaki Eizmendi “Basarri”	15-024
<i>Moro katua</i>	Txomin Jakakortajarena - Nemesio Etxaniz	15-024

<i>Ama Euskereari azken agurrak</i>	Felipe Arrese Beitia	15-024
<i>Nere bordatxotik. Berriak itz neurtuetan</i>	Iñaki Eizmendi "Basarri"	15-025
<i>Mixioak izan ditugu! Basarrik antolatutako bertsoak</i>	Iñaki Eizmendi "Basarri"	15-026
<i>Bertso berriak Manuel Olaizola "Uztapide" k jarriak</i>	Manuel Olaizola "Uztapide"	15-027
<i>Bertso berriak, Oyartzun'go Mitxelena'k jarriak</i>	Jose Joakin Mitxelena	15-028
<i>Profesioko bertsoak</i>	M. Niño Dios (S. Gesalaga)	15-029
<i>Mixio Santuaren oroimenean</i>	J. K. Larrañaga "Nekazabal"	15-030
<i>Ernio'ko gurutz santuaren babespean</i>	Iñaki Eizmendi "Basarri"	15-031
<i>Gure Ama Birjiña Arantzazukoari</i>	Plazaola Telleriartekoa	15-032
<i>Berso berriak, Ama Birgiña Arantzazukoari</i>	Felipe Arrese Beitia	15-033
<i>Ama Birgina Arantzazukoaren cantac</i>		15-034
<i>Ama Birjiña Arantzazukoaren kondaira zortziko aundietan</i>	Felipe Arrese Beitia	15-035
<i>Arantzazuko Ama Birjina</i>	Anonimoa	15-036
<i>Asistar Kalare Deunari</i>	Domingo Sagardui	16-011
<i>Ave Maria + Santa Maria</i>	Anonimoa	16-001
<i>Maitasuna</i>	[Hondarribiako Kaputxinoa]	16-002
<i>Arantzazu'ko Amak</i>	[Hondarribiako Kap.]	16-002
<i>Stabat Mater dolorosa</i>	[Hondarribiako Kap.]	16-002
<i>Atozte kristuak</i>	[Hondarribiako Kap.]	16-002
<i>Agur, Jesus'en Ama</i>	[Hondarribiako Kap.]	16-003
<i>Kaletar batek Guezaltzako Graciano jaunari</i>	"Kaletar bat"	16-004
<i>Gesaltza-ko Grazian-i erantzuna (Kaletar bat)</i>	"Kaletar bat"	16-005
<i>Nere lagun Gracianori</i>	"Oñatiko Kaletar bat"	16-006
<i>Gesaltzako Grazian-eri txantxa-benetan</i>	Iñaki Eizmendi "Basarri"	16-007
<i>Arantzazu'ko Amak lagunduz</i>	"Langile bat"	16-008
<i>Olerki-1503aldian</i>	"Luistar"	16-009
<i>San Antonio Urquiolaquarenac</i>	Joan Jose Mogel	16-010
<i>San Antonio Paduacuarenac</i>	Joan Jose Mogel	16-010
<i>Cristiñau baten lanac</i>	Joan Jose Mogel	16-010
<i>Liñuaren penac</i>	Joan Antonio Mogel	16-010
<i>Arantzazutik escubitara</i>	Anonimoa	16-012
<i>Achurlari ta Nequezale guztientzat denpora igarogarriya</i>	Anonimoa	16-013
<i>Illuminare</i>	Joakin Aldabe	16-014
<i>Aupa. Estropak!</i>	Joakin Aldabe	16-014
<i>Kristo Errege</i>	Joakin Aldabe	16-014
<i>Nere erriyak ondrazten nau azaletik, bañan...</i>	Joakin Aldabe	16-014
<i>De Lasalle Juan Bautista'ri kanta</i>	Anonimoa	16-015

JOAN IGNAZIO IZTUETA

ERROMATARREN BERTSO BERRIAK
GIPUZKOATARREN
KONDAIRA ERROMATARREN GARAIAN
(Arantzazuko bertsopaperik antzinakoena, 823)

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)

AZKB: REA/JK, 176-177 or.

Euskal-Erria, VI, 1883, 341-342 or.

Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumako “Erromatarren bertso berriak: Gipuzkoatarren kondaira erromatarren garaian” ez da Arantzazuko bertsopaperik zaharrena, baina bai bertako artxiboko bertso sortarik zaharrena jasotzen duena. Eta ez da edonorena eta edonolakoa: Joan Ignazio Iztuetaren bertso famatuena da, non Gipuzkoarren eta Erromatarren arteko Errezilgo gudua eta ondorengo borroka eta harremanak baitaude kontatuta. Horregatik ipini dut hemen lehen lekuan.

Historia luzea du sorta honek, J. I. Iztuetak bertsoak ipini zituenetik; hainbat argitalpen izan ditu: liburutan, aldizkaritan eta bertsopaperetan. Hamaika edizio behintzat eskutara ditugu, autoreak berak idatzitako eskuizkribuarekin batera. Horietako bi dira bertsopaperak, nik ezagutzen ditudanak: Arantzazukoa eta Donostiako KMK-koa; edizio ezberdinak dira biak. Gehiago ere izan ziren agian, eta nonbait aurkitu ahal dira. Paper soltetan, liburutan eta aldizkaritan ez ezik, herritarren ahotan ere ibili ziren eurrez bertso hauek, *Euskal-Erria* aldizkariak lehenbizikoz (1883) argitaratu zituenetik behintzat. Lehen edizio hau berezia eta adierazgarria ere bada, beste aldaera guztien artean, beherago ikusiko dugunez.

Aurrenik, beraz, bertso sortaren edizio eta aldaeren historia eta aurkezpena egin nahi dut.

1. Bertso sortaren edizioak

Bada sortaren eskuizkribua KMK-ko Urkixoren sailean, seguruenik Iztuetak idatzia, horren azpiko oharrak, beste norbaitek idatzitakoak, dioenez: “On Juan Ignacio Iztueta-zanac izkribatua”.

Ondoren honako edizioak behintzat izan ditu bertso sortak:

1. *Euskal-Erria*, 1883.
2. *Guipuzcoa-tarren condaira erroma-tarren denboran* (J. I. Iztuetaren liburua), 1895.
3. *Euskalzale*, 1899.
4. *Ibaizabal*, 1902.
5. *Argia*, 1925.
6. *Arantzazu*, 1968.
7. *Iztueta'ren olerkiak* liburua, 1978.
8. *Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira edo historia* (3. edizioa), 1990.
9. Bertso papera, 1895-1899 ingurukoa (KMK).
10. Bertso papera, 1900aren ondorengoa (Arantzazuko Literatur Artxiboan).

0. Iztuetaren eskuizkribua (1823). Titulua: *Guipuzcoa-tarren condaira Erroma-tarren denboran*. (KMK, [http://irudi.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DCMVisorBibliotecaWEB/Visor.do?id=/Bi_Biblioteca\[@PH_Amicus=%2233634%22\]&hizkuntza=E](http://irudi.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DCMVisorBibliotecaWEB/Visor.do?id=/Bi_Biblioteca[@PH_Amicus=%2233634%22]&hizkuntza=E))—Signatura: J.U.099305723a. Esan dudanez, lehen orrialdeko oinean dakar, beste norbaitek idatzita: “On Juan Ignacio Iztueta-zanac izkribatua”.

1. Euskal-Erria aldizkarikoa. *Guipuzcoa-tarren condaira erromatarren denboran* (*Euskal-Erria*, VIII, 1883, 341-343 or.). Jatorrizko eskuizkribua jaso zuen zalantzarik gabe, berdin-berdinak baitira bietako testuak, bertako itxurazko kontradikzio ortografiko eta guzti, Iztuetaren ‘s’ eta ‘z’ letren erabilera zerbait “zuzendu” badu ere aldizkariko edizioak. Bertso-jartzailearen izena argi eta garbi dago oinean. Zazpigarren bertsoa honetara dago eskuizkribuan: “Nolabait ere adertu naiez”... ‘adertu’ hori, seguruenik kopistaren okerra, ‘agertu’ idatzi zuen aldizkariak; era berean, zortzigarren bertsoan honetara dago 6. lerroa: “Emen dauscac nic nerekin”... Aldizkariak ‘dauzkat’ zuzendu zuen aditza.

Aldizkari berean bada beste bertso sorta bat “Gipuzkoarren eta Erromakoen antziñako kondaira” tituluko eta “Zertara datoz odol sutuan” hasten dena, Victoriano Iraolak sinatua (XLVIII, 1903, 158-160 or.).¹

2. Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira edo historia liburuen 2. edizioa (1895). Titulua: *Guipuzcoa-tarren condaira erro-ma-tarren denboran...* Juan Ignazio Iztuetaren liburuen bigarren edizioaren eranskinean sartu zuen editoreak bertso sorta: Azpeitian aurkituriko eskuizkriburen batetik hartuta, editoreak berak omen dioenez.² KMK-ko eskuizkribua eta liburuko testua konparaturik, badirudi Azpeitiko eskuizkribua eta KMK-koa hurbileko kopiak zirela. Azken hau eta liburuko testua funtsean berdinak dira; baina garaiko egokitzapen ortografikoez gain, bestelako aldaketa askotxo, batzuk nabarmen samar-rak, egin zituen editoreak, bertsoaren neurriarengatik, edo arrazoi gramatikarengatik eta bestelakoengatik –ala hainbesteko ezbedintasunak ote zituen Azpeitiko eskuizkribuak?–.

Hona aldaera horietako batzuk –aurreneko forma KMK-ko eskuizkribuko da, eta bigarrena, Azpeitikoan oinarritutako edizioa–:

Lerroa	KMK	1895 edizioa	Oharrak
1/10	leen	len	Ankamotz geratzen da puntua. Agian txapeltxoa dauka jatorrizkoan ‘e’ letrak, baina hori gabe transkribatu dute ondorengo aldaera guztiek.
3/7	beala	bereala	Ankaluze geratzen da puntua, diph-tongoa ez egitera. Forma bera darabilte ondorengo bertsoiek, hitza bera aldatu ez dutenean.
4/5	aldan guzia	aal guzia	Bertsio horretan bakarrik ageri da lehen forma hori.
7/10	pelía	gerria	
8/1	euskaldunen agintariac	euskaldunaren agindariak	Bigarren forma dago ondorengo bertso guztietan; KMK-ko bertso-perean izan ezik.
9/7	makiñaren bat erro-matarrec	makiñaren bat erromatarrak	

¹ “Armiarma sarea”-k bere webgunean digitalizatuta dauka aldizkaria, eta beraz, bertso sorta ere bai, eskaneatuta: <http://www.armiarma.com/cgi-bin/urkiza/EBMODBER.pl?Bertso=24656>.

² Ik. Mari Jose Ezeizabarrenak jarritako oharra, berak egindako edizioan (Juan Ignazio Iztueta: *Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira edo historia* [Klasikoak 37] Euskal Editoreen Elkarte, 1990, 313. or.

10/1-2	iraun zuan gausa	iraun zuan gauzak	
10/6	ikuzirikan	ekusirikan	
11/5	Pelea irabazi dizute	Pelea ori irabaz dute	
12/5	Oyarzun-en zegoan eche bat	Oiarzun-en zan Jauregi- etxe bat	Euskaldunen gidariari noblezia modukoa ematearren aldatu ote zuen lerro hori?
12/8	Eun mendi mutillekin	eun mendi-mutill oñakin [onakiñ?]	Oinaren neurriagatik aldatu ote zuen?
	Cantabri-tarrak	Kantauritarrak	Bertso sorta osoan aldatu zuen hitzaren forma.
16/6	Biotzac zalto egingo zuten	biotzak salto egingo zien	
19/3	Erantzueran esan zioten	erantzuer-au esan zioten	
19/7	Jarrico gera zuen alaba / Onen zenar izatera	jarrico gera zuen alabak / gure emazte izatera	Edizioan egindako aldaketa nagusienetakoa da hemengo hau.
19/9	Anaitazun guziarekin	anaiatasun guziarekiñ	Oinaren neurriagatik idatzi ote zuen ‘anaiatasun’?
20/6-8	Oraindaño gorde ditu: / Probinzi onac seme leyelac / Orandaño [sic] izan ditu	egundaño gorde ditu: / Probinzi onek seme leialac / oraindaño izan ditu	Seguruenik ‘oraindaino’ hitza bertso berean ez errepikatzearren idatzi zuen ‘egundaño’ lehen aldikoan.
20/10	Bizi dan arte segitu.	beti, dan arte segitu.	

3. **Euskalzale aldizkarikoa.** *Guipuzkoatarren eta erromatarren kondairak* (*Euskalzale*, III, 1899, 7. zenb., 51-52 or.). Honako ohar honekin argitaratu zuen aldizkariak: “Itz neurtu oiek antziñakoak dirala badakigu, baiñan ez nork moldatuak izan ziren.” Editoreek ez zituzten nonbait 1884ko eta 1895eko edizioak ezagutzen. Badirudi autorerik eta urterik gabeko bertsopaperen batetik jaso zuela bertso sorta aldizkariak. Ezagutzen ditugun bi bertsopaperen eta *Euskalzale*-ko testuen artean kideasun nabarmenak daude, beraien artean bakarrik daudenak –garbi dago, bestalde, gure bertsopaperen iturri ez direla inola ere ez *Euskalzale* ez *Ibaizabal* aldizkariak, *Euskal-Errria* baino, seguruenik—. Dena dela, bertsopaperetako “erdal” hitz asko bestelako “garbiagoz” trukatu zituen aldizkariko arduradunak.

Aurrera joz, esan daiteke *Euskalzale* aldizkariko testua seguruenik KMK-ko bertsopapereko ediziotik edo oso antzekotik hartuta dagoela; eta ez Arantzazuko REA/JK koadernokotik. Arrazoiak: a) REA/JK-ko sortan azken bertsoa falta da, eta zazpigarren bertsoa azken lekuan dago jarrita; b) Seigarren bertsoa 5. eta 6. lerroak REA/JK-ko aldaeran bakarrik daude, eta oso bereziak dira. –REA/JK koadernoko bertsopapera *Euskalzale*-ko edizioa baino geroagokoa izan daiteke; eta

aldaera guztien artean bakarra geratzen da azken batez, nahiz nabarmenki *Euskal-Erria* aldizkarikoaren “mendekoa” eta KMK-ko bertso-paperekoaren oso kidekoa izan–.

Beraz, bertso-paperean –bereziki KMK-koaren– eta *Euskalzale* aldizkarikoaren arteko kointzidentziak seinalatuko ditut hemen –aurrenik *Euskal-Erria* aldizkariko forma doa, eta ondoren *Euskalzale* eta bi bertso-paperekoak; azken hauen artean batzuetan aldaera ortografikoak daudenez, *Euskalzale* aldizkariko grafia eman dut nagusitzat–:

<i>Euskal-Erria</i> aldizk.	<i>Euskalzale</i> aldizk. eta KMK-ko (eta REA/JK-ko) bertso-papereak	Berts/ lerroa	REA/ JK
Ogeita sei bat urte alde	Ogei eta sei bat urtez	1/1	1/1
Asmo gaistoac contrara ziran	Asmo gaiztoak aldrebes irten	1/7	1/7
Antistio-an eta Firmio / An Marco Agriparekin	Antistio eta Firmio, / Marco Agriparequin ¹	2/1-2	2/1-2
Nolabait ere agertu naiez / bere guda galgarria	Nolabait ere edertu naiak / bere guda galgarria ²	7/5-6	19/5-6
Batac besteri legia,	Bata besteen legea, (KMK: <i>Batac besteen leguea</i>)	7/8	19/8
Euskaldunen agintariac	Euskaldunaren agintariak	8/1	7/1
Zelai polita anche zegoan	Zelai eder bat antsen zegoen ³	13/3	12/3
Puntan burni zorrotzak	Ertzean baionetakin, ⁴	16/6	15/6
Transtiberico lur berri	Transtiberiko lur ori (KMK: <i>lurrori</i>)	17/10	16/10
Bi erri oyec pake gozoan	Bi erri oiek pake osuan (KMK: <i>osoan</i>) ⁵	20/1	
Orduti ziran gelditu:	Ordutik ziran gelditu (KMK: <i>Ordutic</i>)	20/2	
Gipuzcoa-onac bere fueroac	Gipuzkoak bere fueruak ⁶	20/5	
Oraindano izan ditu	Beti izandu oi ditu (KMK: <i>beti izan izanditu</i>) ⁷	20/8	
Beti dan-arte segitu.	bizi dan arte segitu. (KMK: <i>vici dan arte seguitu</i>) ⁸	20/10	

¹ Bertso-paperean hankamotz geratu zen puntua, jatorrizkoaren “an” aditzondoa kendu ondoren; garbi dago hortik jaso duela aldizkariak, batere aldatu gabe.

² ‘edertu’ hitza *Euskalzale*-n eta KMK-ko bertso-paperean bakarrik dago –REA/JK-n 19. bertsoa besteetako 7.a da: bertako 5/6 lerroak beste bidetatik doaz guztiz–.

³ *Euskalzale*-n eta bi bertso-paperean bakarrik dago “eder” adjektibo hori.

⁴ Bi bertso-paperean “puntan bayonetarekin” dago idatzita. Aldizkariak lerroa jaso zuen, baina ‘puntan’ hitza aldatu, ‘ertzean’ garbiagoa jartzeko.

⁵ Gorago esanda dagoenez, REA/JK-ko paperean 20. bertso hau falta da.

⁶ KMK-an “Gipuzkoak bere fueruak” zegoenez, horrela jaso zuen *Euskalzale*-k, konturatu gabe agian puntuaren neurriaren arazoa eduki zezakeela aldaera horrek.

⁷ ‘beti’ hitza jaso bai, baina zerbait zuzendu nahi izan zuen aldizkariak esaldia.

⁸ Bertso-paperekoak, nahiz gero *Euskalzale* aldizkariak, goraxeago ‘beti’ hitza erabilia dutenez, hemen ‘bizi’ nahiago izan dute.

Sarri samar, ordea, zuzendu egin du *Euskalzale* aldizkariak bertsopaperetako eta *Euskal-Erria* aldizkariko forma, puntuaren neurriagatik edo:

KMK eta REA/JK bertsopaperak (eta <i>Euskal-Erria</i> aldizk.)	<i>Euskalzale</i> aldizk.	Berts/lerroa	REA/JK
len, orain eta beti (KMK, REA/JK)	Lenago, orañ ta beti.	1/10	1/10
aimbeste milla guizon mendean / gure provinci bacarrac. (KMK, REA/JK, <i>Euskal-Erria</i>).	Ainbeste milla gizonen mende / Gure probentzi bakarra ¹	5/9-10	5/9-10
Asi arren etor berrian (KMK, REA/JK)	Asiakgatik etor-berrian ²	6/1	6/1
ori entzutearequin (KMK)	Gauz-ori entzunarekin ³	8/2	7/2
ango galai bat guiari berriz (KMK)	Ango galai bat berriz giari	12/7	11/7
Erromako Tiberiko / ibayaren erdian (KMK, REA/JK)	Erromaldeko Tiber erriko / Ibai aundian erdian, ⁴	13/1-2	12/7
ea ceren bidez botatzen zuten (KMK)	Ea zergatik botatzen zuten ⁵	15/3	14/3
Noiz bait biar da bildu ciraden / peleara alcarrequin (KMK)	Noiz bait bear da egun batean / Bildu ziran elkarrekin ⁶	16/1-2	15/1-2
larogei eta gueyago berriz / oyec Erromatarrari (KMK)	Larogei eta geiago oiek / Berriz erromatarrari; ⁷	17/3-4	16/3-4
jarrico guera zuen alaba / onan senar isatera, (KMK)	Jarrico gera zuen alaba / Oien senar izatera, ⁸	19/5/6	18/3-4

¹ Badirudi bertsoaren jatorrizko zentzua irauli egin duela hemen aldizkariak.

² Bertsopaperetako hankamotz ikusi duelako edo, aldatu egin du aldizkariak.

³ ‘gauz’ hitza sartzean –jakin ez zergatik– aditzaren forma laburtu behar izan zuen. Edo agian aurrenik aditzaren denbora aldatu nahi izan zuen, eta puntuaren neurriarena konpontzeko sartu zuen ‘gauz’ hitza.

⁴ Azken hauetan bi lerroak hankamotz zeudenez, aldizkariak osatu egin zituen bere erara, baina *Euskal-Erria* aldizkarikotik oso ezberdin, “Erroma ondoco Tiber zeritzan / Ibai bat aren erdian” baitzegoen idatzita aldizkari horretan.

⁵ Bertsopaperetako luzeegia delako edo beste zerbaitegatik, *Euskalzale*-k zuzendu egin zuen, hemengo honetan *Euskal-Erria* aldizkarian bezala jarriz, kasualitatez seguruenik, ez baitzuen hori ezagutzen. REA/JK-ko bertsopaperetan “ya zer bidez botatzen zuten” dago idatzita; oso antzekoa, beraz, bi bertsopaperetako.

⁶ Hemen ere bertsopaperetako testua –bertso sortaren beste aldaera guztietan dagoena – zuzendu gura izan du nonbait aldizkariak.

⁷ *Euskal-Erria* aldizkarikoan eta bertso sorta bietan dagoen testua aldatu nahi izan du, arrazoi sintaktikoengatik edo.

⁸ Beste aldaeretan agertzen den ‘onen’ edo ‘onan’ hori ondo iruditu ez nonbait, eta ‘oien’ idatzi zuen *Euskalzale*-k.

Euskalzale eta KMK-ko testuen arteko kointzidentziak nabarmendu eta aldizkariak egindako testu-zuzenketak agerian ipini ondoren, hiru-

garren bereizgarri bat geratzen zaigu seinalatzeko *Euskalzale*-ko (eta, beraz, *Ibaizabal*-eko) aldaeretan: hau da, lexiko aldetik egindako zuzenketak bertsopapereko testuari: Ez geroago *Argia* aldizkariak egingo dituen beste, baina askotxo, ildo beretsutik. Hona horietako batzuk: *banidadea* > *arrotasuna*, *modu* > *era*, *allert* (*alerta*) > *ernai*, *leitutzen* > *irakurritzen*, *eskojituak* > *esleituak*, *colera aundian* > *aserre bizian*, *arrimatuaz* > *inguratuaz*, *istante artan* > *berealasen* (*berealaxen*), *frankeza guziaren* > *leialtasun guziakin*, *animaturik* > *elkarturikan*.

4. ***Ibaizabal* aldizkarikoa.** *Guipuzkoatarren eta erromatarren kondairak*, in: *Ibaizabal*, I, 1902, 37. zenb., 1-2 or. *Euskalzale*-k argitaratutakoa bere horretan jaso zuen, aldaketa ortografikoren batzurekin, eta ohar berberarekin.

5. ***Argia* aldizkarikoa** (1923). *Erroma eta Errezil arteko gudaketa* (*Argia*, V, 1923, 239. zenb., 1. or.; V, 1923, 240. zenb., 1. or.). Bi zenbakitan zatituta argitarazu zuen bertso sorta aldizkariak. Nabari da Iztuetaren liburuaren bigarren edizioa (1895ekoa) izan zuela bere iturria; sarreran bertan aitortuta dago gainera. Hori bere horretan errespetatu zuen sintaxi, morfologia eta gramatika kontuetan, baina sistematikoki garbitu zuen erdaratiko hitz guztietatik, purismo lexikalaren izenean; alde horretatik *Euskalzale* eta *Ibaizabal* baino askoz garbizaleago ageri da *Argia*. Hona adibideren batzuk: *bestera*<>*contrara*, *utsalke-ria*<>*banidadea*, *era*<>*modu*, *ernai*<>*allert*, *kementsuenak*<>*bali-entia*, *irakurtzen*<>*leitutzen*, *gudatutzero*<>*peleatzera*, *zapal dezagun*<>*benzu* (*bentzi*) *dezagun*, *gudaldi*<>*pelea*, *burruka zintzo*<>*batalla onradu*, *berezituak*<>*eskojituak*, *burruka*<>*batalla*, *asarre*<>*colera*, *burruka* <>*pelea*, *omen*<>*onra*, *burrukatzeko*<>*peleatzeko*, *burrukarako*<>*batallarako*, *burruka ospatsu*<>*batalla sonatu*, *Erromatarren lendakaria*<>*Erromatarren presidentea*, *adoreturik*<>*animaturik*, *jarraitu*<>*segitu*. 19. bertsoan “anaiatasun guziarekin” lerroa “ta anaitasun guziarekin” idatzi zuen; ‘anaiatasun’ hitzari -a itsatsia kentzean, ‘ta’ partikula sartu behar izan zuen, neurriarengatik. Azkenik 10. bertsoan ‘orduti’ formaren ordez ‘ordutik’ idatzi zuen.

6. ***Arantzazu* aldizkarikoa.** *Erromatarren bertsoak* (XLVII, 1968, 461. zenb., 126-128 or.). Sarrerako oharrean dioenez, Iztuetaren obraren 2. ediziotik hartu zuen testua; aldaketa ortografikoren batzuk eginenez, hala ere.

7. **Iztuetaren olerkiak liburukoa.** *Gipuzkoatarren kondaira erromatarren denboran (Iztueta'ren olerkiak)* (Jose Garmendia Arruebarrenak paratua) [Kardaberaz Bilduma], 1978, 143-146 or. Iztuetaren liburu honen prestatzaile eta editore Garmendia Arruebarrenak berak aitortzen du nolabait Dantzen liburuaren 2. ediziotik hartua duela testua: “Bere dantza liburuaren azkenean, Iztuetak jartzen dituan bertsoak. Garai ortan antolatuak dudik gabe, edo 1823 baiño lentxeago” (Garmendiaren oharra).

8. **Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira-koa** (3. ed.). *Gipuzkoatarren kondaira erromatarren denboran (Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira edo historia* (3. ed.; Ed.: Mari Jose Ezeizabarrena, 1990, 313-318 or). Liburuaren bigarren edizioko testua jaso zuen, ortografia eguneratuz. Hiru aldaketa egin zituen: ‘al dan’ (eta ez ‘aal’) 4. bertsoan, ‘izu-ikaran’ (eta ez ‘izu-ikara’) 7. bertsoan, ‘Erromatarrek’ (eta ez ‘Erromatarrak’) 9. bertsoan.

9-10. **REA/JK eta KMK-ko bertsopaperak.** Titulua: *Guipuzcoatarren kondaira* (J. Manterola bilduma, “Album vascongado”, KMK) eta *Erromatarren bertsoak* (REA/JK). Bi bertsopaper edizio ezberdinekoak izanik, kidetasun batzuk badituzte liburu edo aldizkarietan argitaraturiko beste bertso guztietatik bereizten dituztenak. Dena dela, biek seguruenik *Euskal-Erria* aldizkariako testutik edan zuten –inola ere ez liburuaren bigarren ediziokotik–, edota beste aldizkarietan ateratakoetatik. Alderantziz *Euskalzale* aldizkariak bertsopaperetako batetik jaso zuen bertso sorta, KMK-kotik seguruenik, *Argia*-k *Dantzen Kondaira* liburuaren bigarren ediziokotik jaso zuen bezala. J. Manterolaren bildumako bertsopapera *Euskal-Erria* aldizkaritik hurbilagoa dago, Arantzazuko REA/JK-koa baino. Dena dela, biek errespetatu dute oro har aldizkariako testua, lexiko, morfologia eta sintaxian. Besterik da ortografia; gainera horretan bi paperak ezberdin samarrak dira. Alde horretatik badirudi, Manterolaren bildumakoa zaharragoa dela Arantzazukoa baino. Bi bertsopaperei nabari zaie kantatutik zuzenean-edo jasotakoak direla. Puntu batzuetan hankamotz daude nabarmen.

Hona hemen *Euskal-Erria* aldizkariakoarekiko aldaera batzuk, bertsopaperetan aurkituak; bereziki markatu ezean, bietan forma berbera dagoela adierazi nahi dut; honelakoetan, berriz, REA/JK-ko forma ortografikoa eman dut bakarrik–:

<i>Euskal-Erria</i> aldizk.	REA/JK eta KMK	B.-lerroa
Ogeita sei bat urte alde	Ogei eta sei bat urtez	1/1
Leen eta oraiñ eta beti.	len, orain eta beti.	1/10
Gogoan gorde leikeana da / Seme orien esana;	Gogoan gorde litekeana / da seme orien esaera (REA/JK)	4/1-2
Bentzi dezagun indarrarekin	bentzitu dezagun indarrarekin (REA/JK)	4/9
Uste etzala samindu ziran	Uste etzutela samindu ziran (REA/JK)	5/1
Asi ziraden etor berrian	Asi arren etor berrian	6/1
Erromatarrak	Erromarrak (REA/JK)	6/2*
Alegin ankaasco egin det baña	alegiña egin det baña	6/5*
Gerraren gura baziran ere	Gerra gura [gure] baziran ere	6/7 *
Nolabait ere agertu naiez / Bere guda galgarria,	ala nai zuan adierazi / gezurrezko arro keria (REA/JK) ¹	7/5-6
Batac besteri legia,	batabestean legia (REA/JK) ≠ batac besteen leguea (KMK)	7/8
Euskaldunen agintariac	Euskaldunaren agintariak (REA/JK)	8/1*
Beren itz onorezcua,	beren itz honorezku (REA/JK)	8/2
Mendi mutillen aldera;	mendi mutillen bidera (REA/JK)	10/4
Bere gendeen galera,	beren jendearen galera (REA/JK)	9/8
Pelea irabazi dizute	batalla irabazi dizute (REA/JK)	11/5
Erroma ondoco Tiber zeri-tzan / Ibai bat aren erdian	Erromako Tiberiko / ibayaren erdian	13/1-2*
Arras lecu ederrian;	gutziz lecu agirian (REA/JK) ≠ arras lecu aguirian (KMK)	13/4
“Ea zergatic botatzen-zuten	ya zer bidez botatzen zuten (REA/JK) ≠ ea ceren bidez botatzen zuten (KMK)	15/3
Puntan burni zorrotzakin	puntan bayonetarekin	16/6
Transtiberico lur berri.	Transtiberico lur berri (REA/JK) ≠ Transtiberiaco lurrori (KMK)	17/10
Euskaldun aiei au ezan zien	Euskaldunai au esan zien	18/3
Orduti ziran gelditu:	Ordutic ciran guelditu (KMK)	20/2
Gipuzcoa-onac bere fueroac	Guipuzcoac bere fueroac	20/5*
Oraindaño izan ditu	beti izan izanditu (KMK)	20/8
Beti dan-arte segitu	vici dan arte seguitu (KMK)	20/10

* Hankamotz dago puntua bertsopaperetan.

¹ Testu aldaketa nagusia da hemengo hau, REA/JK-ko bertsopaperetan bakarrik ageri dena.

2. Bertsopaperon data

Noizkoak dira bertsopaperok? Ez batak eta ez besteak dute inolako

daturik: ez inprimategiarenik eta ez urtearenik. Gorago adierazi dudanez, KMK-koak Arantzazukoa baino zaharragoa dirudi, ortografiari begiratu. KMK-ko kolore horiskako bertsopaperak ez dirudi oso zaharra, itxuraz –horrelako beste batzuk ere badaude ondoan Manterolaren bilduman–. Dena dela, *Euskal–Erria* aldizkariak argitaratu (1883) ondorengoa dela pentsatu behar dugu; baina ez dirudi Manterolak berak bildutakoa denik, 1884an hil baitzen hura –*Album vascongado* bildumaren historia ezagutu beharko litzateke–. Areago, uste izatekoa da Iztuetaren liburuaren 2. edizioa egin zuenak (1895) ez zuela bertsopapera ezagutzen. Orduan 1895-1899 tartekoa izango litzateke bertsopaper hori. Ondorioz, Arantzazuko bildumako bertsopapera XX. mendekoa dela esan beharko genuke.

Bertsopaperok, beren azken oinarria –eta erreferentzia– *Euskal–Erria* aldizkariako bertsioa daukatela emanik ere, beren hurbileko eta benetako iturria bertso sorta kantatu zuen herritar anonimoren bat dute. Eta esan ahal dugu, bertsoaren aldizkarietako eta liburu-etako argitalpenak, batetik, eta horren ahozko transmisioak, eta horren idatzizko testuak, bertsopaperetakoak, bestetik, bakoitzak bere bidea egiten duela. Hala ere, argi dagoela dirudi *Euskalzale* aldizkariak KMK-ko (Manterola Bildumako “Album Vascongado”-an) dagoen bertsopaperetik jaso zuela testua.

Hemengo REA/JK-ko gure bertsopapereko aldaerari dagokionez, berriz, goian esandakoa errepikatu behar: Ezagutzen ditugun beste aldaeren artean bakarrik geratzen da azken batez, nahiz zabarmenki *Euskal–Erria* aldizkariaren “menpeko” izan eta KMK-ko bertsopaperekoaren oso kidekoa.

3. REA/JK koadernoko bertsopapera eta beste edizioak

Bertsopaper inprimatua da, Din-A-3 tamainakoa gutxi gorabehera, REA/JK koadernoan, 176-177. orrialdeetan itsasia. Erdialdeko lerroren batzuk ez dira ondo ikusten, koadernatzean liburuaren bizkarrean barru aldera sartuta daudelako. Lerro horiek eta beste askotxo eskuz idatzi zituen berrero J. J. Iturriozek, higituta atera zirelako-edo beraren fotokopian –1973-1974 urte ingurukoan–. Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman aurki daiteke fotokopia hori, K3T izenarekin, hain zuzen ere (ik. K3T, 176-177 or.) –horren azalpen zabala ADK sail

honetako lehen liburukiaren II. atalean—.

Aldaera bakana dela esanda ere, horren oinarri-oinarriko iturria *Euskal-Erria* aldizkariak argitaraturikoa izan zela garbi dagoela dirudi, gorago ere argituta geratu denez; horregatik horko testuarekiko aldaerak adieraziko ditut oin-oharren bidez. Gure bertsopapereko inprimaketa-okerra nabarmena denean, aldatu ere egin dut, *Euskal-Erria* aldizkariko forma jarritz, baina beti ere oin-oharrearantz aldeketaren berri emanez.

Bestalde, nabarmenduta geratu da bi bertsopaperen kidetasuna; dena dela, KMK-ko bertsopapereko ezberdintasunak ere markatuta utzi ditut oin-oharretan.

Puntuazio-zeinu batzuk ere sartu ditut, irakurketa errazte aldera.

ERROMATARREN BERTSO BERRIAK

- 1 OGEI ETA SEI BAT URTEZ³
Jesus bainon lenagotik
etsai gogorrek etorri ziran
gure kontra Erromatik;
bildur aundirik ustez ez zuten
bada izango gugatik,
asmo gaiztoak aldrebek irten⁴
eginal eginagatik;⁵
euskaldunak garailariak
len,⁶ orain eta beti.⁶
- 2 Antisteo eta Firneo⁷
Marko Agriparekin,
Otabiano buruzariya
ere an zuten berekin:
iru tarderi etorri ziran
lau nagusitxo oiekin,⁸
banidadea aren⁹ bandera
ongi zabalduarekin
modu onetan sartu ziraden
ausardi gogorrarekin.

³ *Euskal-Erria*: “Ogeita sei bat urte alde”... Neurrirako hobeto.

⁴ *Euskal-Erria*: “Asmo gaistoak kontrara ziran”.

⁵ *Euskal-Erria*: “Egiñal egiñagatic,”. KMK-ko bertsopaperean ere horrela dago; baina ‘egiñagati’. Gure bertsopaperean “egin alegiña gatik” dago idatzita.

⁶ *Euskal-Erria*: “Leen eta oraiñ eta beti”. Nahiz eta ‘e’ bakarrarekin idatzita egon, letra hori luzatzea eskatzen du puntuaren neurriak.

⁷ *Euskal-Erria*: “Antistio-an eta Firmio” ... Honetara dago aldaera gehienetan.

⁸ *Euskal-Erria*: ‘nagusi-tzar’... Bi bertsopaperetan ‘nagusitxo’ dago; bata bestearen kontrakoak direla dirudi.

⁹ *Euskal-Erria*: “banidadea arren banderan”... *Ibaizabal* eta *Euskalzale* aldizkarietan ‘banidadea’ hitza aldatu zuten, ‘arrotasuna’ idatziz, eta lerro osoa honetara: “arrotasunaren bandera”.

- 3 Lenengo lana atiak itxi
itsasoz eta legorrez,
bainan ez ziran luzaro egon
arpegi eman bildurrez:
loa gabean arina eta
begiak alerta egunez,
beriala ziran balientiak
aei galdetzen lagunez,
aitaren¹⁰ seme irten ziraden
orain leitutzen degunez.
- 4 Gogoan gorde litekeana
da seme orien esaera:¹¹
Erromatarrak or datozkigu
peleatzera gugana;
al dan guzia biribilatu
bear degu alkargana,
bildurrik gabe sartu aurrera
gogor etsaiarengana,
bentzitu dezagun indarrarekin¹²
onuntza agertzen dana.
- 5 Uste ez zutela samindu ziran¹³
Erromatar oien farrak
Gipuzkoako mendi mutilak
ziradelako azkarrak:
buru sariak ere ez ziran
orientzako ain txarrak

¹⁰ Gure bertsoaperean ‘aita aren’ dago idatzita; baina beste aldaera guztietan ‘aitaren’.

¹¹ *Euskal-Erria*: “Gogoan gorde leikeana da / Seme orien esana;” ... Lehen lerroko aditzaren forma luzatzean, “da” hitza bigarren lerroa joan da bertsoaperean; baina horrela bigarren lerroa luzezia ateratzen da.

¹² *Euskal-Erria*: “Bentzi dezagun indarrarekin ... Bertsoaperean hankaluze gertatzen da puntua. Bestalde, KMK-ko bertsoaperean ‘bentzu’ dago idatzita, eta ez “bentzi(tu’).

¹³ *Euskal-Erria*: “Uste etzala [ez zala] samindu ziran” ... KMK-ko bertsoaperean ere aldizkarian bezala dago.

oinak arinak, gorputz bikainak,¹⁴
gogor berriz atzaparrak
ainbeste mila jende mendean
gure probintzi bakarrak.

6 Asi arren etor berrian¹⁵
Erromarrak gogorki¹⁶
bost urtean zenbat pelea
galdu zituzten norc daki:¹⁷
alegina egin det baina¹⁸
nik au ezin erabaki,
gerra-gura baziran ere¹⁹
aspertu ziran ederki,
soldatu arro orguilosoak
jolastun egonagatik.

7 Euskaldunen agintariak²⁰
ori entzutearekin
erantzun zion: konforme gera
gu zuen esanarekin:
irureun mutil eskojitubak
emen dauzkat nik nerekin,
azken bataila nai badezute

¹⁴ *Euskal-Erria*: “Oñac ariñac, gorputz lirañac,”... KMK-ko bertsopaperean ere aldizkarian bezala.

¹⁵ *Euskal-Erria*: “Asi ziraden etor berrian”... KMK-koan ere REA/JK-koan bezala dago. Bertsopaperetakoa hankamotz geratzen da.

¹⁶ *Euskal-Erria*: “Erromatarrac gogorki,”... Hankamotz geratzen da bertsopapereko aldaera.

¹⁷ *Euskal-Erria*: “¿Bost bat urtean zembat pelea / Galdu zituzten norc daki?”... Galdera zeinua galdu egin da bertsopaperean.

¹⁸ *Euskal-Erria*: “Alegin asco egin det baña”... Hankamotz geratu da bertsopaperekoa; berdin dago KMK-koan ere.

¹⁹ *Euskal-Erria*: “Gerraren gura baziran ere”... Bertsopaperekoa hankamotz geratu da; berdin dago KMK-koan ere.

²⁰ Horrelaxe dago lerro hau *Euskal-Erria* aldizkarian ere; baina KMK-ko bertsopaperekoa –“Euscaldunaren aguintariac”– egokiago dagoela dirudi puntuaren neurrirako.

onela egin gurekin:
buruz buruban etorri zaitezte
soldadu onenarekin.²¹

8 Bear bezela kunplitu zuten
beren itz onorezkua,
eskojitua zegoan, bada,²²
batailarako lekua:
Gipuzkoaren ondra andirako
zelai bat Errezilkoa,
makina(r)en bat Erromatarrek
bizia utzitakoa;
egun beretik da erri ori
esan dan izenekoa.

9 Ordu ta laurden iraun zuben
gauza gutxi gorabera
eta bataila, beti bezela,
mendi-mutilen bidera:²³
Erromatarrak ia guztiyak
erori ziran lurrera
Otabianok²⁴ ikusirikan
beren jendearen galera,²⁵
zer gertatzen zan laister bialdu
zuan Erroma aldera.

10 Albista ori juan, ta laister
an Erromako errian
senadu danak erantzun zuan
gutziz kolera aundian:
bataila irabazi dizute

²¹ *Euskal-Herria*: “soldadu onenarekin”... Beste aldaera ia denetan ere horrela dago; zuzendu egin dut gure bertsopapereko ‘onarekin’.

²² *Euskal-Erria*: “Señalaturic zegoan bada”... Horrelaxe KMK-ko bertsopaperean ere.

²³ *Euskal-Erria*: “Mendi mutillen aldera;”... Honela dago KMK-ko bertsopaperean ere.

²⁴ ‘Otabionek’ dago idatzita gure bertsopaperean; beste guztietan ‘Otabianok’.

²⁵ *Euskal-Erria*: “Bere gendeen galera;”... Gure bertsopapereko lerroa luzeegi gertatzen dela dirudi.

txit errez beren erriyan,
guk ori egingo degu
nai bada geren lurrian,
gizonez gizon euskaldun oiek
etorri nai dutenian.

- 11 Uste gabeko erantzuera
arrokerizko orrekin
euskal mutilak berotu ziran
ondra nai aundiarekin:
Oiartzunen zegoan etxe bat²⁶
Lartaunen izenarekin,
ango galai bat giari,²⁷ berriz,
eun mendi-mutilekin;
peleatzeko pozez juan ziran,
bada, danak elkarrekin.

- 12 Erromako Tiberiko
ibaiaren erdian²⁸
zelai eder bat antxen zegoan²⁹
gutziz leku agirian.³⁰
etzolezia³¹ zeukan egina
gutziz arreta aundian,
berreun gizon peleatzeko
itxitu arren erdian,
iges-lekurik inora ez ta
etsaia, berriz, aldian.

²⁶ *Euskal-Erria*: “Oiarzun-en zan Jauregi-etxe bat”.

²⁷ Gure bertsopaperean ‘jirari’ dago idatzita. *Euskal-Erria* eta beste iturri guztietan, berriz, ‘giari’.

²⁸ *Euskal-Erria*: “Erroma ondoco Tiber zeritzan / Ibai bat aren erdian”... Puntu hau guztiz hankamotz dago gure bertsopaperean; baina KMK-ko bertsopaperean ere horrelaxe dago.

²⁹ *Euskal-Erria*: “Zelai polita anche zegoan”... Bi bertsopaperetan berdin dago.

³⁰ *Euskal-Erria*: “arras lecu ederrian,”... KMK-ko bertsopaperean ere “aguirian” dago idatzita.

³¹ *Euskal-Erria*: “exola-esiya zeukan egiña”... ‘hesola-hesia’ beharko luke, beraz.

- 13 Erromatikan irten ziraden
batailarako lurrera
Kantabriatarrak arrimatuaz³²
ibaiaren bazterrera:
beren gabarra zulatu eta
bota zuten ondarrera,
Erromatarrak ikusten zeuden
mendi-mutilen sarrera,
salto eta brinko igaro ziran
zelaitxoaren gainera.
- 14 Erromatarrak albora ziran
etorri galdetutzera,
ia zer bidez botatzen zuten³³
ontzi ura ondarrera:
Kantabriaren buruzariak
erantzun die ostera:
Lenengo lana orain guazen
zelaian peleatzera,
eta ondoren zuben gabarran
an gera beste aldera.
- 15 Noizbait biar ta bildu ziraden
peleara elkarrekin,
bi aldetako buruzariak
eun bana gizonekin:
lizar makilak, orduko armak
puntan baionetarekin,³⁴
biotzak salto egingo zuben³⁵
aiek ikusiarekin;

³² *Euskal-Erria*: “Cantabri-tarrac arrimatuaz”... Bertsopapereko lerroa luzeegia dagoela dirudi.

³³ *Euskal-Erria*: “Ea zergatic botatzen-zuten”... KMK-ko bertsopaperean ere REA/JK-koan bezalatsu dago lerro hau: “ea ceren bidez botatzen zuten”.

³⁴ *Euskal-Erria*: “Puntan burni zorrotzakin”... Bi bertsopaperetan berdin dago.

³⁵ *Euskal-Erria*: “Biotzac zalto egingo zuten”... Bertsopaperean “zuben” dago idatzia: plurala singularraren forman?

Erromatarrak gelditu ziran
lenengo golpearekin.

- 16 Ogeita bat gizon ziraden
ilak kantabriatarrari,³⁶
larogei eta geiago, berriz,
oiek Erromatarrari:
Euskaldunak irabazirik
bataila sonatu ori,
instante artan eldu zioten
etsaiaren ontziari,
eta betiko berendu zuten
Transtiberiako lurreri.³⁷
- 17 Erromako presidenteak
senaduko itzarekin
Euskaldunai au esan zien³⁸
frankeza guztiarekin:
Alkardadean bizi nai degu
orain aurrera zuekin,
seme ordeko nai badezute
izan il arte gurekin,
egingo degu geren alabak
emazte emanarekin.
- 18 Euskaldun oiek animaturik
guziyak baten itzera
erantzueran esan zioten
jaun prestu orri osterera:
Jarriko gera zuben alaba
onan senar izatera
pake gozoan gerta gaitezen
gu alkarrekin aurrera,

³⁶ *Euskal-Erria*: “Cantabri-tarrari”... Beste guztietan berdin edo ‘Kantauritarrari’.

³⁷ *Euskal-Erria*: “Transtiberico lur berri”... KMK-ko bertsopaperean, berriz: “Transtiberiaco lurreri”: Biotan luzeegi dago puntua.

³⁸ *Euskal-Erria*: “Euskaldun aiei au ezan zien”... Bi bertsopaperetan berdin dago. Hankamotz?

anaiatasun guziarekin
Erroman biziko gera.

- 19 Izuikaran arkitzen zala³⁹
etsaiaren talderia,
Otabianok atera zuan
erritarretan berria:
Ala nai zuan adierazi
gezurrezko arrokeria,
bataila ondradu bat egin eta
bata bestean legia,
ainbat lenena bukatu zedin
Kantabriako pelia.

- 20 *Bi erri oiek pake gozoan⁴⁰
orduti ziran gelditu:
zer gertatu zan, orra nik esan
inork nai badu aditu.
Gipuzkoa onak bere fueroak
egundaino gorde ditu:
probintzi onek seme leialak
oraindaino izan ditu;
aurrera ere ala dezala
beti dan arte segitu.
Amen.*

³⁹ Bertso hau 7. tokian dago *Euskal-Erria* eta *Euskalzale* aldizkarietan.

⁴⁰ Gorago esan dudanez, gure bertsopaperean azken bertso hau falta da, beste aldaera guztietan dagoena. *Euskal-Erria* aldizkaritik hartu dut.

– I –

ROMANCES EUSKÉRICOS DE ARANTZAZU
(REA/JK)

KOADERNOKO BERTSOPAPERAK

REA/JK *Romances euskéricos de Arantzazu* koadernoia izendatzeko sigla da. Arantzazuko baladak osatzen dute bereziki koaderno hori (ik ADK sail honetako I. liburukian koaderno honen deskripzio zabala). Arantzazuko hainbat fraide, herrietara sermoiak egitera eta aitortzak entzutera joatean, herritarrek abesten zituzten Arantzazuri buruzko baladak eta koplak haien ahotatik jasotzeaz gain, arduratu egin ziren herrian zebiltzan bertsopaperak ere biltzen, Arantzazuri buruzkoak nahiz bestelakoak. Azken hauen berri dator hemen jarraian. Arantzazuko liburutegian bazen arduraduna, horrelakoak eskuratu eta REA/JK koadernoko orrialde betegabetan itsasi zituena.

Atal honetakoak denak dira, bada, REA/JK izeneko koaderno (edo liburukoak), salbu Txirritaren “Munduaren hasierako bertsoak”, G2T izeneko sortaren barruan dagoena; bertsolari beraren biak, bi iturri ezberdinetan zeudenak, batera ipini nahi izan ditut. –Iturrioi buruz ikus ADK sail honetako I. liburukia, bigarren atala–.

GERNIKAKO ARBOLA (1853)

Jose Maria Iparragirre (1820-1881)

Bertsopaper inprimatu bi (Gernika: A. de Goitia; Irun: Valverde)

AKZB: REA/JK-ko 196. eta 186. or.

- 1 GERNIKAKO ARBOLA⁴¹
da bedeinkatua
Euskaldunen artean
guztiz maitatua.
Eman ta zabal zazu
munduan frutua,
adoratzen zaitugu
arbola santua.⁴²
- 2 Mila urte inguru da
esaten dutela,
Jaunak⁴³ jarri zuela
Gernikan arbola.
Zaude, bada, zutikan,
orain da denpora,
eroritzen bazera
arras galdu gera.
- 3 Ez zera eroriko
arbola maitea,
baldin portatzen bada
Bizkaiko juntia:
laurok artuko degu
zurekin partia,

⁴¹ Hemen REA/JK-ko 196. orrialdeko bertsopapereko aldaera aukeratu dut, jatorragoa eta neurriari dagokionez batez ere zuzenagoa iruditu zaidalako.

⁴² REA/JK-n: ‘bedeinkatuba’, ‘maitatuba’, ‘frutuba’ eta ‘santuba’, etab. dago idatzita; gaur egun ‘b’ hori gabe herriak hain abestua izanik kanta hau, kendu egin dut.

⁴³ 186. orrialdeko aldaerak ‘Jaungoicoac’ dakar: neurriz luzeegia.

pakian⁴⁴ bizi dedin
euskaldun jendia.

- 4 Betiko bizi dedin
Jaunari eskatzeko,
jarri gaitezen danok
laster belauniko:
eta biotzetikan,
eskatu ezker
arbola biziko da
orain eta gero.
- 5 Arbola botatzia
dutela pentsatu,
Euskal Erri guztiyan
denak badakigu:
ea bada, jendia,
denbora orain degu,
erori gabetanik
iduki biagu.
- 6 Beti egongo zera
udaberrikua,
lore antzinetako
mantxa gabekoa:
erruki zaitez, bada,
biotz gurekoa⁴⁵,
denbora galde [*sic*, galdu] gabe
emanik frutua.
- 7 Arbola [*sic*, arbolak] erantzun du
kontuz bizitzeko
eta biotzetikan
Jaunari eskatzeko;
gerrarik nai ez degu
pakea betiko,

⁴⁴ 186. orrialdekoak ‘paquen’ dakar: neurritz motz.

⁴⁵ 186. orrialdekoak ‘gurecena’ dakar; inprimaketa-okerra?

gure lege zuzenak
emen maitatzeko.

- 8 Erregutu diogun
Jaungoiko Jaunari,
pakea emateko
orain eta beti:
bai eta indarra ere
zedorren lurrari
eta benedeziyoa
Euskal Erriari.⁴⁶
- 9 Orain kanta ditzagun
lau bat bertso berri,
gure probintziaren
alabantzagarri;
alabak esaten du,
sugarrez beterik,
nere biotzekua,⁴⁷
eutsiko diat nik.
- 10 Gipuzkoa urrena
arras sentiturik,
asi da deadarrez
ama Gernikari:
erori ez zeitzen
arrimatu neri,
zure sendogarriya
emen naukazu ni.
- 11 Ostroa berdía ta
zainak ere fresko,⁴⁸

⁴⁶ Beste aldaera batzuetan hemen amaitzen da kanta. REA/JK-ko bi aldaerak 12 bertsokoak dira.

⁴⁷ 186. orrialdekoan honetara dator lerroa: “Nere biotzecua entzecua”; inprimaketa-okerra seguruenik.

⁴⁸ 186. orrialdekoan honela dator: “Zaña ere frescua,”... Bertsoaren errima hautsi egiten du.

nere seme maiteak,
 ez naiz eroriko:
 beartzen banaiz ere⁴⁹
 egon beti pronto,
 nigandik etsaiak
 itzur erazoko.

- 12 Guztiz maitagarria
 eta oestargina [*sic*],
 begiratu gaitzatu
 zeruko erregina:
 gerrarik gabetanik
 bizi al bagina,
 oraindaino izan degu
 guretzako dina.

REA/JK koadernoan Iparragirreren kantaren bi aldaera daude, bertsopaper banatan, koadernoko orriei itsatsita (186. eta 196. or.); aurrenak (Irun: Imp. de Valverde) “Euskal Erriaren cantac” titulua dakar, besterik gabe; 196. orrialdekoak (Guernica: A. de Goitia y compañía) “Guernikako arbola”; ortografiaz gain badituzte bestelako testu-ezberdintasunak ere bi aldaerek, oinoharretan seinalatu ditudanak, adibidez. Jatorrago eta zuzenagotzat jo dut Gernikan inprimaturikoa, 196. orrialdekoa. Ez batak eta ez besteak ematen dute inprimaketa-urterik.

⁴⁹ 186. orrialdeko aldaeran honetara dator lerroa: “beartzen baizare ere”; inprimaketa-okerra izan daiteke.

BOST LLAGA SAGRADUEN BERTSOAK

Xenpelar (1835-1869)

Bertsopaper inprimatua (Irun (?): B. Valverde; a.-i. g.)

AKZB: REA/JK, 187. or.; G2T, 33. or.

- 1 BOST LLAGA SAGRADUEN
adorazioa
biotzetikan bada,
zer orazioa!
Egunian bi aldiz
ejerzizioa
egingo baldin balitz,
au bai lezioa.
- 2 Jesus, zure bost lllagak
zer nola diraden,
esaten asitzera
noa orain emen,
zeruko Aita lagun,
egidazu arren,
zure bear naiz beti
ni orain eta len.
- 3 Ezkerreko oinian
dadukazun llaga,
Jesus biotzekua,
lastimosua da,
gu ez galtziagatik
ori baldin bada,
ibilera gaiztuai
bear diet laga.
- 4 Eskuiko oinian⁵⁰
daukazu bestia,

⁵⁰ Bertso honen lehen hiru lerroak gaizki ebakita daude Arantzazuko bertsopaperean.

ori da iltze batez
oin biak jostia;
ai au penagarrizko,
lastima tristia,
orrenbeste dolore
zuk padezitzea [*sic*].

5 Ezkerreko eskuan
daukazu eridia [*sic*, erida?]
asko da ikusteko
jartzia begira,
manifesto dago ta
klaro agiri da,
guziz tormento portitz
gogorra⁵¹ ori da.

6 Eskuiko eskuan
dezu laugarrena,
ematen dizun zenbait
oinaze ta pena,
ain zitala izanik
etsai txarren tema,
zu zera iru iltzez
josi zinuztena.

7 Lantza bat sarturikan
bular sagraduan,
orra bostgarren llaga
zure kostaduan,
kurutze santu orretan
zauden estaduan
guregantikan jarri
nai izan zenduan.

8 Gure defentsoria
zergaitik zera zu,

⁵¹ Jatorrizkoan ‘gogorrac’; badirudi ‘gogorra’ behar duela. Hala dakar *Auspoa*-ko edizioak.

padezitu zinduzten
ainbeste tormentu,
bizi gaitezen zugaz
akordatuaz gu,
kurutze orretatik
zaitzagun libratu.

- 9 Nere pekatua da
eraile portitza,
zu para zaituena
orrela josita,
tristeza onetan gu
emen ikusita,
eman zenduan, Jesus,
zuk zeure bizitza.
- 10 Zu ofenditzen beti
nere pentsamentuz
itzez, obraz, deseoz,
oinazez ta eskuz,
nola bizi nindeke
onela deskantsuz
anima loiturikan
badaukat pekatuz.
- 11 Ai zeinek leukekien
anima garbia,
zeruan ikusteko
zure arpegia!
Oraindaino egin det
zenbait pikardia,
arren izazu nizaz
miserikordia.
- 12 Zeruko abisuak
ditugu mandatuz
etsaiak bentzitzera
saiatzeko kontuz,
bete gaitzazu zure

bendizio santuz
au gerta dakigula,
biba amen Jesus.

REA/JK-ko bertsopapera, koadernoko orriari itsatsia, eta G2T-ko paper soltea bertsoen edizio bereko bi kopia besterik ez dira. A. Zabalak beste bertsopaper bat dakar bere *Auspoa*-ko edizioan, Donostian inprimatua, Juan de Osés-en moldiztegian (ik. *Xenpelar bertsolaria* [Auspoa 88-89-90] 1969, 325-332 or.), baina oharretan aipatzen du bestelako bertsopaperik ere; hoiien artean bat, B. Valverdek Irunen inprimatua, eta Zabalak seinalatzen dituen testu-aldaeren arabera, gurearekin bat datorrena. REA/JK-ko eta G2T-ko paperak inolako indikazio bibliografikorik gabe daude, ordea. Zabalak aipatzen duen bertsopaper horren titulua eta gureena ia berdinak dira; baina hango ‘versoac’ REA/JK-koan ‘bersoak’ bihurtu da; horregatik uste izatekoa da Valverdek berak geroago argitaratutako bertsopapera izan daitekeela.

Bertsolariya aldizkariak ere argitaratu zuen bertso sorta hau, 28. zenb. (1932-03-27) –<http://www.armiarma.com/cgi-bin/urkiza/EBMODBER.pl?Bertso=9993->: bestelako bertsopaperetik hartuta, nonbait.

KOMENI DIRAN BERTSO BERRIAK

Xenpelar (1835-1869)

Bertsopaper bi, inprimatuak (Imp. de B. Valverde; Imp. de S. de Diego, Eibar; u. g., a.-i. g.)
AKZB: REA/JK, 182. or. eta REA/JK, 184. or.

- 1 KOMENI DIRAN BERTSO BERRIAK
esplikatu al banitza,
aditutzia desio duen
bati eman diot itza;
baileak eta soinu ederrak
engainaturik gabiltza,
animarentzat kaltean⁵² dator
gure munduko bizitza.
- 2 Abentuaren lendabiziko
goizeko zazpitan zen,
templo santuban egonduba naiz
sermoe eder bat aditzen;
Jesusen llaga(k) preziosoak
astera nua berritzen,
zeruko aita lagun zadazu
entendimentua argitzen.
- 3 Pekatariak artu dezagun
doloria biotzian,
Jesusek zenbat sufritu zuan
gugatik eriotzean,
firme gabiltzan⁵³ mutatu gabe,
fede santuko izan,
gero anima izan ez dedin
infernurako iltzean.

⁵² REA/JK, 184. orrialdeko aldaeran, 'kaltea' dio.

⁵³ REA/JK, 184. orrialdekoan, 'gabiltza'.

- 4 Nere kristauak bidian dator
azken juizioko eguna,
jakina dago begien bistan
ikusi bear deguna;
Josefateko zelai santuan
trompeta soinu iluna,
galduak pena eramango du,
justuarentzat fortuna.
- 5 Munduko gauzen errematia
dakar azken juizioak,
auts biurtu ta utziko ditu
erri ta poblazioak;
mendiak lertu alkarren kontra
erreinu eta nazioak,
sententzi ori botako digu
Jesusen bendizioak.
- 6 Itxasoak su eguzki ilun,
ilargia odolakaztu,
lurrak ikara eta gainera
erri danak agortu;
munduko gauza baliosoak
erre ta ikatz biurtu,
pekatariak umil gaitezen,
bada zerekin bildurtu.
- 7 Eriotzaren larritasuna
suspirioa barrundik,
nai ez degula bertan il bear
anpara [*sic*] gabe inondik;
Josefateko zelai santura
juango gera emendik,
ez da Zeruan sartu Jesus(ek)⁵⁴
desanparatzen duanik.
- 8 Jesus zerutik Josefatera
aingeruakin batean,

⁵⁴ ‘Jesus’, besterik gabe dago idatzita jatorrizkoan.

pekatarien artzai umila
badator oien artean,
zelai santura juango gera
bide guztiak betean,
gure orduko larritasuna
sententziya eman artean.

- 9 Alkarren bistan emango digu
sententziya bat zorrotza,
gure obrak an azaldu bear
gaiztoarentzat ze lotza;
pekatariak alt(za)⁵⁵ dezagun
Jesusengana biotza,
kontsideratu gugaitik nola
pasa zuan eriotza.
- 10 Josefateko zelai santuan
asko degu ikusiko,
Jesus nola dan sententzia bat
guri ematen asiko;
gaiztuak danak infernurako
onak ez du mereziko,
justuarentzat zeruan silla
eternidade guztiko.
- 11 Aita santu ta errege oiek
obispo ta apaiz guztiak,
pobre ta aberats dianak berdin
maisur orren justiziak;
diruak ez du an balioko
ori gaude ikasiak,
zeini berea emango dio
Jaungoikoaren graziak.
- 12 Anima galdu baten tormentu
eta nai gabe aundiak,
zer diran ezin kontsideratu
gizonaren memoriak;

⁵⁵ Jatorrizkoan ez da hitza osorik irakurtzen, ezabatuta dagoelako.

- eternidade guztiko penak
 ez aien mende jarriak,
 orra munduko gustoak eta
 egun engainagarriak.
- 13 Guziok gera pekatariak
 deseoz edo obretan,
 tentazioak guretzat dira
 ez da dudarik orretan,
 gorputz argala erortzen bada
 bere bizio txarretan,
 gero anima entregatzen du
 etsaien atzaparretan.
- 14 Bi bide daude esker ta eskui,
 komeni da ikastia,
 aukeran daude bata zerura,
 infernurako bestia;
 gure anima Jaungoikoari
 ainbesteraino kostia,
 ta zer pena artuko duen
 Luziferrentzat uztia.
- 15 Infernuan da kalabozo bat
 mortal ikaragarria,
 an sartzen danak ikasiko du
 tormentu oien berriya;
 Luzifer dago errege
 ezpatarekin jarriya,
 arren mendean egon bearra
 animak dauka larriya.
- 16 Zeruak ditu amabi ate
 aingeru banda [*sic*] guardian,
 urrez murailak eginak eta
 alhaja finak erdiyan;
 gloriak dauka edertasuna⁵⁶

⁵⁶ REA/JK, 182. orrialdekoan: “gloriak daukan edertasuna” dago idatzita; baina 184. orrialdeko bertsopaperean “gloria dauka edertasuna”... “gloriak dauka”?

musikaren alegrian,
ta gabiltzan fede garbian
an sartutzeko iltzean.

- 17 Aita Santua Erroman dago
izena Leon deritza,
aren kontrako enemigoak
inguraturik gabiltza;
Jaungoikoaren birtutea da
beti errenditzen gaitza,
kristau fielak kunpli dezagun
ebanjelioko itza.
- 18 Bertso berrien errematian
zer datorkigun jakina,
orra nik esan nola bear dan
egin justu esamina;
premio ori alkantatzera
enpeinatu alegina,
zu bitarteko eskatzen zaitut
Aingeruen Erregina.

REA/JK-ko bi bertsopaperak edizio ezberdinekoak dira, inprimategi ezberdinetan inprimatuak; bataren titulua “Berso berriac, Sempelarrec jarriac” (182. or.), bestearena “Berso berriac”, besterik gabe (184. or.); koadernoko orriei itsatsita daude biak. Bi edizioetako testua berdina da, aldaera ortografiko eta gramatikal txikiren bat edo beste kenduta. Inprimatze-urteen berririk ez dute ematen, ez batak eta ez besteak.

Antonio Zabalak beste edizio bat dakar, Tolosan E. López-ek argitaratua (ik. *Xenpelar eta bere ingurua* [Auspoaren Sail nagusia, 8], Oiartzun: Sendoa arg., 254-256 or.). Baina oharretan aipatzen du Arantzazuko artxiboko bietako bat (REA/JK, 182 orrialdekoa), beste hainbat edizioen artean; gure 184. orrialdeko edizioaren (Eibarko S. de Diego-n inprimatuaren) berririk, ordea, ez dakar.

REA/JK-ko 182. orrialdeko bertsopaper berbera argitaratu zuen A. Donostiak bere *Euskal Eres-Sorta. Cancionero Vasco* bilduma handian (1922) (II. t., 955. or.). Ez dauka inolako oharrik. A. Donostiak berak bestelako bertsopapera ere jaso zuen (ibid. 956 or.), honako titulu hau duena: “Berso berriya [sic] Chanpelarrik [sic] jarriak. Azken juizio are gaiñian [sic]”. Azken honek ez du argialetxerik. Edizio berriagoa dirudi, baina ez arduraz egina.

BERTSO BERRIAK XENPELARREK JARRIAK
DIOSKODOK BERE ALABARI LEPOA KENDUTAKO
BIZITZA SANTA BARBARARI⁵⁷

Xenpelar (1835-1869)

Bertsopaper inprimatua (Irun: Imp. B. Valverde) (u. g., a.-i. g.)

AKZB: REA/JK-ko 192. or.

(Ik. A. Zavala, *Xenpelar bertsolaria* [Auspoa, 88-89-90], Tolosa: Auspoa 1981, 333-341 or.)

- 1 SANTA BARBARA ZURE BIZITZA
kantuz bear det zabaldu,
argitasun bat memoriyara
nai badidazu bialdu;⁵⁸
biotzak poza mingainak ere
zerbait⁵⁹ itz egingo al du,
ejenplo ori aditu faltan
inor ez dedin⁶⁰ galdu.
- 2 Inork badu atentziorik
desioarekin pasa⁶¹
aren bizitza kantatuko det
munduan legerik bada;
mila sei(r)eun urte pasak⁶²
jaiorik Santa Barbara
aitak lepua kendu ziona,
Bitinako alaba.
- 3 Barbarak aita zuen pagano
jaunaren beldur gabia,

⁵⁷ Horrelaxe dator titulua jatorrizkoan; eta horrelaxe idatzi zuen A. Zabalak ere.

⁵⁸ Jatorrizkoan “badirazu biraldu”.

⁵⁹ Jatorrizkoan ‘zenbait’; *Auspoa* edizioak jatorrizkoaren ordez ‘zerbait’ idatzi zuen.

⁶⁰ *Auspoa* edizioak ‘eztedien’; gure jatorrizkoak ‘eztedie’.

⁶¹ *Auspoa* edizioak ‘para’ idatzi zuen ‘pasa’ren ordez.

⁶² *Auspoa* edizioak zuzendu egin zuen: ‘pasiak’ idatziz.

alabak, berriz, naiago zuen
kristiandadeko legia;
orientalen [*sic*] bataiatu zan
izanik humildadea,
orain zeruan gozatzen dago
bere eternidadea.

4 Barbara zuen aitak lenago
estimatua izana,
kolejio(ko)⁶³ bat berak eginda
estudiatzen⁶⁴ zeukana;
argitasun au memoryara
ango maisuak emana,
orientalen kristau egin zan
Bitiniatik⁶⁵ joana.

5 Andik etxera etorri eta
aitari zion eskatu
iru leioko obra berri bat
berak nola egin juzgatu;
alabak esan zuan moduan
agudo zuan prestatu,
bainan oraindik zertarako zan
ez zuen manifestatu.

6 Iru leioak trinidadia,
au da seinale klarua,
pertsonek dira diferentia,
Jaungoiko bat egiazkoa;
Barbarak oiek adoratzeko
beregana zeukan gogo
munduan obra onak egin ta
gero betiko zerua.

7 Orra Barbarak agindutako

⁶³ *Auspoa* edizioak: “Kolejiyo bat berak eginta”.

⁶⁴ Bertsopaperean: ‘artudiatzen’.

⁶⁵ Bertsopaperean: ‘Bitiniatiz’.

ermita txikiya⁶⁶ egin,
 ustez ez zuen alabarentzat
 orretarako eragin;
 esaten zion ezkon zedila
 aitak nai zuen batekin,
 erreino artan guztien buru
 jarriko zala erregin.

8 Barbarak ez du gogorik izan
 jolas oiek aditzeko,
 erantzun zion zartu zala ta
 humilago ibiltzeko,
 Jesus zeukala bere maisua
 nola bizi agintzeko;
 orduan aita asi zitzaion⁶⁷
 desafioka⁶⁸ iltzeko.

9 Alaba igesi aita ondotik
 obeditzeko argana,
 mendia lertu milagrozt eta
 ezkutatu zan barrena;
 arrapatuta jo ta errira
 gobernadore batena,
 aren legera muda zedila,
 bestela biziya pena.

10 Joka golpatu, gainera preso
 idolo oien mendian,
 Barbara beti Jaunari deika
 zeguen fede onian;
 Jesus zerutik bisitatzera
 etorri zitzaionian
 kartzelan kura egin zion ta
 sano bidaramonian.

⁶⁶ Bertsopaperean: ‘chiquian’.

⁶⁷ Bertsopaperean: ‘asitzaion’; *Auspoa* edizioak ‘asi zitzaion’ idatzi zuen.

⁶⁸ Bertsopaperean: ‘desafico’; *Auspoa* edizioak: ‘desafioka’.

- 11 Birtutearen indarra zeukan
enemigoak austeko,
kriatura bat mundura sortu
orrenbeste ikusteko;
milagro ori eginagatik
ez zeuden⁶⁹ libre uzteko,
aien legera biur zedila
edo bularrak mozteko.
- 12 Orduan ere lengo itzian
firme zeguen jarrita,⁷⁰
Jesusengana entregatua
izanik fede garbiya;
gero bularrak moztu zizkaten,
au zan lastimagarriya!
Kulparik gabe ikusi zuen
tormentu oien berria.
- 13 Bularrak moztu eta eraman
kalabozuan barrena,
Barbara bere itzian firme,
aitak ori zuen pena;
gobenadore batek eman du
erremateko ordena,
ezpatarekin lepua bertan
kentzia zala onena.
- 14 Santa Barbara eriotzian
egiten zitzaion asi,
barkazioa eskatu eta
orazio bat Jesusi;
barbaro oiek begien bistan
ilda nai zuen ikusi,⁷¹
bainan ez zuen aitarendik
orrelakorik merezi.

⁶⁹ Bertsopaperean: ‘etzende’; *Auspoa* edizioak: ‘etzeuden’.

⁷⁰ Bertsopaperean: ‘jarri ta’; *Auspoa* edizioak ‘jarriya’.

⁷¹ Bertsopaperean: “ill ta nai zuen icusi”; *Auspoa* edizioak: “illta nai zuten ikusi”.

- 15 Guraso batek umiarentzat
izan olako biotza!
Aitak esan du: nik egingo det
alabaren borrerotza;
deseo ori logratu eta
artu ezpata zorrotza,
bertan lepua kendu zion,
lagatu zuen ilotza.
- 16 Esan biar det nola izan zan
gizon oien ondoria,
biak tximistak erre zituen,
au da milagro obia;
lendabiziko aita kiskali,
gero gobernadoria,
orreatatik da Santa Barbara
suaren defentsoria.
- 17 Kontzepzioko dontzeilatasun
birjindadia zeukana,
ogei urtean aitak lepua
ezpataz kendu ziona;
abenduan zan martiri ori,
ilak laugarren eguna,
gorputzak penak, animarentzat
gero betiko fortuna.
- 18 Bertso berrien errematian
eskatzen dizut zedorri
iltzian zure konpainiyara
al baniteke etorri;
martiri onen penak zer ziran
orra atentzioz jarri,
ejenplo ori izan dedila
munduan oroipengarri.

Bertsopapera da, inprimatua, REA/JK koadernoko 192. orrialdean itsatsia. Inprimategiaren berri ematen du, baina ez urterik, eta ez autore-izenik.

Antonio Zabalak *Xenpelar bertsolaria* liburuan [Auspoa liburutegia, 88-89-90], Tolosa: Auspoa, 1981, 333-341 or.) argitaratu zituen bertso hauek, Irungo Valverde inprimategiak argitaratutako eta Usurbilgo Egiluze-txiki baserrian aurkituriko bertsopaperaz baliatuz. Hori omen zen eskuartean zuen ediziorik zaharrena, baina Xenpelar bera hil baino askoz geroagokoa hori bera ere. Geroagoko edizioak erabiliz, horien aldaerak markatu zituen Zabalak testuan, oin-oharretan banan-banan zehaztuz. Horiek ikusita, esan ahal dugu Zabalak erabilitako edizioa eta Arantzazuko bildumakoa berdina edo berdintsuak izan daitezkeela; bien inprimategi-marka berbera da: “Imp. de B. Valverde.–Irun”. Zabalak berak ez du Arantzazukorik aipatzen, 340-341 orrialdeetan dakartzan bertsopaper ezberdin guztien artean; bai, ordea, Gregorio Mujikaren liburutegikoa, Donostiako KMK-n dagoena eta neure aldetik kontsultatu ahal izan dudana (signatura: C-426 F-25). Hori eta Arantzazukoa berdina dira testuan, baina inprimaldi (edizio) ezberdinak; Irungoa izanik bietan inprimategia, Arantzazukoan “Imp. de B. de Valverde” da, eta KMK-koan “Imp. de Vda. de B. Valverde”. Dirudenez, geroagokoa da KMK-ko edizioa, inprimategiaren lehen jabea hila zenekoa, eta haren alarguna jabe bihurtua zenekoa. Dena dela, XIX. mendekotzat ematen du KMK-ko fitxak bertsopapera, baina urterik zehaztu gabe. Durangoko Elosu inprimategikoaren edizioko bertso sortaren hasiera berdina da, baina amaiera ezberdina. Luis Jauregik ere inprimatu zuen bertso sorta hau bere *Xenpelar Bertsolaria* liburuan (Zarautz: Itxaropena, 1958), Makazaga irarkolak argitaraturiko testua jasoz.

Azken batez, esan daiteke, esan, Zabalak oinarriztat erabili zuen bertsopapera eta Arantzazuko bildumakoa berdina direla (seguruenik edizio berberekoak): zaharrena, Zabalaren esatez.

Hemen zuzenean Arantzazuko artxiboko testua jaso dut; eta Zabalaren testu-aldaketak oin-oharren bidez adierazi ditut, batzuetan beraren “zuzenketak” testurako ere baliatuz.

Bertsolariya aldizkariak argitaratu zuen bertso sorta hau (19. zenb., 1932-01-24).

BERTSO BERRIAK

ERIoTZIAREN GAINIAN JARRIAK (1872)

Manuel Antonio Imaz (1811-1893)

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)

AZKB: REA/JK, 183. or.; G2T, 34. or.

- 1 ERIOTZAKO LEZIO ON BAT
 orain asi naiz prestatzen,
 entendimentu lotutakua
 baldin banuke askatzen;
 Jaun zerukua neure premiak
 dizkizut manifestatzen,
 zure graziaz jantzi ezkeru
 ez zaigu asko kostatzen,
 baina bestela ez det balio,
 argati dizut eskatzen.

- 2 Dudarik gabe il bear degu
 mundura jaio guztiak,
 au darakarte geure fediak
 eta esperientziak;
 baldin pertsonak izatekotan
 juiziuaz jantziak,
 alde aurretik egin dezagun [*sic*]
 geroko dilijentziak,
 gloriaturik serbitutzeko
 betiko komenentziak.

- 3 Il bezin laster juan bear degu
 Juez onaren aurrera,
 sententzi ori emango duan
 Jaunaren tribunalera;
 antxe ikusi nai ez duenak
 beren anima galduta,

alde aurretik aplaka beza
Jesu Kristoren kolera,
konbertiduta jarri gaitezen
gaiztuak izan bagera.

4 Anima ori apartatzia
ez degu gauza biguna,
mundu guztiak bildurra daukan
tristia eta iluna;
gure Jaungoikuak sekretuan
au da ipini ziguna,
segurantzarik noiz ta nola nun
batere ez dakiguna,
zeinbat geruago eta alderago
guztiori datorkiguna.

5 Beti bildurrez egon lezake
eriotzari begira,
ai nolakua izango ote dan
anima orren partida;
puntu artatik jua biar degu
penara edo gloriara,
egin ditugun obraren bistan
merezi duan tokira,
andik geroko damutasunak
alperrik izango dira.

6 Eskarmentuan jarri gaitezke⁷²
lenai erreparatuta,
iltzeko zeinbat egoten dira
luzaro oeratuta;
pena andi bat artutzen degu
gaitz orri begiratuta,
derrepenteko iltziaz ere
legoke ikeratuta,

⁷² Bertso honetan inprimaketa oker askotxo dago itxuraz: “Eskarmentuan jarri gaiteske / Lenai reparatuta / Iltzeca seinbat egoten dira / Lusoro oneratuta / Pena andibat artutzen degu / Gaitz orri beguiratuta / Derrepenteco iltziac ere / Legoke ikeratuta / Baldin espada lenagotican / Aurkitzen preparatuta”.

- baldin ez bada lenagotikan
aurkitzen preparatuta.
- 7 Izanagaitik batek luzaro
bizi izateko ustia,
geure eskuan ez dagoena
Jaunak il gabe uztia;
zeinbat urteko edo norekin
egin dezu ajustia,
engainatuta bizi zerana
nai dizut erakustia,
precisamente juan biar degu
datorrenian eskia.
- 8 Beti konforme egon biegu⁷³
noiz konbeni dan iltzeko,
Jaunagandikan datorrenian
eriotziau artzeko;
Berak kriadu genduzan eta
Bera dago agintzeko,
motiborikan ez daukagu
eskusarik ifintzeko,
anima garbi gorde dezagun
Jaubiari eskintzeko.
- 9 Zartutakuak bizi dirala⁷⁴
il izandu da⁷⁵ gaztia,
aurrera ere ez da seguru
bat ez bada bestia;
obra onetan gaztetatikan
obeto degu astia,
peligrosua da konbertitzia
beti geroko iztia,
kondenatzeko estaduan dago
aren anima tristia.

⁷³ ‘biegu’ = behar degu.

⁷⁴ Bertsopaperean: ‘diriala’.

⁷⁵ Bertsopaperean: “il isandute gastia”.

- 10 Despedida txarra jeneralian
bizitza trastornatuak,
ibilerak⁷⁶ ez badirade
lenguaz konformatuak;
zuzen etortzen ez diriala
Jaunarekingo kontuak
eternidadeko aien egunak
dirade txit penatuak,
ordu bat ere onik ez dauka
anima kondenatuak.
- 11 Ai infernuko tormentu aiek
dirade izugarriak,
su ta garretan beti kiskaltzen
gose eta egarriak;
kondenatuak an egoteko
betiko daude jarriak,
bein ere ez dira beteko aien
plazo edo neurriak,
zergatik ziran gaiztakeriak
pisutsu eta larreiak.
- 12 Jaungoiko ona ofenditzia
degu asunto grabia,
zergatik dan ontasun utsa
zeru lurraren jaubia;
Kriadore ta Redentoria
bai ere Salvadoria,
jakintsu eta poderosua,
inun parerik gabia,
Jaun andi ori amatutia
izango degu obia.
- 13 Ea animo, neure kristauak,
orain munduan gaudenak,
gaiztuentsako eginak dira
infernuetako penak;

⁷⁶ Bertsopaperean: 'ibillera'.

padezitza dijuazela
 ala merezi dutenak,
 kontuak garbi presta ditzagun
 norberen animarenak,
 Jesusek dio: betoz nigana
 ni serbitutzen nautenak.⁷⁷

14 Baldin mantxarik badaukagu
 geuren animen kaltian,
 konbertidu eta Jesusegana
 lenbailen jarri gaitian;
 geuren deseo eta Jaunaren
 laguntzarekin batian,
 demoniuak lotu baino len
 kalabozoko katian,
 erremedio bila dezagun
 munduan gauden artian.

15 Zeruetako gloria degu
 gauza paregabekua,
 justo guztiak an egoteko
 apropos egindakua,⁷⁸
 alabadutzen beti presente
 dadukaten Jaungoikua;⁷⁹
 bienabenturaduen konpainia
 da klase goienengua,
 an sartzen danak dauko betiko
 ditxa zorionekua.

16 Zeruan bizi dirianetan
 dirade klase jakinak,
 Dominazio, Potestadiak⁸⁰
 Trono eta Kerubinak,
 eta gainera Printzipaduak

⁷⁷ Bertsopaperean: ‘naubenac’.

⁷⁸ Bertsopaperean: ‘eguindacuac’.

⁷⁹ Bertsopaperean: “daduscaten Jaungoicuac”.

⁸⁰ Bertsopaperean: “Dominauec, Protestadiac”.

eta gero Serafinak;
oiek dirade aingeru utsak,
zeruan bertan eginak,
gainerakuak mundutik juanak,
anima garbi eta finak.

- 17 Mundutik juanak daude zeruan
anima inozentiaik,
gainerakuak pekatariak
ziraden, penitentiak,
tentaziuak oso bentzitu
zituzten balientiaik;
alakuentzat zabaltzen dira
zeruetako atiak,
Jesusek berak deitzen die:
Atozte seme maitiak.
- 18 Gaiztorik ez da bat ere sartzen
zeruetako atian,
guztiak onak dijuaz eta
bizi dirade bakian;
munduan ere ango bizitza
egiten asi gaitian,
guztiok alkar estimatzia
ez da inoren kaltian,
ezaugerara sartuko gera
noizbait egun batian.
- 19 Guk Jaungoikua amatutzeko
kargua artu ginduan,
ta projimua geu bezela;
kristauak zeinbat lan duan,
naturaleza argala degu,
tentaziua munduan,
pekatarien Ama maitia,
gaude paraje galduan,
gorde gaizuz orain ta beti
geure eriotzako orduan.

- 20 Bizitza onak eriotza ona
dakar *en jeneralian*,
mundu onetan saia gaitezen
biziuaikin pelean;
ejenplu onak emon ditzagun
norberak eginalian,
birtutiari segitutzia
obe da igualian,
sententzi ona adi dezagun
Jaunaren tribunalian.
- 21 Aleginian saia gaitezen
geure bizitza onean,
kotsuelotan gertatutzeko
iltzia datorrenian;
destierruko baile triste au
igarotzen degunian,
Jesus maitea, artu gaitzazuz
zedorren aldemenian,
zu alabatzen an egoteko
betiko zorionian.
- 22 Bertso oiek konbeni dira
kristandadeko legian,
papelak artu eta ikasi,
obratu bere bizian;
bitorioso irten dezagun
etsaietako auzian,
eriotza ona egin dezagun
Jaungoikuaren grazian,
gero gloria goza dezagun
eternidade guztian.

Manuel Antonio Imaz Garaialde bertsolaria Altzon jaio zen, 1811ko maiatzaren 19an, Legarre baserrian. Bereizi egin behar da Jose Manuel Imaz ondarrutarragandik, bertsolaria berau ere, eta 1909ko maiatzaren 24an, 32 urte zituela, itsasoan hil zena, beste hainbatekin batera, egun gogoangarri hartako

ekaitz zoritzarrekoak harrapatuta.⁸¹ Era berean ez da nahasi behar Fermin Imaz Donostiako bertsolariarekin, 1879an jaioetakoarekin.

Altzon ezagutu zuen Patrizio Orkaiztegi apaiz gaztea, mutikotan Arantzazun ikasia, eta gerora Arantzazuri buruz bere kantik konposatuko zituena. A. Zabalak dioenez, horrek debekatu omen zion amoriozko bertsotan jardutea. Dena dela, gerora erlijiozko bertsoak ipini zituen bereziki; eta horien artean Arantzazuri buruzkoak ere bai, agian Orkaiztegi berak hartara bultzatuta.

Bost bertso sorta dakartzat hona Manuel Antonio Imaz Altzoko bertsolariarenak; seigarren bat ere bada Arantzazuko REA/JK koadernoan, “Ama Birjina Arantzazukoari” tituluko; ADK liburu sail honetako IV. liburukian sartu dut hori: “Arantzazu bertso berritan”. Seinalea, Arantzazuko fraideen artean auzeratu zela Altzoko bertsolaria.

Hemengo bertso sorta hau *Bertsolariya* aldizkariak argitaratu zuen (I, 26. zenb., 165-165 or.).⁸² Antonio Zabalak ere argitaratu zuen, baina bestelako bertsopapera oinarritzat hartuz (ik. *Alto'ko Imaz bertsolaria* [Auspoa, 68-69-70], Tolosa: Auspoa, 1967, 134-144 or.). Gure REA/JK-ko bertsopapera eta G2T-koa paper berberaren bi kopia besterik ez dira. Antonio Zabalak ezaguna zuen bertsopaper hau, Lekuona apaizaren eskutatik jasota. Berak beste aldaera bat hobetsi zuen, ordea, nagusizat, eta oharrean eman zuen ezagutzen zituen aldaera guztien berri: horietan V. bertsopapera da zalantzarik gabe REA/JK-n eta G2T-n daukaguna ere, nahiz eta hemengoetan ageri ez den inprimategiaren berririk. Beraren bidez dakigu, beraz, Durangon argitaratua zela, F. Elosuren inprimategian; dataren berri ere berak digu emana. Berak jasotako aldaeraren eta hemengoaren arteko alderaketa zehatza dakar oharrean bertan Zabalak (a. l., 143-144 or.). Bertso sortaren urtea ere Zabala-rengandik dakigu.

Imazek sarritan bere firma jarri ohi du bertso sortan, hasieran nahiz azkenean, baina ia beti ezberdin: Manuel, Manuel Imaz, Imaz. Horrela doaz sinatuta ondorengo bost bertso sortak; uste dudanez, autore berberak ipiniak denak.

⁸¹ Ik. www.diariovasco.com/prensa/20070322/aldia/galerna_20070322

⁸² Ik. www.armiarma.com/cgi-bin/urkiza/EBMODBER.pl?Bertso=13780

BERTSO BERRIAK

AZKEN JUIZIOAREN GAINEAN (1916)

Manuel Antonio Imaz (1811-1893)

Liburuxka (Eibar: Diegoren moldiztegia, 1916; a.-i. g.)

REA/JK, 182-183 or. (l. lib.)

(Ik. Antonio Zavala, *Alzo'ko Imaz bertsolaria*
[Auspoa, 68-69-70], Tolosa: Auspoa, 1967, 208-233 or.)

- 1 JUIZIOKO AITZEN EGUNA
nolakoa bear duan,
esplikatzea deseatzan det
entenditzeko moduan;
zeruko aita, lagun zadazu
publika dedin munduan,
haren bildurrez konbertituta,
kotsolatzeko orduan.

- 2 Juiziorako bildur aundia
ikaratuta daukanak,
ai zuzenago egingo ditu
bere animako lanak!
Barkaziorik orduan ez du
orain deskuidatzen danak,
zorrotz egingo du justizia
gero Jesu Kristo Jaunak.

- 3 Orain daukagu il bezin sarri
juizioko [*sic*] partikularra,
Jaungoikuaren Tribunalera
Juzgatzeran juan bearra;
obraren bistan emango zaio
sententzia bat bakarra,
onarentzako gustoa eta
gaiztoentzako negarra.

- 4 Mundu onetan bat iltzen bada
Jaungoikoaren grazian,
bitorioso irtena dago
etsaiakiko auzian;
zeruetara destinatzen da
juizioko sententzian,
Jauna alabatzen an egoteko
eternidade guzian.
- 5 Iltzea baldin gertatzen⁸³ bada
bat pekatu mortalean,
juizio artan kondenatzen da
Jaunaren tribunalean:
deabru gaiztoak an daramate
bata besteen pelean,⁸⁴
bere denbora pasatutzera
infernuaren mendean.
- 6 Sententziatua egonagatik
tribunal artan lenago,
munduko despeiran beste juizio bat
guziontzako badago;
juez justuak guzion bistan
agertzea du naiago,
alkarrentzako aitzakiarik
izan ez dedin geiago.
- 7 Bata ona ta bestea gaiztoa
juzgatu arren munduan,
juizio artan agertuko da
nork zer obra egin duan;
galdu diranok nor bere faltaz
ezagutzeko moduan,
juizioan sartuko gaitu
Jaunak guziok orduan.

⁸³ Liburuxkan ‘guedatzen’; Antonio Zabalaren iradokizunez, ‘gertatzen’.

⁸⁴ Lerro hau falta da jatorrizkoan; Zabalari jarraituz sartu dut, berak beste aldaera batean aurkitua.

- 8 Bildurgarria izango degu
 azken juizioko eguna,
 zergatikan dan betiko nora jua
 sententziatu biaguna;⁸⁵
 eta koleran etorriko da
 Juez Jesu Kristo Jauna,
 zuzen egiten ez badiogu
 orain agintzen diguna.
- 9 Noiz izango dan egun tristea
 dakienik ez dago,
 bakar-bakarrik Jaungoikoaren
 sekretoan au dago;
 ta inork ezin juzga dezake
 ez berandu ta ez goizago,
 au da nik esan dezakedana,
 geroko ta alderago.
- 10 Oraietikan⁸⁶ datozenean
 euri jasa ta arriak,
 aurrez oi dira aize nastuak
 ta laino beltzak jarriak,
 juizioak ala ekarriko ditu
 seinale ikaragarriak,
 auts biurtuko diraneraino
 zitudade ta erriak.
- 11 Azken juizio alderatzeak
 aurrez dekaizkien [*sic*] planak,
 alkarren kontra asiko dira
 munduko nazio danak;
 gerrate ta gosete asko,
 faltaturikan zer janak.
 Miseri asko ekartzen dute
 enredoan dabiltzanak.

⁸⁵ ‘biaguna’ = behar duguna, behar diguna.

⁸⁶ ‘oraietatikan’ = hodeietatikan.

- 12 Zerutik ere nobedadeak
aurretik dira asiko,
eguzki ori ilunduko du
ilargia ez da ikusiko;
ta izar asko erori edo
dirade beera jetxiko,
gauza guziak deskalabroak
dituzte erakutsiko.
- 13 Pizti guziak jetxiko dira
goseak jende artera,
ez dira joango orain bezela
desierto apartera;
obligatuko dirade alkar
mendean dana jatera,
zer istiluak izango diran
ortik kontuak atera.
- 14 Nobedadeak izango ditu
gogorrek eguraldiak,
asiko dira lurrikara ta
trastornazio aundiak:
ta alkar juaz amilka⁸⁷ berriz
goitikan bera mendiak,
eskapatutzen lanik asko
ibiliko du jendiak.
- 15 Leku askotan nai du jendiak
orain jabe ta nagusi,
eta orduan gauzak utzi ta
asiko dira igasi,
alkarren kontra danak deadarrez,
iskanbila ta garrasi,
bizi danak an zer istiluak
bearko dituan ikusi!

⁸⁷ Liburuxkan ‘amaika’... Antonio Zabalaren ustez, inprimaketa okerra dago hemen:
‘amilka’ izan behar du.

- 16 Egonagatik morailatuta
gazteluakin jarriak,
anbat ondatu egingo dira
ziudade ta erriak;
garai artan bai estuasunak
pertonarentzat larriak,
kontsuelorik ez du emango
zilarrak eta urriak.
- 17 Juizioko seinale oiez
jendea da arrituko,
ezkutatzeko kueba bila⁸⁸
dirade ibilituko;
ai aleginak eginagatik
batere ez serbituko,
gordeta edo aztuta inor
ere ez da geldituko.
- 18 Mendi guziak desmontaturik
erriak estali edo ondatu,
elemento ta tenpestadeaz
ibai guziak altatu [*sic*, altzatu?];
Ta itxasoak gainez eginda
legor guzira saltatu.
Mundu triste au modu orretan
bear du errematatu.
- 19 Elementoak uraren aiek
aplakatzen diranean,
su terrible bat etorriko da
gero guzien gainean;
autsa besterik ez da egongo
ark utzitzen dionean,
orra munduko paraderoa
nola degun aitzenean.

⁸⁸ Liburuxkan “cucha billa”... Zabalaren ustez, “kueba billa” behar du izan hemen; hala dakar nonbait bertso sortaren beste edizio batek.

- 20 Ai bada nunbait ondo itsuak
geienak jaio ginaden,
ez dakit gure banidadeak
orain zegatik diraden:
ez degu nunbait ondo pentsatzen
zer finetarako gauden,
ai bada orra zer estadutan
ibili bearrak geraden.
- 21 Konfiantzarik ez albait artu
munduko itsumenakin,
desordenaren sariak gero
pagatzen dira penakin,
esaminatu nork bere obra
maiz obligazioakin,
betiko ditxa alkantzatzeko
lan onak eginarekin.
- 22 Lau gauza juango dira mundutik
beti iraungo dutenak,
bi (oiek)⁸⁹ dira gorputz ta animak [*sic*],
gerekin daduzkagunak;
ta beste biak oiekin eginak,
obra txarrak eta onak,
eternidadeko bizilekura
giatuko gaituztenak.
- 23 Erre eta auts biurturikan
jartzen danean mundua,
kunplitzen da obra txar edo onak
juzgatutzeko⁹⁰ ordua;
egingo dute leku batera
danok biltzeko modua,
publikoan an agertuko da
bakoitzaren estadia.

⁸⁹ “bi oiek dira”, dio jatorrizkoak; badirudi lekuz kanpo dagoela ‘oiek’ hori, neurria ere luzeegi bihurtzen duelako.

⁹⁰ Liburuxkan: ‘juzgatzen’.

- 24 Aingerutxo bat etorriko da
jendea prebenitzera,
tronpetarekin mundu guzian
emango du aditzera;
esango digu: bizi ta ilak,
nator guziori deitzera,
Josefetara [*sic*] atozte danok
juizioa zelebraztera.
- 25 Juez Dibinoak agindu eta
aingerua zitatzeko,
esango digu gorputz ta anima
ilak resuzitatzeko,
betiko sententzia artzera
berealara juntatzeko,
eskusaritan ez da egongo
ordena ari faltatzeko.
- 26 Gorputz guziak jaikiko dira
ilda lurrean daudenak,
itxasoak ere emango ditu
bere mendean dauzkanak.
Animak ere bilduko dira
lenago emendik juanak,
resuzitatzeko alkarren bila
asiko dirade danak.
- 27 Infernutikan datorren anima
ikusteko da txit beltza.
Konparatutzen dute arekin
surtan egon dan ikatza;
itsusia ta ustela, berriz,
ark izan zuan gorputza,
alkarganatzeko izango dute
oiek bai alkarren antza.
- 28 Bere gorputzari esango dio
anima kondenatuak,
ni galdu naute zure gusto ta

grina madarikatuak;
zuk eraginak izaten ziran
beti nere pekatuak,
argatik izan bearko degu
orain asko penatuak.

- 29 Zori gaiztoko nere gorputza,
zugatik nago galdua,
zere gustora pasatu naia
zendualako mundua;
ez zenduan nai egin izandu
inork ondo agindua,
orain egizu nere bistatik
apartatzeko modua.
- 30 Gorputzak, berriz, esango dio
bere anima galduari:
entregatua izandu zinan
etsaia ta munduari;
zerea asko ezik, penak ematera
orain bazatozkit neri,
aparta zaitez begietatik,
ai zorigaiztoko ori!
- 31 Aitzaki asko gauzak gustora
ateratzen ez badira,
azken juizioz izango degu
diskordien despeira;
Juez justua juzgatzen eta
beste guziak begira,
kulpak norenak izandu ziran
antxe agertuko dira.
- 32 Zerueta jua oi da
anima grazian ila.
Etorriko da resuzitatzeko
bere gorputzaren bila;
garbia eta zuri ederra
eguzkia dirudila,

- esango dio gorputz onari
argana joan dedila.
- 33 Salutaturik esango dio:
Atoz gorputza nigana,
Zu zera obra onak egiten
lagundutzen zinidana;
karidade ta penitentzian
beti ibiltzen zinana,
beragatikan orain daukagu
biontzako zoriona.
- 34 Gorputzak, berriz, esango dio:
Atoz anima justua,
zuk sujetatzen zenduan beti
nere pasio gaiztoa,
argati dago orain biontzat
gloria eta gustoa.
Zugana nator unitutzera,
ez berriz iltzeko piztua.
- 35 Gaiztoen gorputz eta animak
ezin itxusiagoak,
unituko dira nai ez ta bear [sic]
alkarren enemigoak;
justuenak, berriz, eguzkia baino
zuri ta ederragoak,
alkarrekin an batuko dira
ezin adiskideagoak.
- 36 Ilak onela resuzitatu
ta jartzen diran garaien,
jaio guziak bilduko gera
Josefetako zelaien:
bildurrez asko juizio artan
zer gertatu bear zaien,
len zabartu ta ezin danean
erremediatu nai.
- 37 Ai Josefetan asiko dira
eskatzen barkazioak,

agertu bage estali naia
maldade ta bizioak;
lapurrak ere egin naiean
beren restituzioak,
bainan ez dio inork artuko,
ortan daude funtzioak.

- 38 Erakutsia da gu nola bizi
Kristo al zuan guzia,
ta gurutzean gu salbatzeko
utzi ere bai bizia;
ofenditu duanak ez badu egiten
munduan penitentzia,
arrazoi justuz egingo digu
gero berak justizia.
- 39 Pekaturikan egin badegu
nork bere argaltasunez,
barkazioa eskatu arren
biotzeko damutasunez:
aprobetxatu penitentzia
Kristok ipini zigunez,
aren mantxarik ez da agertuko,
autore askok dionez.
- 40 Misericordiz ailegatu zan
Kristo lengo etorreran,
beste bisita egingo digu
justiziaz ta koleran:
zerren ark guri ondo egin ta
gu gaizki portatzen geran,
aserratuko da gaiztoentzat
munduaren akaberan.
- 41 Ai istiluak izango dira
munduaren aitzenean!
Josefetara jende guzia
juntatzen geradenean;
justuak ere bildurrez eta

gaiztoak trantze onean,⁹¹
zer sententzia entzun bear dan
jueza datorrenean!

- 42 Estandarte bat agertuko da
bere gurutzearekin,
Kristok mundua redimitu
zuan seinaleakin;
ta baliatu ez dana artzaz
egongo da penarekin,
Juez justua kastigatzeko,
berriz, arrazoiarekin.
- 43 Esan bezela, aurretik dala
estandarte erreala,
Juez dibinoa Majestadeaz
ondorendik bereala;
bere kompaini sagradu dana
testigu orde duala,
Josefetako zelaian oiek
sartuko dirade ala.
- 44 Jesu Kristo Juez Josefetara
ailegatutzen danean,
agertuko da glorifikatua
bere jainkotasunean;
santuak eta justu guziak
berek in aldamenen,
jende guzia arrituko da
ikusten diradenean.
- 45 Jaungoikua ta bere legea
ukatzen dituzten aiek,
izango dira aitortu eta
jarriko diran garaiek;
emanagati orain garboa
pikardirako etsaiek,
amaika bider probetxu bage
gero damutuko zaiek [*sic*].

⁹¹ Badirudi 'justuak' eta 'gaiztoak' hitzak trukaturata daudela esaldian.

- 46 Juez divinoa eseriko da
bere trono ederrean,
Josefetako zelai orretan
jende guzien aurrean;
justu guziak eskubiti ta
gaizto danak ezkerrean,
juzgatu bage ez da utziko
inor ere bazterrean.
- 47 Juez jakintsuak idukiko ditu
gure pekatuak buruan,
deabruak, berriz, asentatuak
bere moduz⁹² liburuan;
gauza guziak agertu bear
gertatu diran moduan,
okultatzerik ez da egongo
dakienengatik inguruan.
- 48 Juizio artan zelebratzeko
aitzeneko audientziak,
asiko dira akusatutzen
gaiztoen kontzientziak;
berak aitortu egin dituen
gaiztakeria guziak,
erremeditu bage lenago
baldin badauzka utziak.
- 49 Kontuak estu artuko ditu
Kristo Juez Jaungoikoak,
nun enpleatu diran potentzi
anima ta gorputzekoak;
eta gainera beste ondasun
izan diran mundukoak,
danak ziraden bera serbitzeko
ark berak emandakoak.
- 50 Eta gainera etsaien mendeti
berak libratu ginduzen,

⁹² Jatorrizkoan “bere modu liburuan” dago idatzita.

mundu galdua redimitu ta
danok jarritzeko zuzen;
aren gauzakin baldin bagabiltz
demonioa serbitzen,
ia zer kolera artuko duen,
esaminatu gaitezen.

- 51 Pekatudunen kontuak artzen
Jueza asten danean,
testigu orde an egongo da
deabrua aldamenean;
esaten duala: Ni serbitu nau
beti edo geienean,
gaiztoa da ta orrek neretzat
bearko du aizkenean.
- 52 Kontzientzia akusatutzen
ariko da alde batetik,
pekatu danak agertzen, berriz,
deabru zarra, bestetik.
Guzien berri dakien Jueza
begira dala gainetik,
gezurrarekin libratutzerik
ez dago aien artetik.
- 53 Ai kristauari egiten dizka
deabruak zenbait malezi,
lendabizia al dan guzia
pekatu eraginazi;
erremeditu ez dedin gero
engainioz galerazi,
ta aitzenean danak agertu;
orra txit galduta utzi.
- 54 Deabru gaiztoa ibiltzen zaio
gaiztakerian laguntzen,
egin dituan guziak, berriz,
Juez onari agertzen;
esango dio: Ez zituan zure

mandamentuak gordetzen,
beti ibili da bere gusto ta
demonioa serbitzen.

- 55 Pekatuakin joaten bagera
auto artara gaizki gu,
demonio ta kontzientziak
akusatu(ko)⁹³ zaizkigu;
kriatura danak izango dira
salatzaile ta testigu,
juezak publiko kontu guziak
ala artuko dizkigu.
- 56 Demonioak esango dio
Juezari faltso moduan:
Pekatari au zuk kriatu ta
erremeditu zenduan:
Ta zu ukatzen ta ni amatzen
or ibili da munduan,
orain juzgatu ezazu, bada,
norentzako bear duan.
- 57 Pekatudun au egongo da
keja asko dituala,
esango duana obra onak ere
eginak badituala;
agertuko dizka bere Aingeru
Goardakoak bereala;
esango zaio gutxi ta gogo
bage eginak dirala.
- 58 Lotsaturikan au esango du
Aingeru Guardakoak:
Nere alegin guziak ziran
beti alferrikakoak;
ez zituen nai egin izandu
ondo agindutakoak,

⁹³ Jatorrizkoan ‘akusatu’ dago idatzita.

deklarazio guziak orra
gaiztoentzat kontrakoak.

- 59 Juizio artan irtengo dira
betiko kondenatuak,
esker gaiztoko ume⁹⁴ faltsoak
Kristo(k) desanparatuak;
modu onetan izango dira
Juezak sententziatuak:
Zoazte infernura Satanasekin
gaizto madarikatuak.
- 60 Mandamentuak gorde ditzagun
Jaunak agindutakoak,
bestela egin penitentzia
artan faltatukoak;
sententzia au emango digu
Kristo Juez Jaungoikoak:
Glorietara goazen betiko,
justu zorionekoak.
- 61 Munduan zabar ibiltzen⁹⁵ danak
dauzka an trantze estuak,
pesalunbrera biurtzen dira
desordenako gustoak;
infernurako apartatuta
jarriko dira gaiztoak,
eta zerura bidean, berriz,
Juezarekin justuak.
- 62 Senarra batera joan liteke
ta bestera emaztea,
adiskide bat alde batera
eta bestera bestea,
kondenatuen paraderoa
penazkoa ta tristea,
salbatuena gloriosoa,
bizitza diferentea.

⁹⁴ Liburuxkan ‘hume’ dago idatzita (!?).

⁹⁵ Liburuxkan: ‘zababiltzen’. *Auspoa*-ko edizioan: “zabar ibiltzen”.

- 63 Kondenatua an egongo da
zerua galdua penaz,
ta infernura an daramate,
negar egingo du penaz,⁹⁶
partiera triste miserablea
agur betiko esanaz.
Orra ba zer paraderoa
munduan gaizto izanaz.
- 64 Miserikordia eske asi ta
alkantzatzen ez danean,
Jaungoikoaren kontra birauka
asiko dira aitzenean;
aiek betiko infernura ta
justuak zorionean,
amorratuta juramentuka,
au pentsatzen dutenean.
- 65 Etorkizuna zer izango dan
an daudelarik begira,
azpiko lurra bi aldetara
bertan partituko dira;
kondenatuak ondatutzeko
infernuaren erdira;
au izango da Josefetako
gaizto guzien partida.
- 66 Justu guziak Juez dibinoak
artuko ditu berekin,
baita zerura eraman ere
nai izate utsarekin;
betiko glorira segituko
zaio kontsuelo onarekin.
Orra mundua akabatzen da
oriek eginarekin.
- 67 Orra, bada, zer diferentziak
bide batetik bestera!

⁹⁶ Liburuxkan: ‘penaz’. *Auspoa*-ko edizioak ‘benaz’ idatzi zuen.

Ailegatuko gera guziok
 lan oriek ikustera;
 arrisko ori pasatu bage
 bat geldituko ez gera⁹⁷,
 konbertitu ta jarri gaitezen
 gaiztoak izan bagera.

68 Juizioko egun triste au
 maiz kontsidera dezagun,
 zabartu bage nork bere lanak
 ondo prestatu ditzagun;
 esplikatu da kontuak nola
 an eskatu [*sic*, eskatuko?] zaizkigun,
 kontzientzia garbi ipini
 penarik ez datorkigun.

69 Faltarik bada, orain biagu⁹⁸
 zenbait lan erremeditu,
 eta aurrera Kristoren bide
 zuzen aietan segitu;
 ala salbatu ta gloriara
 danok eramango gaitu.
 Idea oiek guzientzako
 Imazek ematen ditu.

Iturria ez da bertso papera, 32 orrialdeko liburuxka baino, REA/JK-ko 182-183 orrialdeen artean itsatsia, beste birekin batera, Eibarko Diegoren moldiztegia 1916an inprimatua. Antonio Zabalak bertso sortaren bi edizio ezagutu zituen: hemengo hau –REA/JK-koa bera–, eta beste bat, non argitaratua zen ez omen zekiena. Lehenengoa hobetsita bere bildumarako, horretan “zuzenketaren” batzuk egiteko baliatu zuen bigarrena; aurreko orrialdeetako oin-oharretan ageri dira horrelakoak. Gainerantzean, bigarren edizioako aldaeren berri zehatza eman zuen Zabalak bere ohar luzean (a.l., 231-232 or.).

Jakin ez zehazki noizkoak diren bertso hauek; gure edizioa baino askoz lehenagokoak, jakina: 1880 ingurukoak edo.

⁹⁷ Horrelaxe dago liburuxkan... “geldituko ez bagera” bezala?

⁹⁸ ‘biagu’ = biar degu, behar degu.

LOIOLAKO SAN IGNAZIOREN BIZITZA

NEURTITZETAN (1879)

Manuel Antonio Imaz

Liburuxka (i. g. eta u. g., a.-i. g.)
REA/JK, 182-183 or. (3. lib.)

- 1 SAN INAZIO ZER BIZITZA DAN⁹⁹
mundu onetan egina
itz neurtuetan ori agertzen¹⁰⁰
egingo det alegina,
Jesusen ama, lagun zadazu,
zeruetako erregina;
oiek entzunik aren modura
konbertituko bagina!
- 2 Munduarena¹⁰¹ San Inazio
gaztetan asko bezela,
alakoak gaur ere bagaude,
nerau aurrena naizela,
len eta gero dei(tu)tzen¹⁰² gaitu
konbertitu gaitezela
aren pausu baliosuak
arren gerta ditezela.
- 3 Inazio au euskalduna zan
eta Gipuzkuakua,
Azpeitiako erri noblean

⁹⁹ Antonio Zabalak bertso sortaren beste edizio bat –bestelako bertsopapera– aukeratu zuen bere *Auspoa* sortako libururako (ik. *Altzoko Imaz bertsolaria* [Auspoa, 68-69-70], Tolosa: Auspoa, 1967, 166-177 or.), REA/JK-ko liburuxkarekiko aldaera hainbat dituena; jarraian seinalatuko ditut oin-oharretan horrelakoak.

¹⁰⁰ “ori agertzen” – *Auspoa*: “au agertutzen”.

¹⁰¹ Gure liburuxkan: ‘munduaren’ dago idatzita; *Auspoa*: “Munduarena”.

¹⁰² Gure liburuxkan: ‘deitzen’ – *Auspoa*: ‘deitutzen’.

Loiolan jaiotakua,
 eleiz etxea ederra dago
 beraren ordenakua,
 eta Jesusen Konpainia an,
 animen onerakua.

4 Aberatsa zan, balientia
 eta jenioz bizia,
 santidadian artian ez zan
 gero bezela ezia,
 erregerekin logratu zuten
 kortian paje jartzia,
 andik gerrara kapitan jun zan
 arriskaturik guztia.

5 Frantzesarekin gerra zedukan
 errege espainolenak,
 Inaziori eman zioten¹⁰³
 Panplonarako ordenak,
 il edo eritu jeneralian
 oi dirade abilenak,
 segurantzarik bein ere ez du
 peligruan dabilenak.

6 Orra Panplonan nun erori zan
 Inazio erituta,
 metrailazuak eskuiko
 ankan jota puskatuta,¹⁰⁴
 balientetzat juzgatua zan
 Frantzesakin geldituta,
 andik etxera bialdu zuten
 zerbait erremedituta.

7 Mediku askok egiten zion
 Inaziori bisita,
 derrepentian ilko zalako

¹⁰³ Gure liburuxkan: “eman zioten” – *Auspoa*: “eman zizkion” .

¹⁰⁴ Gure liburuxkan: “ankan jota puzkatuta” – *Auspoa*: “ankan errezibituta”.

jarri ziraden¹⁰⁵ etsita,
Sakramentuak artu zituan
modu artan ikusita,
baina San Pedrok sendatu zuan
zerutik bera jetxita.¹⁰⁶

8 Ogei puskatxo ziran atera
aren ankatik ezurrak,
liburu batean leituak dauzkat¹⁰⁷
oiek ez dira gezurrak,
Jaungoikuak nai ez duanian
iltzen ez gera samurrak,
gero zeuzkaten¹⁰⁸ ankati ere
geldituzeko bildurrak.

9 Txit sano gutxi gelditzen dira
modu artan erituta,
anka laburtu zitzaion asko¹⁰⁹
zainetan enkojituta,
sendagin batek tiratu zion
tornuan parezituta,¹¹⁰
bazuan gero ere errena
pizka bat an geldituta.

10 Inaziok an letu zituan
liburu baliosuak
mundua eta gauzak dirala
engaino uts paltsuak,
anima garbi¹¹¹ gordetzetikan

¹⁰⁵ Gure liburuxkan: ‘ziraden’ – *Auspoa*: ‘zitzaizkan’.

¹⁰⁶ Gure liburuxkan: “Zerutik bera jechita” – *Auspoa*: “Zerubetatik jetxita”.

¹⁰⁷ Gure liburuxkan: “liburu batean leituak dauzkat” – *Auspoa*: “liburubetan leturik dauzkat”. Neurrira doitu.

¹⁰⁸ Gure liburuxkan: ‘zeukaten’ – *Auspoa*: ‘zeuzkaten’.

¹⁰⁹ Gure liburuxkan: “laburtu zaion asko” – *Auspoa*: “laburtu zitzaion asko”... Egokiagoa.

¹¹⁰ Gure liburuxkan: “tornuan parezituta” – *Auspoa*: “dornubaz, padezituta”.

¹¹¹ Gure liburuxkan: ‘garbi’ – *Auspoa*: ‘ondo’.

daudela ditxa osuak,
 au izandu zan aren motibo
 mudatutzeko pausuak.

- 11 Inaziok an egin zituan
 bere palten esaminak,
 Jesus maitea ofenditua
 aren dolore saminak,
 pena aundia ematen zion
 lengo pekatu eginak,
 konformatu zan erremeditzen
 egiteko aleginak.
- 12 Biotza penen erdian zeukan
 jan biar bere entrainak,
 barkazioa eskatzen zuan
 erregutuaz mingainak,
 dolorea ta propositua
 ark artu zituan pinak,
 berriz galtzera ez biurtzeko
 oiek dira tamainak.
- 13 Despreziatu zuan mundua
 banidadea ta ponpak,
 limosna egin zituan bere
 interes eta erropak,
 oraziuaz baita bentzitu¹¹²
 deabru gaiztoen tropak,
 sujetatzeko asmuak artu
 aragi gaiztuen tranpak.
- 14 Saku batian sartu zan bera
 kateiaz lotu gerrian,
 diziplinatzen bizkarra jota¹¹³
 odola irten txirrian,
 alimentua belarra eta

¹¹² Gure liburuxkan: ‘benzitu’ – *Auspoa*: ‘bentzutu’.

¹¹³ Gurean: “Diziplinaren bizkarra jota” – *Auspoa*: “disziplinatzen, bizkarra joaz”.

oinetan larru gorrian,
Jerusalenera juañ nai zuañ
trizteza izugarrian.

15 Inazio au ez zan kontentu¹¹⁴
pekatuarekin ala,¹¹⁵
Monserratera juanik egin du
konfesio jenerala,
gau bat osua eleizan pasa
negar asko zeriola,
konfesorea beldurturikan
bertan ilko zitzaiola.¹¹⁶

16 Gorrotatuta ala jarririk
bere pekatu guztiak,
Jaungoikuari eman zizkion
eskerrak eta graziak,
ditxa aundiak beragandikan
zeuzkala¹¹⁷ irabaziak,
bein batian egin zituan¹¹⁸
gutzizko penitentziak.

17 Manresan berriz erretiratu
izan zan hospitalera,
andik irtenda peregrinatzen
gero Jerusalenera,
modu berean Espainiara
bueltatua zan atzera,
animen bila saiatutzeko
zerbait estudiatzera.

18 Bartzelonan ta Malagan¹¹⁹ zuañ

¹¹⁴ Gurean: “Inazio an ez zan kontentu” – *Auspoa*: “Inaziyo au ez da kontentu”.

¹¹⁵ Gurean: “Pekatuekin ala” – *Auspoa*: “pekatubarekin ala”.

¹¹⁶ Gurean: “Bertan ilko zaiola” – *Auspoa*: “bertan illko zitzaiola”. Neurri hobekoa.

¹¹⁷ Gurean: ‘zaizkala’ – *Auspoa*: ‘zeuzkala’.

¹¹⁸ Gurean: “Bein batian egin zituan” – *Auspoa*: “leitze batean egiñ zituan”.

¹¹⁹ Gurean: “Barcelonan da Malagan” – *Auspoa*: “Barzelonan ta Alcalá’n”. Izatez, Alcalan izan zen ikasle.

gramatika estudiatu,
 Filosofia eta teologiaz¹²⁰
 Parisen zan baliatu¹²¹,
 oiek¹²² danak ikasitzera
 limosnatik baliatu,¹²³
 zenbat obra on egin zituan
 ezin litezke kontatu.

- 19 Inazio au eta Jabier
 ta beste zortzi lagunak
 jakintsu, baina artian palta
 meza ematea¹²⁴ geienak,
 Aita Santuak logratu zien
 Paulo irugarrenak,
 ta Benezian egun batean
 lenengo ziran emanak.
- 20 Aita Santuak gainera eman
 zizkaten ezkubideak,
 onak zirala ta kunplitzeko
 artu zituzten ideak,
 ondorengoai erakusteko
 beren abilitadeak,
 erremeditu al balitezke
 dauden nezesidadeak.
- 21 Oien idea lana eginda
 jornalik inun ez kendu,
 ta berak ere limosna edo
 karidadetik mantendu,
 Jauna amatu, alkar serbitu,
 pakean ondo konpondu,

¹²⁰ Gurean: “Filosofia eta teologia” – *Auspoa*: “Filosofi ta teolojiyaz”.

¹²¹ Gurean: ‘balitu’ – *Auspoa*: ‘baliatu’.

¹²² Gurean: ‘oiek’ – *Auspoa*: ‘oriyek’.

¹²³ Azken hiru lerroak honetara daude *Auspoa*-n: “limosnatik allegatu, / ta jende asko bere modura / bertan zituan paratu”.

¹²⁴ Gurean: “Mesa ematea” – *Auspoa*: “Meza esatea”.

obe genduke gaur ere ala
danok egingo bagendu.

22 Inazio da ilak piztua¹²⁵
eridak asko sendatu,
eun kolejio erakusteko
gure onean fundatu,
inpernura len zijuazenak
zeru bidera aldatu,
zenbat obra on egin zituan
ezin litezke kontatu.

23 Inazio au¹²⁶ degu jarria
Konpainia Jesusena,
oientzako txit egokia,
ezin ukatu, izena,
sendabidia badaukate
animetako gauzena,
erakusten dabilta beti
zeruko bide zuzena.

24 Ameriketari eta Afrikan
Europari eta Asian
kristau, ereje, protestantiak
ziraden leku guztian,
pekatariak jarri zituan¹²⁷
Jaungoikuaren grazian,
aspertu gabe saiatutzen zan
oietan bere bizian.

25 Mila lareun ta larogei eta
amaikagarren urtian

¹²⁵ *Auspoa*-n 24. bertsoa da hemengo hau. Eta honen lekuan beste bertso hau dago idatzita, gure aldaera honetan ageri ez dena: “Ai, Inaziyok birtute eder / asko zituan berekiñ! / miseri aundiya sufritzen zuan / paz aundiyoarekiñ; / bidegabeak gustoz barkatu / kariño osoarekiñ, / karidatea egiñaz beti / al zuan guziyarekiñ”.

¹²⁶ Gurean: “Inazio an” [*sic*] – *Auspoa*: “Santu aundi au”.

¹²⁷ “pekatariak jarri zituan” – *Auspoa*: “pekatariyak jarri-azitzen”.

gure patroia jaio zitzaigun
 Azpeitiako errian,
 anima asko konbertitua
 bizi izan zan artian,
 aren semeak gaur ere artan
 batian eta bestian.

26 Irurogeita lau kunplituta
 bostgarrenian sarturik,
 uztailaren¹²⁸ azken egunez
 zerura juan zan mundutik,
 Aita Santuak emandako¹²⁹
 bendiziua arturik,
 Erroman il zan pake gozoan¹³⁰
 ta birtutez orniturik.

27 Aitasantutzan mila seireun ta
 urte ogeita bian¹³¹
 amabostgarren Gregorio zan
 martzoaren amabian,
 San Inazio kanonizatu
 zuten onore aundian,
 Jauna alabatzen orain badago¹³²
 zeruetako glorian.

28 Gu ere pozik aren bizitza¹³³
 egiten saia gaitean,
 orren penarik ez da izango
 iltzen geran instantean,

¹²⁸ Gurean: ‘uztarrillaren’ – *Auspoa*: ‘uzta-illaren’.

¹²⁹ ‘emandako’ (labur) – *Auspoa*: ‘emanikako’.

¹³⁰ “pake gozoan” – *Auspoa*: “pake osoan”.

¹³¹ Gurean: “Aita Santu zan milla seireunda / urte ogeitabian” – *Auspoa*: “Aitasantutzan milla seireun da / urte ogei eta bian”.

¹³² Gurean: “orain badaude” – *Auspoa*: “orain badago”.

¹³³ Honetara dago bertso osoa *Auspoa*-n: “Gu ere zintzo aren bizitza / egiten saia gaitean, / damu aundirik ezta izango / mundu ontatik joatean; / arrek sartzea nai du guziyok / zeruetako atean / Imaz’ek ere ala deseio / beste danakiñ batean.”

arek sartzea nai du guziok
zeruetako atean;
nik ere ala deseatzten det
beste danekin batean.

- 29 San Inazioaren bizitza orra¹³⁴
laburrian esplikatu,
ogeita bederatzigarren bertsuarekin
orain nai det despeditu,
Jaungoikuaren lege santua
dezagun ondo serbitu,
iltzian paltako ez da
nork errezibitu.

Gero guziok San Inazioarekin
zeruetan gaitezen arkitu.

Hamasei orrialdeko liburuxka da jatorrizkoa, REA/JK-ko 182-183 orrialdeen artean itsatsia, beste birekin batera; ez du ez inprimategiaren, ez herriaren eta ez urtearen berririk ematen. Antonio Zabalak ezaguna zuen koaderno hau, Manuel Lekuonak erakutsita, baina lehen bertsoak eta azkenekoak falta zitzaizkion nonbait beraren kopian. Auspoako edizioan Tolosan aurkituriko bertsopapera baliatu zuen, beraren ustez aldaerarik zaharrena zelako (ik. *Alzo'ko Imaz bertsolaria*, a. l., 176. or.). Oharretan seinlatu zituen berak transkribaturiko paperaren eta Lekuonarengandik ezagututako liburuxkaren arteko aldaerak (ib., 176-177 or.). Neure aldetik ohar horiek baliatu ditut, hemengo testuan zuzenketaren batzuk sartzeko. Gainera bi edizioen arteko aldaerak seinlatu ditut oin-oharretan.

¹³⁴ Azken bertso hau ez da ageri *Auspoa*-ko edizioan.

BERTSO BERRIAK
PURGATORIOAN DAUDEN ARIMEI JARRIAK

Manuel Antonio Imaz

Bertsopaper inprimatua (i.g., u. g., a.-i. g.)
REA/JK, 185. or.

- 1 PURGATORIOTIKAN
dira abixuak
aiekin errukitzeko¹³⁵
jartzeko bertsuak,
nun dauden padezitzen
penazko presuak,
emendik juandako
anima gaixuak,
guri¹³⁶ deiez daude
ain lastimosuak.
- 2 Gu bezela munduan
len bizi ziranak,
purgatorioan gaur
arkitzen diranak,
zeruan sartutzeko
garbitzera juanak,
ai bein pekatuetan
eroritzen danak,
erremeditzen¹³⁷ dauzka
luzaroko lanak.
- 3 Negar egin lezake
aiezaz arriak,

¹³⁵ REA/JK: “Ayekin errukitzeko” – *Auspoa*: “aietzaz oroitzeko.

¹³⁶ REA/JK: ‘guri’ – *Auspoa*: ‘gure’.

¹³⁷ REA/JK: ‘erremediatzen’ – *Auspoa*: ‘erremeditzen’.

zeren dauzkaten penak¹³⁸
 ikaragarriak,¹³⁹
 pekatuak merezi
 kastigu larriak
 aien mantxa¹⁴⁰ kentzeko
 daude an jarriak,
 anparu eske daude
 triste errukarriak.¹⁴¹

4 Purgatorio artan
 nola dan bizitzen
 ez dago erraz ongi¹⁴²
 adierazitzen,
 tormentuak bein ere
 ez die utzitzen,
 pekatuaren kausaz
 daude padezitzen,
 ai egin bezin erraz
 ez dute sufritzen.¹⁴³

5 Purgatorio artan
 dauden bitartean
 atsegintasunetik
 daude apartean,
 tormentu pena eta
 naigabe artean;
 nere aditzaileak,¹⁴⁴
 kontura gaitean,

¹³⁸ REA/JK: ‘penak’ – *Auspoa*: ‘pena’.

¹³⁹ REA/JK: ‘ikaragarriak’ – *Auspoa*: “txit ikaragarriak”.

¹⁴⁰ REA/JK: ‘mantxa’ – *Auspoa*: ‘mantxak’.

¹⁴¹ REA/JK: ‘errukarriak’ – *Auspoa*: ‘urrikarriak’.

¹⁴² REA/JK: ‘ongi’ – *Auspoa*: ‘ondo’.

¹⁴³ Honen ondoren beste bertso bat dator, *Auspoa*-ko edizioan: “Infernuetan aña / pena an badago, / bañan akabatutzen / dirade lenago; / infernukotik libre / beñere eztago, / baña pugatorioan / plazoa badago, / lagundu ta libratzen / dira lasterrago”.

¹⁴⁴ Honetara daude *Auspoa*-n bertso honen azken bi puntuak: “egun bat dadukate / librea urtean, / sikiera piska bat / deskansa ditean”.

ez dago deskantzurik
zerura artean.¹⁴⁵

- 6 Saiatu bear gera
pertsone biziak
munduan irabazten
bai indulgenziak,
animei aplikatu
al diran guztiak
libratutzeko egin
guk diligentziak,
gero serbi ditzaten
komententziak.
- 7 Akaso gure aide
dro [*sic*, edo] gurasuak,
an egongo dirade¹⁴⁶
anima gaixuak,
erretzen ta kiskaltzen
pekatuen suak;
aieri bajatzeko
penaren plazuak,
egin bear ditugu
al dan errezuak.
- 8 Purgatorioan daude
bai zenbat guraso,
gu general medio
sartuak akaso,¹⁴⁷
errukitu laiteke [*sic*]
bat orrekin oso,
obligaziozkoari¹⁴⁸

¹⁴⁵ Honen ondoren beste bertso hau dator *Auspoa*-n, hemengo sortan falta dena: “Santu guzieneko / biaramonean, / animak libre daude / deskanso onean; / arren sar ez ditezen / atzera lenean, / guk jardun / bear degu / aientzat lanean, / ipintzeko ditxa / ta zorionean”.

¹⁴⁶ REA/JK: ‘dirade’ – *Auspoa*: ‘diraden’.

¹⁴⁷ REA/JK: ‘zartuak’ – *Auspoa*: ‘santuak’.

¹⁴⁸ REA/JK: ‘obligaziozkoari’ – *Auspoa*: ‘obligaziozkoai’.

egin arren¹⁴⁹ kaso,
zeruko gloriara
al bagintza¹⁵⁰ jaso.

9 Limosna, orazio,
bulda eta meza,
ai zer obrak diraden
egin al bagintza!
Animen izenian
aplikatu gaintza,¹⁵¹
lagunduko diegu
artan bagabiltza,
gloriara biurtzen
penazko bizitza.¹⁵²

10 Purgatorioan bat
sartutzen danian
ezin obra lezake
ark bere onian;
guk egin degiogu
dezakegunean,
aplikatu ere bai
aien izenean,
guk ere naiko degu
ara guazenenian.

11 Purgatorioko animak
ezin du beretzat,
guk egin bear degu
preziso aientzat,
errukitu ta saia

¹⁴⁹ REA/JK: ‘aren’ dago idatzita.

¹⁵⁰ REA/JK: ‘albagintza’ – *Auspoa*: ‘al bagintez’.

¹⁵¹ REA/JK: ‘gaintza’ – *Auspoa*: ‘bitza’.

¹⁵² Honen ondoren beste bertso bat dago *Auspoa*-n, gure sortan ez dagoena: “Gure deiez daude / purgatoriotik, / erregu dezagula / aientzat gogotik; / libratzen badi-tugu / pena aietatik, / zerura joatean, / an glorietatik / alegiña egingo / dutela gugatik”.

al badegu behintzat,
zerura juatean
aiek berriz guretzat,
pagatuko dutela
iruditzen¹⁵³ zat.

12 Animaren negarrak
ditut esplikatu,
penetarik libratzen
nai bada aplikatu,
geiago ez ditezen
an mortifikatu;
neure aditzaileak
orra suplikatu,
mundu guztian nai det
lan au publikatu.

13 Askotan esaten det
berriz ere lena,
zergatik dadukaten
an ainbeste pena,
guk egin degiogun¹⁵⁴
gauzarik onena
andikan libratzeko [*sic*, libratzea?]
al dan lasterrena,
ori da deseoa
Manuel Imazena.

Bertsopaper inprimatua da, REA/JK-ko 185. orrialdean itsatsia. Ez du ematen ez inprimatzailearen eta ez urtearen berririk. Autoreari dagokionez, berriz, azken bertsoan ematen digu bertsolariak bere izena: Manuel Imaz. REA/JK-ko 67. orrialdean badago beste bertso sorta bat, non autoreak bere abizena Imaz aitortzen baitu.

¹⁵³ REA/JK: ‘iruritzen’. Imazek hemen eta beste bertso sortetan sarritan –ez beti– darabil ‘-iruri-’ idazkera aditzean; ‘-irudi-’ idatzi dut.

¹⁵⁴ Azken sei lerroak honetara datoz *Auspoa*-n: “guk egin dezakegun / gauzarik onena: / andikan libratzea / al dan lasterrena, / ori ala deseoa da / Manuel Imaz’ena”.

Antonio Zabalak (*Alzo'ko Imaz bertsolaria*, a. l., 191-197 or.) bertsoen beste edizio bat aukeratu zuen *Auspoa*-rako: Donostiako Juan Osés-en moldiztegian inprimatua, eta Chicago-ko The New Library-ko Bonaparte-ren bertso-bilduman aurkitua; baina ezagutu zuen edizio eta aldaera gehiagorik ere, oin-oharrearaz azaltzen duenez (196-197 or.). Horietako bat Arizkungo baserri batean aurkitua, moldiztegirik gabea; berak editaturikoaren aldean aski ezberdina testuan, bertsoen ordenan, eta gainera hiru bertso falta dituen. Horien guztien azalpen zehatza ematen du aipaturiko oharrean. Garbi dago, Zabalak Arizkunen jasotako bertso-papera eta Arantzazuko bildumakoa berdinak direla –Zabalak berak ez zuen nonbait Arantzazuko kopia ezagutzen–.

Hasteko, Arantzazukoak –edo Arizkungoak– hiru bertso gutxiago ditu: *Auspoa*-ko 5.a, 7.a eta 14.a falta dira gurean, eta REA/JK-koa 13 bertsokoa den bitartean, *Auspoa*-koa 16koa da. Gainera, lehen lau bertsoak kenduta, besteetan ordena ezberdina da bi edizioetan –lehen zenbakia REA/JK-koa da–: 5:6, 6:10, 7:8, 8:9, 9:13, 10:11, 11:12, 12:15, 13:16. *Auspoa*-ko edizioaren bestelako aldaerak oin-oharretan adieraziak ditut; baita gurean falta diren hiru bertsoak ere.

BERTSO BERRIAK
[NESKAZAR BATI]

Manuel Antonio Imaz

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)
REA/JK, 188. or.

- 1 BERTSO BERRIYA(K) JARTZERA NUA
orain neska zar batentzat,
nigandik ondo irabaziak
dauzkala iruditzen zat,
zergatik ori ibilia da
kastigu bila guretzat,
gau eta egun isildu gabe
gaizki esaka neretzat;
asko pentsatzen ez zuben, baina
orra ordainak beretzat.
- 2 Gezurrarekin engainatuta
jarri zituben auzuak,
eta gainera esaten ditu
testimonio faltsuak,
orain jendiak jakindu dezan
jartzera nua bertsuak,
tragatu nairik ibili naute
lau neskazar ta atsuak,
kopeta zimur iduki arren
ez daude oso mantsuak.
- 3 Neskazar orri esan biaiot
belarriaren etzera [*sic*, atzera?]
nai dubenian azaldutzeko
arrazoi oni eltzera:
guri konduta galtziagatik
apropos ari al zera?
Zedorri ere azitarako

prenda eder bat ez zera,
lotsik ez dezun gezurtia ta
mingain gaiztoko saltsera.

- 4 Bi ilabete kunplitu
broma bat pasatu zala,
eta geroztik aditzen nua
kontrario bat bazala,
non jakin detan neskazar ori
besterik inor ez zala,
mendian dagon otsuak baino
beltzago daka azala,
ori andretzat suertatzia
Jaunak gorde nazala.
- 5 Batetik beltza ta itsusia
gustagarria ta ori, [?]
buruko zimak falta ditu ta
bizarra dauka ugari,
begiak triste, sudurra luze,
ortzen erdiak erori,
bati ta biri¹⁵⁵ bezela igual
aditzen dio iruri,
anima salbo, ikatz kajatik
sortutakua dirudi.
- 6 Askok bezela berrogei urte
mundu onetan korritu,
aspaldi onetan larru-azalik
ez zaio asko guritu,
azkenerako lizundurikan
zimurtu eta oritu,
ortzak galantak, burua, berriz,
ile guztia zuritu,
mundu ontako desgrazi danak
neskazar orrek baditu.

¹⁵⁵ Bertsopaperean ‘beri’ dago idatzita.

- 7 Aspaldi ontan arkitzen zera
nitzat gaizki itz egina,
kontsideratu ondo orain zuk
nola zauden uts egina,
neregatikan dantzatu dezu
gaizki esaka mingaina,
eta pena det kulparik gabe
desprezio au egina,
baztar guztiak desondratutzen
zadizan [*sic*] buru-arina.
- 8 Andik bostetan atera ginan
ez zan berandu artian,
seietarako gure etxiak [*sic*, etxian?]
ez ginan txit apartian,
gero denbora pasatu gendun
kontu-kontari atian,
gauza batzuek esplikatubaz
umorez eta pakian,
ez zuk esaten dezun bezela
itxura gaizto batian.
- 9 Beste gauza bat kontatutzen du
erorialdiyak jotzian:
nai bezelako mutil gaztiak
aukeran dauzkat atzian,
gainera, berriz, bazter ederra,
sagastiakin ertzian,
denda polita, ardo ta guzti,
ezer falta ez etxian,
nere senarrak zer suertia
ni emaztetzat artzian.
- 10 Berak dituben gauza guztiak
orguiloz kontatzen daki,
eta batera nolakua dan
mundu guztiak badaki,
etxian, berriz, bei zar batekin

oilo batzuek eduki,
asto koskor bat eta zakurra,
taberna berriz edoki [?],
oien [*sic*, oiek?] guztiak izanagatik
inork ez zaitu erruki.

- 11 Baldin suertez ikusten bada
prenda ori ezkontuta,
lastima baina artu biar du
andre gaztien konduta,
artzen dabenak [*sic*, dubenak?] izan lezake
trapu zar bat konponduta,
lengo jenio txarrak utzia [*sic*, utziz?]
ez bada jartzen onduta,
gizona laster bialduko du,
soineko galtzak kenduta.
- 12 Nork esplikatu kantetan ondo
zer saltsa duben ekarri,
eta sekula gauza txarrikan
ez diot egin nik orri,
bere kaltian berotu ditu
alperrik zenbait belarri,
errazoi gabe jarri ninduen
trantze estuban txit larri,
beragatikan amabi bertso
ara Manuelek jarri.

Bertso hauek ez zituen Antonio Zabalak jaso Imazen bertsoen bilduman. Tituluaren azpian eskuz dago idatzita azpтитulu modukoa: “Neska zar bati”. Neskazaharrari zuzenduriko bestelako bertso ezagunak ere badira, batez ere Martzelino Soroarenak.

Bertsopapera, inprimatua, REA/JK-ko 188. orrialdean itsatsia dago. Urtearen berririk jakin ez, baina bertsolaria Manuel da, berak azken bertsoan aitortzen duenez. Seguruenik REA/JK-ko 185. or.ko “Manuel Imaz” da (ik. AKDB-ko. 139. erg.). Hemen bezala, beste zenbait bertso sortatan ere berea du Altzoko Imazek bere burua sortako azken bertsoan agertu eta bere izena aitortzea, osorik edo partez.

[JAUNGOIKOAK SALBA ZAITZALA] (1894)

Ezezaguna; Joan Kruz Elizegi (1851-1902)

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

REA/JK, 178. or.

- 1 JAUNGOIKOAK SALBA ZAITZALA, AMA BIRJINA MARIA,
miserikordiaren Ama, guztiz da [*sic*] miragarria;
konfiantza osoarekin nago zugana jarria.
- 2 Jaungoikoak salba zaitzala, berriz ere dizut esaten,
zure graziaren premian gu beti gera gertatzen,
zu bezelako beste amarik ez degu inon bilatzen.
- 3 Suspirioz eta sentimientoz beti negarrez gaude gu,
negarrezko baile triste onek zenbait dolore dizkigu,
zure begi miserikordioso oiek gugana itzuli itzatzu.
- 4 Destierro onetatikan irteten geradenian
erakutsi egiguzu, Jesus, gure begien aurrian,
zure sabeleko frutu ori da gure zori onian.
- 5 *¡Oh! Clementisima* deitzen dizugu Ama guztizko garbia,
¡Oh! piadosa, zein aundia dan zure miserikordia,
penen artetik zugana nator, dultze Birjina Maria.
- 6 Animak galdu ez dakizkigun eskatzen dizut gogotik,
apartatutzen lagundutzeko pekatuaren bidetik,
Jaungoikoaren Ama Santa, erregu ezazu gugatik.
- 7 Pekatariak egon gaitian gu beti prebenituak,
izan gaitezen alkantzatzeko guztiok merezituak,
gure Jauna ta Jesu Kristoren promesamentu Santuak.
- 8 Begira ezazu, Ama maitea, gu nola bizi geraden,
peligro eta tentazioa besterik ez dago emen,
zure anparuan artu gaitzatzu betiko glorian. Amen.

- 9 Mila zortzireun larogei eta amalaugarren urtian
presidiuan arkitzen gera estadu pobre batian
umildadetik sartu gintezke zeruetako atian.
- 10 Lagun maiteak, ondo esanda ala bear da aditu,
argaltasuna gurekin dago, barrenak ezin kabitu,
kulpa gabeko tormentu oiek pazientzian sofritu.
- 11 Pekatariak, barkazioa eska zaiogun Jesusi,
tentaziotik, al baldin bada, egin dezagun igesi,
asko kostata zituelako gure animak erosi.
- 12 Jesus mundura etorria zan oso enpeino aundian,
dudarik gabe pekatariak egongo ginan premian,
gugatik asko sufritu zuan kalbarioko mendian.
- 13 Ainbeste pena pasatu zuan zeru ta lurren jabiak,
zergatik geran pekatariak batere esker gabiak,
despreziorik ez du merezi guzian Redentoriak.
- 14 Mundu onetan izan gaitezen bizitza animosuan,
il ordurako Ama Birjinak artuko gaitu besuan,
gero gloria goza dezagun eternidade osuan.

Bertso sortaren titulutzat-edo dakar honako hau: *“Lendabiccico zortzi versoac Erroman izandutaco batez esplicatuak, eta beste seirac carcelan amaica lagun gueundela, Juan Cruz Eliceguic errematatuac”*. Goian emandako tituluak sortaren hasiera da. Gain-tituluan bertan dioenez, lehen 8 bertsoak anoni-
moak dira –“Erroman izandutako batek”–, eta azken seiak Joan Kruz Elizegirenak. Azken hauen urtea esanda dago 9. bertsoan: 1894. Uste izatekoa da, besteak ere urte berekoak edo ingurukoak izan daitezkeela.

Lehen 8 bertsoen autorea Erromara nola eta zergatik joana zen ez dago bertsoetatik ateratzerik. Erromesaldi modukoren bat izan zitekeen. Hamaika lagunak kartzelan zergatik zeuden jakiterik ere ez dago bertsoetatik.

Joan Kruz Eizegi “Oiartzungo erroteria” deitua, Pello Errota(ria) asteasuar-
raren anaia da seguruenik, Oiartzunen bizi zena. 1880an Berako Lore-joko-
etan kantatu zuen bere anaiarekin lehian; denetara 70 minutu iraun zuten hiru
saiioetan 127 bertso bota omen zituzten bien artean (ik. Lekuona’tar Manuel,
Idazlan guztiak. I: Ahozko literatura [Kardaberaz bilduma - 22], Tolosa:
Librería Técnicas de Difusión, 1978, 323-325 or).

S. PABLOREN BIZITZA BERTSOE[TAN]

Joan Maria Zubizarreta (1855-1905)

Bertsopaper inprimatua (Bergara: Imp. de J. López; u. g., a.-i. g.)
REA/JK, 175. or.

- 1 BERTSO BI PARATZEKO
artu det asmua,
arren lagun zadazu,
ama zerukua,
espiritua argitu,
Seme Jaungoikua,
San Pabloren bizitza
kantatzera nua.
- 2 S. Pablo apostolua
lenbizi gaiztua,
Jesusengana gero
zan konbertitua,
Kristandadea obia
zala pentsatuta,
berealartu zuan
bautismo santua.
- 3 S. Pablo ori fedian
txit firme zijuan,
Jesusen apostolo
nai zuala juan,
San Bernabe berekin
lagun artu zuan,
Panfiliako Perge-n
predikatu zuan.
- 4 Pergetikan urrena
juan zan Listra-ra,
beti elbarri zana

- ekarri aurrera,
San Pablok altxatzeko
oinaren gainera,
sendatu eta brinkoka
juan zan kalera.
- 5 Milagro ori eginik,
segi predikua,
ango konbertitzia
arrigarrizkua,
esaten zuten zala
bera zerukua,
gizon itxurarekin
gure Jaungoikua.
- 6 Neskatz bat sorgin zan
etsaiakin nastuta,
deabrua zedukan
barrena sartuta,
San Pablok libratua
Jesusi eskatuta,
preso eraman zuten
dana azotatuta.
- 7 Gaizki tratatu zuten
ziegako zepuan,
lurrikara sortu zan
gauerdi inguruan,
ango buruzagia¹⁵⁶
ikaratu zuan,
juateko libertadia
laister eman zuan.
- 8 S. Pablo abiatu zan
Jerusalenera,
ango pobre gaisuai
limosna egitera.

¹⁵⁶ Bertsopaperean: “buru saria”.

Bera iltzeko asmuak
ez zeuden atzera,
kontramartxa eginik
juan zan Trodera.

- 9 Troden konbertitua
ango kuadrila,
naiz zala judua ta
igual jentila,
leio altu batetik
erori mutila,
San Pablok piztu zuan
Eutikio ila.
- 10 Ailegatu zanian
Jerusalenera,
limosnak partituta
juan eleizara,
golpeka atera zuten
andikan kanpora,
bi katerekin loturik
preso gaztelura.
- 11 Juduak atzetikan
gaztelura zuzen,
egun artan ikusi
nai zutela iltzen,
gezurra besterikan
ez zuten asmatzen,
San Pablo zebilela
mundua enredatzen.
- 12 Azotiak emateko
lenbizi ordena,
preparatzen ari zan
kargua zeukana,
aditu zutenian
Romatarra zana,

ikeratu ango buru
egiten zuana.

- 13 Bigaramonian [*sic*] zeguan
tribunal idikia,
Pablori egiteko
bertan justizia,
bi aldetara zeguan
jentia jarria,
erabaki ez zuten
orduko auzia.
- 14 Jesusek gazteluan
bertatik itz egin,
ez ikaratzeko
enemiguakin,
Roman predikatzeko
gogo onarekin,
San Pablo animatu zan
arrazoi orrekin.
- 15 Kontrario gogorak
juduak biziro,
pakerik izaterik
ez zuten espero,
San Pablo isilikan
bialdua gero,
zer nola pasa ziran
orra esan klaro.
- 16 Geroztik sei ilabete
pasa itxasuan,
ailegatu ziraden
galtzeko estaduan,
San Pablori Jesusek
itz egin orduan,
iritxiko zirala
Maltako puntuan (*sic*, portuan, portura?].

- 17 Arrimatu ziraden
 kosta baztarrera,
 arroka jo zuan ta
 barkua ondarrera,
 ol puska gain edo igari
 danak legorrera,
 modu artan izan zan
 Maltako sarrera.
- 18 Milagruak eginaz
 Maltan ere ala,
 askok esaten zuan
 Jesu Kristo zala,
 San Pablok egin zien
 kontra beriala,
 kruzifikatu zana
 besterik ez zala (!?).
- 19 Maltan txit jente asko
 ark konbertitua,
 guziak artu zuten
 Bautismo santua,
 apirilaren erdian
 zan martxa artua,
maiatzaren aurren
Erroman sartua.
- 20 *Jerusalen-dik Romara*
bitarte guzian,
soldaduak atzetik
*berekin guardian;*¹⁵⁷
 ala ere predikatu....
 zebilen tokian,
 neke gogorak ziran
 nere iritzian.

¹⁵⁷ Etzanda dauden lerro hauek Antonio Zabalak argitaratutako liburutik hartu ditut, REA/JK-ko bertsopaperean janda daudelako.

- 21 Jerusalem geroz
Pabloren nekiak
lanik asko ematen dit
adieraztiak,
bi urtian loturik
berekin katiak,
libratu katiak
enperadoriak.
- 22 Katiak libraturik
laister ondorian,
Erroman predikatu
bere eginalian,
geroztik izandu zan
gure Espainian
jentia jarrierazitzen
zerura bidian.
- 23 San Pablok sasoi artan
lan izugarriak,
eliza zarrak bisitatu
eginaz berriak,
ilak piztu gainera,
sendatu elbarriak
konbertitzen zituan
hereje guziak.
- 24 Garagarrak ogeita
bederatzi zituan,
Neron enperadoriak
Erroman il zuan,
alako krueldaderik
izan zan orduan,
orain gloria gozatzen
daukagu zeruan.
- 25 Pekatariak biar degu
biotzak bigundu

S. Pablok nai badegu
zerutik lagundu,
ango gloria ederra
alkantza al bagendu,
Zubizarretak ori
desiatutzen du.

Joan Maria Zubizarretaren bost bertsopaper ditugu Arantzazuko artxiboan, REA-JK koadernoan. Horietako lau santu-santei zuzenduak: San Paulo (hemengo sorta hau), San Antonio, Santa Jenobeba eta San Ignazio, eta bosgarrena, gazteei zuzendua. Bost sortok jaso ditut bilduma honetan.

Bertso sorta denok ditu Antonio Zabalak ere jasoak bere *Juan Maria Zubizarreta bertsolaria* liburuan ([Auspoa, 82], Tolosa: Auspoa, 1969); baina gehienak bestelako bertsopaperetatik hartuak. San Pauloren sorta hau Azpeitian argitaratutako bertsopaperetik hartu zuen (ik. ibid., 152-160 or.); eta beste edizioen bat ere aipatzen duen arren, ez du Arantzazuko artxibokoaren berririk ematen. Dena dela, testuaren aldetik berdinak dira bi edizioak; eta Zabalarena baliatu dut REA/JK-koaren 19. eta 20. bertsoetan janda dauden lerroak osatzeko.

Bertsopapera da, beraz, hemengo hau, inprimatua, REA/JK koadernoan, 175. orrian itsasia. Ez dago adierazita bertsoen autorerik, baina bertso sortaren azkenetik ateratzen da Zubizarreta abizenekoa zela autorea. Eta hari egozten dizkio A. Zabalak.

Noizkoak dira bertso hauek? Zabalak ez du ezer adierazten, eta gure papelean ere ez dago inolako indikaziorik. Bertsoen gaia bera –San Paulo Apostoluaren bizitza– arraro samarra da herri-literaturan.

SAN ANTONIOREN BERTSO BERRIAK

Joan Maria Zubizarreta (1855-1905)

Bertso sorta bi, inprimatuak (Irun: Imp. de B. Valverde; Gernika: A. de Goitia y compañía)
REA/JK, 193. or.; G2T, 40. or.

1. BERTSO BERRIAK ESPLIKATZEKO¹⁵⁸
artu det pentsamentuba,
Ama Birjina argi zadazu¹⁵⁹
nere entendimentuba,
San Antonio mundu guzian
santu aundi sonatuba,
Lisboan jaio eta Paduan
ila eta enterratuba.
- 2 Antonioreen bizitzarekin¹⁶⁰
ia akorda gatian [*sic*, gaitian],
gaztia zala sartua zuten
kolegio eder batian,
ta gura zuen mendian egon
amabost urte artian,
San Agustinen ordenakoa
jantzia artu bitartean.

¹⁵⁸ Arantzazuko bi bertsopaperetatik (REA/JK-koa eta G2T-koa) aurrena transkribatu dut. Badirudi G2T-koa geroagokoa dela, ortografiari begiratuta: jancia > jantzia, damusen > damutzen, eta horrelakoak. Gainera REA/JK-ko edizioak ez dakar inolako puntuazio-markarik bertsoaren barruan; G2T-koak, berriz, bai. Aldaera nagusienak oin-oharretan adieraziko ditut. Antonio Zabalak ere argitaratua du bertso sorta hau (*Juan Maria Zubizarreta bertsolaria* [Auspoa 82], Tolosa: Auspoa, 1969, 118-126 or.), baina bestelako bertsopapera baliatuz; horko aldaera batzuren berri jaso dut oin-oharretan.

¹⁵⁹ REA/JK: ‘arquizadazu’; G2T edizioa: ‘arguizadazu’.

¹⁶⁰ REA/JK eta G2T: ‘bizizaeraquin’.

- 3 Antoniori gogoa egin
jantzia ganbiatzeko,
San Agustinena entregatu,¹⁶¹
Frantziskorena artzeko,¹⁶²
deseo ori logratu zuan
Afrikan predikatzeko,
salbaje oiek konbertitutzen
bera martiri iltzeko.
- 4 San Antonio Europatikan
Afrika aldera jua zan,
ailegatuta kostera baten
luzaro eri egon zan,
sendatutzeko esperantzarik
inundikan ere ez zan
ideak danak alrebes irten
motivo ori izan zan.¹⁶³
- 5 San Antoniok idea artu¹⁶⁴
atzera bueltatzeko,
barko batian etorri zan
esperantza sendatzeko
ordenatuba artian ez zan¹⁶⁵
ala martiri iltzeko,
Jaun Zerukobak guardatuba
Europan predikatzeko.

¹⁶¹ Bertsopaperean: ‘entregatua’.

¹⁶² Bertso honetako <ze> edo <tze< fonema ‘se’ transkribatu zuen bertsopaperak: arseco, predicaseco, illseco, etab.

¹⁶³ Bertsoko puntu guztiak ‘zan’ hitzarekin amaituta potoa potoaren gain dagoela ematen du; gertatzen da, jatorrizkoan aditz nagusiari lotuta dagoela aditz laguntzailea, eta horrela ‘juantzan’, ‘egonzan’, ‘ezan’, ‘izan zan’ dira horren errimak. Horrelakorik gertatzen da liburu honetako beste sortatan ere.

¹⁶⁴ G2T-ko edizioan “idea sartu” dago idatzita. Badirudi “idea artu” behar duela; hala dago *Auspoa* edizioan ere.

¹⁶⁵ REA/JK bertsopaperean: ‘esan’; G2T edizioan: ‘etzan’ (ez zan); honela behar duela dirudi.

- 6 Afrikatik etorri eta
Antonio sendatu zan,
ta San Pablo ermita baten
gero luzaro egon zan,
birtutian ta estudiuban
txit oso aurreratu zan,
deitu zioten umil ta leial,
meza ematera juan zan.
- 7 Meza eman ta gero ondoren¹⁶⁶
San Antoniok, jakina,
misionero abiatu zan
jakintsua eta fina,
deseo zuban¹⁶⁷ predikatzea
Jesu Kristoren doktrina,
orretarako gutxik izan du
ark bezelako mingaina.
- 8 San Antonio abiatu zan
anima galduen bila,
ta baita ere konbertituba
ezin konta ala mila,
bera izanik karinosua,
leiala eta umila,
milagrosua ta gainera
predikadore abila.
- 9 Semeak ama ostikoaz jo
soberbiari poztuta,¹⁶⁸
pikardi oiek egiten dira
burutik ere nastuta,
ta mutilari damutzen zaio
ori ez zeukan aztuta,

¹⁶⁶ REA/JK-n: ‘ondorea’; Gernikako edizioan: ‘ondoren’. Honetara behar duela dirudi hitzak.

¹⁶⁷ REA/JK-k eta G2T-k: ‘suaban’; “zuban” dakar *Auspoa*-ko edizioak.

¹⁶⁸ Bertsopaperean ‘postuta’ dago idatzita; dena dela, bitxia da esaldia.

etxera juan ta anka bi erdi¹⁶⁹
aizkorarekin moztuta.

- 10 San Antoniok¹⁷⁰ jakin zuan bai
gertakeri [*sic*] orren berri,
ta mutilaren etxera bera
borondatez zan etorri,
ebakitako¹⁷¹ ankaren puska
milagro zion ezarri,
oinaze edo tormentu gabe
len bezela sano jarri.
- 11 Mutil gaztea biurtu zan
bide gaiztoti¹⁷² onera
arrokeriak utzi zituan
legezko umildadera,
obra txarretan atzera eta
birtutietan aurrera,
San Antoniok maiteko gaitu
ala izaten bagera.
- 12 San Antoniok misionero
itzaldi au gustokoa:
O aldareko Sakramentuan
daukagula Jaungoikoa!
Dudarik gabe ori da egia
justu eta fedekoa,
ta ereje bat presentatu zan
sinismenik gabekoa.
- 13 Milagro eder bat eskatu zion
berak sinistatutzeko,
ta Antoniok erantzun zion
nai zuena eskojitzeko,

¹⁶⁹ REA/JK-n: ‘ta’ hitza falta da; G2T: “echera juan da anca bi erdi”.

¹⁷⁰ REA/JK: “San Antonio”, G2T: “San Antoniok”. Honela behar duela dirudi.

¹⁷¹ REA/JK-n eta G2T-n: ‘ebaquiteco’; *Auspoa*-n: ‘ebakitako’.

¹⁷² G2T: ‘gaiztotic’.

iru egunian bere mandua
jan gabe edukitzeko,
Sakramentuarekin San Antonio
orduan presentatzeko.

- 14 San Antonio, esan bezela,
joan zan garai ederrian,
iru egunian ezer jan gabe
mandua estremu txarrian,
garagarra eta lastuba para
bere begien aurrean¹⁷³
orik utzita,¹⁷⁴ belaunikatu
Sakramentuen aurrian.
- 15 Ori orrela gertatu bada
au da egia justuba,
manduak¹⁷⁵ gero jan zituan bai
garagarra ta lastuba,
ta lagunakin konbertituba
bertan ereje gaiztoba,
San Antonio bestela pobre
birtutez aberastuba.
- 16 San Antonio saiatutzen zan
jendea konbertitzera,
erri batera misionero
juan zan predikatzera,
ta aleginak eginda inor
ez zijuan aditzera,
itxas ondora arrimatu zan
arraiarri [sic, arraiari?] deitutzera.
- 17 Jende gaiztoa(k) nai ez du eta,
adi itxasoko arraiak,

¹⁷³ G2T: “beguien urrean”?... *Auspoa*-k “urrian” idatzi zuen, agian gero datorren
“aurrian” hitzetik bereizteko, potoari ekiditearren.

¹⁷⁴ REA/JK: “oric usita”; G2T: “ori icusita”?... Badirudi “ori(e)k utzita” behar duela.

¹⁷⁵ REA/JK: ‘mandua’; G2T: ‘manduac’... Honela behar duela dirudi.

sermoia aditzera miloika ziran
 instante artan etorriak,
 ta legorrera atera-eta
 buru eta belarriak,
 ta atentzioz egonak ziran
 presente aurean jarriak.

- 18 Arrai¹⁷⁶ guziak ezkutatuak
 botarik bendizioa,
 gauza guziak ikusi eta
 jendeak atentziua,
 milagro orrekin egina zuan
 gaiztuen konbertsiua,
 ta lengo orde z San Antoniok
 gero estimaziua.
- 19 Antonioren aita iltzera
 sospetxan urkamendira,
 ta semeari abisu ori
 zerutikan belarrira,
 milagro baten bitartez juan
 bera jaio zan errira,
 itxaropena¹⁷⁷ eskatu zien,
 jende guziak begira.
- 20 Gizona il zuten Lisboan eta
 kulpa mantxa gabeari,
 tribunalera ekarri zuten
 enterratutako ori,
 ta nere aitak¹⁷⁸ eman al dizu
 eriotza ori zuri,

¹⁷⁶ Gure bi edizioetan ‘arri’ jartzen du, baina ‘arrai’ behar duela dirudi. Zabalak dioenez, bestelako bertsopaperetan ere ‘arri’ ageri da; baina *Auspoa*-ko edizioan ere zuzendu, eta ‘arrai’ idatzi zuen.

¹⁷⁷ REA/JK: ‘etxodopena’; G2T: “ochodo pena”... *Auspoa*-k “otxodo pena” idatzi zuen. Ez ote da ‘itxaron-pena’, ‘itxoipena’, ‘itxoitea’?

¹⁷⁸ Gure bi edizioetan ‘aita’ dago idatzita; baina ‘aitak’ behar duela dirudi. Hala idatzi zuen *Auspoa*-ko edizioak.

ta ilak ezetz erantzun zion
egiaz Antoniori.

- 21 Juezak edo kargudun oiek
atrebitu itauntzera,¹⁷⁹
San Antonio para nai zuten
nork il zuan galdetzera;
erantzun zien: Ez naiz etorri
gaiztoak kastigatzera,
ta baina bai, au da egia,¹⁸⁰
justuak libratutzera.
- 22 San Antonio gaztea zala
osasuna bajatua,
baraua eta penitentziak
korputza asko nekatua,
ogeita amasei urte zituan
Jaunari eman kontua,
il ta bi urte baino lenago
zuten kanonizatua.
- 23 San Frantziskoren ordenakuba¹⁸¹
San Antonio txit fina,
ikuskarri bat gertatuba zan,
ori nago ni jakina,
kanonizatzeko gorputza usteldu,
sanua zeukan mingaina,
sermoi ederrak eta ugari
mundu onetan egina.
24. San Frantziskoren seme leiala
San Antonio munduban,
bear deguna alkantzatzeko

¹⁷⁹ REA/JK eta G2T: “atrebitu izan sera,”... *Auspoa*-ko edizioan “atrebitu intantzera” dago idatzita; “atrebitu itauntzera” ez ote?

¹⁸⁰ Gure bi edizioetan ‘egiaz’ dago idatzita; *Auspoa*-n: ‘egia’:

¹⁸¹ G2T: “San Franciscon ordenacuba”... Badirudi hemengo hau egokiago dagoela neurrirako. *Auspoa*-k ere “San Frantziskoren Ordenakuba” idatzi zuen.

bitarteko ona zeruban,
konbeni dana biotzez eska
bakoitzak al dan moduan,
lagun zaiguzu orain (e)ta beti
eriotzako orduban.

Bertsopapera, REA/JK-ko 193. orrialdean itsatsia. Hemengo bertso sorta bera aurki daiteke G2T, 40. orrialdean; baina edizio ezberdina da, beste inprimategi batek argitaratua. Antonio Zabalak gure Goitia y compañía-rena ezaguna zuen nonbait, bertso sortaren oharretan ageri denez (*Juan Mari Zubizarreta bertsolaria*, a. l., 126 or.); baina Irungo Valverderenaren berririk ez du ematen. Dena dela, berak hirugarren bertsopaper bat baliatu zuen, Oñatin, M. Ralduak inpimatua.

[AITA SAN IGNAZIO]

Bertso berriak, Zubizarretak jarriak (1894)

Joan Maria Zubizarreta (1855-1905)

Bertsopaper inprimatua (Eibar: Imprenta de Pedro Orue, 1894)
REA/JK, 195. or.

- 1 AITA SAN IGNAZIO
Loiolakuari
kantak jartzera nua
bere bizitzari,
laguntza eskatzen diot
Jesusen amari,
grazia au egingo
baldin badit neri
aditzen emateko
jente guziari.
- 2 Mila lareun larogeta [*sic*]
amaikagarrena,
Ignazio jaio zala
seinalatzen dana,
badakigu Azpeitiko
naturala zana,
zortzi anaietatik
au zan gaztiena,
Jesusen kompainia
fundatu zuena.
- 3 Txikitatik biar det
nik adierazi,
aita eta amarekin
gaztetan zan bizi,
kristandadeko eskolak
zituan ikasi,
gorputz ederra eta

egokia azi,
erregiaren paje
izan lenbizi.

- 4 Pajetza utzi eta
soldatu jun zan,
tropako agintari
kapitan jarri zan,
frantzesen kontra eta
espainolen defentsan
Panplonako kastiluan
Ignazio eritu zan,
fin eta baliente
beti portatu zan.
- 5 Sendatzera Ignazio
etxera erretiratu,
medikua jua ta
txit gaizki bilatu,
Sakramentu Santuak
bertatikan artu,
milagrozkot auzentua [*sic*, asuntua?]
gero zan gertatu,
zerutik jatxita
San Pedrok sendatu.
- 6 Kalenturatik San Pedrok
libratu aurrena,
medikuak ezur ilak
atera urrena,
tornuaz anka luzatu,
ori zan txarrena,
pazientzia ona
Jaungoikuak emana,
gero ere bazuan
piska bat errena.
- 7 Denpora pasatzeko
liburua eskatuta,
relijiokuak eman

ala bilatuta:
San Ignazio(k) oian
guzia letuta,
instante artan jarri
zan konbertituta,
Jesusen amoriuan
biotza sututa.

8 San Ignazio triste,
biotza dolorez,
pekatu egina pena
gau ta egun negarrez,
barkazio eske Jesusi,
damu det esanez,
Monserratera juanda
konfesore galdez,
jakintsua bilatu,
au ala biarrez.

9 San Ignazio ailegatu
zan Monserratera,
konfesio jenerala
gogoz egitera,
deseo au kunplituta
andikan atera,
Manresara juan zan
ospital batera,
bizimodu berria
aurre(r)a¹⁸² astera.

10 Ezpata utzi zuan
Monserrateko eleizan,
arropak limosna egin,
txit pobre jarri zan
ogia jan, ura edari,¹⁸³
luzaro egon zan,
biziua bentzutzen

¹⁸² *Auspoa*-ko edizioak ‘aurrera’ idatzi zuen, bertsopapereko ‘aurrea’ zuzenduz

¹⁸³ Bertsopaperak: “uda erari”

- peleiatua zan,
ala urte bat pasa
osoa Manresan.
- 11 Doloria eta propositua
biak artu finak,
remediatzeko
bere utseginak,
penitentzia aundiak
Santu onek eginak,
egunero bizkarrari
eman disziplinak,
ala bentzutzen dira
gorputzaren grinak.
- 12 Zaku gisako tunika
soinian jantzita,
pelegrino jua zan
mundua utzita,
Kalbarioko mendiari
egitera bisita;
Jesusen pausuak
danok [*sic*] ikusita,
estudiatzen asi zan
andik etorrira.
- 13 Munduko zeresanak
ez zuten bildurtzen,
ogeita amairu urterekin
asi estudiatzen,
fineza osoan zan
gogotik saiatzen,
gramatika esaminatua,
emendik jua zen,
filosofi ta teologia
ikasi Parisen.
- 14 San Ignaziok Parisen
lagunak bilatu,

modu batera zuten
an estudiatu,
limosnan [*sic*, limosnak? bildu eta
kastuak pagatu,
karidadetik geirako [*sic*]
ziran ailegatu,
ta gero Venezian
meza zelebratu.

- 15 San Ignazio(z) gainera
bederatzi lagunak
Veneziatik ziran
guziak juanak,
Erroman¹⁸⁴ Aita Santu
egiten zuonak [*sic*]
ordena konfirmatu
Paulo Irugarrenak,
kontentuz jarri ziran
deseo zutenak.
- 16 Jesusen compainia
ala fundatua,
Ignazio guzien buru
zuten nonbratua,
ta birtutian ere
txit aurreratua,
Jaunak orretarako
ura zan autua,
animen onerako
mundura sortua.
- 17 San Frantzisko Jabier
ori zan naparra,
Ignaziok izan zuen
txit lagun azkarra,
munduan bazeguan
jaun oien biarra,
infernuko etsaiari

¹⁸⁴ Bertsopaperean: ‘Roman’; *Auspoa*-ko edizioak zuzendu, neurriari begiratzuz.

- egiteko gerra,
oiek bentzutu zuten
Lutero okerra.
- 18 Santu onen izatia
karidadetikan,
ta limosna asko
eginaz andikan,
juaten bazitzaion
inoiz pobrerikan,
zerbait emango zion,
ez da dudarikan,
pertsonak ezin izan
biotz oberikan.
- 19 Ignazioren semeak
munduan zabaldu,
anima bat bakarra
ez dute nai galdu,
oien esanetara
jarri obe degu,
salbazioak begiratzia
merezi ez al du,
gloria penagatik
ez dezagun saldu.
- 20 Ignazioren semeak
badira oraindikan
Europar eta Asian
eta Amerikan,
Ozeanian eta
gainera Afrikan,
animak konbertitzen
dabiltz gogotikan,
Kompainia onen pausuak
ez dira alperrikan.
- 21 Azpeitiko erri noblean
Loiolan jaio zan,

sortzetik euskalduna
txit aberatsa zan,
ineresak utzita
bizia pobrezan,
San Ignazio egunian
Erroman ila zan,
birtute askorekin
zerura juan zan.

22 Zorioneko Ignazio
sortu Euskal Errian,
milagro asko egina
modu egokian,
mila seireun gainera
ogei eta bian
kanonizatu zuten
onore aundian,
orain gozatzen dago
zeruko glorian.

23 Aita San Ignazio
pobreza tristian,
animak konbertitzen
bizi zan artian,
aren antzera izaten
saiatu gaitian,
justuak zer poza
iltzeko instantean [*sic*]
onak ez du damuko
egunen batian.

Bertsopapera, inprimatua, REA/JK-ko 195. orrialdean dago itsatsia. Bertsopaperaren urtearen berri inprimategiarekin batera dago seinalatuta. Antonio Zabalak Zubizarretari buruzko liburu berezian argitaratu zuen: *Juan Maria Zubizarreta bertsolaria*, a. 1., 31-38 or., baina Tolosako E. Lópezek inprimatutako bestelako bertsopaperetik jasota. Dena dela, ezaguna zuen gure paper hau ere, oharrean aitortzen duenez (138. or.). Ortografiaz at, aldaera txikiak daude bi edizioen artean.

SANTA JENOBEBA NOLAKOA ZAN

Joan Maria Zubizarreta (1855-1905)

Bertsopaper inprimatua (Gernika: Imp. Artística Goitia y Hormaechea)
REA/JK, 197. or.

- 1 SANTA JENOBEBA NOLAKOA ZAN
astera nua kantatzen,
orretarako laguntasuna
berari diot eskatzen,
aren bizitza letu ezker
egon liteke arritzen,
Jaungoikoaren argi ederra
ibilia zan zabaltzen.

- 2 Santa Jenobeba sortzetikan zan
dukesa baten alaba.
Kondearekin ezkondu eta
juan zan Rein ta Mosala,¹⁸⁵
Jesusengana izandua zan
txit fina eta leiala,
gaztetan ere edukatua
munduan gutxi bezela.

- 3 Jenobebaren esposo au
zan Sijifredo kondea,
pobrearentzat errukitsua
genioz ere noblea;
Golo gaiztoa maiordomoa
bizio txarraren jabea,
traizioan izandua zan
inun parerik gabea.

¹⁸⁵ Jatorrizko gure bertsopaperean 'Reintamosala' dago idatzita; Antonio Zabalak (*Juan Maria Zubizarreta bertsolaria*, a. l., 161. or.) Rein ta Mosala transkribatu zuen. Izatez Jenobeba Brabantekoaren sanar Sigifredo kondeak Rin eta Mosela ibaien artean zuen bere gaztelua: Siegfriedsbourg.

- 4 Rein ta Mosala palaziua
deitzen zioten jauregi,
gerra albista bildurgarri bat
ara zitzaien etorri;
orra Kondea suertatu da
juatia agintari,
eskubideak utzi zizkion
bere maiordomoari.
- 5 Esan bear det nola pasa zan
etxe artako kontua,
laster egin zan guzien buru,
Golo zan atrebidua;
azkenentzat¹⁸⁶ egiten dio
pregunta eskusatua.
Santa Jenobeba gauza oiekin
egon zan txit penatua.
- 6 Jenobebaren gustua ez zan
gizon orren kortesia,
esposoari abisatzea,
au zan deseo guzia;
karta batekin abiatzen zan
etxeko zerbitzaria,
Golo gaiztoak arrapatu ta
ezpataz kendu bizia.
- 7 Golok artzen du asmo sendo bat,
Kondea engainatzeko,
karta falsoak atzera-aurrera
etxeko andrea galtzeko;
andikan laster logratu zuan
kalabozoan sartzeko;
Santa Jenobeba mundura etorri
tormentu asko ikusteko.
- 8 Presondegian sartu zanetik
egun gutxiren barruan,

¹⁸⁶ *Auspoa* edizioan: ‘azkenekotzat’.

Santa Jenobebak bere burua
 aurdun an sentidu zuan;
 Sijifridoren kriatura au
 jaio egin zan orduan;
 laguntzailerik grano bat ere
 kalabozan ez zuan.

- 9 Golo zebilen denpora artan
 Luziferrekin nastua,
 lujuriaz¹⁸⁷ engainatu ta
 pekatuz aberastuta;
 kriaturari mantxak kentzen
 au ezin logratua;
 amak semea bataiatzen du,
 izena desdixatua.
- 10 Ama-semeak kalabozotik
 iltzeko sententziatu,
 Kondeagandik Golo gaiztoak
 traizioan logratu;
 borrero aiek iltzeko ustez
 aurrean an zuten artu,
 orduan ere Jesus maiteak
 eriotzatik libratu.
- 11 Borrero bat ezpatarekin
 iltzeko zeguan jarria,
 batak besteai agindu zion
 tapatzeko arpegia;
 orduan ere probatu zuan
 agoniako larria,
 gizon oieri jatxi zitzaien
 zeruko esperientzia.
- 12 Borrero ari maiordomoak
 modu onetan ordena,
 Jenobebaren begi oriek

¹⁸⁷ Jatorrizkoan: 'lujuriosa'.

entregatzeko argana;
artu eskuan zakur-begiak,
Konrado ori juana,
Golo gaiztoak ez ezagutu,
guzientzako fortuna.

- 13 Modu orretan jarria zan
eriotzako aurrean,
Jaungoikuari erregututzen
akordatzen zan guzian;
borrero oiek ordenatua
juramentuan azpian
mendi mortuan egon zedila
bere bizitza guzian.
- 14 Ama-emeak geratu ziran
bakarrik mendi mortuan,
lendabiziko gau ura pasa
arbola baten ondoan;
arrats orretan elurra ere
gogotikan egin zuan,
zenbat otz ere¹⁸⁸ igarotzeko
jaio ziran munduan.
- 15 Andik urrena kueban sartu
Jaunak emanik bidia,
erregututzen aritutzen zan
arturik zeukan fedea;
basauntz¹⁸⁹ batek mantantzen du
Jenobeba ta semea,
abere oni pizti gaiztoak
orduko jana umea.
- 16 Santa Jenobebak probatu zuan
nolakoa zan pobreza,
bazauntzaren esniarekin

¹⁸⁸ 'bere' dago idatzita bertsopaperean.

¹⁸⁹ Bertsopaperean 'basautz' eta 'basauntz', bietara dago; 'basauntz' idatzi dut.

semea eta Kondesa;
 sufritu zuan kueba artan
 miseria eta flakeza,
 tormentu oiek adiraztia
 ez dago gauza erreza.

- 17 Ama-semeak larru gorrian
 egonak zazpi urtean,
 bere gizona eta lagunak
 etxera juan artean,
 basauntz bat bilatu zuan
 sasi batzuen artian;
 ondoren ari¹⁹⁰ sartutzen zaio
 kueba zulo batean.
- 18 Basauntzaren talaian egon
 begituaz aurrera,
 iduritua an zeguala
 pertsona baten figura;
 agindu zion, bizia bazan,
 ateratzeko kanpora,
 bere esposa arkitzen zaio;
 Konde Jaun ori lurrera.
- 19 Bere esposa tristeza artan
 Kondea desmaiatua,
 izketan ari etortzen zaio
 saltoka desdixatua;
 elur artean larru gorrian
 ura zan mutil pijua,
 aita berea ikusitzian
 geratu zan arritua.
- 20 Desdixatuak egin zituan
 galdera arrigarriak;
 aturdituta egonak ziran
 aditzen zeuden guziak.

¹⁹⁰ Gure bertsopaperean ‘asi’ dago idatzia. *Auspoa*-n: ‘ari’.

Sijifredo orrek bialtzen ditu
etxera zerbitzariak,
agindu zien eramateko
kotxea eta zaldiak.

- 21 Aita-semeak eta kondesa
sartu ziraden kotxean,
basauntz ura eraman zuten
bere ondoren atzian;
pena saminak aztutzen asi
alai zeuden biotzian,
andik aurrera ondo izanak
irurak beren etxean.
- 22 Borrero Konradok ta Enrikek
bazuten juizioa,
ezagututa ibili ziran
Goloren okasioa;
ama-semeak bilatutzian
eskatu barkazioa,
Kondeak eman andik aurrera
betiko salarioa.
- 23 Urte betian kondea ibili
moruen gerra orretan,
etxera etorri, Golo gaiztoa
traizioa lanetan,
saldukeria deklaratu
txantxarik gabe benetan,
andik aurrera bizi zan arte
kalabozoa penetan.
- 24 Kulpa gabeak ileraztia
delitu izugarria,
orregatikan kalabozoan
Kondeak sarreraztia;
eskapatzia ez zedukala
artua zeuan etsia,
ama-semeak bilatu ezkerro
Golori kendu bizia.

- 25 Urkabe baten Golo il zuten,
 pasa istilu gogorak,
 berri onikan ez du banatzen
 enbidioso alperrak,
 lujuriako pekatutikan
 etorri ziran okerrak,
 gorputzerako mesede gabe
 animarentzat negarra(k).
- 26 Jenobebaren bizitza onetan
 jarri gaitian kontuan,
 zenbat tristura eta naigabe
 igaroa zan munduan;
 errukitua ta limosneria
 bera zebilen lekuan,
 justua izan, pozak zoratzen
 eriotzako orduan.
- 27 Ama-semeak igaro zuten
 bizitza guziz samina,
 zar-gaztientzat ejenplo onetan
 ederra dago dotrina;
 pekatariak ikasitzera
 orain egin alegina,
 liburu oiek kostatzen dira¹⁹¹
 errial bi ta erdina.

Bertsopapera, REA/JK-ko 197. orrialdean itsatsia. Ez dauka ez inprimategiaren eta ez urtearen berririk. Antonio Zabalak Zubizarretari eskainitako liburu berezian argitaratu zuen sorta hau ere: *Juan Maria Zubizarreta bertsolaria*, a. l., 161-171 or. Oñatin M. Raldúa-k inprimaturiko bertsopapera baliatu zuen berak; beste hainbat bertsopaperetako edizioen berri ere ematen du,

¹⁹¹ Honako ohar hau dakar Zabalak bere aipatu liburuan: “Emen aitatzen dan liburua, K. Schmid'ek prantzesez idatzi, Zarautz'ko Gregorio Arrue'k euskeratu ta Euskal-erri guzian ainbesteraño zabaldu zana izango da. Liburu ortatik atera zuan Zubizarreta'k bertso auetarako gaia; Zapirain'ek bezelaxe, beraz”.

baina badirudi Arantzazuko artxibokoa ez zuela ezagutzen. Berak emandako aldaerak 28. bertsoa zuen, hemen azpian bere horretan kopiatuta doana.

28 Juan Maria nere izena,
ondoren Zubizarreta;
San Jenobeba egon zan kueban
egiña dago ermita;
persona franko arritutzen da
orain ura ikusita,
orregatikan zabaldu nai det
euskaldunetan albista.

Arantzazuko bertsopapera inprimaketa okerrez josita dago; Zabalaren edizioa baliatu dut horrelakoak zuzentzeko.

Koldo Mitxelena Kulturunean ere bada bertso sortaren papera, baina ez da Arantzazukoa bera, beste inprimategi honetakoa baizik: “Eibar: Imp. de Fernández y Diego”.

BERTSO BERRIAK
[GAZTEAK ETA GURASOAK]

Juan Maria Zubizarreta

Bertsopaper inprimatua (Eibar: Imp. S. de Diego)
REA/JK, 198. or.

- 1 KOMENI DIRAN BERTSO BERRIYAK
biar nituzke atera,
zar ta gaztien eskandaluak
orain nua esatera,
ezkondu eta gaztiak jarri
gurasuakin batera,
apartatuta ikusten dira
egun batetik bestera.
- 2 Apartatuta jartzen badira
oek alkarren urrian,
gaztiak sarri ez ikusi nai
bere begien aurrian,
gaizki esan ta ala obratu
ondo egin biarran,
malamentian guraso zarrak
estimazio txarrian.
- 3 On biarran guraso askok
geiegi aurreratuta,
*terzio kintos*¹⁹² kontratuetan
semia mejoratuta,
esan dan gisan gelditu zaio
orobat apartatuta,
etxian diran gauza zirtzilak
bertatik arraстрatuta.

¹⁹² Antonio Zabalaren edizioan “tercera y quintas” (Ik. *Juan Maria Zubizarreta bertsolaria*, a. l., 81. or.).

- 4 Oiek orrela gertatzen dira,
daude seinale klaruak,
deskuidatua betiko pena,
ala ematen dit goguak;
gurasorikan ez izan arren
grano bat ere txoruak,
supiziente bera dan arte
ez utzi etxeke karguak.
- 5 Ezkubidiak gaztiak artu,
tratu ta joko aurrera,
etxeke gauza danak ondatu,
guztiyentzako galera;
pobreza ortan guraso zarrak
basarritikan kalera,
lanetarako ez dira gauza,
dijuaz ospitalera.
- 6 Aita ta ama zarrak etxian,
seme-alabak serbitzen,
gurasorikan munduan danik
batere ez dira akordatzen;
eta geiyago saitzen dira
beren buruak apaintzen,
ume onaren izatiari
ori ez zaio tokatzen.
- 7 Gazte batzuen propidadea
plojua dala deritzat,
erretiro txarra ta eskandalua,
oiek danak beintzat;
eta gainera geiyegi biar
tripa ta ljuarentzat,
arrazoi txarra beste propinik
ez dute gurasuentzat.
- 8 Desanparuan sobra geiyegi
badira mundu onetan,
gurasuentzat naitasun gutxi

askok oi dute gaztetan,
 ta paltatuak arkitzen dira,
 ez da dudarik orretan,
 alegin dana eginda ere
 umiak daude zorretan.

- 9 Gazte leialak izan bear du
 obrazko fundamentua,
 aita ta ama sokorritzeko
 euki betiko kontua,
 Jaun Zerukuak berak jarriya
 ori ordenamentua,
 biar bezela ama dezagun
 laugarren mandamentua.
- 10 Mandamentua austia degu
 oso pekatu grabia,
 ta borondatez erortzen dana
 pertsona ajulik gabia,
 aita ta ama sokorritzeko,
 gaztia, izan trebia,
 animarentzat logratu dedin
 ortik meritu obia.
- 11 Ia gaztiak komeni da ta,
 biotz gogorak bigundu,
 zor aundiyekin arkitzen gera,
 gurasuari lagundu,
 karino onian zufritu alkarri,
 pakian ondo konpondu,
 obe genduke dudarik gabe,
 ori egingo bagendu.
- 12 Seinale ona gaztiarentzat
 goizo erretiratzia,
 ta gabetako okasiotik
 oso apartatutzia;
 eta gainera desiatzen det
 abertentzian jartzia,

- gauza pisua gurasuari
errespetua galtzia.
- 13 Desleialtasuna, gaztiak, utzi
betiko gorrotaturik,
gurasuari ez eman, arren,
bat(ek) ere disgustorik(an);
amaika aldiz kulpitotik
ori gaude aditurik,
sufritu gabe alkarri emen,
ez daukagula zerurik.
- 14 Orain egiya esan biar det,
gusto daenak aditu:
ta zartza onek bajeza eta
flakezak ere baditu;
alimentua ona emanaz
gizaisuari segitu;
gazte leialak meritu asko
ala irebazten ditu.
- 15 Abertentzia jarri biar det
orain nik gurasuetan,
eskolak eman edukatuaz
umiak ondo gaztetan,
errosaiyua errezatuaz
gabian familiyetan,
bizitza ona egin dezagun
guziyok mundu onetan.

Bertsopapera, REA/JK-ko 198. orrialdean itsatsia. Antonio Zabalak Zubizarretari eskainitako liburu berezian argitaratu zuen (*Juan Maria Zubizarreta bertsolaria*, a.l., 80-86 or.). Irungo Valverde inprimategiak argitaratutako bertsopapera baliatu zuen berak. Eibargo S. de Diegoren edizioa ere eskuetan izan zuen, Oiartzunen aurkitua. Horren berri aski zabala ematen du. Ezberdintasun handiak ditu Valverderen edizioaren aldean, Zabalak oharrean seinalatzen dituenak (86. or.); besteak beste, hiru bertso gehiago ditu Irungo Valverderen edizioak; bertsoen ordena ere ezberdina dute horrek eta Arantzazuko paperak.

BERTSO BERRIAK

[FERMINARENAK] (1903)

Frantzisko Larrañaga

Bertsopaper inprimatua (Bergara: Imp. de J. F. López)

REA/JK, 191. or.

A. Zavala, *Ezkontza galdutako bertsoak*, II [Auspoa lib., 15],

Oiartzun: Sendoa arg., 1999, 90-94 or.

- 1 MILA BEDERATZIREUN
eta iru urte
aurten nola ditugun,
askok jakin dute;
ondo portatutzia
ez du inor(k) kalte,
bertsuak paratzeko
obligatu naute;
eginalak egingo ditut,
kapaz naizen arte.
- 2 Frantzisko Larrañaga
da nere graziya,
Begarako partian
jaio ta aziya;
pobria izan arren,
mutiko lotsaiya,
andregaiak egin dit
azio etxusiya,
despreziua franko
nago ikusiya.
- 3 Fermina bera asi zan
Frantziskoren bila,
eta bitartekuak
bazatozen mila;
izkintzan ikasita

prestatu dedila,
garai artan ez zagu
amoriyo ila,
orain tailistarekin
or konpon dedila.

4 Pazkuetan Loiolan
biak ginan izan,
engainatu ninozun
ume baten gisan,
dantzariari begira
jarri ginan plazan,
enbusteriya edo
bondadia bazan;
gero zer pasatu zan
ez liteke esan.

5 Bukatu zianian
ango erromeriyak
ankak jaso ginuen
ez gauden eriyak,
sasoi ederrekuak
gorputzez guriyak,
Donostira juanda
aiek komeriyak,
Cafe Orientalen
sartu ginan biyak.

6 Lengusuba laguntzat
zenduen ekarri,
Kafian exerita
lasai ginan jarri,
begira zauden guziyak
ziguten igarri,
nola amoriyua
genion elkarri,
orra samintasunak
gustuak ekarri.

- 7 Traje fina soinian
aberats moduban,
zilarrezko peineta
eder bat buruan,
beste gauza guztiyak
aundiyen moduban,
lengusua ez bazan
gertatu onduan,
akaso zerbait,
egingo genduban.
- 8 Beste majo bat etorri zaio
urrengo egun batian,
arri 're baietz agindu dio
auko zuloa betian,
ez da neskaxa tranposagorik
Gipuzkoako partian,
engainatuta eduki nazu
amairu ilabetian,
bost pazientzi sufritu diot
ontara naizen artian.
- 9 Agur, Fermina, ez nuben uste
zuk modu ontan uzterik,
garai batian gure tartian
ez zan izketa tristerik,
ikusi gabe ezin pasatu
ez jairik eta asterik,
sorgin guztiyen maestrak ainbeste
tranpa badezu gazterik,
nigatik libre gelditzen zera
baldin badezu besterik.
- 10 Esan bezela, engainatu nau
amairu ilabetian,
berak bentajik ez dubelikan [*sic*]
dabil neretzat kaltian,
itzak ederrak mingainan eta

karinua apartian.
Jeniyo orrek eutsiko dizu
biziya dezun artian,
orrelakorik ez da sartuko
zeruetako atian.

11 Postura artako miraberikan
ez nuen uste bazala,
gezur galantak esan dituzu
mudatu gabe azala,
kontari dago gau ta gaberdi,
pikardiyan gabiltzala;
San Bizenteko atzian ere
ailegatutzen naizala,
testimonioz kargatu nazu,
Kristo juduak bezela.

12 Zure autikan aditu degu
esplikaziyo zuzenik,
ez sinistia gauzik onena
gezurtiyaren esanik,
zuri bertsuak jartzeko ainbat
diru ez naukela nik,
gastu franko egin det baino
ez daukat damutasunik,
jeniyu ori daukan pertsonak
ez luke biar gizonik.

Lehen bertsoan adierazten digu bertsolariak urtea; beraren izena, berriz, bigarren bertsoan dago aitortuta: Frantzisko Larrañaga. Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako G2T sortan (41 or.) badugu beste bertso sorta bat, “Urrategi’ko Amatxo Kutunari” eskainia, eta “Larrañaga’tar Patxi’k” 1950ean sinatua; baina ez da hemengo Frantzisko Larrañaga; izan ere, hemengo hau Bergaran jaio zen, berak bigarren bertsoan dioenez; Patxi Larrañaga edo “Patxi Barbero”, berriz, Azkoitian jaioa eta Zarautzen bizi izana (1911-1989), 1903an artean jaio gabea gainera.

BERTSO BERRIAK
[GERNIKAKO ARBOLA]

Jose Manuel Lujanbio “Txirrita” (1860-1936)

Bertsopaper inprimata (Eibar: Imp. de S. de Diego)
 REA/JK, 189. or.

- 1 ZERUKO AITA, BARKA¹⁹³ ITZAZU
 pekatarien pausuak;
 Kantabriako deskalabroak
 dirade lastimosuak;
 arbola eder bat dala mediyo
 jartzera nua bertsuak,
 mila urtean mantendu gaitu
 lau probintzia osuak.
- 2 Gutxienez izan bear du
 mila urte pasatua,
 arbola aundi bat bada Gernikan
 aitona batek sartua;
 aren azpian egon emen zan
 fueroen juramentua,
 orain argatik deitzen diogu
 arbola bedeinkatua.
- 3 Gora arbola maitagarria¹⁹⁴
 gora kantabriarrak,
 gora Bizkaia, Gipuzkoakin
 Araba eta Naparrak;
 gora kortean gure fabore
 dauden ministro bakarrak,
 beste gauzarik ez degu eskatzen,
 gora lengo lege zarrak.

¹⁹³ Gure bertsopaperean ‘marca’ dago idatzita. Antonio Zabalak ‘barka’ zuzendu zuen hitza (*Txirritaren bertsoak* I [Auspoa 101-102] 1971, 46. or.).

¹⁹⁴ *Auspoa*-ko edizioak “Biba arbola” dio; eta berdin bertso honetan ‘gora’ dagoen lekuetan (a. l., 47. or.).

- 4 Arbola maiten zoragarriya,
ez zaude gutxi kostea,
igartu arren ateratzera
atrebitutzen ez dira:
zarra oraindik zutik daguala,
aldatu dute bestea,
izugarrizko furiya dakar,
izanagatik gaztea.
- 5 Arbola dago igartua ta
Euskaldunak gaude triste,
ez det pentsatzen pasatu danik
munduan beste onenbeste;
orain gertatu zitekeanik
ere ez nuen nik uste,
mila urtean mantendu gaitu,
fueroak kendu dituzte.
- 6 Konbenioa egin zanean
arbola aldatu zuana,
motiborikan asko badu ta,
asarre dago gugana;
ez da enkargo gutxi emanda
mundu ontatik juana,
defenditzera saia liteke
sentimenturik duana.
- 7 Arbola orren zain printzipala¹⁹⁵
zan Bergarako partean,
arri sillarez inguratua
burnizko kaja batean,
mila zortzireun irurogeita
amalaugarren urtean,
satorrak fuerte ibili ziran
ura ebaki artean.

¹⁹⁵ Gure bertsopaperean “Arbola orren in principala” dago idatzita. *Auspoa*-ko argitalpenean honetara zuzendu zuen Zabalak: “Arbola orren zain prinzipala / zan Bergara'ko partean”.

- 8 Mila zortzireun irurogeita
zortzigarrengo urtean,
izar eder bat estali zuten,
oroi askoren artean;
lainoak fuerte korritu zuten
ura tapatu artean,
geroztik ez da egualdi onik
Kantabriako partean.
- 9 Ara izar au tapatu eta
zer egin zuten lenbizi,
fraileak eta monjak bialtzen
konbentutik asi;
Jesuitak ta misionerak
saltatu ziran igesi;
esaten zuten: gu gaituk orain
Espainiako nagusi.¹⁹⁶
- 10 Memorial bat eskribitu du
tunante batek Parisa,
ango puerkoak firmatu eta
atzera bueltan Kadiz-a;
masoiak eta protestanteak
alkar arturik dabilta,
erejientzat¹⁹⁷ egin nai dute
lege gaiztoko eliza.
- 11 Lenbiziko fueroen kontra
firmatu zuen gizona,
eskeleto bat bezela eginda
ez dago oso gizena;
dudarik gabe gogoratzen zaio
ez zuela egin gauza ona,

¹⁹⁶ Ohar hau dakar Zabalak: “Bertsopaper guziak «Gugatik orain España'ko nagusi!» diote. Baiña Txirritaren illobak esan zigun, gaizki dagoala orrela, eta «Gu gaituk orain... » bear duala. REA/JK-ko bertsopaperak, ordea, dio: “Esaten zuten gugatik orin / Españiako nagusi”. Txirritaren illobaren iradokizunez, zuzendu omen zuen Zabalak, *Bertsolariya*-ko eta *Euskal-Erriko kantak* liburukoari ere jarraituz.

¹⁹⁷ Bertsopaperak “erreguerentzat” dakar. A. Zabalak ‘erejientzat’ zuzendu zuen; hala behar du, testuinguruari begiratuta.

kastigatzera bildur ez banitz
esango nuke izena.

- 12 Fuegoak kendu zituen ori
izenez ez det esango,
iltzen danean ez da orrentzat
salbaziorik izango,
gusto guztiyak kunplitu eta
ez da mundutik juango,¹⁹⁸
deseo diot bizi dedila
urte askoan ta ondo.

Bertsopapera, REA/JK-ko 189. orrialdean itsasia. Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako paperak ez dakar bertso-jartzailearen izenik. Antonio Zabalak, bi alditan argitaratu zituen bertso hauek: *Txirritaren bertsoak I* [Auspoa 101-102], Tolosa: Auspoa, 1971, 46-56 or. eta *Txirrita* [Auspoaren Sail Nagusia 1], Tolosa: Auspoa, 1992, 276-280 or. Bertso sortaren jatorriaren berriak ematen dizkigu bietan, eta oin-oharretan argibide historikoak ere bai.

Hamar bertsopaper ezberdinen (edizio ezberdinekoen) berri ematen digu, baita beste lau argitalpenena ere: *Bertsolariya* aldizkarioa, *Euskal-Erriko kanta zarrak* liburukoa, *Argia* eta *Euzkadi* aldizkarietakoak. Bertsopaperen edizioak bitan banatzen ditu: hamabi bertsokoak eta hamaika bertsokoak (hamargarrena falta dutenak). Bertsopaperak norengandik jasoak dituen esaten digu. Arantzazuko paperaren aipamen zuzenkorik, ordea, ez zuen egin. Dena dela, aipatzen dituen 12 bertsoetako hiru edizioetatik bi Eibarko S. de Diego-ren inprimategiarenak dira, eta hirugarrena “Artística Goitia y Hormaecha” inprimategiarena; jakin ez D. Diegoren edizioaren batekoa transkribatu zuen al ez liburuan, baina garbi dago ez dela Arantzazuko bertsopapera bera –begira, adibidez, hirugarren bertsoari–.

Hamaika bertsokoaren artean Irungo Valverderen alargunaren inprimategikoaren berri ematen du A. Zabalak: Errenteriako Jertrudis Arrietarengandik jaso; edizio berekoa izan daiteke Koldo Mitxelena Kulturunean, Gregorio Mujikaren liburutegian, dagoena (signatura: C-551 F-74), Valverderen alargunarena hori ere.

Hemen, beraz, Arantzazuko bildumako bertsopapereko edizioa jaso dut; eta *Auspoa*-ko argitalpenekoaren testu-zuzenketa nagusiren batzuk oin-oharretan adierazi ditut.

¹⁹⁸ Gure bertsopaperean “mundutik izango” dago idatzita: inprimaketa-okerra? *Auspoa* edizioak “mundutik joango” jarri zuen, potoa aldunduz, besteak beste.

MUNDUAREN ASIERAKO BERTSUAK

Txirritak jarriak

Jose Manuel Lujanbio “Txirrita”

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

G2T, 39. or.¹⁹⁹

(AranLitArtx: BPR, 15-020)

- 1 DENBORA, LEKU, ZERU TA LURRAK,
izar ta ilargi, eguzkiya²⁰⁰
kristaba, aiziak, animaliyak,
ur gezak eta gaziyak,
Aita Eternuak sei egunian
egin zituben guziyak,
merezi du ta eman zaizkagun
eskerrak eta graziyak.
- 2 Aita Eternuak Adan ta Eba
egin zituen aurrena,
lendabiziko gisasemia,
emakumia urrena,
baratza frutaz bete-betia²⁰¹
sartu zituen barrena,
bainan ez zuten ondo kunplitu
eman zioten ordena.
- 3 Demoniyuak zion Ebari:
Fruta artatik jan zazu,

¹⁹⁹ G2T-ko bertsopaper hau liburuaren hurrengo atalean sartzekoa da berez, baina Txirritaren bi sortak bata bestearen ondoan jartzeagatik, hona ekarri dut. Arantzazuko Literatur Artxiboko bertsopaperen (BPR) bildumakoa G2T-koaren edizio bereko kopia da.

²⁰⁰ ‘eguzkiyak’ dakar hemen A. Zabalak bere *Auspoa*-ko edizioan, errima egitearen aldera (ik. *Txirritaren bertsoak* I [Auspoa, 101-102], Tolosa: Auspoa, 1971, 202. or.

²⁰¹ ‘bete-betian’ dakar *Auspoa* edizioak.

Aita Eternuak dakien ainbat
orduan jakingo dezu,
berak ori nai ez dubelako
zuri debekatu dizu;
orra nik esan egi aundi bat,
gusto dezuna izazu.

- 4 Ailegatu zan Adan ta Ebari
fruta ortatik jatia,
ez zan posible mundu ontatik
inor zerura juatia,
aiek kunplitu ez zutelako
Jaunaren borondatia
itxi ziguten guziyentzako
zeruetako atia.
- 5 Adanen seme Kain ta Abel
igualak izan ez dia,
inbiriaren gorroto biziz
il zuten batak bestia,
arrazoiaren biderik gabe
anaia zarrak gaztia,
alakuari kostako zaio
zeruba irabaztia.
- 6 Lau mila urtian egondu ziran
zeruko atiak itxita,
anima triste asko an zeuden
linbo beltzera jetxita,
betiko ala biarko zala
bere artian etsita,
zori onian egin zioten
Salbadoriak bisita.
- 7 Al dan maizena erreza zagun
Nere Jesu Kristo Jauna,
jakinik dala Jaungoiko eta
Gizon egiazko ona,
Gurutze pisu baten azpiyan

ain gogoz iltzera juana,
guri atiak zabaldu eta
orain zeruan dagona.

- 8 Kristau guziyak sinista zagun
Eskriturak dakarrena,
zeru ta lurren agintariya
Jesu Kristo da aurrena,
eskubidiak arek emanda
Aita Santuba urrena,
Batikanoko artzai umila
Pio Amabigarrena.²⁰²
- 9 Kristoren bidez Apostoluak
zabaldu zuten klerua,²⁰³
aien autikan ateria da
lendabiziko kredua,
Mandamenduko artikuluak²⁰⁴
dotrinan dauden modu(r)a,
oiek sinisten ez dituenik
ez da sartuko zeru(r)a.²⁰⁵
- 10 Aita Santuba Erroman dago
oso gizon seriyua,
abisatzen du gainian dala
guziyentzat eriyua,

²⁰² Horrelaxe dago gure paperean: Pio Amabigarrena. Txirritak ez zuen noski hori ezagutu, bera 1936an hil zenez, eta Pio Hamabigarrena 1939an izendatu kargurako. 1922 eta 1936 urteen tartekotzat jotzen du Zabalak bertso sorta hau, berak erabilitako bertsopaperean “Pio amaikagarrena” (1922-1939) esaten duelako, hain zuzen ere (ik. *Txirritaren bertsoak* I, a. l., 202. or.). 1939aren ondorengo kantaldi eta inprimaldiren bati dagokio, beraz, hemengo gure bertsopapera.

²⁰³ Bertsopaperak ‘kredua’ dio hemen; garbi dago ez duela zentzurik hurrengo hitzei lotzean, eta gainera poto egiten du hurrengo oinarekin. *Auspoa*-ko edizioak ‘klerua’ idatzi zuen.

²⁰⁴ *Auspoa*-ko edizioak: “mandamentu ta artikuluak”.

²⁰⁵ ‘modua’ eta ‘zerua’ daude idatzita gure bertsopaperean, ‘klerua’ eta ‘kredua’ hitzekin errima eginez, deklinabideko ‘r’ janda; A. Zabalak ‘moduâ’ eta ‘zeruâ’ transkribatu zituen.

gaiztuenari barkatutzeko
badu erremedyua,
orrregatikan deitzen diogu
Kristoren bikariyua.

- 11 Amaika bider letu izan det
lengo dotrina zarretik,
gezurra esanda ez gera libre
pekatuaren zorretik,
bi aldetara partitu biagu²⁰⁶
Jesu Kristoren aurretik,
ezkerretako gelditzen danak
pagatuko du larrutik.
- 12 Kondenatuen azken fineko
penagarrizko pausuak,
bi itz bakarrak esango dizka
gure Jaun amorusuak:
Orain ez dago barkaziyorik,
kunplitu dira plazuak,
zure paguba emango dizu
serbitu dezun maisuak.

Bertsopapera, inprimatua; titulua: “Munduaren asierako bertzuak” (Chirritak jarriyak)”. Bertsopaperak ez dakar inprimategiaren berririk ezta horren urtea ere; baina, Antonio Zabalak ondo dioenez 1922-1936 bitartekoa behar du izan sortak (ik. *Txirritaren bertsoak* I, a. l., 202 or.), Pio XI.a aitasantuaren garaikoa, alegia. Izan ere, jatorrizko testuak horrela zekarren 8. bertsoan, eta horrela jaso zuen Zabalak. Baina Arantzazuko artxiboko bertsopaperean aldatura dator lerro hori, eta “Pio hamabigarrena” dago idatzita. Seinalea, Aitasantu horren garaikoa dela gure bertsopapera; baina ez jatorrizko bertso sorta.

Antonio Zabalak liburu berean (202-207 or.) lau bertsopaper ezberdinen (edizio ezberdinetakoen) berri ematen digu, horien aldaerak seinalatuz; eta

²⁰⁶ *Auspoa*-ko edizioak ‘biegu’ dauka idatzita; dena dela, “behar dugu” aditzaren kontrakzioa da.

beste bi argitalpenena ere bai: *Euskal-Erriko kantak*, Bilbo, 1960 eta *Argia* aldizkariarena. Arantzazuko bertsopapera ez zuen ezagutzen nonbait. Berak aipatzen dituen horietakoren baten edizio berekoa ote da? Seinalatzen dituen aldaerak kontuan edukiz, eta Arantzazukoak inprimategirik ez duela jakinik, garbi dago, Zabalak aipatzen duen Azpeitiko Segundo Agirrezabalagaren eskutik jaso zuenarekin berdina dela Arantzazukoa –Azpeitiko ere inprimategirik gabekoa– (ik. 206-207 or.); Zabalak berak ba omen zuen beste bertsopaper bat, Andoainen jaso, Azpeitikoarekin berdina.

Auspoa-n Errenteriako Makazagak inprimatua eta Tolosako Antonio Lakunzagandik jaso transkribatu zuen osorik Zabalak: “Bertso berriak Txirritak jarriak” besterik ez zuen nonbait horrek titulutzat. *Argia* aldizkariak (1933) egindako argitalpenerako erabilitako jatorrizkoak ez zuen nonbait aparteko titulurik, eta hasierako lerroa ipini zuen: “Denbora leku zero ta lurrak”.

Hemen, beraz, Arantzazuko (Azpeitiko eta Andoaingo) edizioeko testua jaso dut; eta *Auspoa*-n argitaraturikoarekiko aldaeraren batzuk seinalatu ditut oin-oharretan, geure testua “zuzentze” aldera.

Arantzazuko Bitoriano Gandiagaren literatur ondarearen artxiboan bada beste aldaera bat, Gandiagak Araotzen Anparo Zumalderen ahotatik zuzenean jaso (ik. *Araozko kantuak eta kontuak*, Bitoriano Gandiagak *Araoztarren ahotatik batuak* liburua [Ed.: Paulo Agirrebaltzategi], Oñati: Arantzazu E.F., 2012, 112-115 or.). Horko aldaera eta *Argia* aldizkarikoa (1933) funtsean berdinak dira –beste edizioetan 8. lekuan dagoen bertsoa, Araozkoan 6.ean dago–.

BERTSO BERRIAK
FRAI BALENTIN DE BERRIO-OTXOA,
ELORRIOKO SEME MARTIRIAREN ERRELIKIAI JARRIAK
(1906)

Autore ezezaguna

Bertsopaper inprimatua (Irún?: Imp. de Vda. de B. Valverde)
REA/JK, 180. or. (A-B-C zut.)

Paper daktilogafiatuak (B. Gandiagaren literatur artxiboa, ARZ sorta), 3 or.

- 1 OGEI BAT BERTSO GURA NITUKE
al banezake atera,
martiri bati zabaltzearren
zor zaion fama ederra;
bere ezurak dituztelako
aurten ekarri onera,
gertakizun au kantatutzeko
asten naiz eskribitzera.
- 2 Bagila deitzen zaion ilaren
seigarreneko goizean,
Bartzelonan zan poza ugari
bederatziak aldean;
Fray Balentinen errelikiak
bapore eder batean
erakarriak, artu zituen
Jaun Artiñanok mendean.
- 3 Iru Diputau ziran emendik
joan errezibitzera,
Elorrioko kura parroko
ta alkate jauna gainera;
Bartzelonatik asko emen zan
Portaleraino atera,
autoridade guztietatik
ongi etorri e(g)itera.

- 4 Kotxe eder baten kaja jarririk
 kaleetatik aurrera,
 ponpa andian jarraitu zuten
 jo arte Katedralera;
 balkoietara bazan jendea
 begiratzeko atera,
 lore ederrak, koroi galantak,
 botatzearren gainera.
- 5 Berreun milatik igaro ziran
 irtenak ikustearren,
 zer ejemploa bartzelonarrak
 duten orretan ematen;
 parroki danak ezin obeto
 ortara dute laguntzen,
 kongregazio guzti-guztiak
 alkarren leian ondrazten.
- 6 Bigaramona, zazpigarrena
 eldu zan bagilarena,
 ez zan jendea logura orduan
 beste egunetan bezela;
 autoridade danak baturik
 dijoaz eramatera,
 estaziora errelikia
 ekarritzeko onera.
- 7 Juan Artiñanok kaja entregatu
 zien, Diputadu Jaunai,
 ta Elorrioko Kura ta Alkate
 eurakin joandakoai,
 ikusgarri zan entregu ori
 emanaz eskerrak danai,
 botiaz bibak Fray Balentini,
 Bartzelona ta Bizkaiai.
- 8 Arratsaldeko ordu bi t'ardi
 errelojuak jotian

Bitoriako estaziora
jo zuten biramonian;
estudiante abadegaiak
profesoreen atzian
katedraleko komisioaz
presente ziran aurki an.

- 9 Arratsaldeko seirak aldean
autoridade guztiak,
musika joaz daramazkite
ezur beneragarriak;
katedralera ordena aundian
galanki zeuden etxiak,
kristau on dala dauka ezagun
Bitoriako uriak.
- 10 Beste egunean ziran amarrak,
noiz ziran andik atera,
lagundurikan portaleraino
despedida emotera;
ta ailegatzean Bizkai partean
Otxandioren urrera,
ango jendea prozesioaz
atera zaion bidera.
- 11 Durangon berdin egin zioten
errezimentua ari,
koroia bazan kaja gainean
ipinitzeko ugari;
apaindutzeko Elorrioko
semea izan zanari,
bizkaitarretan ondragarrien
nere ustean danari.
- 12 Bost eta erdiak ingurua zan
Elorriora eldurik,
bederatzi mila anima bazan
ara orduko baturik;

Gobernadore ta Obispo jaun
ere an ziran joanik,
arku ederrak baita balkoiak
kolgadurakin jantzirik.

- 13 Urrengo egun iruretan zan
Elorrioko gloria,
ango eliza bete egiten zan
izanagatik andia:
sermolaririk onenak zuten
euki antxe itzaldia,
alabatzeko Elorrioko
Balentin izar argia.
- 14 Antxe jaio zan zezeilaren
amalauko egunean
mila zortzireun ogeita zazpi-
-garren izan zan urtean;
Juan Isidroren ta Monikaren
semea ordu onean,
noren ezurak gordeko diran
elizan bere errian.
- 15 Amaika urte baino lenago
arturik zeukan asmua,
dominikoen komentu baten
jantziteko abitua;
fedegabeak konbertitzeak
poztutzen zion gogua
azkenerako kumplitu zuen
beraren pentsamentua.
- 16 Mila zortzireun ta berrogeita
amaikagarren urtean
ordenatu zan Logroñon, bada,
abadetzako klasean;
ogei eta lau urte bakarrik
oraindik zituenean,

beste bi urte an pasa zuen
anima askoren onean.

- 17 Gero joan zan erlijioso
Okañako komentura,
bokazioa zergatik zeukan
jazteko abitu ura:
dominiko ta misionero
zuelako izan gura,
nundik espero zuen ondoen
elduko zala zerura.
- 18 Manilarako andikan gero
egin zuten destinatu,
Tonkinerako lizentzia an
azkenez zuen eskatu,
ara joanik kristandadea
zabaltzen oi zan saiatu,
ta Obispotzat denbora asko
baino len zuten nonbratu.
- 19 Pertsekuzio asko igaro
zuen iru bat urtean,
baina, ala ere, animak zaitzen
beti ziardun lanean;
azkenerako eriotzea
irabazirik lurrean,
martirioaz bizitza eman
zuen Jesusen legean.
- 20 Jesu Kristoren 10 apostolu
Balentin Berrio-Otxoa!
Nork lukekean zuk bezelako
ilte zorionekoa;
zure anima zalako santu
garbia eta justua,
koroï ta palmaz apaindurikan
dezu zeruan tronua.

Bertsopapera da, REA/JK-ko 180. orrialdean itsatsia.

Balentin Berriotxoaren bizitza kantatzen duen beste bertso sortarik ere bada: Felipe Arrese Beitia, Xenpelar, Kepa Enbeitarena. Ezagunena Xenpelarrena da agian, 1867an kantatua, eta bertsopaperetan ere edizio ugari izan zituena: “Bertso berriak Senpelarrek jarriak, Tonkin'eko obispo jaunaren bizitza, Balentin Berriotxoa, Zenturia'n martirizatua, 1861'garren urtian, santu guzien egunean, Elorrioko naturala” (ik. Antonio Zavala, *Xenpelar bertsolaria* [Auspoa, 88-89-90], Tolosa: Auspoa, 1969, 367-378 or.).

REA/JK-ko bertsopaperak ez dakar autorearen berririk; inprimatzailearenik ere ez, baina bai KMK-ko Gregorio Mujikaren liburutegikoak: Irún, Imp. de Vda. de B. Valverde. Bertso sortaren bi edizio ezberdinekoak dira Arantzazukoa eta KMK-koa. Urterik eta autorerik ere ez zuten eman ez batak eta ez besteak. Bertso sorta bera 1906koa da, urte hartan ekarri baitzituzten Balentin Berriotxoaren gorpuzkinak Euskal Herrira; seguruenik ordukoa da REA/JK-n daukagun bertsopapera ere.

Agustin Zubikaraik bere *Balentin Berrio-Otxoa* liburuan (Bilbao: Flash Composition, 1988, 191-192 or.) transkribatu zuen bertso sorta: lehen zortzi bertsoak eta azken biak. Irungo Vda. de B. Valverderen inprimategiak argitaratutako bertsopaperetik jaso zituen berak. Ortografiatzko eta bestelako “zuzenketa morfologiko” txikiren bat izan ezik, bat datoz testuan bertso horiek REA/JK-koekin.

Bertso hauen transkripzio daktilografiatu partziala ere badugu Arantzazun (Gandiagaren literatur artxiboan). Gandiagak Araotzen jaso zituen bertako baserritarren batek kantatuta. Jatorrizko 20 bertsoetatik lehen partekoak kantatu zituen (1-13 bertsoak, 9.a kenduta). Izan ere, erlikien etorrera kontatu ondoren, martiriaren biografia kantatzen du bertsolari anonimoak bigarren partean (14-20). Parte hori ez zuen nonbait araoztarrak kantatu. Bertsopaper inprimatuko testuaren eta Araozkoak abesturikoaren artean badira aldeak, baina ez handiak (ik. *Araozko kantuak eta kontuak*, a.l., 102-105 or.).

BERTSUAK PARATZEKO
[AITA SAN FRANTZISKO] (1926?)

Maria Jesus Igartua Gaztañaga (lekukoa)

Ignazio Omaetxebarria (biltzailea, 1935)

Bertso sorta abestua, eskuz transkribatua
REA/JK, 143. or. (A-B zut.)

- 1 BERTSUAK PARATZEKO
jarri naiz zalantzan
Aita San Frantziskoren
ondran ta alabantzan.
Zeruko Aita lagun
nago esperantzan,
zure doia ez banu
ezin ezer esan.
- 2 Italiako lurrian
santu au jaio zan;
ia pekatariak,
aditu kontuan.
Tresabian jaio zan
(Jesusen moduan),
lan misteriosuak
aren bataian,
aingeruak jaso zuan
ura besuan,
Jesusen antzekua
izan zan munduan
- 3 Frantziskok ama ona
eta aita gaiztua,
komertzianta aberatsa
gizon sonadua.
Ala segitzia ez zan
semearen gustua;

gurasua jarri zan
txit aserratua.

- 4 Justiziara eraman
koleran juezari,
arek biak bialdu
obispo jaunari.
Gogua konplitzeko
libre seme hori.
Jaun zerukua zeukan
santuak giari.
- 5 Frantziskok izan zuan
zerutikan boza:
giatu bear dezu
fedeko eliza.
Esan au konplitzeko
santu onen poza,
utzi alde batera
munduko interesa,
ortarako eskojitu
beretzat pobreza.

Ignazio Omaetxebarriak bildutako bertsoak dira; berak kopiatu zituen REA/JK koadernoan, doinu eta guzti; baina doinua lau puntuko lehen bertsoari dago egokituta; horren bigarren partea errepika daiteke beste bertsoak kantuz osatzeko. Titulurik gabe dago eskuizkribua; neure aldetik eman diot titulu modukoa, bertsoen gaia kontuan izanik.

Omaetxebarriak berak, lekukoaren izenaren azpian honako ohar hau dakar: “(Como se ve, las estrofas son desiguales y es muy insegura la versión ésta)”. Gernika aldean eta beste lekuetan ezezik, Araotz eta Oñati aldean jardun zen nonbait Omaetxebarria Kanta zaharren bila. Araotz auzokoa zen Maria Jesus Igartua lekuko kantaria, Errekondo etxekoa.

Bertso hauen sortzailearen berririk ez dut, ez datarenik. Beharbada 1926koak-edo izan daitezke, urte horretan ospatu baitzuten Arantzazun San Frantzisko Asiskoaren heriotzako 7. mendeurrena, musika eta kanten lehiaketa eta guzti.

BERTSO BERRIAK
[DAMATXO GAZTE BATENTZAT]

Bernardo Urkia

Bertsopaper inprimatua (Eibar: Imp. de Pedro Orue; u. g., a.-i. g.)
REA/JK, 194. or.

- 1 BERTSO BERRIAK JARTZERA NOA
damatxo gazte batentzat,
nere barrena gozatu dedin
on dala iduritzen zat;
akaso askok igual ez du
gauza au artuko ontzat,
baina neu ala kontentuz banaiz
batere inporta ez zat.
- 2 Damatxo orrek zer egin diran
garbiro nai nuke esan,
arrazoirikan ote daukadan
jenteak juzgatu dezan;
guk ere beste askok bezela
ezkontza tratuak izan,
gero kukuak oker jo du ta
orra gaur zertara naizan.
- 3 Zorioneko ezkontza orrek
amaika gerra jartzen du,
gureak ere azkenerako
patu orixe eman du,
nere aldetik ibili naiz ni
ain formal eta ondradu,
alare neuri despedida eman,
utsa, motibo banu.
- 4 Pentsatzen ez dan gauza asko da
mundu onetan gertatzen

emen edo or disgustorikan
 bein ere ez da faltatzen,
 guztiz benetan asi nintzan ni
 neskatxa orrekin tratatzen,
 gaur onela suzeditzerik
 ez nuan asko pentsatzen.

- 5 Nere izena Bernardo da ta
 apellidua Urkia
 ofizioz naiz, berriz, arotza
 eta euskaldun garbia;
 Bitoriana Agirre izan det
 urtebetean nobia,
 itzak ederrak baditu ere
 fineza aundi gabia.
- 6 Neskatxa ori dala medio
 bertsoak jartzen naiz asi,
 denpora pasa kantatutzeko
 inork nai badu ikasi;
 ez dakitenak jakin dezaten
 nai nuke adierazi,
 ustez kaiolan neukan txoria
 nola jua zaidan igesi.
- 7 Abesna [*sic*] ala egin zuten-ta
 neskatxa orren etxian,
 iru eguneko lanera joanda
 izan nintzan arratsian;²⁰⁷
 ezkondutzeko pretentsioa
 orduantxe egin zian,
 nik ere baietz erantzun nion,
 berak asko nai bazian.
- 8 Kontestatu dit: Arrazoi orrek
 ez dit penarik ematen,

²⁰⁷ Bertsopaperean ‘aratzian’ dago idatzita; Antonio Zabalaren *Auspoa*-ko ediziotik hartu dut irakurketa aldatua (ik. *Ezkontza galdutako bertsoak*, II [Auspoa 257], Tolosa: Auspoa, 1999, 127. or.).

zu ikusita amorio_ori
gaitz da nigandik joaten.
Tratu ori txit egokia da,
asi ziraden esaten,
nunbait aurretik ama-alabak
pentsaturikan zeukaten.

- 9 Itzak pasarik tratatu degu
amabi ilabetian,
atzerapenik inundik ere
ez zan bien bitartian;
traje polit bat eragin zidan
inbusteria trukian,
sikira utsa zan, larga ez balit²⁰⁸
bera urratu artian.
- 10 Ezkontza ori galduagatik
len ainbetea banago,
Biktorianak kariño gutxi
neretzat zeukala nago;
bere obrari begiratuta
itxuria ala dago;
neskatxa bera mudatu zaigu
trajea baino lenago.
- 11 Iluntze baten portunatu zait
orren etxera joatia,
nik uste nuan aldean triste
bilatua nuan jentia;
amak esan dit: Ez genduke nai
alferrikan ibiltzia,
nere alabak pentsaturikan
daduka monja joatia.
- 12 Alabak monja joan nai zuala
amak zidanean esan,

²⁰⁸ “Siquira etzazan larga ezbalit” dago lerro hau bertsoaperean idatzita; A. Zabalak
“Sikira utsa zan larga ez balit” interpretatu zuen. (ik. a.l., 128. o.); larga = laga.

gutziz ondo da, erantzun nion,
 izugarrizko noblezan,
 arrazoi dauka saiatutzea
 bere animaren defentsan.
 Baina neregan pentsatu nuan
 ori egia ote zan.

- 13 Monja joan bear duala-eta
 orra partitu nerekin,
 obra ederrak mingainean ta
 tranpa galantak berekin;
 orain aditu det nola asi dan
 beste galaien batekin;
 ori mudatzen erreza da-ta,
 kontu mutilak orrekin.
- 14 Aitu dedanez oraingo orrekin
 egin du konpontzioa,
 ain ezagun da ezkonduzteko
 daukala intentzioa;
 konbenturako mingainez itzak
 bestera atentzioa;
 Biktoriana monja joateko,
 ori da bokazioa!
- 15 Ama-alabak biak ziraden
 nerekin itzak pasiak,
 beron tartetik atera ziran
 ezkontza-tratu guziak;
 kanpotik finak ibili dira
 barrendik tranpaz josiak,
 oietatikan libre naiz beintzat,²⁰⁹
 Jaungoikoari graziak.
- 16 Ama-alabaen borondatea
 galdua da neretzako,

²⁰⁹ Bertsopaperean erdi ezabatuta dago lerroa, baina horrela irakurtzekoa dela uste dut; halaxe irakurria du Antonio Zabalak ere (ik. a. l., 129. or.).

askotzaz²¹⁰ ere obeagoa
izan det nik oientzako;
egun batzuek lanean pasa
oaindik danak kobratzeko,
zorrak pagatu nai badituzte
pronto nago ni artzeko.

17 Nik sentiduak agertzen ditut
papel au eskribituta,
Biktoria, gogoan izan,
gauzak ondo adituta;
merito asko irabazten da
finezari segituta;
urte askoan bizi izan zaitez
senar formal bat artuta.

18 Orra emezortzi bertso atera,
gusto duanak aditu,
ixilik egon neikean, baino
barrenak ezin kabitu,
oindaino baino obetuago
aurrerakoan segitu,
adios, ama-alabak, eta
orra kantak despeditu.

Bertsopapera, REA/JK-ko 194. orrialdean itsatsia. A. Zabalak bertso sorta hau argitaratua du bere bildumetako batean: *Ezkontza galdutako bertsoak*, II, a.l., 126-130 or. Berak bi bertsopaper ezagutu zituen: bata, Gregorio Mujikaren liburutegikoa (Imp. de San Antonio. Olalquiaga y Borne. Bergara); KMK-ko artxiboan aurki daiteke hori, eta gurearen parekoa da, baina edizio ezberdinekoa; bestea, Arantzazun aurkitu zuela dio; zalantzarik gabe, REA/JK-ko gure hau berau da. Ez Arantzukoak eta ez KMK-koak ematen du urtearen eta autorearen berririk; KMK-koaren fitxa bibliografikoak, berriz, Bernardo Urquia ematen du autoretzat eta XX. mendekotzat jotzen du bertsopapera. Jakin ez nondik atera duten informazio hori. Ez dut bestelako berririk bertsolariari buruz.

²¹⁰ Bertsopaperean honetara dago hitza: “Asconsat”.

GONZAGATAR LUIS SANTUARI

Bertso-jartzaile ezezaguna

Bertsopaper inprimatua (Eibar: Imp. de S. de Diego; a.-i. g.)
REA/JK, 181. or. (A-B-C zut.)

- 1 IGUZU, LUIS SANTUA,
zeruko argia,
kanta dezagun zure
bizitza garbia,
gazteen ispilutzat
Jainkoak jarria,
izan zaite lurrian
gure gidaria.
- 2 Umetatik asten da
zure alabantza,
ordutik dezulako
santuaren antza,
Jainkoak eginikan
zerutik laguntza,
bera izan da beti
zure esperantza.
- 3 Zure gogo guzia
Jesus maitatzia,
pekatua mundutik
osoro kentzia;
egin dezu erregu
ta penitentzia
¡O lurreko aingeru,
aragiz jantzia!
- 4 Poz guzia arkitzen
zenduan lurrian
egotean elizan

Jesusen aurrian,
Sakramentu Santuan
ura aldarian,
eta zu, berriz, pozik
beraren urrian.

5 Komunio Santuan,
ai zer atsegina!
Jesus maitearekin
oso bat egina;
amorio zeruak
arritzeko dina.
Ai! zure antzekuak
onetan bagina.

6 Komunio Santua
artu ta onduan,
zure biotza pozez
urtzen oi zeguan,
zorion oberikan
uste ez zenduan
arkitzea bestetan,
baizikan zeruan.

7 Debozio andia
Ama Birjinari,
bada bera maitatzen
beti zinan ari;
egin zinalarikan
zeruen mirari,
neurri gabez zalako
maitetasun ori.

8 Zeruko ama onek
maite zaitu benaz,
pozik dago ematen
dizun omenaz,
aberastu nai zaitu
doairik onenaz,

Jesusen lagundian
sartzeko esanaz.

- 9 Kunplitzeko agindu
Birjin Amarena,
ondo kosta zitzaitzun
aitaren baimena,
bada bere biotzak
zuan oso pena,
utzi bearra bere
semerik onena.
- 10 Zure otoitzak ditzan
zeruak aditu,
gorputz guzia dezu
azotez zatitu;
odola irrioan
ezin da gelditu;
azkenik aita bera
zaitzu [*sic*] errukitu.
- 11 Zuaz, nere semea,
zuaz ordu onez,
bada beretzat zaitu
nai, Jaunak dionez;
negarrez biziko naiz
gau eta egunez,
Jaunak bete nazala
bere ontasunez.
- 12 Agur, aita ta ama,
agur, anai onak,
zuentzat geldi bitez
nere ondasunak;
ala di(g)nidade ta
gainerako danak,
bada beretzat nai nau
Zeru-lurren Jaunak.

- 13 Mundua utzirikan
Jesuita sartu,
zure biotzak, ai zer
poza duan artu!
Len sutua bazeunden
orain zera gartu,
Jesusgatik bizia
emateko gertu.
- 14 Jesusen Lagundian
eginik sarrera
birtuteetan zuaz
osoro aurrera,
emanaz guziei
ejemplo ederra;
zerua jetsi dala
dirudi lurrera.
- 15 Lore danen artian
lirioa buru,
kastidadia digu
esan nai seguru,
usai gozoz beteaz
goi, be ta inguru,
birtute orrek zaitu
egin zu aingeru.
- 16 Irazekirik Jaunak
bere amorean,
zure biotza sartu
du oso berean,
biok bizituzeko
emen aldarean,
baita ere zeruan
denbora berean.
- 17 Jesusek artu zaitu
osoro beregan,

maitatzen dezulako
serafinen eran;
bere amoriotik
ase arte edan,
len oinez bazinezen,
orain zuaz egan.

- 18 Jesusgatik iltzea
zure egarria,
ara Erroman nun dan
sortzen izurria,
zure karidadia
da miragarria,
bada zaude gaixoak
serbitzen jarria.
- 19 Gaitza itsasirikan
iltzeko zorian,
zerura juateko
pozik zaude oian,
ara aingeruak nun
dauden zeru-goian,
lenbailen berengana
zu eraman naian.
- 20 Nunbait iltzeko zinan
etorri mundura,
eta zorionian
ordua eldu da,
bazuaz santuak jua
oi diran modura,
gorputza lurpera ta
anima zerura.
- 21 Zerura sartutzean
Jaunak zaitu goitu
serafin bat dalako
zurekin an geitu,

gogorazio onek
oso pozten gaitu,
naiko gaituzulako
anditxikan zaitu.

- 22 On guzien artian
zu zaitugu onen,
ematen dizkitzugu
alabantzak emen,
gainera emateko
gero mila omen,
zeruratu gaitzatzu,
Luis santua. Amen.

Bertsopapera, REA/JK-ko 181. orrialdean itsatsia. Ez du autorearen izenik ematen, eta beste inon ere ez dut aurkitu. Pedro Migel Urruzunok antzeko beste bertso sorta bat ipini zuen, *Baserritarra* aldizkarian argitaratu zuena, “Gonzagatar Luis Santuari gozoak” tituluarekin (VI, 1909, 123. zenb., 2. or.), baina bestelakoa da hori, nahiz eta berdintsu hasi:

Iguzu, Luis Santua,
Zerutikan argi,
lurrean bizitzeko
umil eta garbi.

ARMENTIAKO SAN PRUDENTZIOREN BIZITZA
NEURTITZETAN

Bertso-jartzaile ezezaguna

Liburuxka inprimatua (Bergara: C. Berroya; u. g. eta a.-i. g.), 16 or.
REA/JK, 182-183 or. (1. lib.)

- 1 SAN PRUDENTZIO²¹¹, ZURE BIZITZA
kantuz nai nuke zabaldu,
zerubetatik argitasuna
al banezake logratu;
Kristoren Ama, zadazu, arren,
zure grazia bialdu,²¹²
zeru doaia baino geiyago
ezer ez det nai maitatu.
- 2 Biyotza pozez kantari nabil
San Prudentzioren ondran,
non jaio, eta nola bizitu
eta zer modutan il zan;
Zeruko Aita, lagun zadazu
jendeak jakindu dezan,
ejenplo onak ikasi, eta
zeru-bidetik gabiltzan.
- 3 San Prudentzio jaio zitzaigun
Armentiaiko erriyan,
urruti ez da Vitoria-tik
Arabako probintziyan;
guraso onak izan zituban
erakusle familiyan,
sustrai onetik frutu gozoak
izan oi dira mastiyan.

²¹¹ Era berean ‘Prudentziyo’ eta ‘Saturiyo’ dago idatzita jatorrizkoan; kendu egin dut
‘y’ hori latinetiko izen propioetan.

²¹² Jatorrizkoan ‘biraldu’ dago idatzita.

- 4 San Prudentzio zan aberatsa
ondasun lurekoetan,
bainan erregu zuban egiten
egun ta gau luzeetan;
komeni ote zitzaion bizi
bakar mendi mortubetan,
umel ta garbi pobretasunaz
Jesusen konsejubetan.

- 5 Egun batean ari zalarik
oraziyo ta erreguban,
Jaun Zerukoak itz egin zion
miragarrizko moduban;
utzi zitzala gauza guziyak
ondasun danak puntuban,
bila zezala San Saturio
Sierra Blanca-ko mortuban.

- 6 Amabosten bat urte zituban,
utzi zuban bere erriya,
etxe, guraso, urre ta zilar,
maitatzen zuban guziya;
bihotzarentzat au bazan ere
zorrotz eta mingarriya,
zeruko intzak zion gozatzen
aragiaren larriya.

- 7 Jaun zerukoak probatzen daki
gizonen leialtasuna,
penen ondoren emanaz beti
zeruko gozotasuna;
amore santuz ezitzen bada
gogor aragi lizuna,
milagroze ere sariztatzen du
gizonaren ontasuna.

- 8 Errota baten zuban lo egin
lendabiziko gaubean,

Saturio non bizi ote zan
 jakitea nai zukean;
 albiste onak zituban artu
 andik urrengo goizean,
 arkitu zuan eremutarra
 zeguala kueba batean.

- 9 Ibai zabal bat pasa bear zan
 kuebara ailegatzeko,
 abiatzen da San Prudentzio
 urtara saltatutzeko;
 deitutzen dio San Saturiok,
 ez arren igarotzeko,
 ujola andiya zegoala, ta
 txit arriskua galtzeko.
- 10 Ala ta guzi San Prudentzio
 abiatzen da aurrera,
 ibai gainean zebilelarik
 sala batean bezela;
 busti gaberik igarotzen du
 alde batetik bestera,
 Jaungoikoaren almen aundiyaz
 ezin liteke bestela.
- 11 San Saturiok ikusirikan
 milagro arrigarriya,
 pentsatu zuban zala seguru
 Jaungoikoaren graziya;
 laztandurikan esaten dio:
 – Semetxo maitagarriya,
 zu zaitut Jaunak bidaltzen didan²¹³
 zartzaroko pozgarriya.
- 12 Gazte santubak erantzuten du:
 – Bai, jauna, baita txit pozik,
 zure mirabe izango naiz ni,

²¹³ Jatorrizkoan: “biraltzen diran”.

obeditzaile gaurtandik;
zeru ta lurren Jabea bera
umildu bazan gugatik,
nai det nik izan umil ta pobre
Aren amoreagatik.

- 13 Ispilu eder au ikusita,
umilak izan gaitezen,
obeditzaile dan umeari
zorion zaio gertatzen;
baina kontrara guraso onak
baldin baditu penatzen,
zori gaiztoko zigorraz beti
zerubak du kastigatzen.
- 14 Bi santu aubek an²¹⁴ egin zuten
penitentziya gogorki,
kueba triste bat beren etxea,
sustrai belarrak janari;
Jaunaren justiziya zuzena
guzaz dedila erruki,
oien bitartez barka deiola
mundu pekatariyari.
- 15 Zazpi urtean basamortuban
biak ziraden bizitu,
San Saturio geroz il, eta
bakarrikan zan gelditu;
gorputz santuba
San Prudenziok
zubenean lurperatu,
toki aietan gurutzetxo bat
sinale zuan paratu.
- 16 Jaunaren deiaz Calahorra-ra
eremutikan zan jetxi,
ejenplo eta dotrina ona

²¹⁴ Jatorrizkoan ‘au’ dago idatzita; ‘an’ (han) behar duela dirudi.

zan predikatutzen asi;
fedean otzak zeuden jendeak
asko ziraden konberti,
Santxo zeritzan Obispo jauna
laister kontuban zan jarri.

- 17 Obispo Santxok berarengana
joateko zion agindu,
eleizgizonen artean zezan
Jaungoiko Jauna serbitu;
Prudentzioren bitartez ziran
milagro aundiyak gertatu,
itsubak ziran argitzen, eta
gaiso zeudenak sendatu.
- 18 Calahorrara jendetza aundiyak
inguru guzietatik,
zetozen onen mirari-gauzak
begiz ikusteagatik;
Prudentzioren umiltasunak
ondra eraman ezinik,
Calahorratik Tarazonara
igesi joan zan isilik.
- 19 Sakristau baten morroi bezela
Tarazonako eleizan,
berak deseo zuben bezela
umildadean bizi zan;
baina zerubak umila beti
nola ondratzen baituan,
leengo apaiz, obispo gero
izatera jaso zuban.
- 20 San Prudentziok txit prudentziaz
gobernatu zuan ongi,
obispaduan birtute ederrak
oi zituban erakutsi;
ardi galdubak Jesusengana

zituban zeloz ekarri,
pobre gaisoak²¹⁵ anparatubaz
karidadean bigunki.

- 21 Gure santuba zan zorionez
beti pakezko aingeru,
auzi gogor bat paketuzera
Osmara zioten deitu;
bere sarreran miragarrizko
gertaera zan gertatu,
erri guztiko kanpaiyak berez
pozez egin zuten soinu.
- 22 Pakeak egin an eta gero
irugarren egunera,
Jesus maiteak deitutzen dio
beraren aldamenara;
Sakramentubak ongi arturik
bere anima ederra,
igo zan beti ta betirako
zeruko gozamenara.
- 23 Erri guziyak izan nai zuten
gorputz santuaren jabe
eztabaida aubek epaitutzeko
asmo bat artutzen dute;
jarririk mando baten gainean
eta utzirikan libre,
gelditutzen zan tokiya bera
zedila izan epaile.
- 24 Iru egunez mendirik mendi
aberea zan ibili,
neke andiyaz atsedean gabe,
ez jan eta ez edari;
Latur izena zuban tokiyan

²¹⁵ Jatorrizkoan gorago 'gaiso' dago idatzita; hemen, berriz, 'gaxo'. Biak berdindu egin ditut.

nonbait ala zan komeni,
 an gelditu zan belaunbiko, ta
 makurturik umilki.

- 25 Modu onetan Jaungoiko berak
 ditu santubak ondratzen,
 mirariyakin santutasuna
 dubalarikan agertzen;
 oien bitartez mesede onak
 guk ditugula logratzen,
 ondra dezagun zeruko Aita,
 santubak alabatutzen.
- 26 San Prudentziok, kristau nereak,
 ongi erakusten digu,
 erretiro ta oraziyoa
 bear dirala jarraitu;
 oitura onak familiyetan
 aleginean goardatu,
 baldin nai bada bere ondoan
 zeru ederra gozatu.
- 27 San Prudentzio santu maitea,
 bitarteko zu zaitugu,
 birtutearen bide garbiyan
 guk jarraitu nai dizugu;
 zure erreguba gure aldera
 zeru goietan badegu,
 gozoro beti kanta gozoak
 an kantatuko ditugu.

Bertso-liburuxka da, REA/JK-ko 182-183 orrialdeen artean itsatsia, beste birekin batera. Ez dakar ez autore-izenik, eta ez argitalpen-urterik. Beste inon ez dut ikusi bertso sorta luze hau.

BERTSO BERRIAK
SOLTERO DAENAK ESPABILATZEKO JARRIAK

Bertso-jartzaile ezezaguna

Bertsopaper inprimatua (Eibar: Orueren etxean; u.g., a-i.g.)

REA/JK, 190. or.

(Ik. A. Zavala, *Ezkondu bearreko bertsoak* [Auspoa 187],

Tolosa: Auspoa, 1981, 121-125 or.)

- 1 GAZTE SOLTERO NAGO,
ala nai det izan,
ez ezkondu ta jarri
bêla familian,
gauza falta danian
beti armonian,
au su(b)ertatutzen da
leku geienian.
- 2 Asten diradenian
ezkontza tratatzen,
aberatsak dirala
dute kontatzen,
ez da orduan ez eren
faltarik izaten,
dendara juan²¹⁶ eta
soinekuak artzen.
- 3 Soinekuaz gainera
erosi peinetak:
zertarako diradez
orlako puñetak,
raskamoinuak eta
abaniko beltzak?
Ez din asko balio
zuen interesak.

²¹⁶ Jatorrizkoan 'fuan' dago idatzita.

- 4 Diruak kastatu ta
panparroikerian,
zerbait luzitziarren
euren gorputzian,
ezer biar ez balitz
bestela etxian,
soinekua arrastaka
or zabiz kalian.
- 5 Neronek izan²¹⁷ banu
ezkontzeko grina,
andragei bat baneban
Josepa Juakina;
zu Josepa Juakina,
ni naiz Jose Juakin,
izenez ondo gatoz
biok alkarrekin.
- 6 Zure kuartuan ongi
luzitu nai b'ozu,
estanpa eder batzuek
be biar dituzu,
gainera sila finak
jarriko dituzu
ispilu bat ere bai,
ongi nai badezu.
- 7 Badakit diriana
zarrak baino obiak,
kama barkuak eta
komoda berriak,
alfronbre [*sic*] ederrak eta
mesa-de-notxiak,
gustora eukiteko
norberen begiak.
- 8 Oraindik falta dira
gainera tretxuak,

²¹⁷ Jatorrizkoan 'isen' (izen) dago idatzita.

kurtine ederrak eta
serbiletatxuak,
maia tokadoriakin
eta floreruak,²¹⁸
gauza asko biar du
bizitza osuak.

- 9 Sukaldian biar da
orain zeinbat gauza,
eltz eta kazuela,
jikera ta taza,
kutxara ta tenedor,
kutxilo ta gasa [*sic*],
almaiz txokolatera,
trebera ta taza.
- 10 Fratel [*sic*] eta katilu,
zartagi ta kazo,
paleta ta teneza
enbutu [*sic*] ta baso,
arraiparrila eta
beste gauza asko;
falta dirala uste dot
bolinero ta auspo.
- 11 Sekule ezin kunplitu
lezake etxia,
orregatik obe da
libre egotia;
beti animoso da
soltero gaztia,
orrek libre izaten du
noranai juatia.
- 12 Ezkondu ta asko dagoz
ondo damaturik,
etxe ta familia

²¹⁸ Jatorrizkoan: 'floreduak'.

ezin matendurik²¹⁹,
 errenta ta inguruak
 pagatu ezinik;
 orla bizi dirianak
 ezin e(g)in gauz onik.

- 13 Umiak bilozik ta
 norbera gosian,
 ez dago animo andirik
 aren biotzian,
 konfientzaik [*sic*] ez inun
 ta ezer ez etxian,
 miseriak pasatzeko
 ezkondu zinian.

Bertsopapera, inprimatua, REA/JK-ko 190. orrialdean itsatsia. Ez dakigu ez autorearen ez urtearen berririk. Antonio Zabalak Arantzazun aurkitu zuen bertsopaper hori, eta horixe baliatu zuen bere liburuan argitaratzeko. Berak ere ez du ez autore-izenik ez urterik ematen.

²¹⁹ Bertsopaperean: “ezin atendurik”.

BERTSO BERRIAK

[IRUNGO FONDAKO IRU NESKATXAK]

Bertso-jartzaile ezezaguna

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)

REA/JK, 199. or.

(ik. A. Zavala, *Neska-mutillen arteko bertsoak* [Auspoa 186],

Tolosa: Auspoa, 1985 143-148 or.)

- 1 IRUNGO FONDA BATEKO
iru neskaxaren fama,
orain jendiak esaten dute
aize gaiztuak darama.
Juandaneke aspaldi ontan
trakestu dirade dana;
ez dago oso leku txarrian
oitara biartzen dana.
- 2 Bata Sabina, bestia Rosari
eta bestia Estanpe,
irurak ere txepetxak aina
juiziyo kasik ez dauke;
jo ta mutilak ezker da eskubi
botatze 'itue estoke,
berriz ere ola ezkondutzeko
tratuba eginik ez dauke.
- 3 Neskaxa oriek ostalaritzan
beti aritzen dirade,
beren kontura segitze 'iote
ez gustatutzen mirabe:
erdi mozkorrai doble kobratzen
oso azkarrak dirade,
beren tarteko trapukeritan
majo bizitzen dirade.

- 4 Dama oikin inork pentsatzen badu
piska bat dibertitzia,
konprietugatik gustatzen zaie
gauza ondo pagatutzia;
bestela laister eramango du
inork uste ez dun partxia,
krabelin oikin ez da komeni
nolanai jostatutzia.
- 5 Goizian jaiki lendabiziko
mototsa orraztutzera,
gero urrena suba egin ta
kafetera berotzera;
Frantzes ta aleman dana soziyo
gauza aprobetxatzera,
arratsaldian musika jo ta
saloi aundira baltsera.
- 6 Baltasian e(g)in ta afaldutzera
danak batera juntatu,
jan ta edan e(g)ind, denbora pasa
pasaizuak kontatu;
ondorenian zaldi zurian
nai bezelaxe montatu,
txotxa mugitzen baldin bada 're
badakite nola tenplatu.
- 7 Rosari ori ezkontutzeko
juzgatzen dute neretzat,
belar genero txarra izango
danik iruditzen ez zat:
nik ere badet kariño piskat
neskatxa polit batentzat,
goizaldietan oian nagola
frankotan goatutzen zat.
- 8 Esposatzeko asi gera ta
bere ama kontra atera,
nobia bila juateko, esan dit,
beste paraje batera,

andre bila ez, baino juaten naizela
edatera ta jatera,
ori baino atso lotsagabeoik
mundu onetan ote da?

- 9 Estanpe ori gaztena dute
jostuna eta plantxera,
baino ori 're mutil-zalia
beste askoren antzera;
amak sartu zun edukatzera
konbentu txiki batera,
gaubeko amabitan txoko batetik
akordatu gabe atera.
- 10 Falta zan eta ama zebilen
oso eskandalo fuertian,
zazpi la(g)un bila bialdu zitun
egualdi eder batian;
uste gabe or bilatu dute
Pasai aldeko partian,
bailarinakin dantzan eginez
teatro koskor batian.
- 11 Topatu zuten ta ekarri zuten
len bizitzen zan etxera;
beraren aita makila artuta
bizkarra berotutzera;
amak an dio: Zertara zatoz
nere alaba jotzera,
biok ies e(g)inda, utziko zaitugu,
orla ibiltzen bazera.
- 12 Gizonak dio: Abitu zaitetz
bazaude eskapatzeko,
nik ez daukat orlako pozik
atzetik segitutzeko;
nere denboran emakumia
obeto izan da neretzako,
oixe biar nuke, zuk alde egitia,
berri polit bat artzeko.

- 13 Atso ori zakarrago jarri zan
askotzaz otsua baino,
eta begiak aundigo ditu
kasikan basua baino,
eta kopeta beltzagua da
kasikan zartaia baino,
moreriako aproposagoik
ez det ikusi egundaino.
- 14 Mirabe ori gustatuzten zait
ez dakit zenbateraino,
askotzaz ere ederrago da
maiatzeko arrosa baino;
eta kolore obiak dauzka
krabelin gorriak baino,
ori bakarrik naiago nuke nik
erdipurdiko bi baino.
- 15 Kitarra-soinuan badakite
baita bandurrian ere,
biolinian ere ez dira egongo
bein ere probatu gabe;
musika soinun egiten dute
oitako aldian dotore,
zale danikan ezin egon leike
oiekin probatu gabe.
- 16 Lastimaik diferentzi piska bat
daukagu edadian,
treinta y seis eta *diez y nueve*
bizi gera aidanian;
alaxe ez degu okerrik
juntatzen geradenian,
arroz-con-eche jango deu biyok
ezkontzen geradenian.

Bertsopapera, REA/JK-ko 199. orrialdean itsatsia, inolako datu bibliografikorik gabe. A. Zabalak ere Arantzazukoa erabili zuen bere bildumarako.

BERTSO BERRIAK,
AURTENGO SEGARIANTZAKO JARRIAK

Jose Manuel Altzarra

REA/JK, 179. or.

(Ik. Antonio Zavala, *Euskal jokoak bertsoan*, II [Auspoa, 180],

Tolosa: Auspoa, 1985, 69-74 or.

- 1 JOSE MANUEL ALTZARRA
kanta jartzera dijua,
uste det ezik motibua ere
badaukatela naikua;
aurten Tolosan atera da
mutil koskor bat txit pijua,
gusto dubenak jakin dezala,
au da lendabizikua.
- 2 Sei arroba du pisuba eta²²⁰
ogeita bat urte erare [*sic*, edade],
uste det ezik ez dala juan
plazara indarrik gabe;
belarra bientzat ebakitzen zun
kupira aundikan gabe,
Orren kontra atera 'iranak
koskorragoak dirade.
- 3 Mutiko koskor txuri-gorri ori
asko gustatzen zait neri,
izketan ere erregularra
ta indarra dauka ugari;
nai duban aina arrautzak, berriz,
kendutzen dizka amari;

²²⁰ Bertsopaperean 'eta' gabe dago; A. Zabalak *Auspoa*-ko edizioan hitz hori erantsi zion, neurrira ekartzeko.

urrengo urtian e' utsan peskizan
orri jokatzera jua adi!²²¹

- 4 Berebiziko jipoia eman du
Albisturko segariyak,
zenbaitenzako ez du indarrik
jan ona eta edariyak;
mundubak ziran Iturriotza
oik ikustera etorriyak,
leku onian gelditu dira
orren panparroikeriyak.
- 5 Prantxuleta juaz jua omen ziran
jokuba jokatzera,
nik ez nituan ikusi baino
laister eman ziren aitzera;
oiek zebiltzen triste zegona
puxkan bat konsolatzera,
bueltan alako arropuzik gabe²²²
etorri ziran atzera.
- 6 Orain bi urte ginan gu
joku ori zerratzen asi,
gure auzuan gizon koskor bat
erronkaz zegoan nausi;
abisatuta propiyo gendun
gerena ekarriazi;
andria zeukala enbarazatuta,
laister jua zan ihesi.
- 7 Mundu onetan pentsatuta ere
kristau zelebriak badi(r)a,²²³
orrek bazekin segan eiteko

²²¹ Bertsopaperean 'juanari' dago idatzita.

²²² Bertsopaperean "arroguzik-gabe" dago idatzita; A. Zabalak oharrean dioenez, "arro gauzik" izan daiteke; beste irakurketa hori proposatzen dut.

²²³ Bertsopaperean "badira" dago idatzita; baina neurriagatik eta errimagatik 'badia' beharko lukeela dirudi, kontrakzioz; hala transkribatu zuen A. Zabalak.

nun zan onena tokiya;
ni txokatzen naiz²²⁴, goatuta ere,
kontu oiek esatia;
asterako ere ez ote zekin
nola zeukan andria?

- 8 Segepoto 're iez Iturriotzen
korrika ez zan gelditu,
zaku koskor bat esku banatan
bueltak azkar 'inak baditu;
ori tontua izango ote zan
jendiari iruitu,
bi urtetako partiak aurten
ederki etxeratu ditu.
- 9 Ori ezkondata jarri zanian
zendun bajeza antzian,
garai artako debildadiak²²⁵
orain aspaldi joan ziran;
milaka pesetak dabizki eskutan
ezertara biartzian,
gizon koskor bat bizkorragorik
bat ez da mundu guztian.
- 10 Albisturko segari aurrena
lanian asi zanian,
belar ebaitzen aina denbora
pasatzen zun egoniam;
saio txiki bat bizkor egin zun
denbora jua zanian;
presa egitiak ez du balio
urak juaten diranian.
- 11 Jarri zaitezte oien kontubak
nolakuak diran aitzen,
gauetz kaminon aitze' omen ziran

²²⁴ Bertsopaperean: "nik txokatzen naiz".

²²⁵ Bertsopaperean: 'debildariak'.

oiek belarra ebakitzen;
 irrist ta arrast makila utsakin
 arrasta aundik botatzen,
 bizkaitarrak 'e olaxe aitze' omen ziran,²²⁶
 kutxiloik gabe txerri-iltzen.

- 12 Arraistailiak ere izan dira
 aurten oso dotoriak,
 belarra aixa ebakitzeko
 baziran abildadiak²²⁷;
 mundu onetan zenba(i)t pertsona,
 bakoitzak bere ideiak²²⁸,
 zarra obena egongo ote dan,
 ala esaten du jendiak.
- 13 Irabaztun ori lanian aixa
 belatze tontor batian,
 oilo erdin bat eraman zioten
 eltze koskorren batian;
 iztarrik aundiyena jan zion
 zazpi 'o zortzi kolpian,
 a! ze arrastaak bota zituben
 andik atzenera artian!
- 14 Nere buruban ez zan asmorik
 inor 'e medratutzeko
 baino alako enkargo batzuk
 etorri dira neretzako;
 nik 'e zerbait egin bear nuben
 jornala irabazitzeko,
 jokatu ezkeru batek galdu biar,
 ori ez da arritutzeko.
- 15 Probintzia Gipuzku ontan
 diparentzi aundik dabilta,

²²⁶ Bertsopaperean honetara dago idatzita: “Bizkaitarrake olatze aitzeomentziran”.

²²⁷ Bertsopaparean: ‘abildariak’.

²²⁸ Bertsopaperean: ‘iriak’; badirudi ‘ideiak’ irakurtzekoa dela.

alkar ikusi ezinik degu,
ori da guk damagun gaitza;
gu, berriz, alakuari orain
bertsuak jartzen gabiltza.
Ez dauzkat oso prezio altuban:
amar zentimon bakoitza.

Bertsopapera, REA/JK-ko 179. orrian itsatsia. A. Zabalak horixe baliatu zuen nonbait bertso sorta *Auspoa*-n editatzeko. Ezezaguna zaio sortaren hasieran bertso-jartzaileak berak ematen duen izena. Honela dio: “Bertsopapera, moldiztegi-izenik gabea, Arantzazu'ko bilduman arkitua. Lenengo bertsoan egilletzat agertzen dan Jose Manuel Alzarra, ez dakigu nor izan zan”. Bertsopaperak ez du argitaratzailearen berririk ematen, ezta urtearenik ere. Zabalak ez zuen aurkitu nonbait.

Jatorrizko bertsopapera trakets samar dago idatzita ortografiaren aldetik; hainbat “zuzenketa” Zabalaregandik hartu dut. Batzuetan luzeegi nahiz motzegi daude puntuak, eta halaxe geratu dira zenbaitetan.

– II –

G2T SORTAKO BERTSOPAPERAK

Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduma oparoko dokumentu-sortetako baten izena da G2T, bertako REA/JK koadernoaren gehigarria edo osagarri nagusia (ik. horren azalpen zabala ADK liburu sail honetako I. liburukian). Baladez eta bestelako kantez gain hamabi bertsopaper inprimatutakoak daude bertan (29-42 or.) eta Matias Balerdiren lau bertso sorta luze eta beste lau bertso solte (44-59 or.): denak eskuz idatziak; eta bestelako lau bertso sorta, horiek ere eskuz idatziak, Arantzazuri buruzkoak.

Azken horiek eta Arantzazu kantatzen duten beste bertsopaperak ADK liburu saileko beste liburuki honetan doaz: IV. *Arantzazu bertso berritan*. Bestalde, G2T-ko hiru bertsopaper REA/JK koadernoan ere badaude, eta aurreko atalean sartuak ditut.

GIPUZKOAKO HISTORIAREN SUSTANTZIA

1884

Jose Matias Balerdi

Koaderno txikia eskuz idatzia, 8 or.

AZKB-G2T, 56-59 or.

SEME DANOK, SEME DANOK,²²⁹

BETI FIRME, BETI FIRME

LEN TA ORAIN, LEN TA ORAIN

GURE AMAREKIN:

PROBINTZIYA, PROBINTZIYA,

TA EUSKALDUNA, TA EUSKALDUNA,

GELDI DEDIN BETI-BETI

BERE ONDRAREKIN.

- 1 Agur ta erreberentziya,
Gipuzkoako Probintziya,
birtutez eta ondraz jantziya,
Noeren bigarren ontziya:
jartzen det abertentziya
artzeko pazientziya,
ujol golpiak izanagatik
ez da ondatu ontziya:
Biba gure Probintziya!
- 2 Zer gauza miragarriya
degun²³⁰ zure istoriya!
Gutziz noblia eta leiala
zerala nago jarriya:
baita ere gerrariya,
peligrorikan dagon lekuan
beti aurrena jarriya:
Bizi bedi Probintziya!

²²⁹ Lehen bertsoaren aurrean honako ohar hau dago idatzita: “Berzo onec serbitzen du sarrera eta cantarteraco”... Lelo modura, alegia.

²³⁰ Eskuizkribuan ‘dagun’ dago idatzita.

- 3 Zure semiak argiyak,
jakintsu eta garbiyak,
Jesu Kristoren Relijiyoan
sendo ta firme jarriyak:
Langile izugarriyak
gizon ta andre guztiyak,
gure lege eta kostunbre onen
danak daude inbidiyak:
Bizi bitez euskal erriyak!
- 4 Zure izkuntza ederra,
munduban ia bakarra,
politagorik ez da arkitzen
jarririk danen aukera:
Egaztiyaren okela,
uxua eta eperra;
Modu onetan konparatzen da
gure euskera ederra:
Gorde dezagun aurrera!
- 5 Arantzazu ta Itziar
zere lurrian dauzkatzu,
Jaungoikuaren Amarengana
deboziua badezu:
Aurrera izan zaiozu
laguntzia nai badezu,
Probintziyaren bi ezkinetan,
mendi gainian zaitzen zu:
Ama Birjina daukazu!
- 6 Amak bere semiakin
zer egin duan nork jakin,
Martiri eta Konfesorriak
arkitzen dira gurekin:
Obispo jaun askorekin,
estaduko gizonakin,
letradu eta jeneralakin

ta erokide²³¹ aundiyakin:
Ama, gu danok Zurekin!

- 7 San Ignazio aundiya
Probintziaren gloriya,
berak jarrita gobernatua
tropa bat txit errariya:
da Jesusen Konpainiya
gutzizko miragarriya,
inperuari jarri diona
ikara eta larriya:
Bizi bedi Konpainiya!
- 8 Mundu guziaz aurrena
jira emandu ziona,
Getariako Jeneral bat zan
Sebastian Elkano jauna:
Donostiako Okendo
Urdaneta eta Lezo,
Zumalakarregi ta Txurruka,
pruebak emanak ondo:
Ez, bada, aztu egundo!
- 9 Don Migel Lopez Legazpi
Zumarragako semia,
Espainiari egin ziona
mesede paregabia:
Filipinak beretzia²³²
eta konserbatutzia,
dudarik gabe ari zor zaio
an daukagun agintia:
Akorda bedi Kortia!

²³¹ Autoreak berak dakar lerro honetan oin-ohar hau, argibidetzat: “Eroquide da, azaña aundiac eguindaco guizona, ero baten guiza peleatuas, peligruak atzera eraguin gabe. Quidea da, dembora batecua edo iguala. Eroa eta quidea, Eroquidea.”

²³² Autoreak berak dakar lerro honetan ohar gisa honako hau, bertsotan: “Filipiñetaco lurrian, Espainiyaren mendian, bostmillioi ta erdi perzona daude, gutxiyen gutxiyenian”.

- 10 Gizon oien antzekuak
dira txit askuak,
jakintsu eta balientiak
Probintzi onetakuak:
Utzirik gainerakuak,
amar dauzkat nik autuak,
danen lekurik ez duelako
paper txikian bertsuak:
Ondra ditzala Zerubak!
- 11 Larramendi, Palacios,
Etxeberria, Añibarro,
Zabala, Aizkibel, ta Uriarte
Kardaberaz, Mendiburu:
Lardizabal ere sartu,
euskera ez dedin aztu,
oien izenak ondra ditzagun
bertso oetxek zabaldu:
Bosna zentimoan saldu!
- 12 Probintzi onen buruba
dago guztiz apainduba,
Donostiako uri ederra
moda berri-berrikua:
Jendia txit kunplituba,
garbiz paregabekua,
gauza genero guzti-guztiaz
dago ondo osatuba:
Gipuzkoaren buruba!
- 13 Gainerako Probintziya
dago ederki jantziya,
klase guztiak edo geienak
ona beti dezentziya:
Fabrikaz elegantziya,
bainuz komenientziya,
arto ta gari, sagar eta mats,
komeni zagun guziya:
Au da gure Probintziya!

Jose Matias Balerdiren bizitzaren berri handirik ez dugu; bi bertso-koadernotxo daude hark eskuz idatziak Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako G2T sortan. Garai hartan (1884, 1886) Aiako apaiz laguntzailea zen; bertsolari –bertso-kantari– jardun zenik jakin ez, baina bertso-jartzaile apreziatua zen inola ere. Gipuzkoaren gorazarrearen aurretik idatzia zuen Euskal Herriaren gorazarrea ere (1880): “Berso berriak lau probinziyen onerako jarriak”, Gipuzkoako Foru-Aldundiaren onespena jaso zutenak.

Balerdi apaizaren bertso-koadernoetako baten berri aski zehatza eman zigun Bitoriano Gandiagak, Euskaltzaindiaren aurrean egindako hitzaldian, gero *Euskera* aldizkarian argitaratuan (“Hiru erromantze eta gorazarre bat”, in: *Euskera*, XX, 1975, 301-315 or.). Galduak ziren bi koadernoak nonbait Arantzazuko artxibotik, baina zorionez 1974an-edo egindako horien fotokopiaren bidez ezagutu ahal ditugu. Lehen koadernoan (G2T 42-55 or.), 27 bertsoan Arantzazuren historia kontatu ondoren, 1886ko Andre Mariaren koroazioko peregrinaziorako kantak dira beste denak (21 bertsoko kanta luzea eta lau kanta bertso bakarreko). ADK liburu sail honetan beste liburukietan eman ditut horiek: aurrena III. liburukian –*Arantzazuko kondaira bertsoan*– eta besteak IV. liburukian –*Arantzazu bertso berritan*–.

Bigarren koadernoan (G2T, 56-59 or.) osorik hartzen du “Gipuzkoako historiaren sustantzia” bertso sortak. Lehen bertsoaren gainean doinuari buruzko honako seinale hau dator idatzita: “De Si menor”. Gandiagak zera dakar ohar horri buruz: “Doinuari dagokionez ez dakar besterik. Zein musikaz abestu ote zuten? Hemen jarri dutana letrari laguntzeko da. Aita Pello Maria Zabalak eratu du. Ahafaldiak, goiko oharrak dionez, tonu txikian eman ditu, beti ere garai hartan zortzikoak oi zuen aidea gogoratuz. Kantu-artekoa edo errepika tonu nagusian bota du, letraren esan nahiari erantzunez eta gainekoarekin kontraste puska bat egitearren. Elizako kantuetan behintzat bada horrelako jokaerarik” (ibid., 309. or., oin-oharra). Testuaren ondoren dakar P. Zabalak asmaturiko doinua.

Bertso hauek ez dira Arantzazuri buruzkoak, baina bosgarren bertsoan aipatzen du Arantzazuko Andre Maria, Gipuzkoako zaindaritzat edo. 1918an izendatuko zuten ofizialaki; lehenagotik ere inoiz ematen zioten nonbait titulu hori herritarren artean.

Noizkoak dira bertso hauek? 1898 baino lehenagokoak inola ere, 9. bertsoa kontutan izanik, urte hartan independentzia lortu baitzuten Filipinak Irlek.

ZARAUZKO MISIUARI (1935)**Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi” (1884-1957)**

Bertsopaper soltea (Zarautz: Elustondo)

G2T, 42. or.

(AranLitArtx: BPR, 15-003)

(Ik. A. Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria* [Auspoa, 62],

Tolosa: Auspoa, 1967, 48-54 or.)

- 1 MILA BEATZIEUN KUNPLITU ETA
ogeita amabosgarrena,
mixonistak izandu dira
aurten Zarauztarrena;
Jesus maitia, argi zaidazu
memoriya ta barrena,
alabatzeko jaun aundi oiek
inola al dan azkarrena.
- 2 Bi Aita Frantziskotarrak,
oso umil eta prestu,
gure animak zeruratzero
etorri zaizkigu justu;
jakin dute nola pekatuz
asko ginan aberastu;
orrelakuak, mudatzen ez bada,
Zerurik izango ez du.
- 3 Aita Mitxelena kurpitudikan²³³
predikatutzen aurrena,
umil ta prestu Aita Rekondo
asi zaigu urrena;
gau eta egun aditu degu
makinatxo bat ordena,
pekatariyen bizitza tristiak
ematen zioten pena.

²³³ Horrela dago idatzita bertso sorta honetan, eta bere horretan utzi dut.

- 4 Jai-eguna nola pasatu
ederki dute ots egin,
meza ikusi eta konfesatu,
komuniyuak berdin;
premiarikan ez baldin bada,
arren, lanikan ez egin,
edo bestela infernuetan
ez da izango atsegin.
- 5 Enkargatu dituzte gaztiak,
arren, izateko kontua,
zine txarretan edo teatro,
gainera dantza lotua,
eta gabian inoiz ere
ez erretira berandua,
baldin izan nai ez badezute
betiko anima galdua.
- 6 Ta gisaseme biraulariya,
zure bizitza tristia,
zuk nai zenduke Jesus maitia
berriz gurutzian jostia;
obeto dezu grina txar oiek
al dan lenena uztia,
edo bestela merezi luke
bere mingaina moztia.
- 7 Gogor 'in die gurasuei,
umiak ondo azteko,
txikitatikan Jesu Kristoren
fedia erakusteko,
pekaturako grina gaiztuak
alde batera uzteko,
onian saiatu arren guztiok
zeruba irabazteko.
- 8 Gaizkiliari barkatutzia
degu oso prezisua,
kurpitutikan amaika aldiz
artu degu abisua;

gorrotu txarra idukitzia
ain da gauza pisua,
muda gaitezen, ez dedin galdu
gure anima gaisua.

- 9 Konfesatzeko aurretik artu
genduan damutasuna,
berriz geiyago ez erortzeko
propositu fintasuna;
orretatikan ekarri degu
animaren osasuna,
mundu guztiyan zabaldu bedi
orrelako ontasuna.
- 10 Jesus maitia munduratu zan
guretzaz errukituta,
ikusirikan gure animak
nolatan zeuden galduta;
Galbariyora eraman zuten,
gurutze astun bat artuta,
ta azkenian bertan josi,
beso biyak zabalduta.
- 11 Pekatua da gauza itxusi,
gainera nazkagarriya,
animak ezik korputzarentzat
askotan kaltegarriya;
galdutzen ditu osasuna ta
etxia eta erriya,
orrelakuak infernu beltza
daduka irabaziya.
- 12 Infernu ori nolakua dan
askotan dute ots egin,
suzko labe bat oso iluna
anima penatu dedin,
gau eta egun tormentu pian,
urtiak junda ere berdin,
pekatariyak an sartutzian
ez du izango atsegin.

- 13 Gure Jainkuak egina dauka
justuarentzat zeruba,
azken sariyan emango digu
baina ez da seguruba;
zein ederra dan esplikatzeko
ez daukat kapaz buruba,
onak bagera gozatutzeko
antxen daukagu moduba²³⁴.
- 14 Igaz Erroman, aurten erriyan
izan degu Jubiliyua,
Aita Santuak nonbait orrela
zeukan oponiyua;
mixio-egunetan irabazteko
genduan proportziyua,
orretan asko saiatu zaigu
erriko Bikariyua.
- 15 Jendiak gogor asestitu du
goiz eta arratsaldian,
igualmente saiatu dira
erderakuak gabian;
San Frantziskotar bi aita oiek
izlari onak baitian,
aditzailak iduki dituzte
eleiz guziya betian.
- 16 Azken agurran kurpitutikan
saiatu da Aita Rekondo,
asi bezela azkeneraino
arrek itz egin du ondo;
biyotz gogorrik zarauztarretan
ez al da inor egongo!
Orren esanik ez litzaiguke²³⁵
aztu biar 'e egundo.²³⁶

²³⁴ Bertsopaperean: 'moruba'.

²³⁵ Bertsopaperean 'litzauke' dago idatzita; baina 'litzaiguke' behar duela dirudi; neu-
rriagatik ere bai.

²³⁶ Bertsopaperean "aztu biarre egundo" dago idatzita (= aztu biar ere egundo?).

- 17 Uts egitiak arren barkatu,
 egin zazute faboria,
 oso erreiz²³⁷ da deskuidatutzen
 gizon eskola gabia;
 zeinek agertuak diraden
 esan biar det, ordia,
 Gesalagatar Juan Batistak
 moldatutakuak dia.
- 18 San Frantziskoren seme leialak,
 agur beste bat artian,
 zuen esanak ondo kunplitzen
 danok saiatu gaitian;
 azken arnasa emen emanda,
 beste mundura jutian,
 Aita San Pedrok lagun digula
 Zeruetako atian.

Bertsopaper soltea. Autorearen berri 17. bertsotik dakigu; urtearen berri, berriz, lehen bertsotik. Hirugarren bertsoan aipatutako Aita Mitxelena zarautarra zen, Salvatore Mitxelenaren osaba (Roke edo Arkanjel).

Antonio Zabalak ere argitaratu zuen bertso sorta hau goian aipaturiko liburuan. Edizio bereko bertsopapera baliatu zuen seguruenik, bertso-jartzai-learen beraren eskutik zuzenean jasota, berarekin zuzeneko harremanetan egon baitzen, liburuan adierazten duenez (8. or.).

Hemengo bertso sorta inprimatuaz gain, J. B. Gesalaga “Zaldubi”-ren bestelako bertso sorta asko ditugu Arantzazuko artxiboan, berak eskuz idatzia, eta gero inprimatuak (*Arantzazu* aldizkarian, nahiz *Auspoa* sortan). G2T sortan ez daudenez, hurrengo atalean doaz horiek liburu honetan.

²³⁷ Bertsopaperean: ‘erreis’ (erraz).

ERNIOKO GURUTZ SANTUAREN BABESPEAN (1947)

Iñaki Eizmendi “Basarri” (1913-1999)

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)

G2T, 35. or. (ik. AranLitArtx: BPR, 15-031)

(Ik. *Arantzazu*, XXVIII 1948, 294. zenb., 225-226 or.)

- 1 PARREZKA DAGO; ZER DU ERNIOK,
gure mendirik zarrenak?
Gailur goraino igo zaizkio
mutikorik bizkorrenak.
Gurutze sendo berdingabe bat
bertan zutitu dutenak,
bijoazkite maitasun eztiz
nere bertsorik onenak.
- 2 Mila ta bederatzireunekin
berrogeita zazpi urte,
egin diteken lanik onena
gazte batzuk egin dute.
Sinismenaren indar goitarrak
emanik ainbat birtute,
aitondutako Ernio zarra
jantzi-berritu digute.
- 3 Zer da, kristaubak, gure Erniok
igaztik duen jazkera?
Bira guzitik begira ondo
deritzazuten aldera.
Golgota dakar onek burura;
gu artzaz oroitzen gera,
Kristok odola eman zuneko
aren iduri berbera.
- 4 Oraindik ere gure sailetan
badira mutil azkarrak,

lan on bat egin bear danean
nagi-gabeko goiztarrak.
Oietakoak dira, Astiasu
eta Aiako Luistarrak;
fedexinpartik degun guziok
eman deizkogun²³⁸ eskerrak.

- 5 “Izarra bezin garbiak eta
Ernio bezin sendoak”:
hitz eder oiek ageri ditu
Luistar bandera Aiakoak;
mendi gainetan egitez gero
obra era ortakoak,
derrior izan bear dezute
izena bezelakoak.
- 6 Aiako eta Astiasuko
gaztedi zintzo ta pina,
maitetasunez besarkatuta
gurutze langintzan ekina;
ilabete ta erdian zuten
asi ta buka egina.
Zer ez gentzake egin kristauok,
ola bilduko bagina?
- 7 Seireun bat kilo burni baditu
gurutzeak saietzetan,
amabi metro kubiko arlear
goi-be, aurre ta atzetan.
Aizeak ez du lurreraziko,
estu da bere galtzetan,
berrogei ta sei zakutik gora
badauka “portland” utsetan.
- 8 Arkaitz aundiak tiroen bidez
an jarri zituzten ernai,
amabost gizon egunero egun

²³⁸ Jatorrizko daktilografiatuan eta *Arantzazu* aldizkarian ere horrelaxe dago: ‘deizkogun’.

gorputzak izerditan blai.
Ainbat neke ta tratu gogor an;
alare guziok alai,
bein asitako lanik ez zuten
bukatu gabe utzi nai.

- 9 Santa Ana egunez, gari-matxaka
goruntz jasotzen asirik,
iya gelditu ziran guztiak
arnas-bideak itxirik.
Urteko egun beroena zan:
alako penitentzirik!
Gurutzeari esker gelditu
ziran mutilak bizirik.
- 10 Olako obrik egingo bada
arkaitz gailur gogorretan,
biotzak sendo egon bear du
fedearen su-garretan.
Aiari eta Astiasuari
gelditzen gera zorretan.
Gaztedi orrek egin duena
ez da ordaintzen urretan.
- 11 Orain an dago zutik, pozkidaz,
ezaugarri onerako,
beartasun ta premi latzetan
gertatzen geranerako;
esker bizi bat ager dezagun
denok Albisturganako,
gurutz orrentzat bear zan saila
gogoz eman zuelako.
- 12 Dagonilaren azken eguna,
bedeinkazio eguntzat,
jaialdi aren aunditasunik,
ai!... neri ezin aztu zat;
mila ta irurogei metroko
arkaitza meza-lekutzat,

amar bat mila kristau otoizka
ta zerua teilatutzat.

- 13 Aiton zar bati begira gogoz
luzaro egon nitzaion,
ta larogeita zazpi bat urte
beteta zegola zion.
– Jauna: esan bezait gaurko gaztedi
augatik zer deritzaion...
– Gurutz aurrean belaunikatuz
negarra irten zitzaion.
- 14 Bertsolaririk argitsuenak
gurutzeari kantuan,
sermoigile on, iaio, bizkor bat
bere “pulpitu” altuan.
Mezamaleak, ainbat dantzari
mai santuaren onduan,
jaunartzaileak txandik ez zuten
ematen asi orduan.
- 15 Gora Aiako eta Astiasuko
gaztedi bedeinkatua,
ilabete ta erdi luzetan
Kristogatik nekatua.
Euskaldun denok artu paperak,
ikasi emengo kantua,
maite biotzez Ernio zarra
ta bere gurutz santua.

Arantzazu aldizkariko argitalpenaz gain, bi lekutan daukagu bertso sorta hau Arantzazuko Literatur Artxiboan: inprimatua (Arantzazuko Kanta Zaharren bildumako G2T sortan) eta daktilografiatua eta autoreak sinatua (bertso-paperen kaxan, BPR).

Bertsopaperak ez dakar inprimategiaren eta urtearen berririk, baina bigarren bertsoan ematen du horren erreferentzia, gurutzea jaso zutenekoa: 1947. Ordukotzat jo daiteke bertso sorta, eta bertsopapera ere bai. Hurrengo urtean agitaratu zuen *Arantzazu* aldizkariak; horretarako autoreak berak bidali zuen seguruenik daktilografiatuta, aipaturiko kaxan dagoen kopia (4 or.).

GOGOJARDUN EDO EJERZIZIOTAKO BERTSOAK

Albizuk jarriak

Albizu

Bertsopaper inprimatua (Rentería: Imp. Macazaga; u.g.)
G2T, 36. or.

- 1 GOIBELTASUN BAT NEUKAN
nere barrenian,
pozik gabe nebilen
mundu zabalian.
Anima gaxotuta
laguntz biarrian;
Jesusek deitu zidan²³⁹
sendatu naian.
- 2 Pekatari au nator,
Jesus, zuregana,
barka nazazu, Jauna,
nere Aita ona:
damuturikan egin
zadan esamina,
lagundu neri, Ama
Maria Birjina.
- 3 Anima garbi jarri
nai det iltzerako;
Jaunak nai duenian
zeruratutzeko;
berak egin nau eta
bera maitatzeko,
mundu au igaro ta
zoriondutzeko.

²³⁹ Bertsopaperean ‘ziran’ dago idatzita; beherago ere berdin.

- 4 Mundu au eman zidan
nik²⁴⁰ ezagutzeko,
nere lanaren bidez
saria artzeko,
Jesus edo Luzifer
aukeratutzeko;
Jauna, ni eskeintzen naiz
dana zuretzako.
- 5 Damaturikan nago
egina Jesusi;
guztiok salbatzera
mundura zan jetxi,
eta nik pekatuaz
gurutziai josi;
penitentzi eginaz
nai det emen bizi.
- 6 Ez det nik pekatu-
rik egin nai geiago;
nere anima oso
garbiturik dago,
Zeru ederra Jesusek
aginduta nago,
zein zoriontsuagorik
gaur ni nagon baino?
- 7 Nere zorion dana
zor diot Jesusi,
berari jarraitutzen
egingo naiz asi:
oben guztien zorra
ordaindu lenbizi:
eta pekatu-
rako bide danak utzi.
- 8 Neregana zatoz zu,
Jesus, biotzera,

²⁴⁰ Bertsopaperean: “ni ezagutzeko” dago idatzita. ‘nik’ behar duela dirudi.

Zerutikan mesede
danak ekartzera:
apaltasunez nua
errezibitzera,
nere bizi guztia
betiko Zu zera.

- 9 Jauna artu det eta
au nere pakia,
alaitasunez daukat
biotza betia,
nigana etorri da
Jaungoiko maitia,
nai du bere ondora
ni eramatia.
- 10 Eskerrak Zuri, Jesus,
biotz-biotzeti,²⁴¹
Zedorri maite zaitut
guztien gaineti,
ez nazazu, arren, utzi
Zedorren eskuti,
Zurekin bizi nai det
orain eta beti.
- 11 Zirika-aldi eta
auleri danetan,
Zuri deituko dizut
nik, Jesus, benetan:
Moisesi emandako
Amar Agindutan,
legia beteko det
bizitza onetan.
- 12 Amarikan onena
Maria lenbizi,
beraren laguntzaz det

²⁴¹ Bertsoaren azkeneko ‘beti’ hitzarekin errima hobea egiteagatik edo.

nai nuena iritxi;
zedorren magalian,
Ama, neri eutsi,
zure bitartez Jesus
nai degu ikusi.

- 13 Mundu au igaro ta
guztiok zerura,
zuzen ibili eta
iritxiko gera:
asmo ederrak artu
eta biotzera.
Gogo-jardunetatik
baguez etxera.

Bertsopaper soltea G2T sortan. Autorearen abizena bakarrik dakigu; Guillermo Albizu Lasa bertso-jartzailea (1917-1996) ote da? Honela aurkeztua du Auñamendi entziklopediak hori: “Sus bertsos fueron publicados, entre otros, por la revista *Príncipe de Viana* y el *Diario de Navarra*. En el año 1963 ganó el Premio Xenpelar de Erreñeria (Gipuzkoa). En 1920 su familia se trasladó a Urnieta (Gipuzkoa). En 1966, la empresa en la que trabajaba se trasladó de Tolosa a Pamplona. Albizu vivió desde entonces cerca de la capital navarra, en Berriobeiti. Fue homenajeado en el Bertsolari Eguna (Día del Bertsolari) de San Sebastián de 1994”.

Arantzazun gogo-jardunak egindakoa da inola ere; horrelakoen beste bertso sortak ere badira, Santutegiko *Arantzazu* aldizkarian agertuak.

KATALINEN ETA JOXE ANTONIOREN EZKONTZA

Bertso-jartzaile ezezaguna

Bertsopaper inprimatua (Tolosa: La Editorial Guipuzcoana; u. g., a.-i. g.)
G2T, 037-038 or.

1.a – *Katalinek*

AI NERE BIOTZEKO
Joxe Antoniyo,
ezkontza bat zerratu
bear degu biyok;
zuregana badaukat
zenbat amoriyo,
penaz urtzen ari naiz
zu zerala meriyo.

Coro

GURE KATALIN,
IRIAK EGIN DIN,
ISTILU GUZIAK
NAI DIZKINAU JAKIN.

2.a – *Joxe Antoniok*

Ai nere Katalinatxo,
biotzeko puxka,
zure arrazoirikan
nik ezin det uka;
dotia badaukazu
asko sobratuta,
ondo biziko gera
biok ezkondata.

GURE KATALIN, etc.

3.a – *Katalinek*

Lenago sobratu-ta
badaukat dotia,

bainan pasa ezin dan
moneda klasian [*sic*];
nerekin badabilkit
zakuba gordia,
bi sokakin lotuta
espartzuz betia.

GURE KATALIN, etc.

4.a – *Joxe Antoniok*

Oso abila zaude
plantxan ta josteko,
premiyan arkitzen naiz
galtzak konpontzeko;
zaleturikan nago
zu andre artzeko,
aspaldiko partez
ogiz asetzeko.

GURE KATALIN, etc.

5.a – *Katalinek*

Jateko kontu ortan
naiz oso abila
bi kosketan jaten det
librako opila;
alkar bildu dezagun
gure dote pila,
eta asi gaitezen
konpadrien bila.

GURE KATALIN, etc.

6.a – *Joxe Antoniok*

Atzeko bultu ortan
al dezu zakuba,
esan dezun bezela
sokakin lotuba?
Badirudizu oilo
lumik gabekua;

ori al zendun zure
dote sobratuba?

GURE KATALIN, etc.

7.a – *Katalinek*

Denbora bear da
gauzak jakiteko,
memoriya ere bai
guzik esateko;
jendea larri dago
kontuk jakiteko,
gure amoriozko
ezkontza galtzeko.

GURE KATALIN, etc.

8.a – *Joxe Antoniok*

Egiya esateko
nago txit kontentu
alaitasun on batek
nau ni gaur ikutu:
zuregana, Katalin,
naiz oso txoratu
itz goxonak esaten
ezin naiz aspertu.

GURE KATALIN, etc.

9.a – *Katalinek*

Ai au poza neria
ori aditzian!
ematen didazu neri
orain biotzian;
berotasun aundi bat
gorputza guzian,
Joxe Antonio neria,
ni [*sic*] zu ikustian.

GURE KATALIN, etc.

10.a – *Joxe Antoniok*

Obligatuko gera
denak esatera,
pardeleko trastiak
orain agertzera;
batere lotzik gabe
oiek zabaltzera,
ontzi klase oietan
badegu aukera.

GURE KATALIN, etc.

11.a – *Katalinek*

Muturra azaltzen du
parrila autsiyak
testamentuban neri
amonak utziya;
Burruntzi, eltze, tapa
eta zartagiya
aztu gabe 're baita
burruntzaliya.

GURE KATALIN, etc.

12.a – *Joxe Antoniok*

Guardasol kirten motz bat
daukat arreotzaz [*sic*],²⁴²
aitonan sonbrerua
jartzeko zuretzat;
sei piper-pote utsak
gainera eltzetzaz,
azukre kaja zar bat
jartzeko maietzaz.

GURE KATALIN, etc.

²⁴² Bertso honetako ‘arreotzaz’ eta ‘eltzetzaz’ egokiago leudekeela dirudi ‘arreotzat’ eta ‘eltzetzat’ idatzita, ‘zuretzat’-ekin errima osoagoa eginez.

13.a – *Katalinek*

Nik ere badauzkat
zuk bainan [*sic*] obiak,
dozen' erdi bat txaketa
besorik gabiak;
oinetakuak ere
aukeran pariak,
lau urtian lustrerik
ikusi gabiak.

GURE KATALIN, etc.

14.a – *Joxe Antoniok*

Nik ekarriko ditut
or palta diranak,
katilu, kazuela
eltze eta denak;
platera errekuak
merke diradenak,
tenaza pare bat
ixten ez diranak.

GURE KATALIN, etc.

15.a – *Katalin-ek*

Etxia pronto dago
gauza guzikin,
kandeleruan orde
kainaberarekin;
leioetan kurtinak
zaku zarrarekin,
lastina sukaldia
jana(r)i gutxirekin.

GURE KATALIN, etc.

16.a – *Joxe Antoniok*

Etxian janai gutxi
otorduba jartzeko,

auzuan pospoluak
suba piztutzeko;
leioetan zakubak
argia sartzeko,
leku aproposa da
fonda bat jartzeko.

GURE KATALIN, etc.

17.a – *Katalinek*

Nere gaurko asmoa
nai badezu jakin,
egun eder ortako
ez daukat gorontzik;
azpiko gonak ere
danak dauzkat autsik,
eskatzera nua
auzoko Inasiri.

GURE KATALIN, etc.

18.a – *Joxe Antoniok*

Zure asmo ederra
ondo zait iruditzen,
jarraitu bear degu
palta dana ekartzen;
atzo aritu nintzan
tximinin pertza jartzen,
sukaldeko kutxa
koskolez betetzen.

GURE KATALIN, etc.

19.a – *Katalinek*

Nere bizimoduba
juan dan aspaldikua,
ixilik egon gabe
da esatekua;
eguna iruditzen zait

urte betekua,
probatu gabiak ez daki
zer dan amoriyua.

GURE KATALIN, etc.

20.a – *Joxe Antoniok*

Gogo aundi bat nik ere
det orain sentitzen,
larritasun aundi bat
gorputzan berrenen;
gau ta egun amesetan
zu zaitut ikusten,
egun alai ori
etorri dedila lenbailen.

GURE KATALIN, etc.

21.a – *Katalinek*

Gauza bearrena
daukau esateko,
seaska ere badegu
gaur edo biyarko;
danbolin aundi bat 'e
gaztain erretzeko
oiek jan ta ondoren
bero-bero jartzeko.

GURE KATALIN, etc.

22.a – *Joxe Antoniok*

Otsaileko ilaren
biarko egunean,
esposatuko gera
bion mesedean.
Txit asperturik gaude
gu bakardadean,
jarraitu dezagun ba
gurasoen legean.

GURE KATALIN, etc.

23.a – *Katalinek*

Biyarko eguna
 izango da guretzako
 bizi modu berrian
 alkarrekin asteko;
 Katalin zuretzako
 eta zu neretzako,
 motibua badegu
 pozez lertutzeko.

GURE KATALIN, etc.

24.a – *Biak batian*

Bukatuko degu
 agur eginaz alkarri,
 kontseju bat emanaz
 gai dagon gureri; [*sic*]
 epeltasun eta ikarak
 neska zarrentzat utzirik,
 ez dezue izango
 ezkontzeko bildurrik.

GURE KATALIN, etc.

Bertsopapera, Din-A-3 tamaina ingurukoa. Ez du autorearen ez urtearen berririk ematen.

Berdin hasten den beste herri-kanta bat jaso zuen R. M. Azkuek Berastegin (ik. CPV, I, 373. kanta, 469. or.), baina ez du zer ikusirik hemengoarekin. Bitoriano Gandiagak ere jaso zuen berdin hasten den kanta Araotzen, zortziko txikikoa hemengoa bezala (ik. *Araozko kantuak eta kontuak* [Ed.: Paulo Agirrebaltzategi], Oñati: Arantzazu E. F., 2013, 50-51 or.); hemengo istorioa, ordea, ezberdina da eta Araozkoak ez du hemen ageri zaigun korurik.

Antonio Zabalaren *Neska-mutillen arteko bertsoak* bilduman ([Auspoa 8], Tolosa: Auspoa, 1985) ez dut aurkitu sorta hau.

URRATEGIKO AMATXO KUTUNARI (1950)

Larrañagatar Patxi 1950garrenean

Patxi Larrañaga “Patxi Barbero” (1911-1989)

Bertsopaper inprimatua (i.g., u. g.)

G2T, 41. or.

- 1 NERE SORTERRI BIOTZEKUA,
seme bat emen kantari,
alaitasun au agertu nairik
erri guztien pozgarri;
bear bezela jarraituzeko
eldu diotan lanari,
laguntasuna eskatzen diot
Urrategiko Amari.
- 2 Guztion Ama maitagarria,
eder eta atsegina,
zure izena gora-goratzen
egingo det alegina.
Ezagutzen det zerala zu
gure zaindari bikaina,
aitortutzen det ez naizela ni
zu goraldutzeko aina.
- 3 Irureun ta ogeita amairu urte
izan biar dute, jaunak,
Urrategiko eliza egitia
pentsa zutela gizonak;
berdingabeko Azkoiti onek
beti ditu seme onak;
ai gaur gurekin baleude ori
e(g)iteko agindu zutenak!
- 4 Urte artako dagonilaren
amabostean bilduak

lendabiziko gure erriak
gero Gipuzko osuak,
Ama on-onen garbitasuna
agertu nairik botuak;
lendabiziko gu izatia(k)
ez al ditu merituak?

- 5 Andik berreun ta urte gerora
zala iruditutzen zat,
ala dan ziur ez nago baina
orla esan didate beintzat,
Pio Bederatzigarrenak gauza au
eman zuala egitzat;
alaitasun aundiyagorik
bai al da erri batentzat!
- 6 Urrategitik jetxia zuten
agorrilaren zortzian,
neroni an ez gertau bearra
pena daukat biotzian;
urte askuan gaixo zeudenak
ateriak ere baziran,
ongi etorri zeinek egina
bazan errira sartzian.
- 7 Nobena edo bederatziurrena
biyamonian asi zan,
eta goizeko ibilkunde ori
gauza arrigarrizkua zan;
biotzak dana jakin arren
mingainak ezin du esan,
naiagatikan orratz bat geio
elizan sartu ezin zan.
- 8 Erriko beratzi seme ziraden,
danak itzlari bikainak,
begietako ez izan arren
danen jantziak berdinak;
gaztiak dira geientsuenak

guztiak asko-jakinak;
egunen baten artuko al ditu
berekin Ama Birjinak!

- 9 Bertako seme agurgarria
Santanderko Gotzai jauna
biotz zabal ta bigunarekin
etorria zan gugana;
bera izan zan egun orretan
gotzai-meza eman zuana,
erriko otoitzak zuzendu nairik
Urrategiko Amangana.
- 10 Gipuzkoako gotzai jaunak
arratsaldeko lauretan,
gu geok eskeinitako pitxia
artua zuan eskuetan;
poz aundiagorik ezin liteke
izan gure biotzetan,
erriak nola txalotzen zuan
ikusi egin bear zan.
- 11 Gotzai jaunak ipini zizun
goxo ta apaltasunakin,
len ain ederra eta orain zer
ematen dezu orrekin,
zeure erriak egin dizun
koroï bedeinkatuakin?
Sinistu, Ama, gure biotzak
or damazkila berekin.
- 12 Agorrilaren amazapian
ni zorionez an nintzan,
berdingabeko jaialdi ederra
zala jakinian nintzan;
an zegon apaintasunarekin
ziaro arritu nintzan,
une batian sinistu nuen
zeruan sartu ote nintzan.

- 13 Ango aingeru, lore ta odoldi,
girnalda, larros ta arkua,
ikusi gabe sinistu ezin
gauza arrigarrizkua;
erri guztia dana betia
ezin emanik pausua,
geientsuenai ikusten zitzaion
begietatik malkua.
- 14 Erreztasunak jarri dituzte
danoi adierazteko,
su-pestak, berriz, San Martindikan
nunaitik ikusitzeko;
gogorautako²⁴³ gauz danak egin,
ezer ez zeon uzteko,
agorrilaren amazapia
ez zaigu inoiz aztuko.
- 15 Bertsuak jartzen asi naiz baina
bukatutzeko damuan,
nik gauza geio ezin det esan
eukiagatik goguan;
ala baldin ba', barkatu, Ama,
ez dakit utz e(g)ingo nuan,
gorde gaitzatzu orain ta gure
eriotzako orduan.

Bertsopaper soltea. Azpitulutik dakigu autorearen izena eta urtearen be-
rri. Antonio Zabala Patxi Larrañagari buruz mintzatu zitzaigun bere *Azkoitia'ko
zenbait bertsolari* liburuan ([Auspoa, 95-96], Tolosa: Auspoa, 1970, 10. or.).
Beraren bertsoekin liburu berezia osatzeko asmoa ere adierazi zuen, baina ez
dirudi horretara iritsi zenik. Bertso hauek ez ditut argitaratuta ikusi inolako
liburutan, ez aldizkaritan.

²⁴³ Bertsopaperean: 'gogorauteko'.

BERTSO BERRIAK

SAN IGNAZIOREN GAINIAN BALENTXIK JARRIAK (1956)

Sebastian Etxaniz “Balentxi” (1884-1951)

Bertsopaper inprimatua (i. g., a. g., a-i. g.)
G2T, 29. or.

- 1 ZAZPI ANAIA ATERA LOIOLATIKAN
frantzes askoren kontra oso gogotikan,
Inazio agintari oien artetikan
asko enpeinatu zan bere partetikan
estudiotikan,
liburutatikan,
gerrako platikan,
zeuken gramatikan,
kapitan on bat jun zan Gipuzkoatikan.
- 2 Martxa au nai nuke nik ondo adierazi
kapitan ori jun zan bere anai ta guzi,
aitormenikan orain ez al du merezi
gerrari abilaorikan²⁴⁴ nola ez dan ikusi,
preparatu lenbizi,
gero tiroka asi,
alkar zeinek ausi,
gogorrena nausi
Inazio aurrera ta Frantzesak igesi.
- 3 Panplonara jua da gerran baliente,
bere tropian aurrian jutun korriente,
sarrerak eiten zitun oso diferente,
Frantzesak il zituan zenbait mila jente,
ondo pentzate,
tirua apunte,
bildurrik ez bat 'e,

²⁴⁴ Bertsopaperean: ‘abilorikan’.

aurrera derrepente,
atake guztietan sobresaliente.

- 4 Inazion abildadeak ez zeuden bajuan,
enemigo askoren kontra Panplonara juan,
kainoi bat jarri zuten biar zan lekuan,
danak arritzen ziran orren gerra kontuan,
oso sekretuan,
zeukan merituan,
bere talentuan,
linea re(k)tuan,
kainoiak tiratzen zuan ogei kilometruan.
- 5 Inaziok enemiguak ez zeuzken urrutian,
Naparruako Iruñen zeuden barrutian,
kainoia gradiatu biar zan neurrian,
ortarako gizon abilak bazeuzken erriyan,
bere jatorriyan,
zeukan etorriyan,
modu egokiyan,
egonez gero premiyan,
kainoi bat or daukate Loiolan guardiyan.
- 6 Inazio Kapitana bitoriosoa,
frantzes askoren kontra gerran erasua,
atakietan fama aundiyak jasua,
ankan eman zioten bere amenazua,
sartu balazua,
zer lastimosua,
ain peligosua,
ez golpe gozua,
munduko Jesuita danen maixua.
- 7 Anka bat puskatu ta bestia zauritu,
Inazio erorita lurrian gelditu,
baliak jo ezkeru kontu txarrak ditu,
Frantzesak jasotzia e(g)in zan suzeditu,
aurrera abitu,

kontrariyo asko bitu,
gatzeluan sartu,
puertia²⁴⁵ artu,
desgrazi au Iruñen zan suertatu.

- 8 Loiolara ekarri Iruñen zaurituta,
gerran ibili ezkeror konbertituta,
deabruak iges egin ormak puskatuta,
ez zeukala probetxuik zuan juzgatuta,
etsaia bialduta,
liburu bat letuta,
ondo damututa,
anima salbatuta,
lareun urtian an dago zeruan sartuta.
- 9 Loiolan egona zan erida sendatzen,
erriko medikuak ez zuan bate' mejoratzen,
San Pedro 're izan zuan bisitatutzen,
lenengo birajian [*sic*] ori sendatu zen,
asi mina kentzen,
ankia mogitzen,
Jainkua serbitzen,
anima salbatzen,
orain zeruan dago gloriak gozatzen.
- 10 Mandresan eskribitu Ejerziziyuak,
Ama Birjina ta biyak ziran soziyuak,
jarri Jesusen Konpainiko oraziyuak,
pekatariyak konbertitzen egin akziyuak,
Inazion mixiyuak,
dauzken leziyuak,
e(g)in konpesiyuak,
eman barkaziyuak,
ortik datoz animan salbaziyuak.
- 11 Nazio danen guarda artzai bat jarri zen,²⁴⁶

²⁴⁵ 'puertia' = el fuerte.

²⁴⁶ Bertso honetan poto ugari dagoela dirudi: 'zen', 'zen', 'zen'... Kontuan eduki behar da aditzarekin bat eginda dagoela laguntzailea bertsoaperean: 'jarrisen', 'asi-

gau ta egun oraziyoan beti elizen,
 munduz mundu animak salbatzen asi zen,
 pekatariyak konbertitzen ibili zen,
 ala komeni zen,
 Santu baten gisen,
 estranjeien bizi zen,
 errire etorri zen,
 estudio danak akabatu zitun Parisen.

- 12 Amairu senidetan gaztena Inazio pina,
 Paristik etorrita Azpeitin ekina,
 Madalenan ein zuan sermoi bat bikaina,
 amar mandamentu esplikatzen alegin,
 santu orren grina,
 erakutsi dotrina,
 bazalako dina,
 salbatzeko aina,
 animarentzat au da ditzik aundina.
- 13 Mundu guzti-guztia zuan korritua,
 fedia zabaltzera gogor abitua,
 kurpilotik sermoiak zan predikatua,
 animak salbatzeko estudiantua,
 bere pentsamentua,
 zeruko tratua,
 egin zen santua,
 kanonizatua,
 Jesusen Konpainia ark fundatua.
- 14 Munduz mundu egina zuan predikatu,
 Jainkuan legian kontra ez eiteko pekatu,
 beregana juten zana ondo konpesatu,
 gaitzik txarrenetatik asko zun libratu,
 itxuak argitu,
 perlesiyak sendatu,
 elbarriyak azkartu,
 pekatariyak salbatu,
 milagro auek ogei mila Inaziok e(g)in ditu.

sen', 'ibilisen', 'komenisen', 'etorrisen'.

- 15 Irurogeita bost urtekin Erroman zan ila,
asi gaitezen aren bitoriyan bila,
milagruak eginak zitun ogei mila,
predikadorea zan guztizko abila,
talentuz ez debila,
jenioz umila,
izketan sotila,
santuen plantila,
Zeruan bere onduan gerta nadila.
- 16 Erroman gertatua zuan eriotza,
gauza au esaten ez naiz batere lotsa,
Santuari jo zioten ura musika otsa,
eun²⁴⁷ mila aingeruk e(g)in zioten dantza,
ura alegrantza,
basuan defentsa,
ark zeukan biotza,
santutasun utsa,
anima zerura jua zan, il zan gorputza.
- 17 Loiolan daude irureun leiyo pasiak,
beren markotan oso ondo asiak [*sic*],
jardun zutelako arotz abilen klasiak,
paradiso bat dirudi etxe onen traziak,
Jesuiten nobleziak,
ondrak mereziak,
zerua irabaziak,
animen graziak,
komentu au ikusten du mundu guztiak.
- 18 Komentu oni diot asko atentziyo,
manifestatuko det nere intentziyo,
Santu oni danak egin peregrinaziyo,
ori bisitatutzen ainbeste naziyo,
nere bokaziyo,
egin oraziyo,
komeni bazaiyo,

²⁴⁷ Bertsopaperean: ‘egun mila’.

kendu tentaziyo;
biba Loiola eta San Inaziyo!

Bertsopaper soltea, Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako G2T sorkakoa. Ez dakar inolako seinale bibliografikorik.

Xenpelar dokumentazio zentroko Bertsolaritzaren datu basean badago bertsopaper honen berdina, eta Sebastian Etxaniz “Balentxi”ri egotzia. Antonio Zabalak bere *Azkoitiko zenbait bertsolari* liburuan jaso zuen Etxanizen zenbait bertso sorta, baina hemengo hau ez zuen sartu. Sebastian Etxaniz “Balentxi”, berriz, 1884-1951 bitartean bizi izan zen; eta bertso sorta honetan (8. bertsoan) dioenez, San Ignazio Loiolakoa “lareun urtian an dago zeruan sartuta”. 1956an bete ziren San Ignazioren heriotzako lauhun urteak. Baina ordurako hila zegoen S. Etxaniz “Balentxi” azkoitiarra.

Nolatan lotzen dira datu horiek? Seguruenik “lareun” delako hori gutxi gorabeherako zifra da, eta 1956a baino lehenagokoak dira bertsoak, eta bertsopaper ere bai. Izatez, ortografiari begiratuta ere, lehenagokoa ematen du gure bertsopaperak.

– III –

ARANTZAZUKO
LITERATUR ARTXIBOKO
BESTE BERTSOPAPERAK ETA SORTAK

Arantzazuko Artxibo Historikoko “B-8-10-6” eta “B-8-10-7” kaxatan egon dira bilduta fraideek jasotako bertso sorta asko; orain bertako Literatur Artxiboan aurki daitezke, sailkatuta eta bakoitza bere signaturarekin. Bakoitzaren tituluaren azpian eman dut hori. Sorten artean bertsopaper inprimatuak dira gehienak; *Arantzazu* aldizkarian argitaratzeko bidalitakoen jatorrizko testuak ere (eskuzkoak nahiz daktilografiatuak) badaude; baita liburutan argitaraturikoen kopiak ere, inoiz eskuz egindakoak (J. J. eta J. A. Mogelenak, adibidez).

Bertso sorta gehien Joan Bautista Gesalaga zarauztarrak ditu Artxiboan. ‘Bautista’ nahiz ‘Batista’ idatzi izan zuen autoreak bere izena; hemen ‘Bautista’ idatzi dut, berak bertso sorten barruan idatzitako Batista ere errespetatuz, hala ere; abizena, berriz, Gesalaga idatzi dut. Berorregadik hasita, Literatur Artxiboko signatura berrien zenbaki-ordenan eman ditut hemen testuak.

BERTSO BERRIAK
[ZARAUZKO HERRIARI]

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (i.g., u. g., a.-i. g.)

AranLitArtx, BPR, 15-001

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria* [Auspoa liburuetgia, 62], Tolosa: Auspoa, 1967, 125-131 or.

- 1 BERTSO BERRI BATZUEK
nai nituzke jarri,
Zarauzko erriyaren
alabantzagarri,
nolako ederra dan
esango det sarri,
ikasi nai baditu
gusto duenari.
- 2 Zarauzko erri ori
orra nun dagan,
Getari ta Oriyo,
Aiaren albulan;
ondartza aundiya eta
itsaso onduan,
orren lain ederrikan
ote da Munduan?
- 3 Bi mila metro eta
luzia²⁴⁸ dan kosta,
jendia jolasteko
oso apropos ta
udara izanagatik
fresko edo ozta²⁴⁹,

²⁴⁸ Bertsopaperean: ‘lucio’ (=luziago?).

²⁴⁹ Bertsopaperean: ‘osta’... *Auspoa* edizioan: ‘otz-ta’.

kasik mundu guztiyan
oberikan ez da.

- 4 Kostan itzal ederra,
arku telazkua,
bertatik artutzeko
itsas aize preskua,
alaboza entzunaz,²⁵⁰
moda berrikua,
penak aztuazteko,
ai, ura lekua!
- 5 Itxaso zabaleko
ango olatuak,
apar txuri ederrak
urak goratuak,
kanpotar asko dira
orri begiratuak,
ikusi utsarekin
kasik txoratuak.
- 6 Espainiya bezela
beste erreinuak
mugituazten ditu
itxasuen soinuak;
etorri eta bertan
arturik bainuak,
sendatutzen dituzte
dauzkaten dainuak.
- 7 Udaran arrotz askok
egiten dute jira,
Espaini guztitikan
etorritzen dira,
Frantzes eta Ingeles,
Alemanak badira,
Amerikatik ere
etorri oi dira.

²⁵⁰ Bertsopaperak “Alta ‘Vos’ entzunaz”.

- 8 Zarauzko kale eder
ongi garbituak,
zikina kentzen dabilz
beti enpliatuak,
igual Plaza zarra
eta Merkatuak,
txukun jarriyak dauzka
Aiuntamentuak.
- 9 Emengo Palaziyo eta
etxe edertasuna,
dana txukun jarriya,
ura apaintasuna!
Orrek erakusten du
aberastasuna,
ez da nonai bilatzen
orrelako ontasuna.
- 10 Pelotarako frontoi
ederrak badira,
inoiz partidu onak
jokatutzen dira,
jendia franko ere bai
albotik begira,
galtzen dutenak triste
ateratzen dira.
- 11 Ola edo fabrikak
badira ugari,
segitzen diotenak
norbere lanari;
etxia apaintzia
pentsatzen dunari
buelta bat egiteko
diotet²⁵¹ denari.

²⁵¹ Gure bertsopaperak ‘diyotec’ dakar; ‘diyotet’ (diotet) behar duela dirudi, A. Zabalak irakurria duen bezala.

- 12 Otel edo ostatuz
badago aukera,
zuk nai dezun lekuan
geldituko zera,
baldin oie danetan²⁵²
gusto ez bazera,
igual jun zindezke
norbaiten etxera.
- 13 Relijiyua ez da
atzera gelditu,
parroki ederra eta
komentu asko ditu;
apaiz eta frailiak,
mojak ere baditu,
aurrera eta geiyago
bitez ugaritu.
- 14 Kolejiyuak edo
eskola asko dira,
maisua eta maistra
abilak badira;
diotenez jakintsu
eta listuak dira,
gaztiak edukatzen
saiatutzen dira.²⁵³
- 15 Nekazaritza ez det
utzi nai aztuta,
isilik lagatzia
merezi ez du ta,
lana lasai eginda,
kosetxak poztuta,
batzuek bizi dira
txit aberastuta.

²⁵² “oie danetan” dago idatzita bertsopaperean... “oietan danetan”?

²⁵³ Potoa potoaren gain.

- 16 Edaritikan bada
biar dan tamaina,
sagardo ederrak eta
asko txakolina,
ardua ere bada,
gutxi xamar baina,
bertako kosetxakin
Zarautzen egina.
- 17 Musika ona dagola
askok dute esan,
kasikan egunero
jotzen dute plazan;
jendia franko ere bai
ibiltzen da dantzan,
mozkorrak baleude
bezela, balantzan.
- 18 Negu beltza igaro
baldin badezu triste,
udaran Zarautzara
etorri zaitezte,
inor gelditu gabe,
nola zar ta gazte,
damutuko zaizunik
ez sekulan uste.

Bertsopaper soltea da. Ez du ez autore-izenik, ez titulu adierazgarrik, ez inprimategirik, ez urterik ere.

Badirudi paper bera erabili zuela Antonio Zabalak ere bere *Auspoa* sortako liburuan. Bertso-jartzailearen eskutatik jaso zuen seguruenik papera. Titulua osatu egin zuen Zabalak: “Bertso berriak (Zaruzko erriari)”. Editoreak egin-dako zuzenketa ortografikoez at, berdinak dira hemengo eta *Auspoa*-ko testuak oro har..

BERTSO BERRIAK

SAN ROKEREN BIZITZARI JARRIAK

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-002

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 132-138 or.

- 1 BERTSO BERRIAK JARTZERA NUA,
gusto duanak ikasi,
orretarako laguntza eskatu
egiten diot Jesusi:
komeni bada, eman didala
biar detan ainbat grazi,
ejenplo ona erakustia
ezin leike galerazi;
S. Roken bizitza nolakua zan
nai nuke adierazi.
- 2 Mila berregun²⁵⁴ larogeita
laugarrenko urtia,
Roke jaio zan Monpelleren,
au da Frantziko partia;²⁵⁵
bere aita zan gobernadoria,
ama birtutez betia,
oien semia munduratu zan
misterioso fuertia,
projimuari lagun(du)tzeko
ark zuan borondatia.
- 3 Misteriotako sinalia zun
gurutze gorri bat petxuan,

²⁵⁴ Bertsopaperean ‘berregun’ dago idatzita (=berrehun).

²⁵⁵ Arantzazuko artxiboko bertsopaperean “Francisco partian” zegoen oker idatzita. Norbaitek eskuz ezabatu zuen ‘s’. ‘Monpeller’, berriz, Montpellier da.

asteazken ta larunbatian
bularrik artzen ez zuan,
Jaungoikuaren birtutia zala
orretan ezagun zuan;
gazte zalarik interes eta
gradu aundiyak zituan,
ogei urtetan bere osaben
kontura utzi zituan.

- 4 Umildadezko tunika jantzita
etxetik nola juan zan,
erririk erri oinez eskian
Erromara abitu zan;
gazte zalarik osasunez,
oso fuertia ez zan,
Toskanako ziudadian
gaxo kuidatzen jarri zan,
mirari asko eginaz
ospitalian egon zan.
- 5 Andik ertenda, pasa zituan
Italiko ziudadiak,
arriturikan uzten zituan
ark zeukan abildadiak,
ailegatu zan Erromara ta
maitatzen zuan jendiak,
pestiak zeuden ospitaletan
eginaz karidadiak,
gaxo zeudenak sendatzen zitun
mirariz aren fediak.
- 6 Inguru aietan barriatu zan
miraritsua dala Roke,
ango jendiak oso santutzat,
gizon aunditzat²⁵⁶ dauke;
esaten zuten: Inon gaitz edo²⁵⁷

²⁵⁶ Bertsopaperean: ‘auditzac’, aurreko lerroan ‘santutzak’ bezala.

²⁵⁷ Bertsopaperean ‘gaiztedo’ dago idatzita. A. Zabalak beste horretara interpretatu zuen.

pesterikan balitzake,
naiz urruti egonagatik,
aguro joango litzake,
Roken bitartez mirariyakin
laixter kenduko litzake.

- 7 Rokek nai zion Aita Santuai
bere oinetan mun egin,
lenago artu zuan asmua
orrela kunplitu dedin,
belaunikaturik eskatu zion,
arren, bedeinkatu zedin,
eta gainera pekatu guztiyen
barkaziyua 're berdin,
desio guztiyak kunplitu eta
andikan zuan aldegin.
- 8 Egun batian esnatu zan
kalentura aundi batekin,
inola ezin a(g)uantaturik
ankeko min gogorrakin,
ezin egon zan isilik eta,
egiten zuan kaltiakin,
ospitaletik erten egin zan
bere borondatiakin,
kale bazterrian gelditu zan
zeruko laguntzarekin.
- 9 Kale bazterrian zeguala
kejatu ziran auzuak,
gaitz pegakorra zeukala ta,
notizi lastimosuak.
Ziudadetik mendi aldera
egin zituan pausuak;
llagatutako ankan oinaziak
ain ziraden penosuak,
min-oinaziak arindu zizkan
iturriko ur gozuak.

- 10 Roken bordatik urrian zegon
gaztelu bat aberatsena;
dudarik ez da, etxe orretan
izango zan naiko jana;
ango zakurrak maitik ogiya
eramaten du Ro Kegana,
gero morroiya akordatuta
ziraden segika juana,²⁵⁸
nagusiyari esan zioten
an ikusitako dana.
- 11 Nagusi jauna aguro jun zan
Roke zeguan bordara,
eta Rokek itz egin nai ez,
obeto zun ez jun ara;
adirazi zion gaitz pegakor
aundiyakin daguala;
erantzun zion nagusi jaunak
bildurrez ez zeguala;
ura ikusita konbertitu zan,
bera 're juan zan ala.
- 12 Momentutikan nagusi jauna,
pelegrino jantzita,
Santuen deia aditu zuan
eta mundua utzita,
Plazentzira junda, aterik ate
limosna biltzen asita,
askok txistu ta umiak burla,
ura ala ikusita:
orain zeruan gozatzen dago
munduan orla bizi ta.
- 13 Bere errira juan zedila
zeruko abixua zuan,
ala ain flakua ta mudatua,

²⁵⁸ Bertsopaperean 'juna' dago idatzita. A. Zabalak *Auspoa*-ko edizioan 'juana' idatzi zuen.

inork ezagutu ez zuan;
izugarrizko gerra zebilen
aren erri ta inguruan,
aguro preso sartu zuten
ixpiyen bat zalakuan,
bere osabak agindu-eta,
betiko kalabozuan.

- 14 Roken egiya sinistu ezin,
fedea aundikuak ez dia,
errugabia erabaki dute
giltzapetuta uztia;
suertatu zaio berriz ere
mortifikatzen astia,
ogiya jan ta ura edari,
ta diziplina bestia;
bos(t) urte orrela pasa zituan,
ai! zer egoera tristia!
- 15 Presondegian sentitu zuan
bere burua gaxotua,
eskatu zituan konfesoría,
gainera Sakramentua;
andikan laixter ilda zeguala,
kartzela-zaiyak bilatua,
zeruko argiz buruan letra
batzuek eskribitua,
ziona : “Nitzaz oroitzen²⁵⁹ dana
izango da sendatua”.
- 16 Nor zan ezagutu zutenian,
ai ura osabaen pena!
zergatik berak emana zuan
kartzelatzeko ordena;
ogeita amalau urte zituala
mundutik zerura juna,
agostuaren amaseiyan da

²⁵⁹ Bertsopaperean ‘orotzen’ dago idatzita.

Aita S. Roke eguna,
beraren ondran leku askotan
jai zelebratzen deguna.

- 17 Eskaritxo bat egiten dizut
nik, Santu maitagarriya,
eta badakit onetsiko dula [*sic*]
egin 'iotan eskariya;
mundu guziyan zabaldu zazu
bedeinkaziyo ugariya,
zeure eskutik gorde zazula
betiko Euskal Erriya.
- 18 Gezalagatar Juan Bautista
izena ez det eskusatu,
orra emezortzigarren bertsua
bukatzerako osatu,
esan det S. Rokek mundua
nolatan zuan pasatu.
Santu aundiya, azken orduan
neri eskua luzatu,
eternidadian gero zurekin
nai det²⁶⁰ zeruan gozatu.

Uste izatekoa da Antonio Zabalak *Auspoa*-n erabilitako bertsopapera eta Arantzazuko artxibokoa edizio berekoak zirela. Testuak berdinak dira, eta berarenak ere ez zuen inprimategiaren eta argitalpen-urtearen berririk.

San Rokeri eskainitako bestelako bertso sortarik ere bada: P. Larroca, *San Roke-ren gozuak*, in: *Euskal-Erria*, XLIV, 1911, 219 or.; Juan Goitia Unibaso, *San Roque*, in: *Bermeo* 1986-1987, 6. zenb., 341-342 or.

²⁶⁰ Bertsopaperean bi aldiz ‘dek’ dago bertso honetan –“ez dek eskusatu” eta “nai dek zeruan gozatu”–; inprimaketa okerra behar duela izan, uste dut.

BERTSO BERRIAK

1950eko MISIO SANTUARI JARRIAK

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz:Tip. Elustondo, 1950)

AranLitArtx: BPR, 15-004

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 82-88 or.

- 1 NOTIZIYA BAT EUSKAL ERRITAN
astera nua zabaltzen,
mixonistak nola izan diran
beatzi egunetan Zarautzen,
relijjiyoko gauzetan nonbait
asko oi ginan zabartzen;
nere kristauak, saia biar deu
geren anima salbatzen.

- 2 Aita Garmendia frantziskotarra
Aita Agirretxe bestia,
askok desio gendun Zarautzen
predikatzen ikustia,
oiek nai zuten gure animak
zerurako erostia;
penagarriya ez al da izango
Luziferrentzat uztia?

- 3 Irugarrena erderaz gendun
Aita Apraiz prestua,
Euskal Erriko semia da ta
predikadore listua,
pekatariyai ipini digu
oso ordena estua,
jira gaitezen, asarre dago
guziyon Juez justua.

- 4 Jaungoikoaren lege santuak
ondo gorde biar dia,
lendabiziko bera maitatu
bestiak urrengo dia,
amarretatik batzuek aztu
xamarrak daude, ordia,
geure buruai galde diogun:
zuzen betetzen al dia?
- 5 Animaz gogoratu gabe
munduan amaika ero,
badirade bizi diranak
pekatuan egunero,
lasaikeriyai emanda, esanaz:
Mudatuko naiz gero.
Emengo gauzak zer baliyo dute
anima galdu ezkeror?
- 6 Gogor egin digu gizasemiai
kontuz ibiltzeko mingaina,
birau gaiztoz Jesusen kontra
ez zikintzeko ezpaina,
inpernutikan ateratako
izkuntza txarra da baina,
edo bestela bertara junda,
seguru dauka ordaina.
- 7 Umiak ere bere zorra du
maitatzia gurasua,
errespetua guardatu eta
iduki gora jasua,
al dan guzi-guziya lagundu,
orra nere abisua,
pake santuan igaro dedin
emengo bizitza osua.
- 8 Gurasuak ere umiak azten
kargu aundiyak dauzka,
Jaungoikuaren lege santuan

nola mutil eta neska,
ta zabarkeriz uzten badie
zine txarretan ta pesta,
ume gaiztua ateratzia
milagro aundiya ez da.

- 9 Lagun urkoa biyotzetikan
beti biar da maitatu,
inoiz gaitz eginagatik
biar diogu barkatu;
Jaungoikoaren lege santua
ez degu biar ukatu,
gero zeruan beti-betiko
nai baldin badeu gozatu.
- 10 Zerura jun nai ez duanikan
ez da izango munduan,
baina askotan ibiltzen gera
aldrebeseko moduan;
zer moduz bizi, Mixiyuetan
ondo aditu genuan,
ona izanak ez du damuko
eriyotzako orduan.
- 11 Il bezin laister jun biar degu
Jesusen tribunalera,
justuak poz eramango du,
gaiztuarentzat galera;
saia gaitezen aplaka dedin
Jaungoikoaren kolera,
edo bestela eternidade
guztiko galduko gera.
- 12 Aitortza onaren ondoren
artu degu komuniyua,
Zeru ta lurren jabiarekin
egin ere bai uniyua,
abertentziyan nai nuke jarri
don Meliton bikariyua,

urrengorako egin dezala
azkoz eleiz aundiyua.

- 13 Lenago zabar ibili arren
orain zuzendu gera,
konfesiyo on baten bidez
Jesu Kristoren legera,
eta gure argaltasunez
berriz eroritzen bagera,
al dan lenean jun biar degu
konfesorien aurrera.
- 14 Erriyai buelta eman diogu
kalbariyuak eginaz,
gogoratuaz Jesusen Pasio,
neke-oinaze ta minaz,
Kalbariyora Gurutze astuna
inola eraman ezinaz,
bertan josita gugatik il zan
bere amoriyo finaz.
- 15 Jendiak asko asestitu du
erriko eta erbeste,
orrenbeste jende ikusi danik
oraindaino ez det uste,
oker xamar gebiltzanak
asko zuzendu gaituzte,
gaur eta egun bi elizetan
aleginak egin dituzte.
- 16 Elizatikan atera eta
plazara prozesiyua,
bide guztiyan kantatutzen,
ai ura deboziyua!
Umetxoak ere ondo ikasita
zeuden beren leziyua;
erri guztiyan zabaldu bedi
Aitaren bendiziyua.

- 17 Berrogei urte pasiak dira
lenengo atera nitula,
Aita Luis eta Andresek
beren sermoiak zitula;
askok dakite geroztik sarri
Batistak jarri ditula,
komeni bada jarraitutzen
Jaungoikoak lagun digula.²⁶¹
- 18 Aita prestuak gure artian
ondo zerate portatu,
urrena ere nai dutenian
berriz gugana bueltatu,
orainguakin nere bertsuak
egiten dira bukatu,
itzen batian faltatu badet,
arren, guziyok barkatu.

Uste izatekoa da, Antonio Zabalak *Auspoa*-n erabilitako bertsopapera eta Arantzazuko artxibokoa edizio berekoak zirela. Inprimategi berekoak eta tes-tuan berdinak dira, editoreak berak sartutako ortografiatzko aldaketak aparte.

1950eko Zarauzko misioari buruzko beste bertsopaper bat ere atera zuen Aiako Joxe Kruz Larrañaga “Nekasabal”-ek. Hori ere badugu Arantzazuko artxiboan; Antonio Zabalak Orion aurkitu zuen ale bat, eta bere *Mixioetako bertsoak*, II. liburuan argitaratu zuen ([Auspoa, 165], Tolosa: Auspoa, 1983, 117-122 or.). Orioko Gregoria Ibargoienek eman omen zion bertsopapera.

²⁶¹ Gorago jasota dago berrogei urte lehenagoko (1908ko) misioari buruzko bertso sorta hori: “Bertso berri batzuek / nai nituzke jarri” hasten dena.

BERTSO BERRIAK

SANSONEN BIZITZARI JARRIAK (1936)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-005 (2)

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 113-119 or.)

- 1 KOMENI BADA, LAGUN DIDALA²⁶²
gure Jaungoikuak kantatzen,
eta desio detan bezela
euskeraz bertsuak jartzen;
mundura gizon indartsuak
asko samar dira sartzen,
oietako bat zein izan dan
astera nua azaltzen.
- 2 Sanson munduan izandu zala
askotan degu aditu,
eta azaina izugarriyak
eginak ere baditu.
Aren bizitza irakurrita
sekulako naiz arritu;
guzti-guztiyak ez bada ere
batzuek esan bia'itut.
- 3 Manu eta bere emaztia
aurrik gabekuak ziran,
alaxen ere asko bezala
aserretutzen ez ziran.
Aingeruak zien, jan-edanian

²⁶² Jatorrizkoan “komedi bada” dago idatzita. *El Día* egunkariak argitaratu zituen bertso hauek (1936-01-02, 1. or.). Baina hemengo lehen bertsoaren ordeztuz guztiz bestelakoa idatzi zuen: “Bertso berriyak jartzera nua / gusto duanak ikasi / orretarako laguntza eskatu / egiten diyot Jesusi. / Komeni bada eman deidala / biar detan aña grazi / Sanson'en bizitza nolakua zan / nai nuke adierazi”.

kontuz ibiltzen baziran,
Jaungoikuaren birtutez nola
semedun izango ziran.

- 4 Saara ondoan jaio zan
Sanson ala biarran,
askok bezela azi ere bai
amak bere bularrian.
Emezortzi urte zituaneko
sartua zan indarrian,
adiskide bat bilatu zuan
Efrain-go erri zarran.
- 5 Gurasuakin emaztegaiya
ikustera zijuala
leoi gaizto bat erten zitzaien
aua zabalik zuala;
baina Sansonek bi eskuakin
itsatsi zion beriala,
aguro menderatu zuan
antxumetxua bezela.
- 6 Ezkondu eta eztaiyetako
ondorengo zazpi egunak
kontentu asko pasa zituzten
bera ta bere lagunak.
Oitura zan asmatutzia
gauza gorde ta ilunak,
Sansonek zien: – Ezetz asmatu
nik esaten ditudanak.
- 7 Zer nai zun esan asmakizunak
inola ez ziran ausartzen,
gazte arruak izanagatik
ez ziran burura sartzen...
Sansonen emaztia bera 're
askotan zuten biartzen,
eta azkenian arek esanda
Sansoni zien asmatzen.

- 8 Asmatzaileai ordaindu eta
gelditu nai zun kituan...
Alkalon uriyai²⁶³ kontu artzen
tropak ikusi zituan.
Berak bakarrik eraso eta
ogeitamar il zituan...
jaien jantziyak asmatzaileai
emanda ordaindu zituan!
- 9 Ori eginda ondorenian
aitaren etxera juan zan.
Aldegin ziola ikusi eta
emaztia asi zan mudantzan...
Berriz bueltatuko ez zalakuan
bestiak ezkondu zan:
gauza orrekin Sanson betiko
gorrotoz aserretu zan.
- 10 Sanson gorrotoz kalte egitera
gogorki aserreturik,
irureun itxari eskuratuta
binaka isatsak loturik,
bialdu zitun, biyen erdiyan
ilati bana suturik.
Gari guztiyak utzi zizkoten
erre ta auts biurturik.
- 11 Orrenbestekin ez zan gelditu,
segitu zuan txarrera:
geroztik ere gizonak iltzen
egiten zuan sarrera.
Lau kana eginda, aldegin zuan
toki ezkutu batera...
iru mila gizon jarri zitzaizkon
bere aurrian batera.
- 12 Alako gizon gaizkile ura
ipini zuten lotuta,

²⁶³ Seguruenik gaurko Askalon hiria esan nahi du.

alaxen ere laixter zan libre
indarrakin puskatuta.
Asto baten matrail ezurra
antxe bertan bilatuta,
mila il zitun, bestiak iges
jun ziraden bildurtuta.

- 13 Sanson ostatuz jaten jarri zan
Gaza zeritzan erriyan...
Erriko atia itxi zioten,
soldadu asko guardiyan.
Inortxo ere gogatu gabe
aldegin zun gauerdiyan,
urrengo egunez ate ta guzi
antxen zegoen mendiyan.
- 14 Gorputzez lengo zentoi en edo
jigante antzekua zan,
lau kana ta erdiko ia²⁶⁴
eta bi zabal biar zan.
Gazako atia mendiratuta,
Sareko ibarrera jua n zan,
Dalila zeritzan emakumez
bigarrengo z ezkondu zan.
- 15 Onen bitartez nai zuten jakin
indarra nun ta nola zuen,
baina Sansonek lendabiziko
gezurrez zion erantzun.
Emaztiak, berriz, negarrez eta
suspirioz jarraitzen zun:
buruko iletan zula indarra,
azkenian aitortu zun.
- 16 Lo zegoala moztu zizkion
ile guztiyak batera...
Filiztindarrak atxitu eta

²⁶⁴ Bertsopaperean 'oia' dago idatzita. Inprimaketa-okerra?

zizken²⁶⁵ begiyak atera.
Katez lotuta eraman zuten
paraje itxi batera,
astua izan balitz bezela
errotari eragitera.

- 17 Andik ilabete batzutara
zituzten festa aundiyak...
Jendez betiak ikusten ziran
elizaren alderdiyak...
Sanson erdiyan ipini zuten
egiteko parre aundiyak...
Eliza bera bota zuan ta
antxen il ziran guziyak.
- 18 Orra euskeraz jarri Sansonen
bizitza ta bukaera.
Umiltasunez mundu guztiyai
egiten diot galdera:
– Gizon abilak orain badira;
orrelakorik ote da?
Gesalagatar Juan Bautistak
ditu bertsuak atera.

Badirudi Antonio Zabalak bere *Auspoa*-ko edizioan Arantzazuko artxi-
boko bertsopaperaren edizio berbera erabili zuela. Bestalde, ez zuen *El Día*
egunkariko edizioa osorik ezagutu, oharrean dioenez: “Bertso auek, Republika-
garaiko periodiku batean ere argitaratu ziran; bañan ez degu periodiku osoa
eskuratu, bertso auek dituan puska bat baizik. Orregatik, ez dakigu zein egu-
netakoa dan, ezta zein urtetakoa ere, 1936 urtea bañan lenagokoa izan bear
duala ezpada”. Bada, 1936ko urtarrilaren 2koa zen egunkaria.

²⁶⁵ zizkioten?

BERTSO BERRIAK

SAN PEDROREN BIZITZARI JARRIAK

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (inprimategirik gabe) (i. g., u. g.)

AranALitArtx, 15-006 (2)

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 16-112 or.)

- 1 JAUN ZERUKUAK BOTA NINDUAN
mundura bertsolariya,
arengatikan kantik jartzeko
beti daukat egarriya;
San Pedron bizitza mundu onetan
ain zan arrigarriya,
biar bezela esplikatzeke
eskolaz nago urriya,
bere laguntzaz orra paperan
nola daukaten jarriya.
- 2 Pedro jaio zan Betsaida deitzen
zaion erri txiki batian,
bere guraso umiletatik
Galileako partian;
zein egunetan seguru ez dakit,
Jesus jaio ez zan artian,
aita bezela itxas gizona
gero aunditu zanian,
bere ogiya irabazitzen
saiatutzen zan lanian.
- 3 Asko(r)i bezela suertatu zaio
garaian esposatzia,
nonbait ondo ez zerizkion²⁶⁶
bakarrikan bizitzia;

²⁶⁶ Jatorrizkoan: ‘zeizkion’.

ala zeguala anaiak nai zun
berri onez poztutzia,
egitako Mesias jaio zala ta
nai al zun ezagutzia,
erabaki zuten biyamonian
lenbailen bisitatzia.

- 4 Esan bezela Andres ta biyak
Jesusengana juan ziran,
Salbadoriak grazi on batez
oso ondo artuak ziran;
egun bat berakin igaro eta
gustora bueltatu ziran,
famiyari esan zioten
zer moduz ibili ziran,
momentutikan Jesusengana
danak gonbertitu ziran.
- 5 Ainbesteraino maite zun Jesus,
Jesusek igual bera,
bein ikusi zun itxasotikan
utsik Pedron etorrera;
Jesus sartu zan txalupan eta
jun ziran itxas aurrera,
sariak bete arrai ederrez,
buektatu ziran osterera;
Jesusek dio: “Pedro, gizonen
arrantzale izango zera.”
- 6 Zenbateraino Jesusengana
zedukan amoriyua,
emaztiaren baimenarekin
utzi zuan ofiziyua;
andik aurrera predikatzen zun
Jesusen Relijiyua,
esaten zuan nundik dagan
gureztat salbaziyua,
Pedron bitartez amaika anima
bada zerura iyua.

- 7 Len itxasgizona bazinan ere
orain predikadorea,
gabu gabeko jakindariya [sic]
eta iztun dotoria;
aren mingainak gonbertitzen zun,
ez baldin bazan traidoria;
kale ta plazan jartzen zitzaion
berebiziko jendia;
San Pedron mirariz sendatuak
makinatxo bat badia.
- 8 Jesusen amabi jarraitzailetan
Pedro zan buru jarriya;
esan biar det egun bateko
gertakizun izugarriya:
Jesus preso artu zutenian,
aren orduko larriya!
Soldadu bati matxetiakin
moztu zion belarriya;
Jesusek osterera jarri ta sano,
eginikan mirariya.
- 9 “Zu 're Jesusen laguna zera?”
Pedroi zioten galdetu,
“Ezetz ta ezetz, ez det ezagutzen”,
iru aldiz zuan ukatu;
eta orduan oilarrak zion
kukurrukua kantatu,
jauzi zitzaion gertatu zala
Jesusek ziona kontatu,
damutasunez negar eginaz
iru egun zitun pasatu.
- 10 Baina Jesusek ezagutu zuan
Pedron ezereztasuna,
arengatikan barkatu zion
egin zuan ustrasuna;
eta aurrera eman zion

len zuan laguntasuna,
Espiritu Santuan bitartez
munduan zan jakinzuna;
orra noraino iritxi dan
San Pedron aunditasuna.

- 11 Jesusen amabi jarraitzailetan
Pedro au zan burua,
oietatik bat ez zan izandu
oso fin ta segurua;
Jesus salduta artu nai izan
zubena asko dirua,
bere eginaz damutu eta
galdu zun gero burua,
piko batetik zintzilika;
ai ura paraderua!
- 12 Ostera Pedro Jerusalena
juduai predikatzera,
dotrina berria erakutsiaz
Jesusengana jartzera;
etorri ziran Herodesgandik
lotuta preso sartzera,
amasei soldadu, txandan launa,
arretaz kontu artzera;
aingeruak lagun erten ta, Pedro,
luzaro egon ez zera.
- 13 Presondegitik erten ta gero
Judea eta Asian,
milaka asko konbertituaz
Jesu Kristoren klasian;
berrogei eta iru urtera
Erroma' bueltatu zian,
erri onetan iru edo lau urte
besterik egon ez zian,
Enperadorian bitartez judu
guztiak atera zian.

- 14 Mundu guziyan predikatze
zuan bere desiua,
Europan ere toki askotan
egin zuan pasiua,
leku guztiyan predikatutzen
Jesu Kriston Pasiyua,
beste inondik ez daguala
animen salbaziyua;
arreta aundiz ikasitzeko
eman zigun leziyua.
- 15 Pablo ta Pedro biyak Erroman
predikatzen ari zirala,
burrukariyak sortu zitzaizken
atzitu nairik beriala;
Pedro orduan igesi nairik
ziudadetik zijuala,
Jesusek esan zion berriz ere,
gurutz iltzera dijuala;
au entzutian kontsideratuta,
jarri zan iltzeko ala.
- 16 Egun berian preso artu dute
Pedro bigarren aldiyan,
beatzi ilabete pasa zituan
San Pabloren konpainiyan;
Jesusen dotrina esaten zuan
kartzeleruen erdiyan,
berrogei preso jarri ziraden
Jesu Kriston alderdiyan,
eta gainera bi soldadu zar,
zeudenak beren guardiyan.
- 17 Garagarrilak ogeita beatzi
zituan egun batian,
eriotzara epaitu zuten
gurutze astun ta fuertian;
buruz bera jartzeko eskatu zuan

berak ondradamentian;
esan ta egin, alaxen il zan
guztizko borondatian;
orain giltzero jarriya dago
zeruetako atian.

- 18 Gesalagatar Juan Bautista,
orra izena azaldu,
utsegin badet sentimenturik
inork artuko ez al du!
Anparo bila zugana nator
betiko ez nadin galdu,
santu aundiya, eriyotzian
guri atia zabaldu,
eta betiko gozatutzera
Jesusengana bialdu.

BERTSO BERRIAK

MISIUARI JARRIAK (1940)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

AranLitArtx, 15-006

(Ik. Antonio Zavala, *Zarauz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 55-61 or.)

- 1 JAUN ZERUKUAK EMATEN BADIT
katak jartzeko graziya,
aren laguntzaz kunplituko det
desio detan guziya;
relijiyoko gauzetan geunden
asko zabartzen asiya [*sic*],
begiyetako bista ona ta
alkar ezin ikusia.
- 2 Mila beatzieun kunplitu eta
berrogeigarren urtian
mixonistak izan ditugu
zarauztarren tartian;
pekatuakin loturik geunden
diabruaren katian,
gau eta egun saiatu dira
danok libratu artian.
- 3 Aita Zabalai suertatu zaio
aurrena itz egitia,
ondo dakite nola urratu
diabruaren katia;
aguro asko agertu digu
guztizko borondatia
biyotz-biyotzez eskeini digu
zorian eta pakia.

- 4 Bigarren aita Larrañaga,
txit umiltasun aundiyan
predikatutzen abitu zaigu
oso euskera garbiyan,
entendimentuz listua dago
abila jakinduriyan,
igarri digu asko geundela
orrelakuen premiyan.
- 5 Arreta aundiz bete ditzagun
Jaungoikoaren aginduak,
batzuek ala uste arren
ez daude oraindik kenduak,
bat bakarrikan uts egin gabe
kuidadoz egin moduak,
edo bestela, galduko gaitu
orain daukagun munduak.
- 6 Sei egunian lana eginda
zazpigarrena igandia,
mundu au egin zuanian
Jaungoikoak jarriyak dia;
igande ortan bera ondratu,
bestiak alperrik dia;
geren buruari galdetu diogun:
Ondo kunplitzen al dia?
- 7 Gazte jendia enkargatu du
kuidadoz ibiltzeko,
dantza-lotu ta zine txarretatik
al bada apartatzeko,
pekaturako arriskueta
egundaino ez jartzeko,
arratsaldian iluntzerako
sasoiz erretiratzeko.
- 8 Seme-alabak ondo azitzen
saia gaitezen gurasuak
arreta aundiz begiratuaz

egiten dituzten pausuak,
txiki diran arte erakutsi
fedea santuko kasuak,
gugatik zenbat sufritu zuan
Jesus amoriosuak.

- 9 Kuidado aundia izan biar degu
guztiyok boskarrenguan,
aitona batek esan omen du,
kenduta ote dagan;
alkarrengana gorroto biziz
jendia nola zeguan,
edo bestela ez zan izango
oinbeste gerra munduan.
- 10 Seigarrenguan lotsaz bada 're
nua zerbait esatera,
emen aina pekatu egiten danik,
besterik bai ote da?²⁶⁷
Aragiyaren grina gaiztuak
utzirik alde batera,
arren pausorik ez zazu eman
zeure buruen kaltera.
- 11 Zazpigarren, besteren gauzik
ez atxitu edo ostu,
bakoitzari beria ematen
saiatu biar da justu,
arrapatzeko desiorikan
eduki biar ez du,
edo bestela orrelakuak
zerurik izango ez du.
- 12 Konfesatzeko nola prestatu
ederki dute ots egin,
lendabiziko kontzientziya
aztertu edo esamin;

²⁶⁷ Bertsopaperean: 'otera'.

doloria ta propositu fina,
berriz erori ez dedin,
oben guztia(k) aitortutzeko
eskusarik ez egin.

- 13 Jaio ginan ta il biar degu
dudarik ez da orretan,
ori sinisten ez duanikan
ez dago mundu onetan;
gogoratzian gure biotza
gelditutzen da penetan,
ona izana ez de(g)u damuko
azkenengo egunetan.
- 14 Barkaziyo eske kurpitudikan
ujuka jardunak dira,
orduantxen bai egin zigula²⁶⁸
gure biotzak mugira,
sentimentuzko negar-malkuak
zetozkigula begira,
elizpe artan bat baino geio
negarrez egonak dira.
- 15 Bikario jauna barkazio eske,
zabaldurikan besuak,
inor ofenditu baldin bazuen
aren itz edo pausuak;
berak barkatzen ziela danai
eman zizkaten erasuak;
guk ere baietz erantzun ginon
mingainez erri osuak.
- 16 Alkarren gorrotoz geunden
ez dakit zenbat urtian,
oien esanak jarri gaituzte
unio eder batian,
bata bestiai lagun eginaz

²⁶⁸ Bertsopaperean: “egin ziguna”.

aurrera bizi gaitian,
berriz olakorik ez bedi sortu
sekula gure artian.

- 17 Eta gabian aita Egiluzek
erderaz digu itz egin,
modu orretan jende guzia
ondo konformatu dedin;
oien esanak il arteraino
zuzen biar dira egin,
gure anima gero zeruan
betiko gozatu dedin.
- 18 Azken agurra aita Larrañagak
oso ederki egin du;
ai! guztiyok oien esanak
zuzen egingo bagindu;
Jesus maitia, azken orduan
zeru aldera lagundu;
Gesalagatar Juan Bautistak
orrela desiatzen du.

Bertsopaper soltea. Autorearen berri azken bertsotik dakigu; urtearen berri, bigarren bertsotik.

Badirudi paper bera erabili zuela Antonio Zabalak ere bere *Auspoa* sortako liburuan. Ortografi zuzenketaren batzuetan izan ezik, berdina dira hemengo eta *Auspoa*-ko testua.

BERTSO BERRIYAK

[SAN PELAIORI JARRIAK] (1913)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Imp. de Quintanilla)

AranLitArtx: BPR, 5-007

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 34-40 or.

- 1 MILA BEATZIEUN KUNPLITU ETA
amairugarren urtian
notizi bat zabaldu biar det
Euskaldunaren tartian;
zeruko Aita, lagun zaidazu
denbora piska batian,
paper onetan San Pelaioren
bizitza jarri artian.

- 2 San Pelaion bizitza txikitatik
nai nuke adierazi,
Galiziako²⁶⁹ erri batian
au zan jaio eta azi,
aita eta ama aberatsakin
amar urtian zan bizi,
osaban orde z presionero [*sic*]
gero jarri zan lenbizi.

- 3 Denbora artan gerra gogor bat
sortu san Moru-arekin
bataila aundiyak egiten
zituztena elkarrekin;
bitorioso atera ziran
moruak espainolakin,
Pelaio-n osaba presionero
atxitu zuten beinepin [*sic*].

²⁶⁹ Jatorrizkoan ‘Galiziyako’... Izen propioetan kendu egin dut -y- hori.

- 4 Pelaion osaba obispua
presionero artuta,
urte ta erdian iduki zuten
kate gogorrez lotuta;
gero Abderramen Erregiari
zerbait suplikatuta,
libratu zan, iloba Pelaio
ordezko preso sartuta.
- 5 Amar urteko Aingeru gaztia
kartzela ilun batian,
ipini dute beso ta oinak
seguratuta katian;
alaxen ere, beti egon zan
Jaunaren fede fuertian,
oraziyo asko eginaz
kartzelan iru urtian.
- 6 Iru urte pasata, eraman dute
Abderramen-en aurrera,
ark esan zion: – Jarri zaite
guk dadukagun legera,
emango dizut nere erreinuan
zeuk nai dezun aukera,
munduko jolas-lasaikeritan
ederki biziko gera.
- 7 Erantzun zion: – Orain beorrek
ofrezitzen dizkidanak
iltzen naizenian alper-alperrik
izango ditut dianak;
argatik oinazpiratu bitez
Juduen lege txaldanak,
goratuak izan ditezela
gure Jangoikuarenak.
- 8 Alaxen ere Abderramen
batere ez zan aserratu,
pentsatu zuan oraindikan

egingo zala mudatu;
arpegian igortzita esan zion:
– Jangoikua zazu ukatu,
eta gure idolo faltsua
obe dezu adonatu.

- 9 Modu onetan asi sitzaion
berriz itz egiten Pelaio:
– Aldegin zazu txakur gaiztua,
eta ez etorri geiyo,
pentsatzen al dek dudana nagola
artzeko iri amoriyo?
Azkenengo arnasa arte
izango nauk kontrariyo.
- 10 Disimulatu zuen Erregiak
egin zion desairia,
lisontxero bat bialdutzeko
atera zuan iria [*sic*, idia, ideia?];
pentsatu bezela bialdu zion,
iztun parerik gabia,
baina alperrik, ez zan mudatu
San Pelaioren legia.
- 11 Pelaiok zion alperrik zala,
ez molestatutzeko:
– Nik ez daukat borondaterik
bate' erregientzako,
nere anima eskainiya nago
gure Jangoikuentzako [*sic*],
eta bildurrik ez daukat bate',
nai badit biziya kentzeko.
- 12 Aguro eman zion lisointxeruak
erregiai notizi berriya,
Pelaio zeguala aren kontrara
gogor egiteko jarriya;
orduan Erregiak artu zuan
kolera izugarriya,

eta esan zuan: – Ikusiko du
laister istilu gorriya.

- 13 Kordobako Errege gaizto
Abderramen irugarrenak
Pelaion kontra eman zituan
tamaina ontako ordenak:
Tenazakin elduta gora ta bera
ibiltzeko borrruenak;
gero ebaki ta erriyora bota
egiteko puska dienak.
- 14 Agindu bezela asi zitzaizkon
borrero gaiztuak elduta,
alaxen ere Pelaio firme;
ez batere bildurtuta;
lendabiziko matxetiakin
beso ta oinak kenduta,
azkenian erriyora bota
zuten, lepua moztuta.
- 15 Martiri abek pasa zituan
bi ordu eta erdiyan,
beatzieun ta ogeita bost urte
garagarrilen²⁷⁰ ogeita seiyan,
Jesus munduan izan zanetik
amargarren gizaldiyan;
orain berakin gozatzen dago
beti zeruko gloriyan.
- 16 Santu onen bizitza munduan
onelaxen bukatu zan;
baina orduan ere kristau
katolikuak 'e izan;²⁷¹
gorputz santua jaso zuten
puskatu gabekuen gisan,

²⁷⁰ Jatorrizkoan ‘garragarrilen’ dago idatzita –lehen <r> ozena–; geroago ere bai.

²⁷¹ Bertsopaperak: “catolicuac ke izan”; *Auspoa*-koan: “katolikuak e izan” dago transkribatuta.

baita ondo sepultatu 're
Santa Inesko elizan.

- 17 San Pelaio eguna zelebratzen da
garagarrilen ogeita seiyan,
festa aundiyak egiten dira
urtero Zarauzko erriyan;
erbestetikan pertsona asko
izaten da erromeriyen,
egun bat ona pasatziagatik
San Pelaion alegriyan.
- 18 Paper onetan orra epini
gertatutako egiyak,
ondo kontsideratu ezkeren
ain dira arrigarriyak;
gusto duanak ikasitzeko
euskeraz bertso berriyak,
Gesalagatar Juan Batistak
San Pelaiori jarriyak.

Bertsopaper soltea. “Berso berriak” besterik ez du titulutzat, neronek erantsi diot “San Pelaiori jarriak”.

Antonio Zabalak ere paper berbera erabili zuen bere *Auspoa* sortako libururako. Bertso-jartzailearen eskutatik jaso zuen seguruenik papera. Editoreak egindako zuzenketa ortografikoez at, berdina dira oro har hemengo eta *Auspoa*-ko testua.

BERTSO BERRIAK TRISTEGARRIAK (1948)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Eskuizkribua, 2 or., hiru zutabetan (Zarautzen, 16-9-48)

AranLitArtx: BPR, 15-008

- 1 AITA JOSE OLAIZOLA JAUNA,
zure munduko bizitza
galdu dalako makina bati,
tristetu zaigu biotza;
ogeita amazazpi urterekin,
sendatu ezin ta gaitza;
ala biar ta, konformaturik
artu dezu eriotza.
- 2 Getariako naturala zan
ta baserriyan jaiyua,
gaztia zala estudyora
Arantzazura iyua;
S. Frantziskoren ordenarako
zeukan oponiyua,
ango maisuak izandu zuten
estudiante iaiyua.
- 3 Meza emanda ondorenian
laixter Zarautza etorri,
ala biar ta, Jaungoikuak
gure errira ekarri;
Arantzazuko Ama Birjinan
Kofradian zan jarri,
pelegrinaziyo edo bilera
guztiyaen [*sic*] zuzengarri.
- 4 Zarautz aldian egin ditu
azaina izugarriyak,
probintzi guztiyan zabaldu

Ama Birjinan berriyak,
beraren anditasuna eta
egiazko mirariyak,
Arantzazuko Ama Birjinak
zerutikan ekarriyak.

- 5 Ama Birjinan bilera ortan
makina bat lan egin dezu,²⁷²
bere sermoi ta pausuarekin
asko goratua dezu.
Munduan orrela saiatua
orain damuko ez dezu,
dudarik gabe Ama Birjinak
danak ordaindu dizkizu.
- 6 Meza ematen azkarra zan ta
jenioz oso biziya,
sermoilari bikaina eta
kantuan baitzun graziya,
piano edo organo jotzen
ere ez zan itxusiya,
probintziako eliz askotan
dadukagu ikusiya.
- 7 Saiatu da ta eginak ditu
mundu onetako lanak,
Jaungoikuak ots egin dio,
bukatu zaizkio danak;
sentimentua artuko zuen [*sic*]
bere aita eta amak,
komeni bada lagun deiela
gure Jesu Kristo Jaunak.
- 8 Sinalamente azken eguna
agorraren amabiyen
bere anima gorputzetikan

²⁷² Eskuizkribuan “eguin du” aldatuz, “eguin desu” idatzi zuen itxuraz; baina neurriak
“egin du” eskatzen.

atera zana abiyen,
amairuan gelditu zan
sepultura edo obiyen;
orain betiko gozatzen dago
zeruetako gloriyan.

9 Zarauzko erriak asko nai zion,
orra nola dan ezagun,
errosaiyo santua errezatutzen
ezin kontatua lagun,
biyaramonian²⁷³ eliza betia
kasikan, esan dezagun,
azken funtziyo ederragorik
ez zan ikusiko inun.

10 Orain jarriya dute orde
aita Artube [*sic*, Altube] gaztia,
bera bezela guztiz pizkorra,
ez dago²⁷⁴ oso tristia;
biak igualak izatiaren
bata bezela bestia,
orretarako balio dutenak
asko izaten ez di(r)a.

11 Koroiz jantzita gozatzen dago
orain zeru ederrian,
buelta aingeruz inguratuba
Jesu Kristoren aurrian,
dudarik ez da Ama Birjina
egongo dala urrian,
merezia du orrenbeste lan
egin ezkeru lurrian.

12 Biar bezela ondratutzeko
neretzako errex²⁷⁵ ez da,

²⁷³ Eskuizkribuan ‘diyaramonian’ dago idatzita.

²⁷⁴ Eskuizkribuan ‘eztaco’ dago idatzita.

²⁷⁵ Bertsopaperean: ‘erreix’.

jakinduri gutxiko gizona,
eskola gabia naiz ta,
asko luzatu ezkeren emen
deskuidua maiz da,
orainguakin geldituko da
Gesalagatar Batista.

Bertso sorta hau Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”rena da, azken bertsoan aitortzen duenez. A. Zabalak ez zituen bertso-jartzaileari eskainitako *Auspoa* liburuan jaso, seguruenik honek eskura ez zeuzkalako, beste bertsopaperak bezala. A. Mitxelena (Roke edo Arkanjel) zarauztarrari zuzendutako gutun batekin batera dago sorta hau Arantzazuko artxiboan: Batista-k sinatuta dago gutuna, eta Zarauztik bidalia da. Hona hitzez hitz gutun laburra:

Aita goardian Mitxelena

*Onoko Bertso abec bialtzen discos Comentuan iracurtzeco gogua
duten gustiyac.*

*Eta guero mesede eguingo balu Arantzasura bialtzia, an ere gogua
dutenak isango dira nosqui eta gero revistan edo arguitaratuko
balia, pos artuco nuque bestela papel batzuec atera, religiosuen
artian sabaltzeco.*

Comeni estan letrac baldin badaude quendu leique.

Edo bestela gustiyac iracurritzian fabores bueltatu papera.

Batista

Arantzazura bidali zituen nonbait Mitxelenak bertsoak, baina aldizkariak ez zituzten argitaratu, eta itzuli ere ez zizkioten nonbait autoreari itzuli.

BERTSO BERRIAK

SENTIMENTUGARRIAK (1945)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Tip. Elustondo; u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-009

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 62-68 or.)

- 1 BERTSO BERRI BATZUEK
al banitza jarri,
oraindainoko nere
bizimoduari,
laguntza eskatzen diot
Jesusen Amari,
aditzera emateko
euskaldun danari.
- 2 Mila zortzieun ta
larogeita lauan
Zarautzen jaio nitzan
estatu bajaran,
guraso zintzo eta
prestuak nituan,
baita edukatu 're
relijjiyo santuan.
- 3 Nekazaritza zuben
aitak ofiziyua,
nik ere ekarri nuan
ortan afiziyua,
gurasuak ematen
ziren [*sic*] leziyua,
saiatu nitzan egiten
obligaziyua.

- 4 Gurasuakin nitzan
gaztetan egondu,
nekazaritzan, berriz,
berari lagundu,
aita il ta gero,
nitzan ni ezkondu,
bigarren urterako
baita alargundu.
- 5 Gazterik gelditu nitzan
alargun tristia,
ideia²⁷⁶ artu nuan
labrantza uztia,
bizimodu berriyan
aurrera astia,
ondoren artu nuben
bigarren emazia.
- 6 Onekin badamaizkit
makina bat urte,
geroztik egin degu
biok lana fuerte;
amabi umen guraso
ezagutzen gaituzte,
oietatikan iru
il ziraden laister.
- 7 Bederatzi aurrekin
zilarrezko boda
egitia desio
ez duana nor da?
Gure erretratua
ateria or da,
garbi kontserbatzia
urte askun [*sic*] on da.
- 8 Ondorenian laister
gendun desgraziya,

²⁷⁶ Bertsopaperean ‘idia’ dago idatzita.

nonbait ala zeguan
Jaunaren graziya,
familiya gendukan
bastante aziya,
urte betian iruk
utzi zuten biziya.

9 Iru seme aundi ilda,
ai! ura tristura!
Gure biotz gaixua
geio ezin piztu da:²⁷⁷
luto beltzez jantzia
nola dan oitura,
negarrez pasa gendun
danok urte ura.

10 Luto beltzez jantzita
danok geundela,
pentsaturik mundu au
txit laburra dala,
anima salbatzia
lenbizi al bada,
munduko gustuak
biar dira laga.

11 Bi alaba zarrenak
egin dute promesa
konbentu itxi bateko
daukate amesa;
berai emango diet
biar dan interesa,
gurasoakgatikan
erregutu beza [*sic*].

12 Etxian gelditzen dira
alaba ta iru seme,
onela baldin baguaz

²⁷⁷ Bertsopaperean ‘piztura’ dago idatzita; inprimaketa-okerra dirudi.

laister gera gabe,
Jaungoikua nola dan
guztiyaren jabe,
bere borondatia
kunplitzia obe.

13 Irurogei urte
dauzkat bizkarrian,
baina oraindik bastante
nago indarrarian,
pentsaturik azkena
detala urrian,
tristura sartutzen da
biyotz barrenian.

14 Irurogei urte
pasatu ezkeru,
kotsuelo aundirik
ez degu espero;
oraziyua egin
zagun egunero,
beste munduan ondo
izateko gero.

15 Oraindikan lanian
saiatzen naiz bastante,
baina ezin egin det
oso abundante,
ezagaturik zarra
nagon mediante,
ondorengiak asko
laguntzen didate.

16 Gaztetan desio nuan
munduan bizitzia
eta betiko bagina
bezela ibiltzia,
tunante askorekin
parte artutzia,

orain ezta milagro
danak damutzia.

17 Emaztiak eta biyok
pasiatzen degu,
al degun maizenian
uda eta negu,
igual lana egin
al baldin badegu,
ontan segitutzia
aurrera nai degu.

18 Gesalagatar Batis,
orra nere izena
Zarautzen jaio eta
bizitzen naizena,
inor ofenditzia
artutzen det pena,
bukatzera nua ta,
onekin azkena.

Uste izatekoa da Antonio Zabalak *Auspoa*-n erabilitako bertsopapera eta Arantzazuko artxibokoa edizio bereko kopiak zirela. Testuak berdinak dira bietan.

Bertso sortaren buruan honako hau dakar Zabalak: “13'garren bertsoan dionez, 60 urte zituan Juan Bautistak, bertso auek jartzerakoan. Beraz, 1884'garren urteko Abenduaren 19'an jaioa baitzan, bertso auek 1945'garrean jarriak izango dira”.

BERTSO BERRIAK

[GESALAGATAR AIZPEN ABITU-ARTZEA] (1945)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Tip. Elustondo, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-010

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 69-75 or.)

- 1 AZARUAREN AMAIKIAN
Santa Klarako elizan,
asko bezela ailegatu naiz
gizon ondraduen gisan;
bi aizpa Gesalagatarren
abitu artutzia zan,
funtziyo ortako pasadizuak
orain nai nituzke esan.²⁷⁸
- 2 Funtziyo ori biar bezela
esplikatzen ez da erraza,
estudiyorik ez daukat eta
pixka bat esan ta pasa;
eliz guziya jendez betia
ez ginan egondu lasa,
nolakua izango ote zan
orduko monjaren poza.
- 3 Iru praile frantziskotarrak
zuten meza nagusiya,
arrituta egondu ginan
begira geunden guziya;
ango kantuak eta doinuak
badadukate graziya,
Zeruko Aitak eman deiela
urte askoko biziya.

²⁷⁸ Joan Bautista Gesalagaren alabak ziren biok; Zarautzto Santa Klara komentuan moja bizi izan ziren.

- 4 Kantorak ere gutxiyenez
ogeita amar badia,
erakutsaile edo giyari
dutela aita Garmendia;²⁷⁹
korutikan monjak laguntzen
gogor saiatuak dia,
arriturikan egondu ginan
eliz barruko jendia.
- 5 Aldare aurrian zeuden
padrino eta madrinak,
usatutzen dan bezelaxe
egin biar dira lanak;
ikusi nai izandu zuten
beren aita ta amak,
igualmente jarraitu dute
beste pariente danak.
- 6 Eta berdin asestitu du
kasikan erri guziyak,
zergatik bi aizpa oiek
ziran ondo ikusiyak;
agur eginda gelditu dira
konbentuari josiyak,
oien ordez ematen diet
orain neronek graziyak.
- 7 Meza nagusi eder ori
erditikan aurreratu,
bi aizpa oiek orduan ziran
gela batera beratu;
sazerdotia komuniuakin
zitzaien urreratu,
txit deboziyo aundiyarekin
bi dontzeilak zuten artu.
- 8 Meza bukatu eta ondoren
juan nitzan gela aurrera,

²⁷⁹ Joan Jose Ndad. Garmendia, musikaria: konposatzailea eta zuzendaria.

pozik bertara sartuko nitzan
libre bazegon sarrera;
bi aingeru zuriz jantziyak
ura ikusgarri ederra,
bazirudien zeruetatik
jetxi zirala lurrera.

- 9 – Nere izena mudatutzia,
usatutzen dan bezela,
badakizute orain arte
“Maria” izandu naizela,
orain “Maria Corazón de Jesús”
jarri dirate berela,
jakin zazute izen orrekin
ezagututzen naizela.
- 10 – ”Sebastiana” nere izena
izandu da orain arte,
usatutzen dan bezela
gaur aldatu dirate [*sic*, *didate*],
“Maria del Niño Dios”
orain ipini dirate,
aurrera nola ots egin
danok enteratu zerate.
- 11 Aita Iguaranek egin die
izugarrizko predikua
erderaz itz egin du, baina
badakit dala pijua;
“Plus Ultra”, esaten zun,
beti aurrera dijua,
urruti xamar egonagatik
entzuten da orren ujua.
- 12 Beste oraziyo batzuek
egin zizkoten prailiak
eta ondoren moztu ere bai
beren buruko iliak;
Santa Klararen abitua

jantzi zien ongiliak,
Jaungoikuak paga ditzala
orduan ziran langiliak.

- 13 Zer kontsuelo ote zeguan
nobizi oien biotzian
beren gorputza monja jantzita
konbentun ikusitzian;
oien desiuak egun orretan
guztiyak kunplitu zian,
beren bizitza guztirako
kontentu gelditu zian.
- 14 Azkenengo oraziua
egin zuten bukatzeko,
gero Jauna agiri jarri
arratsaldian sartzeko;
gogua eginda geunden
alimentua artzeko,
esan dute amaiketakora
gusto duana biltzeko.
- 15 Modu orretan izan zan
funtziyuan despeira,
gero arratsaldian ere
askok egin gendun jira;
erraja tartetik egondu
ginan alkarri begira,
oso gustora eta kontentuz
biyak geldituak dira.
- 16 Agur orain biyotzez,
ondo bizitu zaitezte,
pariente ta ezagun guziyak
ondo ondratu zaituzte;
zuek ere gugatik aztuko
zeratenik ez det uste,
iltzian beste munduan
juntatuko gera laixte [*sic*].

- 17 Orain famili berriyakin
biarko dezute bizi,
nere partetik guztiyai
eman mila grazi;
umil mundua pasatu
eta zerua irabazi,
uts egin bada, barkziyua
eska diogun Jesusi.
- 18 Bukatutzera nua eta
onekin errematia,
Juan Batistak onetarako
izan du borondatia;
guztiyontzako mesedia da
obra onak egitia,
San Pedrok iriki digula
zeruetako atia.

Badirudi Antonio Zabalak edizio bereko bertsopapera erabili zuela bere *Auspoa* sortako ediziorako; seguruenik autoreak berak eskuratu zion, bere beste bertsopaper batzuekin batera. Arantzazura ere seguruenik Gesalagak berak bidali zituen, edo fraideren bati eman, han aurkitzen diren beraren bertsopaperak eta sortak. Zarauzko Santa Klaran bi alaba zituen bezala, semea ere bazuen, oraindik bizi dena (2018), Arantzazuko fraide.

BERTSO BERRIAK

1908ko MISIUA (1908)

Joan Bautista Gesalaga “Zaldubi”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Quintanilla'ren moldiztegia, 1908)

AranLitArtx: BPR, 15-011

(Ik. Antonio Zavala, *Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria...*, 19-27 or.)

- 1 BERTSO BERRI BATZUEK
nai nituzke jarri,
Zarautzen izandu dan
Misiyuari;
talentua eskatzen diot
Zeruko Aitari,
alabantzak emateko
jaun aundi oieri,
kalterik ez inori,
mesedia ugari,
predikatzen guri
nola diran ari:
parte eman biaiot²⁸⁰
euskaldunari.

- 2 Mila beazieun ta
zortzigarren urtian
misiyuak izan dira
beaziuurren batian,
azaruaren zazpitik
amabost artian,
jendia ibili gera
eleiza betian,
etsaiyaren katian
geunden bitartian,
diabru tartian,

²⁸⁰ Bertsopaperean: ‘biayot’ (= behar diot).

animen kaltian:
gogor saiatu dira
libratu artian.

- 3 Fraile Andres ta Luis
predikatzen beinepein
gizon abilak zirana
len 'e banekin,
zori onian etorri
zaizkigu alkarrekin,
gu premian geundela
dutenian jakin;
gogor digu ekin
kariño onakin,
gu pekatuakin
asko geunden zikin,
obego degu bizi
Jangoikuakin.
- 4 Uts egiten badegu
Mandamenturikan,
Jaungoikuak jarritako
legekorikan,
gero ez badeu egiten
konfesiyorikan,
ez dagola guetzat
salbazyorikan,
maldiziyorikan,
edo okasiyorikan,
murmurazyorikan
ta mengazyorikan:
utzi len bada orlako
jeniyorikan.
- 5 Ikasi degu nola
egin esamina,
memorira ekarri
lengo utsegina,
liburu on bat dala

gauza atsegina,
irakurri lenbizi
Jainkuaren dotrina,
dolore samina
artu alegina,
damutasun fina,
pekatu egina:
ai onela prestatuak
juango bagina!

- 6 Esan digute sarri
ondo konfesatzeko,
oker guztiyak zuzen
akusatzeko,
gauza biarra dala
animarentzako,
aundiyak izangatik [*sic*]
bate' ez lotsatzeko,
klaro aitortzeko,
garbiro jartzeko,
propositua artzeko,
ez geiyo erortzeko:
onela prestatu biar deu
komurgatzeko.
- 7 Guztiok pasa biar
degu eriyotza,
akordatziak ebaten dit
neri biyotza;
betiko nai genduke
emengo bizitza,
ez degu logratuko,
alperrik gabiltza,
Jaungoikuaren itza,
mudatutzen gaitza,
orain degun gorputza
ain da gauza utsa,
biurtuko zaiguna
lur edo autsa.

- 8 Jetxita ibili zan
Jesus zeruetatik,
padezitu zuan ark,
emen gogotik,
gure animak libratzeko
etsaiaren mendetik,
ogeita amairu urtian
sufritutzen beti,
gizona dan aldetik,
eskatzen barrendik,
Aita eternuagandik,
laguntza oraindik:
azkenian gurutzian
il zan gugatik.
- 9 Esan digute nola
dauden infernuan
erre ta kiskaldutzen
itxasozko suan,
Luzifer dago errege
lenengo graduan,
animak zer pena dauken
beti aren onduan,
lenago munduan,
bizitza galduan,
beti pekatuan,
gero penatuan:
penitentzi egin zagun,
ez gaitezen juan.
- 10 Projimuakin, arren,
alkar artutzeko,
gaizki eginagatik
barkatutzeko;
Pater nosterra sarri
errezatutzeko,
ark zer esan nai duan
kontsideratzeko,
ez aserratzeko,

beti amatzeko,
gaizkilientzako
ez gorrotoik artzeko,
gero Jaungoikuak igual
guri ordaintzeko.

11 Batadorkigu egun
azken juiziokua,
danok Josefetara [*sic*]
juatekua;
aingeruak joko digute
tronpa musikoak [*sic*],
adituko²⁸¹ deguna
mundu guzikuak,
gure Jangoikuak
sententziatuak,
eskubira justuak,
eskerrera gaiztuak:
zer pena eramango dun
anima galduak!

12 Zuzen baldin gabilta
zeruko bidian,
akordatuko gera
egunen batian;
mundu onetan ilda,
bestera juatian,
San Pedrok lagunduko du
zeruko atian,
aingeru tartian,
Jesus bitartian,
gero errematian,
gau ta egun betian:
gozatuko gerade
eternidadian.

²⁸¹ Bertsopaperean: ‘arituko’.

- 13 Gogor itz egin dute
gurasuentzako,
arren, umiak ondo
edukatzeko,
txikitatik dotrima
erakutsitzeko,
gazte diraden arte
lanian jartzeko,
gero etsitzeko,
ondo segitzeko,
umil bizitzeko,
Jauna serbitzeko:
ontan saiatu biar da
zeruan sartzeko.
- 14 Enkargatu gaituzte
gu gazte geranak,
arren, egin ditzagula²⁸²
gurasuen esanak,
giyatuko gaitula
aitak eta amak,
aiek esan bezela
egiteko lanak
agintzen diranak,
utzi ez diranak,
txorakeri danak,
baltzio ta bromak:
orduan izango gera
oso ume onak.
- 15 Jendiak asistitu du²⁸³
albo-erritaturan,
dudarikan ez dago
apartetikan,
nola Aizarnazabal
ta Zumaiatikan,

²⁸² Bertsopaperean ‘cirzagula’ dago idatzita.

²⁸³ Bertsopaperean ‘asistituedec’ dago idatzita.

gogor saiatu dira
Getariatikan,
Orio ta Aiatikan,
jendia gogotikan,
urruti egongatikan
ez zan inportikan,
oien sermoi ederrak
aditziagatikan.

- 16 Graziak, misionero
aita espiritualala,
Jangoikuak urte askuan
kontserba ditzala;
ain dira gizon
prestu ta leiyalak,
gu salbatziagatik
egin dute eginala;
oiek esan bezela
segi dezagula,
zeruan jornala
artuko degu ala:
Jaunaren bendiziyuak
indar dezala.

Gesalagak berak dio 1950. eneko misioari buruzko bertsoetan, nola 40 urte baino gehiago zirela, Zarauzko misioari lehen aldiz kantatu zionetik. Eta Antonio Zabalaren esatez, bertsolariaren lehen bertsopapera da, beraz, hemengo hau. Badirudi Zabalak baliaturiko bertsopapera eta Arantzazuko artxibokoa edizio berekoak direla, seguruenik autore berak editoreari eta Arantzazuri zuzenean eskuratuta. Bertsopapereko tituluak ez du Zarauzko misiorik aipatzen.

Aita Luis eta Andres misiolariak aipatzen ditu. Andres Ozerin-Jauregi frantziskotarra izan daiteke bata: horrelako lanetan urtetan jardun zen –148 herri-misio predikatu omen zituen (ik. Zenbait, *Homenaje a la Seráfica Provincia de Cantabria*, Oñati: Imp. de la revista Aránzazu, 1935, 154. or.–. Luis delakoa zein den ez dakit.

OÑATIKO OÑATIARRAK (1922)

Graziano Anduaga

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-013

- 1 BOTA BEAR NITUZKE
lau xelebrequeri,
farre eragiteko
erri guztiari:
alabearrez nintzan
jaio nekazari,
baseri bikaina ta
gauza onak ugari,
gure erritar danak
badakite ori.
- 2 Iru Idigoratzak
eta Garagaltza
danak baina [*sic*, baino?] bakarrik
obe da Gesaltza;
ura da baserri bat
berez aberatsa:
nundik ez dakiela
betetzen da poltsa;
gaur lainoetan gora
bear nuke altxa.
- 3 Gesaltza lako etxerik
inun ez da sortu,
asko egongo dira
an sartzeko gertu,
baina antxe bizitzen
gu ezin aspertu:
guk utzi gabe bestek
ezin leike artu,

utziko deguna ere
ez dala ziurtu.

4 Askok jarri oi dute
dirua bankuan,
galdu ere egin leike
kiebra egindakoan:
guk an gordetzen degu
kueba zuloan,
antxe bai dagoala
leku seguruan;
guk bakarrik dakigu
an zenbat²⁸⁴ dagoan.

5 Ala nago guztioi
adierazitzeko:
dirua gauza ona da,
ongi bizitzeko,
baina edozeinekin
ez da fiatzeko:
sobra daukanak eman
guri gordetzeko:
an ez dago beldurrik
kiebra egiteko.

6 Gesaltza len ta gero
baserri bikaina,
an artzen du bakoitzak
nai duan tamaina,
gauza on askotatik,
konbeni dan laina,
jan ta edan egin arren,
ustez alegina,
an laster biurtzen da
gizona sardina.

7 Leku onak baditu
Oñatiko erriak.

²⁸⁴ Bertsopaperean ‘zembait’ dago idatzita.

askok egin dituzte
etxiak berriak,
jauregi biurtuta
daude baserriak.
Maiorazkoak dira
gitxienaz erdiak,
kaletar asko daude
enbidiz jarriak.

8 Zubillaga, Zañartu,
auzo orietan
danak bizi dirade
komerentzietan,
ezer ez zaie falta
eren etxietan,
ondasunak ugari
alde guztietan:
toki oberik ez da
euskal errietan.

9 Garagaltza, Uribarri
ta Olabarrietan,
inon enbidirikan
ez dute ezertan,
dirua ta gauza onak
danak daude bertan:
gertatzen dan bezela
toki guztietan,
batzuek ondo jan ta
besteak dietan.

10 Torre-Auzo, Berezaio,
Murgi ta Larraña,
oietan danak dira
norberetzat laina;
Urruxola, Araotz,
goi-auzo Madina,
ortxe gaude jentea
poltsatik arina;

dirua eukiko genduke,
zintzoak bagina.

- 11 Kaletarrari ere
bear diet esan,
guretzako etsaiak
ez ditezela izan:
baserriko gauza onak
merke artu plazan,
or dabilta jan ta edan,
jolas eta dantzan,
beti ala izango
diran esperantzan.

- 12 Komerentzi aundiak
daude gaur kalian,
danok ikusten degu
begien aurrian:
atseginetan dabiltz
nor bere neurrian,
bizi badira ere
aukera ederrian:
neskatxa klabelinak
beti baserrian.

Luis Villasantek bere, *Egunsentiko txoria eta beste bertso asko* bilduman argitaratu zuen Graziano Anduagaren bertso sorta hau ([Auspoa 30], 1963, 21-25 or.). Badirudi Arantzazuko bertsopaperaren edizio bereko beste kopia bat baliatu zuela. Honako ohar hau idatzi zuen aurrean: “Aita Zavalak utzi didan bertso auen kopia, Gregorio Mujika zanaren bertsopaper bildumatik egiña, izan da. Aren bertsopaperak 1928 omen dauka eskuz jarria. Baiña nik egin ditudan galderetatik, eta batez ere Aizkirri baserriko Biktoria Igartuak eman dizkidan garbitasunetatik, pixka bat zaarragoak dirala atera izan det: 1922 edo inguru artakoak”. (Hemen aipatutako auzoei buruz ik. Villasanteren oharrak). Arantzazuko bertsopaperak ez dauka urtearen inolako indikaziorik.

Bertsopaperaren atzealdean norbaitek –beharbada Grazianok berak– beste bertso hau idatzi zuen eskuz:

Bizi bazara gizon / egun formalian / dituzun diru danak / ez artu aldian; / asteko irabazia / jasotzen danian / duro pare bat jarri / Kaja de Ahorrian.

BERTSO BERRIAK

[BEARTSUA DA BEREZ] (1946)

Graziano Anduaga “Arantzazuko Aitona”

Bertsopaper inprimatua (i. g., 1946)

AranLitArtx: BPR, 15-014

(Ik. G. Anduaga, *Egunsentiko txoria eta beste bertso asko* (Ed.: L. Villasante) [Auspoa 30], Tolosa: Auspoa, 1963, 65-72 or.)

- 1 “BEARTSUA” DA BEREZ
izen arlotia;
eta ainbeste seme
pobre egotia,
izanik ain xamurra
gaitz ori kentzia!
Naikoa da aitonari
itz bi aditzia.

- 2 Aberats izatia
askoren ametsa,
pobrien gaitza beti
dirurikan eza.
Beartsu guzientzat
bizitzeko poza,
orra nun daukagun
Caja de Ahorros-a.

- 3 Askok dakitena da
nerau gaztetik
nintzala pobriena
beste danetatik.
Caja de Ahorros-era
asi nitzanetik,
naiko diru daukat,
noranaiko beti.

- 4 Aldiko diru asko
ez dago zer jarri,
obe da eramatea
gutxi baina sarri.
Lenari kendu gabe
gainetik ezarri,
au egin bear degu,
kale ta baserri.
- 5 Aldiko peseta bat
zuzendutakoan,
Caja de Ahorros-era
lenengo pausuan.
Jartzen bada tabernan
edo estankoan,
ori da gordetzea
zulodun zakuan.
- 6 Nai duanak dirua
xamur ugaritu
Caja de Ahorros-ean
gordetzen jarraitu.
Ez dakiten guztiak
Aitonai aditu,
erreditu ederrak
ark ematen ditu.
- 7 Bein an jarritakoan
bere oinarria,
uraxe da beartsu
danen pozgarria,
sekula agortutzen
ez dan iturria,
bere bizi guztiko
bereko etorria.
- 8 Asko dira pizkorrak
norbere iritzian,²⁸⁵

²⁸⁵ Bertsopaperean: 'iritxian'.

sinismen gabekoak
besteren itzian.
Beiak antzu oi dira
askotan etxean,
baina beti ernari
Caja de Ahorros-ean.

- 9 Itz bat esango diet
orain artzaieri,
oiek ere badute
zenbait panparreri,
artaldian oi dira
antzuak ugari,
baina Caja Ahorros-ean
guziak ernari.
- 10 Sinistatu zazute
nik esan bezela,
Caja de Ahorros-a
aberatsa dala.
An urte guzietan
arkume ta txala,
ango nausia ez da
artzaia makala.
- 11 Danok goratu 'itzagun
diputadu jaunak,
baita ere ordezkari
or dauzkagunak.
Beartsu gaxoentzat
oik dira lagunak,
ugaritzen dituzte
gure ondasunak.
- 12 Mutil gazte bazera,
ez izan txorua,
ederki bizitzeko
ara emen modua.

Beartsu izatea
dezu segurua,
ematen badiozu
aizeai dirua.

- 13 Oinarria badezu
Caja de Ahorros-ean,
or dezu maitalea
zure biotzean.
Laster izango dezu
ori somatzean
dirua eskuan ta
andrea etxean.
- 14 Sabel-barrengo mina
amaikatzok badu;
gaztetatik asi ta
ori egin balu!
Nolaz esnatu ziran
ortarako belu,
argatik daude orain
mutilzar kaskelu.
- 15 Txorakerin bazabiltz
parrandan gabeen,
zure diru xamurrak
dijoaz aidean.
Aien erreditua
biamamonean
kaskarreko mina ta
zulunak etxean.
- 16 Neska gazte bazera,
oraintxe esnatu,
jantzi lotsagarritan
diruik ez gastatu,
Caja de Ahorros-ean
gordetzen saiatu,

nai badezu sasoian
senar on bat artu.

- 17 Nola ibileran ta
baita ere jantzian,
beti agertu zaite
kristauen antzean.
Dote ederra badezu
Caja da Ahorros-ean,
maiorazgo galantak
or dituzu atzean.²⁸⁶
- 18 Naiz ezkontuzeko
asmorik ezian [*sic*, ez izan?],
argitakoa jarri
Caja de Ahorros-ian.
Asmo ona badezu
zure biotzian,
moja sartuko zera
nai dezun tokian.
- 19 Aize-buru bazera
gazte-gaztetatik,
uskeritan dirua
gastatzen gogotik,
laguntzik ez badezu
Caja de Ahorros-etik,
neskazar bear dezu
sekula ta beti.
- 20 Bizi bazera gizon
egun jornalean,
dituzun diru danak
ez artu aldian.
Asteko irabazia
jasotzen danean,

²⁸⁶ Azken puntu hau honetara dator bertsopaperean: “Mairzasko ta galantak / or dituzu antzean”... Villasanteren edizioko irakurketa onetsi dut hemen.

duro pare bat jarri
Caja de Ahorros-ean.

21 Bizio txarrak daude
ainbeste ugalduta,
apainduri, tabako,
lujo ta txurruta.
Sakelak utsik eta
gorputzak aulduta,
beren bizi-modua
betiko galduta.

22 Saiatutzen diranak
nere esanian,
ongi izango dira
bizitza danian;
jarraitzen dutenak
Caja de Ahorros-ian
maite izango dute
Aitona Grazian.

Sinaduratzat “Aitona Grazian” dator azken bertsoan. Erdaraz “Abuelo de Aránzazu” deitzen du paperak. “Gesaltzako aitona” sinatu izan ditu gehiagotan Graziano Anduagak, Arantzazuko Gesaltza baserrikoak, bere bertso sortak.

Villasantek honako oharra dakar bertsoen buruan: “Andres Igartua jauna, Arantzazu auzoko semea (Arrikruzko baserrietakoa), Caja de Ahorros-en zegoen inspektore. Onek zirikatuta-edo, asmatu zituen Grazianok bertso auek, eta gero jaun ark bertsopaperetan argitaratu zituan, erdal itzulpen da guzti. Asko zabaldu omen ziran peritan ta abar. Bertsopaperak oar au dakar: VI-1946. Urta orretakoak dira, beraz”.

**OKUMARDINGO SANTIAGORI,
EUN URTE BETETZEAN**
(1957-VII-25)

Graziano Anduaga “Gesaltzako Graziano”
Bertsopapera (bi aldetatik idatzia; Arantzazu, 1957)
AranLitArt, 15-015

- 1 OÑATIN DAGO AUZO ALAI BAT
Garagaltza deritzana,
antxe dagon baserri batek
Okumardin du izena,
etxe orrexek izan bear du
oso bizileku ona,
gaur eun urte beteta dago
angotxe nagusi jauna.
- 2 Zorion asko ematen diot
erri guziaz batean,
alkate jauna aurretik dala
guzizko borondatean,
doai onen bat egon bear du
Okumardingo etxean,
nekazaririk ez da lenago
Oñatin bizi eun urtean.
- 3 Santiago du bere izena,
gaur dauka bere eguna,
izen bereko apostolua
zeruan dauka laguna,
jai ospetsu au eginda gero
danok opa dioguna,
atseginezko bizimoduaz
luzaroko osasuna.
- 4 Bere etxean egondu nintzan
berakin lengo egunian,

bere bizitza nola izan dan
garbiro iragarri zidan,
gaztetatikan nola oitu zan
zintzo ta bizkor lanian,
orren damurik ez duala izan
bere denbora danian.

- 5 Amar urtekin morroi ardizain,
amabirekin teilagin,
ilean iru duro soldata
amasei ordu lan egin;
baba beltza ta talua janda,
ura edanda burua arin,
labe erretzen ardo apur bat,
teilia ondo erre zedin.
- 6 Ze jazkerakin ibiltzen ziran
mutil sasoi ziranean,
eunezko prakak eta jipoia
aste egunetan lanean,
abarkak eta praka azulak
brusa urdinakin jaian,
beste trajerik ez zala izaten
beintzat ezkondu artean.
- 7 Auzoko neskak panderuakin
jai egunetan bilera,
txintirrin soinu entzundakoan
mutilak dantza egitera;
dantza alaia garbiro egin
Euskal Erriko legera,
eguzkia ondo sartu orduko
danak saltoka etxera.
- 8 Karlista gerra sortu zanean
nola zan soldadu joana,
zintzo ta zuzen betetzen beti
agintarien esana,
nagusi danak maitetasuna

arturikan beragana,
berak dionez, igaro zuan
guztiz bizimodu ona.

- 9 Berrogeita amar uda teilagin
nola igaro zituan,
karoia erre ta beste lanetan
etxean zintzo neguan,
lurrak biziro ongarrituta,
labore onak soruan,
kamara ondo betetzen zala
Domu Santu inguruan.
- 10 Arantzazuko aitona naiz ni
Graziano izenakin,
Santiago ta biok antzina
ginan adiskide egin,
pisua jaso ezinda nabil
ni larogei urterekin,
ogei geiago baditu baina
orrek danak jaso arin.
- 11 Aspaldi gure lurralde onek
Euskal Erria ez dirudi,
tonto izena jarri digute
guri aitona zarroiri,
oitura onak urritu dira
moda berriak ugari,
listo usteko asko oi dira
tonto ontzira erori.
- 12 Barkatu danok, ez artu gaizki
aitona zar onen²⁸⁷ itza,
fandangoari goxo jarraitzen
gaur txoro asko dabilta,
gero bueltia datorrenean
sortutzen bada ekaitza,

²⁸⁷ Bertsopaperean: ‘oien’... Inprimaketa-okerra, dirudienez.

zaparradatik nora iges egin
orduntxe istilu gaitza.

Bertsopapera Arantzazuko inprimategian argitaratuta dago zalantzarik gabe, tipografiari begiratuta.

Geroago L. Villasantek argitaratu zuen bertso sorta, seguruenik bertsopaperetik hartuta dago: Graziano Anduaga, *Bertso-bilduma* [Auspoa 52-53], Tolosa: Auspoa, 1965, 142-145 or. Bietan berdin dago testua.

Honako argibide hauek idatzi zituen Villasantek bertsoen buruan:

“Okumardin, izen famatua da Oñatin. XIIgn. gizaldiko dokumentu batean agiri dan izena. (Ikus L. Zabaleta, “Oñate en los albores de su Historia”, “Oñate” deritzaion errebistan, 1950 urtean; eta I. Zumalde, “Historia de Oñate”, 1957). Antziña Oñatiko auzo baten izena zan Okumardin. Orain, berriz, auzoari Garagaltza deritzaio; eta Okumardin, auzoko baserri bakar bati.

Baserri ortako nagusiak 1957 gn. urtean, Santiago egunez, eun urte bete zitu. Ori dala-ta, omenaldi bat egin zio erriak. Grazianok bertso auek jarri ta inprentatu zituen. Baita asko saldu ere egun orretan”.

Irakurlearen baimenarekin ohar gehigarria erantsi nahi nioke Villasanterenari: Baserri horretara Martzelino Idigorasekin ezkondua zegoen garai hartan gure aitaren arreba Frantziska Agirrebaltzategi, Araoztik Garagaltzara aldatuta.

BERTSO BERRIAK

OÑATIRI JARRIAK (1961)

Graziano Anduaga “Oñatiko Oñatiarra”

Bertsopaper inprimatua (alde bietatik idatzia; Arantzazu, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-016

(Ik. *Arantzazu*, 1961, XLII, 395. zenb., 121-122 or.)

- 1 AINGERU MIKEL ZAINDARI DEGU
gure Oñati txokuan,
lendabiziko zeruko gerra
berak irabazi zuan,
deabru txarra oin azpian ta
ezpata zorrotza eskuan,
bildurrik gabe bizi gera gu
emen beraren onduan.
- 2 Goietan gora jaso dezagun
gure Oñati maitia,
ingurumai guzia dauka
baserri txuriz betia;
kalian dauden jauregi ederrak
atsegin da ikustia,
beste erri bat onen apaina
gaitza da bilatutzia.
- 3 Goratu zagun alkate jauna
eta Aiuntamentua,
gure premitan lagundutzeko
oiek daukate kontua,
animen gaitzak sendatzeko ere
badegu nork lagundua,
agurtu zagun parroko jauna
eta bere kabildua.

- 4 San Agustien seme zintzoak
ortxe daukagu²⁸⁸ jarriak,
ikusten danez, gure errian
askoren maitagarriak,
nola diraden ongile onak
danok gaude igarriak,
seme on asko ematen die
gure Oñatiko erriak.
- 5 Aloña ondoan ortxe daukagu
San Frantziskoren semiak,
bizkorrak dira azkar sendatzen
gure animen premiak,
erromesairi zintzo eginaz
beren ongi etorriak,
jantzi latzezko soinekoa ta
oinak galtzerdi gabiak.
- 6 Ezker-eskubi emen daukagu
konbentu agurgarriak,
biotz oneko emakumiak
or daude preso jarriak;
monja oieiri esker sutsuak
zor die Euskal Erriak
oien erreguz biguntzen dira
Jaungoikuen [*sic*] aserriak.
- 7 Begira ondo biotz biguinez
guziok Arantzazura,
danen gaineti(k)²⁸⁹ Zaindari degu
Zeruko Ama maite ura,
gure pausuak nola dabilten
dauka benetako ardura,
danok nai gaitu bere eskuti(k)
eramatia Zerura.

²⁸⁸ Aditzaren forma singularra darabil hainbat aldiz, Oñatiko joerari jarraituz edo, nahiz eta konplementua plurala izan: ‘daukagu’ (4/2, 5/2, 6/1), ‘daukagun’ (10/2), ‘daukan’ (10/5), ‘dariola’ (11/6).

²⁸⁹ Sarritan ‘k’ gabe darabil ‘-tik’ atzizkia.

- 8 Jesusek berak bialdu zigun
bere Ama bitarteko,
danok berari otoitz eginaz
geure amatzat artzeko;
biar ditugun onbide danak
Zerutikan ekartzeko,
Aita aserre jartzen danian
berak adiskidetzeko.
- 9 Gure erriko agintariak
beti izan dira onak,
zintzo ta zuzen ondo betetzen
berberen eginkizunak;
begiratuta ezagun dute
orain dijoazen lanak,
zein maite duan gure Oñati
Reyes Korkostegi jaunak.
- 10 San Migel eta Andre Maria
nola geurekin daukagun,
orien bidez zorion asko
nola iristen ditugun,
zaindari onak daukan erria
munduan beti ezagun,
gau eta egun otoitz eginaz
danok agurtu ditzagun.
- 11 Eibarren asi, Plazentziati(k)
Bergara ta Antzuola,
Mondragon saka, Gatzagan jaiki
bota kiputzera bola,
Zegamatikan itsaroraino
ondasunak dariola,
guk biotzeti(k) maite deguna
GEU JAIO GINAN KAIOLA.
- 12 Lur gain onetan gure bizitza
biziro da pozgarria,
gure errian ez da agortzen

maitasunezko iturria;
ez inork uste gure esana
danikan arrokeria,
gure erara maitatu denok
BAKOITZAK BERE ERRIA.

Arantzazuko bertsopapera Arantzazuko inprimategian dago argitaratuta zalantzarik gabe, tipografiari begiratzen badiogu. Ondoren *Arantzazu* aldizkariak berak argitaratu zuen bertso sorta, 1961ean; bertsopapera lehenagokoa da, aldizkariak zuzendu edo eguneratu egin baitzuen ortografiaren aldetik. Bertsopapera “Oñati'ko Oñatiarrak” ezizenez dago sinatuta; aldizkarian berriz “Gezaltza'ko Graziano” sinatu zuen.

Gero L. Villasantek argitaratu zuen bertso sorta, bertsopaperetik zuzenean hartuta, bertako sinadura eta guzti, aldizkariak argitaratu zuen urte berean: G. Anduaga, *Aitonaren uzta*, Zarautz: Itxaropena, 1961, 152-155 or.

Bertsopapera noizkoa den jakin ezinik, aldizkariko edizioaren urtea esleitu diot: 1961.

[GESALTZAKO GRAZIANO] (1945)

Bertso-jartzaile ezezaguna

Eskuizkribua (2 or.)

AranLitArtx: BPR, 15-017

- 1 GU EUSKALDUNAK BERTSOZALIAK
geranik ezin ukatu,
gustoragoko gauzarik ezin
askotan gureganatu,
Arantzazuko Aitona onek
alderdi aundik eratu,
bere argazki ta guzi gainera
ederki argitaratu,
pozkarri dala airazi [*sic*, adierazi?] naiak
nau gaur lan onetaratu.
- 2 Rebista orrek ematen digu
zenbait erakutsi bikain,
ez naiz ni, nai ala izan arren,
lan au eskertutzeko lain,
aitonak, berriz, bertso talde bat
ondo egoki ta apain,
bere astoakin or ikusteak
bururarazi dit orain,
on litzake erantzutea
dagian²⁹⁰ lanaren ordain.
- 3 Gure lankide maitagarriya,
zuri omen ta goraintzi,
guraso onetatik sortua
eta zintzo asko azi,
gazte-gazterik kristau dotrina
ikasirikan lenbizi,
lanean ere beren ondoan
ez zinuzten gaizki ezi,

²⁹⁰ ‘dagiyan’ dago idatzita eskuizkribuan; horrelako aditz-formetan sarritan darabil ‘y’ hori bertso sorta honek. Ez dut aintzat hartu.

orreatikan bere pausoak
zuk ez zinuzen gaitzetsi.

- 4 Bizitza ontan zeinek daduka
nai ainbat erosotasun,
bere baserrin ez dakit daukan
berak nai lain zabaltasun,
naikeri geiyegiak barrena
biur litzake beazun,
zartutzen asi arren umore
txarra apenas daukazun,
baderizkiot nunai badala
ortxe ainbat estuasun.
- 5 Diotenez au Arantzazura
ibilitzen da esnetan,
len bezin estu ari bearrik
ez du baserri lanetan,
angoxe fraile leial oiekin
dabil artu-emanetan,
buru argidun bertsolariya
maitia toki danetan,
dagizun lana, nere iritziz,
goragarriya benetan.
- 6 Inoiz ikusi izandu nuan
zaldi zuriska batekin,
urrutikoak lenengo lana
orko Ama onarekin,
eleizatikan ateratzian
Grazianen galde egin;
goizean emen izanda, baina
lentxeagotik aldegin,
meza aundirako joerarikan,
ez ote zuen berekin.
- 7 Jesusek ere bere jaiotzan
inguru zuen astua,
geruago alatsu noski
gertaera inoizkua,
kristau on batek bear du ari

- jarraituzeko asmua;
zere eskutik daukazun ori
itxuraz beintzat prestua,
egin dezuna, nere ustetan,
ez da joera gaiztua.
- 8 Onezkeroztik i(g)ua zera
makinatxobat goizetan,
eta ez noski, jakina, ori
beti eguzki goxotan,
kuku garaiyan or nunbait baina,
negu goizalde otzetan,
elur maindirez inguraturik
inoiz aize bisutsetan,
guztiyakgatik ortxe dijua
geroko esperantzetan.
- 9 Bertsolariya izan omen
ere aita S. Frantzisko,
orren semeak zure laguntza
gutziz dute berarizko,
gure tristuren alaigarritzat
ez al zaizkigu premizko,
zuregandikan jaukitzen [*sic*] dira
zenbait arrazoi egizko,
lengoak atsegin izan zaizkigu
eta prestatu berrizko.
- 10 Zure nekea sarigarri da
orain eta gerokotan,
bizitz zuzena aukera zendun
jaio zinan mendi ortan,
zernaitan trebe izan zinezke
baino bai beintzat bertsotan,
alaitasuna banatzen dezu
irakurleen kolkotan;
Arantzazuko amatxok gorde
deigula urte askotan.

Bertso sorta hau ez dut inon argitaratuta ikusi. Jartzailea ez zen ez fraide ez Arantzazu auzoko, baina Grazianoren ohiturak ondo ezagutzen zituen nonbait.

[SALBADORE EGUNIAN]

Gregorio Atxa-Orbea “Orbe” (1884-1967)

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-018

(Ik. Xabier Amuriza, *Gregorio Atxa-Orbea, “Orbe” bertsolaria*,
Eibar: Ego Ibarra, 1992, o. g.)

- 1 BERTSO BERRIAK JARRIAK DITU
Orbek intentzio onian,
kantatuzeko bere laguneri
Salbadore egunian;
jakinduria gutxitxo daukat
ori nago jakinian,
deskuidatutzen oso erreza da
toki aundietan sartzian;
Aita Betikuak barkau deidala
mundukuekin batian.
- 2 Eguna pasa goiz partetikan
ertenak gero etxian,
famiaki enteratuta
konforme egon deitian,
naigaberen bat izan ez deigun
atzera bueltatutzian,
pake santua gustatzen zaigu
guri gabiltzan tokian,
destierru au pasatziarren
umildantzia guztian.
- 3 Salbadoriaren irudia daukagu
emen Kiñarra ballian,
lenago egindako Ermita baten
mendi tontorran gainian,
ingurukuok bisitau deigun
beran eguna danian,

auspezturikan jarri gaitezen
Salbatzailian aurrian,
kristandadiak iraundu dezan
kristau leialen artian.

- 4 Estudiorik ez daukat, baina
esango ditut egiak,
laguntzen badit sentiduetan
Jaungoikuaren graziak;
sermolariei entzunda nago
Salbadorian legiak,
bere ordiaz jarririk daude
apaizak eta frailiak,
mundu danian zabalduzkeko
Kriston dotrinari atiak.
- 5 Jesu Kristoren dotrina ederra
emen daukagu geurekin,
au kontserbatzen relijiosuak
asko egin dute alegin;
ainbeste aldiz entzun degu ta
segitu nai degu orrekin,
ala ta ere erortzen gera
sarritan pekatuakin;
bear dan bezela mundu au pasatzen
badago naikua zeregin.
- 6 Egi garratzak esan bearra
dago puntuaziuan,
zer pasatzen zan adierazteko
oin ogei gizaldi munduan;
enredo aundi bat oso aurretik
zeuan lurrian ta zeruan,
motibuekin Aita Betikua
asarretuta zeguan;
gauza guztiak zuzendutzero
Semia bialdu zuan.

- 7 Salbadorian eguna da gaur
ilan seixa agostuan,
pentsa dezagun Jesu Kristo onak
gugatik zer egin zuan,
lana eginaz ogeita amairu urte
mundu ontan pasau zituan,
milagro asko ere begien bistan
sarritan egin zituan,
bere eriotzakin zeruko atiak
iriki egin zituan.
- 8 Zeruko atiak itxita zeuden
pekatuaren kargakin,
Adan ta Ebak paradisuan
egin zuten deskoiduakin,
Jaungoiko Altsua errukiturik
linbuan zaudetenekin,
ainbeste urtian gustorik gabe
beti iluntasunakin,
goi-erreinua libratua izan zan
Kristoren pasiuakin.
- 9 Apostoluak amairu izanik
bat txarra danen artian,
bere Maisua saldu zuena
diru batzuen trukian;
Jesus maitia on utsa zana
Judasek ondo zekian,
laztan batekin entregau zuan
bere etsaien artian,
gauza txarragorik ez da pasatu
lurbira onen ganian.
- 10 Biziosua errez jausten da
pekaturako bidian,
pentsau baino ez dago diruagatik
zertzuk gauza egin diran,
Jaungoikua ta Gizona zana zebilen

pekatarien artian,
azotatu ta josia izan zan
gurutze baten gainian,
ezin leike esan zitalkeria
noraino ailegau²⁹¹ leikian.

- 11 Salbadoriak gu salbatzeko
egin zituan lanekin,
arritu egin leike akordatzian
bere sufrimentuekin,
esku ta oinak josi ziozkaten
oso iltze mardulekin,
eta buruan koro bat jarri
urratzeko arantzekin,
ala ta ere Jesus umilak
eraman pazientziakin.
- 12 Enbidiaren gorroto txarrez,
zitalkeria gainera,
Jungoikuaren Seme bakarra
kondenau zuten iltzera,
martiriuari ikustiarren
jaso ere bai Gurutzera;
utsa izan balitz pekatari bat,
gu danok gera antzera,
au akordatzian kristau geranok
asko beldurtutzen gera.
- 13 Etsai²⁹² gaiztuak beren indarrez
deabruekin batian,
Salbadoria il egin zuten
Kalbarioko mendian;
lapur gaizto bi jarri ziozkaten
ezker ta eskubiko aldian,
eguzkia ere ilundua izan zan
ia instante batian;

²⁹¹ Bertsopaperean: ‘legau’; aipaturiko liburuan: ‘llegau’.

²⁹² Bertsopaperean ‘etxai’ dago idatzita.

pekatuaren mantxa garratza
zer dan akordau gaitian.

- 14 Penosua izan zan Salbadoriak
eraman zuan bizitza,
sarri entzun degu garau-aska baten
nola egin zuan jaiotza,
mundu onetan izandu danik
itzaltsuena eriotza;
pentsau dezagun nola egongo zan
bere Amaren biotza;
ala ta ere peketariok sarri
onekin aztuta gabiltza.
- 15 Esker ugariak eman bearra
daukagu Salbadoriari,
gure animen salbaziua
iritxi zigun Jaunari,
biotz onakin al dan geiena
segitu errezuari,
lagun urkuari borondate ona izan,
kalterik ez egin inori;
gure animak zeruan sartzeko
biderik onena da ori.
- 16 Errespetua²⁹³ izan alde daneri
ta eman bakoitzari beria;
au da Jesusek jarraitzaileori
ipini zigun bidia:
danen gainetik adoratzeko
Jaungoiko altsu potentia,
norbere izardiz irabazteko
eguneroko ogia,
au egiten duanak gozauko duala
zeruan eternidadia.
- 17 Gure denporak aurrera doiaz,
aspaldi gaude ikusten,

²⁹³ ‘Errespetau’ dakar bertsopaperak; inprimaketa-okerra dela dirudi.

erbeste onetan bizi luzerik
inork ez du kontserbatzen,
emen ezkutau bearra daukagu
bestian argitu gaitezen,
gure aurrekuak nola juanak diran
jarri gaitezen pentsatzen,
noble ibilita ia geraden
zeruko erreinuan sartzen.

- 18 Batzuek esaten dute ez dauala ezer²⁹⁴
mundu au akabautakuan,
ez esanda obe ikusi arte
ezkutuan zer dagan,
barkaziua eskatzen dute
geienak azken orduan;
martiri ere asko dira ilak
nunbait zerbait dalakuan,
umil doianak azertauko du
paraje peligosuan.
- 19 Jakinik gaude Jaun bat dala
zeru ta lurren jabia,
ezerezetik dana egina,
au da abilidadia,
gure begien gainetik dago
altasun izugarria;
adierazten ez da emen erraz
zein geran txarraua ta obia,
diruarekin naastuta dabil
era ontan askon fedia.
- 20 Jakinduria balitzateke
ona izateko naikua,
bastante askok argitasunez
beteta dauke burua,
biak batera adoratu nai,
dirua eta Jaungoikua,

²⁹⁴ Horrelaxe dago jatorrizkoan lerro hau, luzeegi... *Batzuk diote ez dauala ezer* (?).

ein ezindako lana asitzia
beti da alperrikakua;
bide ortatik doianantzako
urruti egongo da zerua.

- 21 Jaungoikuaren asierarik
ez dago estuduan,
argitasuna franko izan arren
eskolatien buruan,
entzun zazute oingo bertsuan
Orbek zer esaten duan;
fedea bizi degun Kristauok
au eskau dezagun munduan:
Salbadoriak salba gaitzala
eriotzako orduan.
- 22 Ezkutukorik ez degu ikusten
gure begien bistakin,
orrez gainera pentsau bear degu
ditugun sentiduekin,
seinalerik asko daukagu emen
itxaso ta legorrakin,
eguzkia ta ilargia ere
ainbeste urtian argiakin;
zerbait badala uste degunok
akordau gerokuakin.
- 23 Guk ere zerbait fedea izan ta
etorri gera onera,
gure pekatuen barkaziua
Jaunari eskatutzera,
sazerdotiak eskeini duan
Meza Santua entzutera,
errezau ere zerbait egin degu
frailiarekin batera,
salbatutzia seguru daukagu
bide ontan juaten bagera.

- 24 Bastante asko esan det baina
ez zaitezte inor kejatu,
emen bakoitzak pentsau bear degu
zein bidetatik jokatu,
pekatariok sarri askotan
egiten gera deskoidatu,
bide zuzenari albora utzita
gaiztakeritik segitu,
alakoren baten Jaun betikuak
danok juzgatuko gaitu.
- 25 Abertentzia jarri nai det nik
zuekin eta nerekin,
Salbadorian ejenplo onetan
segi deigun alkarrekin,
ardura aundia euki dezagun
anima salbatziakin,
eternidadia luzia da ta
sarri akordatu orrekin,
Jaunak kriatu ginduzen eta
danok nai gaitu berakin.

1992an Ego Ibarra kultur taldeak liburua argitaratu zuen, Gregorio Atxa-Orbea “Orbe” bertsolari eibartarraren inguruan, haren biografia, hura ezagutu zutenen testigutzak eta zenbait bertso sorta bilduz: *Gregorio Atxa-Orbea, “Orbe” bertsolaria*, Eibar: Ego Ibarra, 1992.

Xabier Amurizak argitaratu zituen bertako bertso sortak. Hemengo hau lehenago argitaratua eta ezaguna zela dio; beharbada gure bertsopaper honetaz ari da, baina honen titulua “Bertso berriak, Gregorio Orbe jarriak” da; Amurizak, berriz, honako titulua jarri zion sortari, jakin ez nondik hartuta: “Bertso berriak Gregorio Orbe'k jarriak «Salvadoreari»”. Beste edizioen bat ere izan ote zuten bertsopaper honetakoaz gain? Geinerantzean gure bertsopapereko eta Amurizaren edizioko testuak berdina dira, editoreak egindako aldaketa ortografiko txikiren batzuk kenduta.

BERTSO BERRIAK

ARRATERI

Gregorio Atxa-Orbea “Orbe”

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-019

(Ik. Xabier Amuriza, “Arrateri”, in: *Gregorio Atxa-Orbea, “Orbe” bertsolaria*, Eibar: Ego Ibarra, 1992, o.g.)

- 1 DON PEDRO JAUNA ESKUMALDETIK
ta ezkerretikan alkate,
oien erdian bertsuak kantatzen
Orbe ikusiko dezute,
alaitasuna ta umore ona
serbitu duana oin arte,
egun geienetan sarri gustora
domeka jai eta aste;
aurrera ere orla nai det nik
ezertako naizen arte.
- 2 Gure artian emen daukagu
Arrateko Kapilaua,
oso umila ta bere lanetan
benetan Apaiz prestua,
berez izatez Elgoibartarra,
semez Urkiolakua,
gaztetatikan Abade izateko
estudiuak artua,
gure animen alde egiteko
Jaunari oraziua.
- 3 Era onetan basarritarrok
Iñarre degu alkate,
gizon jatorra dana bakigu,
danok konforme gaudete,
sentidu onak berekin ditu

ondasuna ere bastante,
pazientzia nai duan aina
ta batzuetan sobrante,
gizon batzuek bentaja aundiak
eurekin izate 'ituzte.

- 4 Noiznai bezela etorri zaigu
urtian bosgarren ila,
txori ta arbolak ta loratxuak
egote 'irana oni begira;
lurrak ta arriak asalaldiak
berotutzen asten dira,
arto ta babak, lurrak landuta,
maietzian ere eite 'ira,
baratzetako landarak ere
irabazten ikuste 'ira.
- 5 San Isidroren egun ospetsua
maiatzan amabostian,
(oso)²⁹⁵ lenagotik airitzatzen [*sic*] dana
nekazarien artian,
asieratik orazio eginda,
gero berriz jolasian,
jan ta edan ere gauza obiaguak²⁹⁶
kanpuan ta naiz etxian,
bide onetik al daneraino
danok gozatu gaitian.
- 6 Isidro Deunan bizitzarekin
jarri gaitezen pentsatzen,
inoiz egon gera bere istoria
sermoilariei aditzen;
eguneroko ogia irabaziaz
Kriston dotrina serbitzen,
uztar idia soluan lanian ta
bera eleizan erreztatzen;

²⁹⁵ Bertsoaren neurriaren mesedetan ken daitekeela dirudi.

²⁹⁶ 'obiak' egokiago legokioke bertsoaren neurriari.

Jaungoikuaren al izatiak
danian zion laguntzen.

- 7 Diferentiak beti izan dira
argala eta lodia,
prozesiuan ikusi degu
Isidron uztar-idea:
azurrez ere txiki samarrak
oso gitxi okelia,
lan asko egin ta kurioso jan,
ez da bizitza egokia,
oso zaila da penitentzia eginaz,
gorputz mardula eukitzia.
- 8 Goiz partetikan etorri gera
intentzio onarekin,
akordatuaz gure biotzez
Arrateko Amarekin;
fedia degunok arduratzen gera
oingo ta gerokuakin,
Apaiz leialak Meza eman du ta
guk lagundu errezuakin,
betikotasuna [*sic*] iraun dezagun
zeruan aingeruekin.
- 9 Eleiza eder bat Arraten degu
torre ta guzti egina,
orma ta egur teilen azpian
oso ueko bikaina,
pilarik gabe sostentzen dana
luze ta zabal dan aina,
opamai iru barruan ditu,
Jesu Kristo ta Ama Birjina,
pekatariok salbau gaitezen
eiten dute alegina.²⁹⁷
- 10 Ama Birjina Arratekua
zaudena altare gainian,

²⁹⁷ Bertsopaperean: “eiten dutena alegiña”.

ikusten dezu jente talde bat
nola gauden zure aurrian,
pekatariok arkitzen²⁹⁸ gera
sarritan zure premian,
beti izan zera laguntzailia
orain arteko guztian,
aurrera ere zaindu gaitzatzu
peligruan ikustean.

- 11 Eskubidiak berekin ditu
Arrateko eleiziak;
orrez gainera kapilau edo
oin dauan sazerdotiak
gauzak garbiro egitearen²⁹⁹,
jarririk daude legiak,
ezkontzak ere eit'ira emen,
senar-emazte berriak,
suerte onakin segitu deiela
ortan dabiltzan guztiak.
- 12 Eleizpiaren pegante dago
Apaiz jaunaren etxia,
eleizpia ta frontoia ere bai,
albulan ikastolia,
taberna ere lendikan dago,
izena Bar Cantabria,
beste txalet bat lau kuadrokoa,
deitzen zaio Colonia,
Partxuana ere bistan daukagu
sarri otza dan tokia.
- 13 Arrate ontan plaza bat degu
bastante dana aundia,
zabalez ere itxurazkua
zerbait geiago luzia,

²⁹⁸ Bertsopaperean: 'argitzen'.

²⁹⁹ Horrela dago bertsopaperean... 'egitearren'?

azpi berdina tontor gutxikin
dantzariantzat tokia,
eleiza aldetik galtzada gainian
jarririk dago probarria,
emengo indarrak neurtutziaren³⁰⁰
talentuz da ekarria.

- 14 Gizon bikainenak etortze 'ira ta
idiak ere fuertiak,
ala ta ere sarri askotan
larri ibiltze 'ira guztiak;
arrankau nai ta ezin arrankau
arrapatze 'itu kargiak,
enkatxuari eldutzen dio
gainian dauan probarriak,
zeregin txarrak ematen diez
premio duan kopiak.
- 15 Peligro asko beti izan dute
tratuak eta jokuak,
uste ez dala arrapatzen gaitu
motelak eta naiz listuak,
deskoidatzean pagau bearra
izaten du bolsiluak,
suerte txarrak zitaltzen ditu
gizon askon jenuak,
bide ontatik etortzen dira
familietan disgustuak.
- 16 Kaminua ere egina dago
Eibartikan Arratera,
agintariak jua ziralako
mendian bentajatzera,
kilometruak zazpi t'erdi daude
oso gutxi gorabera,
kanbion ta kotxe igotzen dute
jendia altxatutzera,

³⁰⁰ Horrela dago bertsopaperan... 'neurtutziarren'?

kristau leialak etortzen dira
Birjinai errezatzera.

- 17 Gizon askori emandu diguz
Jaungoikuak sentiduak,
askon artian izaten dira
batzuk borondatetsuak,
uraren faltan Arrate ontan
zeuden denak keجاتuak,
txorro ugariak jarririk daude
erriko Aiuntamentuak,
orrez gainera txukun daudete
emen saneamentuak.
- 18 Arrate ontatik Bizkai aldera
dago Kalamua mendia,
garo ugariak, iturri ederrak,
aberatsa parajia,³⁰¹
belarrak finak ardientzako
segaleku egokia,
au ikustian kanpotarrak ere
guziak arritzen dia,
udaazkenian basarritarrak³⁰²
or gustora ibiltzen dia.
- 19 Arrate bailian³⁰³ lur onak daude,
baltzak eta indartsuak,
erpil gitxikin gauza on asko (eieken)³⁰⁴
gitxitan bezelakuak,³⁰⁵

³⁰¹ *Eibar* aldizkarian argitaratu zituzten azken sei bertsoetako bost (20.a ez); hortik hartu zuen testua Amurizak (*Gregorio Atxa-Orbea, "Orbe" bertsolaria*, a.l.). Bertan ageri diren aldaerak seinalatuko ditut oin-oharretan. Honetara dago aldizkarian lerro hau: "aberatsa bai tokia"...

³⁰² Azken puntu hau honetara dago nonbait *Eibar* aldizkarian: "Uda azkenian basarrikoentzat / atsegin an bizitzia".

³⁰³ Bertsopaperean: 'ballian'; *Eibar*-tikoan: "Arrate aldian". Ondorengoetan ere 'baile' idatzi dut, ez 'balle'.

³⁰⁴ 'eieken' hau kenduta dago *Eibar*-tikoan; alferrik dagoela dirudi.

³⁰⁵ *Eibar*-tikoan: "gitxitan diran lakuak".

falta pixka bat berekin dute,
lastimaz aldapatsuak,
muga asko ere derrigor bear
lautako [*sic*, lautuko] ba'ira soluak,
legorrak larri artutzen ditu,
diralako azaltsuak.

- 20 Arrate bailia ta Gosta balia³⁰⁶
daude alkarren pegante,
sakon ta bizkar, solo ta zelai,
ondo produzitzen dute,
okelia ta laboria ondo
esnia ere bastante,
saltzeko ere komenentzia
oso urrian daukate,
orregatikan baile ontan
asko itxuran gabiltzate.
- 21 Lanan bitartez bizi gerade
geien samarrok munduan,
begira nolán ibiltzen geran
asko Arrate inguruan;
lurra jaso bear beti gora ta³⁰⁷
zestua kargauta³⁰⁸ lepuan,
zainak tiraka, arnasa larri,
autsa³⁰⁹ ugari kolkuan;
alperrarentzat toki txarra dao³¹⁰
gu bizi geran lekuan.
- 22 Zorioneko Arrate da emen³¹¹
inguruantzat jarria,

³⁰⁶ Bertso hau ez dago Amurizarenean, *Eibar* aldizkarian ere ez zegoelako.

³⁰⁷ *Eibar*-tikoan: “Lurra jasoaz beti goraka”.

³⁰⁸ Bertsopaperean ‘garganta’ dago idatzita.

³⁰⁹ Bertsopaperean ‘antza’ dago idatzita.

³¹⁰ *Eibar*-tikoan: “Alperrarentzat tokirik ez da”.

³¹¹ *Eibar*-tikoan: “Zorioneko gure Arrate”.

Jaungoiko altsuak eskojitua³¹²
Birjina Amantzat tokia,
kristau geranok euki diogun
alkarri borondatia,
alde batera utzita bizi
gorroto ta arrokeria,³¹³
gozotasunez pasau dezagun
Zeruan eternidadea.

- 23 Bertso bakar bat Eibarri ere
bear dizkiot [*sic*] kantatu.³¹⁴
merezi duan erria da-ta,
egitearren altxatu,
ainbeste mila pertsona gaude(-ta)³¹⁵
danok gobernatzen gaitu,
lanan bitartez ainbat famili
eginak dira dirutu,³¹⁶
au ainakua beste erri bat
nun ote leike bilatu.

Hemengo bertso sorta ez zuten jaso osorik Amurizak zuzendutako aipaturiko liburuan: bakarrik azkenaurreko seigarrenetik azkeneraino, baina 20.a kenduta, *Eibar* aldizkariak argitaratuak zituenak, hain zuzen. “Orijinalak ez ditugu topatu”, dio editoreak. Ez zuten, beraz, gure bertsopapera ezagutzen. Aldizkariak, berriz, aldaketa askotxo zuen egin bertsopaperarekiko; oin-oharretan seinalatu ditut horrelakoak. “Bertso berriak” beste titulurik ez dakar paperak; *Eibar* aldizkariak eman zien nonbait “Arrateri” titulua bertan jasotako bertsoei.

³¹² *Eibar*-tikoan: ‘aukeratua’.

³¹³ *Eibar*-tikoan azken hiru lerroak: “gorroto-arrokeria / an zeru goian izan dezagun / beti-betiko pakia”.

³¹⁴ *Eibar*-tikoan: “bear diot bai kantatu”. Agian hasieran “bertso pare bat” zen.

³¹⁵ *Eibar*-tikoan: ‘ta’ kenduta dago.

³¹⁶ *Eibar*-tikoan: “egiaz dira goratu”.

BERTSO BERRIAK

DANTZAZALIEI JARRIAK (1933)

Bertso-jartzaile ezezaguna

Bertsopaper inprimatua (i. g., u. g., a.-i. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-021

- 1 MILAZ GAINERA BERATZIEUN TA
o(g)eta amairuko urtian,
Jesus mundura sortu zanetik
oraindaino bitartian;
lan bat badaukat egin biarra,
beta dauketan artian,
zer pasatzen dan esan biar det
gazte batzuen tartian.
- 2 Naigabe bat izugarria
daukat nere biotzian,
esanarekin gutxitutzen da
besterik ezin danean;
batzuentzako samintasuna
izango da onenian;
egi batzuek jartzera nua
dantza lotuen gainean.
- 3 Euskal jatorrak beti maite du
dantza txukun ta arina,
ez erbestetik ekarritako
jolas lotu ta zikina;
gaurko neska ta mutil batzuek
saiatzen dira alegina,
Euskal Erri ta Jesu Kristori
benetan ematen mina.
- 4 Itzen itzean esaten dute
kristau euskaldun dirala,

bainan askotan ikusten degu
baltza naiago dutela;
orien itzak eta egintzak
oso bat ez datozela,
kontuan errez jausiko zera
ez bazerade motela.

- 5 Gazte gaiztoak dantzatzen dira
batak besteri elduta,
aberen gisa guztiz itxusi
euren zentzuna galduta;
atsegin zikin gaizto orrekin
zaudete engainatuta;
animarentzat kaltean dator
onelako jolasketa.
- 6 Mendietako batzarrak eta
ilunpetako bailiak,
gure guraso zarrak ez zi(r)an
ola ibili zaliak;
eta bestiei eiten dizkate
izugarrizko burliak;
ordena oiek ez zitun jarri
munduko Salbatzailiak.
- 7 Dantza lotuak jolasak dira
jarriak demoniuk,
pekatu orain eragin eta
kondenatzeko animak;
gazte maitea, ez izan txoro,
zabal itzatzu begiak,
gero negarrez ez egoteko,
artu gaur ondo neurriak.
- 8 Ez inoiz esan dantza lotua
debekatua ez dala,
jakina dago eunetikan lau
an zikindutzen dirala;
“loikeria beste gauzarik

an ikusitzen ez dala”,
esan zuena gizon ona zan,
ez buruz, berriz, makala.

- 9 Gure legeak agintzen digu
garbiak beti izateko,
itzez, aditzez, naiez, ikutzez,
anima ez zikintzeko;
beti ta beti pozaren pozez
zeruan bizi izateko,
Luziperrekin ibiltzeari
orain erabat uzteko.
- 10 Baratza eder bere kontura
artzen badu bai auntsak,
ango landarak, naiz izan pinak,
dituzte ordu gorriak;
gazte batean sutzen badira
baltseorako gogoak,
garbitasunak izango ditu
uste gabeko kalteak.
- 11 Zu ikustean irrikatutzen
dantza lotuan asteko,
amaika azkar zure kontura
dago farra egiteko;
esanaz noski askotan egiz
iseka geiagorako,
salgai dago saldu ezinda,
ajjiatua dalako.
- 12 Subeak beti subekumeak
bai noski egiten ditu,
dantza lotu ta kaltegarriak
eragiten du pekatu;
gazteen biotza dantza lotuak
ez du gutxitan samindu,
ona izateko gogoia ere
geienez du moteldu.

- 13 Garbi-garbiak orain izaten
saiatzen diran gazteak,
pake goxoa bene-benetan
daukate beren biotzak;
arantzaz dauka, berriz, biotza
josirik gazte loiak,
farra-zirriaz disimulatu
ezinik korapiluak
- 14 Jartzen naiz inoiz gogoratutzen
gazte batzuen bizitza,
batzuek pozez, besteak kezkaz,
daukate beren biotza;
gaiztoentzako nola onentzat
dator gero eriotza,
zerura edo inpernurako
izan bearko bakoitza.
- 15 Iluntzean goiz etxeratu ta
otoitz eginaz eleizan,
lotsa garbia maite izan ta
ez egon dantza lotuan;
Jainkoak zuri emango dizu
bear dezun sasoian,
bizilagun bat ezin ohea
zuretzat mundu guzian.
- 16 Usai gozozko lora txortiak
badira Euskal Errian,
Jesusek beti nai izan du
ume txikien artian;
ta gizonak ere ume izatia
biotz garbiz bere aurrian,
zeruan aundi izan nai badu (*sic*, badute?)
beartuak daude lurrian.
- 17 Aita ta amak, entzun zazute
dala Jainkuak esana,
zuen umeak zeruratzeko

arturik dezute lana;
badakizute dantza lotua
inpernu bidea dana,
andik umeak aldendutzeko
egin deikezute lana.

- 18 Erruki ditut ondo benetan
baltseo indartzaleak,
zergatik diran demonioaren
egizko laguntzaileak;
beti-betiko inpernurako
animen eramaleak,³¹⁷
lanbide orri utzi ezean
dirade errukarriak.
- 19 Maite itzazu oitura onak,
kristau euskaldun bikaina,
dantza arina eta txukuna
alai joaz kriskitina;
Jaungoikoaren lege zuzenak
gordetzeko ere maina,
baldin badezu emango zaitzu
beti-betiko atsegina.

Arantzazuko artxiboko bertsopaper hau ez dut beste inon argitaratuta aurkitu. Ez dakar inolako informazio bibliografikorik.

³¹⁷ Bertsopaperean: ‘eramatalleak’ (eramatzailak?); badirudi luzeegia geratzen dela neurria horrela.

[AMERIKETAN DAGOEN SEGUNDARI] (1930)

Joxe Zapirain

Bertsopaper inprimatua (Erreterria: Inp. Macazaga; u. g.)
AranLitArtx: BPR, 15-022

- 1 ABISATZERA NUA
emendikan ara,
koinata ta koinadu
ta ilobetara,
itz egiten badakit
piska bat euskera,
bertso berri batzuek
biar ditut para,
baita bialdu ere
Ameriketara.
- 2 Pentsatu det bertsuak
zuri bialtzia,
akaso baliteke
bidian galtzia,
fortunatutzen bada
ailegatutzia,
fabore egin biar
dezu letutzia;
estimatu'et nitzaz
akordatutzia.
- 3 Ni Europan bizi naiz
ta zu Amerikan,
ez det ezagututzen
zure umerikan
ta zuk ere apenas
nere semerikan,
ez degu galdu biar
lengo legerikan,
paziyentzia artu zagun,
ez da oberikan.

- 4 Segunda, laister dizut
adieraziko,
bertsuak bialtzia
ez det lenbiziko,
partitu ginan geren
denbora guziko,
ni emen eta zu or
gerade biziko,
noski munduban elkar
ez gera ikusiko.
- 5 Segunda, biyotzetik
maite zaitut oso,
argatik egin dizut
orrenbeste kaso;
egin nitzan beatzi
semiaren guraso;
bide luzia dago,
legor ta itxaso,
bisita egingo nuke,
balego eroso.
- 6 Beatzi semerekin
guraso bakarra,
nik ikusi izan ditut
istilu gogorak;
bide luzia dago
ura ta legorak,
alperrik dira gure
pena ta negarrak,
elkar ikusi gabe
gera il biarrak.
- 7 Segunda, zaude zu or³¹⁸
bertsuak aditzen,
bakarrik badakizu
ondo ez da gelditzen,

³¹⁸ Bertsopaperean “Segunda, zaudezu zu” dago idatzita. Honetara zuzendu zuen A. Zabalak (*Auspoa*): “Segunda, zaude zu or”.

ari naiz familiya
ederra azitzen,
batzuek or dabilta
soldadu serbitzen,
erakutsi didate
begiyak argitzen.

8 Adituko zinuben
gure notiziyak,
nolakuak ziraden
nere desgraziyak;
semeak dadukaizkit
bastante aziyak,
osasuna daukate,
Jaunari graziyak,
nik ere alderdi txarrak
ez ditut guziyak.

9 Nola partitu zinan
gurekin gau batez,
aztu bazaizu ere
akordatu zaitez;
ni aldrebestu nitzan
betiko suertez,
ala biarko zuan
duda gabe nai t'ez.
Segunda, ondo bizi
orain nere partez.

10 Arrats batez partitu
ginan iru lagun,
ni akordatutzen naiz
beti gau ta egun;
ez dakit Jaungoikuak
lagunduko digun,
bat bestiarentzat
errezatu zagun
ia zeruan elkar
bilatutzen degun.

- 11 Segunda, biyotzetik
maite zaitut firme,
ni akordatuko naiz
bizi naizen arte;
jun³¹⁹ zinala badira
ogeita sei urte,
eta egin zenduben
bastante suerte,
desio dizut eta
ondo bizi zaite.
- 12 Pariente danetan
zabaldtu da sona,
jakindu det fameli
ona daukazuna,
ez det ezagututzen
nik zure gizona;
Jaungoikuak dizula,
arren, osasuna,
ondo kontserbatzeko
aberastasuna.

Hemengo Jose Zapiain errederiarra da, ez Jose Zapiain “Txapillo” donostiarra. Antonio Zabalak (*Zapiain anaiak* [Auspoa, 123-124-125], Tolosa: Auspoa, 1975, 229-236 or.) sarrera aski luzearekin eman zuen sorta hau: 1930 ingurukotzat jotzen du berak; bertan testuinguru biografikoaren eta sorreraren berri eman zigun.

Berak dioenez, Errenteriako Makazagak bi alditan inprimatu zuen bertso sorta hau, atzealdean Orioko Intxausperen –Itsasperen– bertso sorta, Arantzazuri eskainia, inprimatuz. Bi edizioen arteko aldaera txiki baten berri ematen du (2/9 lerroan): batean “estimatuaz nitzaz”, bestean “estimatu et nitzaz”. Berak lehenengoa aukeratu zuen *Auspoa* ediziorako –Arantzazuko bertsopaperak, bigarrena–, eta bestearen aldaera zenbait baliatuz, hura “zuzendu” ere bai.

³¹⁹ Bertsopaperak ‘jon’ dio.

GURASOAK (1932)

Xanti Uranga “Zebain”

Bertsopaper inprimatua (Erreterria: Macazaga, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-023

(Ik. Uranga'tar Santiago, “Guraso zarrari”, in: *Bertsolariya*, I. urtea, 51. zenb., 1932, 308-309 or.)

- 1 NERE BIOTZAK MAITETASUNEZ
enkargu on bat eman dit,
emen aztuta daudenagatik
akordatzeko esan dit;
gure aurreko guraso onak
nola jua ziran emendik,
oiek zituzten oitura³²⁰ ederraz
ez aztutzeko oraindik;
merezitako esker umilak
artzeko daude gugandik.
- 2 Gure aurreko guraso³²¹ onak
irteten ziran etxetik,
Jaungoikuari otoitz eginaz
mendirra jua goizetik,
oien lenengo lana zan beti
orazio biyotzetik,
Bera amatzeko sortuak gera
Jaunak gu ezerezetik;
oien aurreko oitura ederrai
jarrai daiogun [*sic*] atzetik.
- 3 Gurasu oien oitura ederrak
esan biar det zer zian,
gaurkuak asko bezela oiek
birauka a(r)itzen ez zian;

³²⁰ *Bertsolariya* aldizkariak “oitura ederrak” dio.

³²¹ ‘guraso’ nahiz ‘gurasu’: bietara dago idatzita bertso sortan.

pentsaturikan guregatkan
Jesus il zan gurutzian,
Berarengana maitetasuna
arturikan biotzian;
oitura ederrak guri utzita
bere ondora juan zian.

- 4 Gurasuentzat oitura ederra
maitetasuna Jaunari,
Jesusengana bide emanaz
ondoren daguenari,
mundu onetan ondo jarraitu
zeruko bide onari,
karinoz eta biyotzez, berriz,
fedea santuko lanari;
gure Jesusek asko nai dio
onela bizi danari.
- 5 Txapela eta marmita eskuan,
otoitz eginaz mendira,
gure aitonak goizian goizo [sic]
amaika aldiz juan dira,
oiek zituzten erakuspenak
guretzat ere on dira;
bainan orduko oitura eder
eta zuzenak non dira,
galdera egingo luteke berriz
munduratuko balira.
- 6 Gure aitonak oietik altxa
euskal mendietan gora,
Jaungoikuari otoiz eginaz
igaro beren denbora,
egon biarra zuten guztiyan
oraziua gogora,
Ama Birjina agurtzen beti
artaldiaren ondora;
modu onetan bizitzen dana
zuzen zerura joango da.

- 7 Guraso oien oitura ederraz
pentsatzen jarri gaitian,
Jaungoikuari maitetasuna
beren biyotzak betian,
egun guztia lanian pasa
gero etxera joatian,
errosario santua esanaz
Jaunaren borondatian;
gaur pozak daude onela izana
bizi ziraden artian.
- 8 Guraso oiek juaten ziran
beti bizitza justuan,
seme-alabak ez ziran azten
oien karino gaiztuan,
orazio ta dotrina ikasten
euki denbora askuan,
Gurutze egin musu emanaz
aita ta amaren eskuan,
modu onetan oieratuaz
bizitza egiazkuan.
- 9 Gure guraso maite gaixuak
mundu ontatik jua zian,
gurekin emen izateko 're
kristau gaiztuak ez zian,
bainon, ordia, danok jua biar
ordua ailegatzian;
gure Jesusi eskatzen diot
akordaldi bakoitzian,
errukiz, arren, gorde gaitzala
danok bere biyotzian.
- 10 Jaunarengana zuzen ditzagun
gure munduko pausuak,
altxa ditzagun berarengana
biotzak eta besuak,
eta gainera ondo zuzendu
egindako errezuak,

eskaturikan gorde daitzala [sic]
ondo gure gurasuak,
inon sufritzen iduki gabe
aien anima gaisuak.

- 11 Gurasu oien animak, baldin
juan bada [sic] garbitokira,
gure errezo edo otoitzen
zai igual egongo dira;
gaisuak baldin mesede orren
biar arkitzen badira,
oraziyuak, penitentziyak,
meza, limosnak on dira;
orain aentzat egite 'iranak
gero guretzako dira.

- 12 Guregandikan³²² aparta deila
etsai gaiztuen sardia;
bere kristauak, kondenatuen
tormentu aiek zer dia?
Mundu onetan gauza oriek
gogoratu biar dia.
Gure Jainkuak izan dezala
guretzat leku gordia;
Jesus maitia eskatzen dizut
guzaz miserikordia.

Doinua: “Limosnatxo bat”

Grafiari begiratuta, *Bertsolariya* aldizkariko edizioa baino lehenagokoa da bertsopapera. Gainerantzean testuak berdinak dira bietan; aldaeraxoren bat edo beste oin-oharretan seinlatu dut. Hurrengo urtean *Argia* aldizkariak ere argitaratu zituen bertsook (XIII. urtea, 1933, 657 zenb., 7. or.), baina 5-12 aha-paldiak bakarrik.

³²² *Bertsolariya* aldizkarian: ‘guregatika’.

AMA EUSKEREARI AZKEN AGURRAK

Felipe Arrese Beitia

Orri inprimatua (Errenteria: Macazaga, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (1)

- 1 NERE BIOTZEKO AMATXO ZARRA,
antxinako ama euskera,
seme leial bat orain datortzu
azken agurra ematera;
ainbeste gerra goitu ezin ta
danori atsotu zara,
zaurien zauriz galdu-galduta,
Amatxo, zuaz iltera.
- 2 Errazoiagaz esango dabe
gure urrengo umiak,
izan ginala, dudarik gabe,
ero ta zoro garbiak:
jakingo dabe Euskeriagaz
genduzan eskubideak,
erdera-zale ginalako egin,
galdu zirala guziak.
- 3 Zorioneko arkaitzak eta,
zorioneko mendiak,
orain artian izan zerate,
Euskeran gordetzailiak;
zuek goietan beti euskaldun,
ez alan beian erriak,
orra zer gero ekarri deuskun
azkenian erderiak.
- 4 Beietan ia ez dot ikusten
Tubalen seme zintzorik,
ez dodalako emen entzuten
erdera baino besterik:

onetxek dauka nere biotza
naigabez erdibiturik,
ez dodalako gure euskera
osatuko dan usterik.

- 5 Aztu ditzagun gure artian
izan diran aserriak,
izan gaitezen anaiak eta
euskaldun zintzo garbiak:
betor guraso zarren Fedea,
betoz asaben Legeak,
euren negarrak legortu deitzan [*sic*]
ni jaio nintzan Erriak.

Arrese Beitiaren sorta ezagun (1879) eta luzearen (20 bertsokoaren) bost bertso bakarrik jaso zituen Arantzazuko Literatur Artxiboko paperak: 1, 5, 6, eta 7. bertsoak; hemengo azkena –“Aztu ditzagun, gure artian”– ez dator Arrese Beitiaren jatorrizko bertso sortan. Nork erantsi ote zuen?

Zazpi bertso sorta dituen paperetik jasota dago hemengoa; honako hauek dira beste kantak denetara, bertan emandako tituluekin eta lehen lerroarekin:

1. *Aiton baten esanak*: “Ai maite dedan aiton batekin”
2. *Moro katua*: “Katu zar bat badegu”
3. *Ama euskereari azken agurrak*: “Nere biotzeko amatxo zarra”
4. *Euskera maitagarria*: “Gure asaba zarren odola”
5. *Pobriak eta aberatsak*: “Pobria beti dabil abua zabalik”
6. *Euskaldun fededun*: “Euskaldun jaio nintzan, euskalduna azi”
7. *Ardoaren lau indarrak*: “Apaiz batek ezin zun”

Donostiako KMK-n antzeko bertsopaper bat aurkitua dut (C-559 F-15), zazpi kanta dituen hori ere, bost Arantzazukoan ere badaudenak, baina beste biak ezberdinak. Inprimategiaren berririk ez du KMK-koak; Arantzazukoak “Imp. Macazaga - Rentería” indikazioa darama; KMK-koak ez du bertso sorta batzuen autore-izenik ematen; Arantzazukoan denak datoz autore-izen eta guzti. Ez batak eta ez besteak ematen dute inprimaketa-urtearen berririk.

EUSKERA MAITAGARRIA (1927)

Kepa Enbeita

Orri inprimatua, zazpi kanta edo bertso sortaz osatua

(Erretereria: Macazaga, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (2)

(Ik. *Argia*, 1927, 334. zenb., 1. or.; KMK-ko papera, C-559 F-15)

- 1 GURE ASABA ZARREN ODOLA
daukogun arte zainetan,
agertu daigun euskaldun antza
gure arazo danetan.
EUSKERA ZARRA egarriz ito
ez dedin legorte onetan,
egarri ori, ase daiogun
maite badogu benetan.

- 2 Itzak bakarrik indarge dira,
egipenak zinaldari,
nor zelako dan bere egipenak
erakusten dabe argi.
Euskaldun batek Euskal Errian
beti ERDERAZ badagi...
alperrik esan “SOY VASCONGADO”,
erdeldun utsa dek ori.

- 3 Jainkoak nai du mintza gaitzala,
bakoitza bere izkeraz:
Alemanin alemanez, eta³²³
Frantzin beti frantzeraz,
Gaztelan berriz erdera beti,
zergatik ez gu EUSKERAZ,³²⁴
gure izkuntz maite onek ez badau
zer ikusirik bestegaz?

³²³ KMK-ko bertsopaperean: “Alemania'n alemanez, ta”.

³²⁴ KMK-ko bertsopaperean: “zergatik ez guk EUSKERAZ”.

- 4 Ez dago emen zuri ez beltzik,
ez dago “politikarik”,
Euskaldun orok euskera-alde
egitia da bakarrik.
Ez daigun inoiz ostikopetu
Jangoikuaren gurarik:
euskalzaletu gaizan, ba, danok,
inor be geratu barik.
- 5 Ikasi daigun erdera, frantzes³²⁵,
naiz ingelesen elia,
ikaste ori ontzat daukogu,
baina lenengo GURIA:
Izkuntza danak gurgarri dira
aitortu nai det egia:
guretzat baina, gurgarriena:
EUSKERA MAITAGARRIA.

Doinua: “Pello Joxepe”

Ikus liburu honetan Felipe Arrese Beitiaren “Ama euskereari azken agurrak” bertso sortari egindako oharra. Bertan aipturiko Donostiako KMK-ko orrian ere ageri da hemengo sorta hau, aldaera txikiren bat edo besterekin hemengoarekiko: oin-oharretan adierazitakoak, adibidez.

Enbeita “Urretxindorraren” bertso hauek hamaikatxo bider argitaratu izan dituzte euskarazko aldizkariak: *Zeruko Argia*, *Euzkadi*, *Príncipe de Viana*, *Goiz-argi*, *Agur*, *Herriz Herri*, eta bestek.

³²⁵ Jatorrizkoan ‘prantzez’ dago idatzita.

EUSKALDUN FEDEDUN // GURE EUSKERA MAITEA

Onaindia? (+Felipe Arrese Beitia)

Paper inprimatua (Errenteria: Macazaga, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (3)

Euskal-Erria, IV. urtea, 1881, 149. or. (lehen bertsoa)

Zerukoa Argia, XXII. urtea, 1957, 38. zenb., 231. or.

- 1 EUSKALDUN JAIO NINTZAN, EUSKALDUNA AZI,
Euskera utsik amak zidan erakutsi;
Euskera laztan maite, zabiltz nigaz beti
Euskera il ezkerero, ez det nik nai bizi.
- 2 Badira gure Errian, gauz bikainik asko:
zeru ederra goian, mendik orriz oro,
eskui bira [*sic*, eskubira?] ezkerero, or urdin itxaso,
baina oien ganetik, gure Euskera dago.
- 3 Izarretan osterera, euzkia nagusi;
gure gauzetan ere, nork ukatu guri?
Aurretikoen izkuntz maite izango beti.
Nun arkitu izkuntzik, berau bezin ezti?
- 4 Gozoa dalarik ta guztizko zintzoa,
izkera guzietan lendabizikoa,
bere egile dala, gure Jaungoikoa:
argatik da Euskera birau gabekoa.
- 5 Nagusi eta buru dala egiazki,
egin izan diote isekarik aski,
erabili ere bai, etsaiak, txit gaizki,
baina orain guztiak azpian daukazki.
- 6 Naiz joan batera ta naiz joan bestera,
nunai aurkitutzen da argiro Euskera,
eman biar diogu zor zaion eskerra,
bestela gu beraren semeak ez gera.

- 7 Euskera piztea da erdaldunen mina,
ez dakit nondik duten orrelako grina,
mundu guzian dago, sustraiak egina,
itz egiten zalako bera txit antzina.

Doimua: “Gazte-gaztetatikan”

Ikus liburu honetako F. Arrese Beitiaren “Ama euskereari azken agurrak” bertso sortari egindako oharra.

Sorta honen lehen bertsoa Arrese Beitiarena da; *Euskal-Erria* aldizkarian argitaratu zuen lehenbizikoz (IV, 1881, 149. or.): bere eskuz idatzita, eta bere eskuzko sinadurarekin. “Aritzari” titulua zuen eta Donostian eta 1881eko urriaren 29an datatua zegoen. Honetara da hitzez hitz Arrese Beitiaren bertsoa:

Euskaldun jaio nintzan,
euskalduna azi,
euskara utsik amak
eustan irakatsi;
euskara maite maite
zabiltz neugaz beti,
euskara il ezkerro
ez dot gura bizi.

Beste norbaitek, bertso hori zerbait aldatu eta ondorengoak idatzi zituen, eta *Zeruko Argia* aldizkarian argitaratu “Gure Euskera maitea” tituluekin, eta sinadurarik gabe. Arantzazuko artxiboko paperean, berriz, “Euskaldun fededun” titulua du, eta “Onaindia” dago sinatuta. Nor da sorta osoaren autoretzat jarrita dagoen Onaindia hori? Santi Onaindia ote? Baina horren olerkien artean ez dut honelakorik aurkitu, eta euskalkiari begiratuta, gipuzkerara isurtzen da: Lehen bertsoa, ‘gura’ (Arrese Beitiak) - ‘nai’ (Onaindiak), ‘eustan’ (Arrese Beitiak) - ‘zidan’ (Onaindiak).

MORO KATUA

Txomin Jakakortajarena - Nemesio Etxaniz

Paper inprimatua (Errenteria: Macazaga; u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (4)

(Ik. Txomin Jakakortajarena, “Moro”, in: *Argia*, XV, 747. zenb., 2. or.;
Nemesio Etxaniz, *Lur Berri billa*, Usurbil: Graf. Izarra, 1967

- 1 KATU ZAR BAT BADEGU,
Moro du izena;
burutik oinetaino
beltza da dena,
baina beltzagoa du
ark bere barrena,
odol orde z du, noski,
zainetan edena,
katu gaiztoena,
zikoitz, maltzurrena;
beiratu zekena,
al dan okerrena,
ondo egin ta gaizki
artzen duena.

- 2 Xagu eizean, berriz,
tentulu zozoa:
laister artzen diote
danak zuloa.
Lukainka muturrari
begi ernegoa,
ura arrapatzeko
bila ixkintxoia:
beti txarra asmoa,
okerrerakoa,
ostutzen iaioa,
artako jaioa.
Amaika aldiz eraman
du urdai-txongoa.

3 Beti kuxkur maipean
arin txonkatila:
irikitzen bada
tajuz ma(ra)tila...
Gure sukalde ortan
bada iskanbila:
An daramala aoan
katuak opila!
Amamak itz mila,
eskuan makila!
Ura ume pila!
Danak katu bila,
bera, berriz, gordetzen,
a zer mutila!

4 Amaika gizon bada
Mororen antzera,
eginbearrekotan
oso atzera,
ezbearretan, berriz,
gogor jokaera;
oinak eta eskuak
beti okerrera,
onik ez aukera,
ortan oso bera;
berandu oera,
inoiz ez lanera,
jairik jai ibiltzeko,
alper-bilera.

Doinua: “Behi betroiarena”

Goian aipaturikoez gain bestelako argitalpenak ere izan ditu ipuin honek.

Nemesio Etxanizek, bere liburuaren edizio elektronikoa, kantaren oinean, ohar hau dakar: “Laugarren ahapaldia bakarrik dezu nerea. Beste iru aurrekoak Jakakortajarena jaunarenak dira. Doñu zarra jarri diot” (<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/E/EtxanizLurBerriBila090.htm>).

POBRIAK ETA ABERATSAK (1957)

Ramon Intzagarai “Elurmendi” (?)

Paper inprimatua (Erretereria: Macazaga, u.g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (5)

(Ik. “Aberatsak ta pobreak”, in: *Karmel*, VII, 1957, 1. zenb., 9. or.)

- 1 POBRIA BETI DABIL ABUA ZABALIK,
lua edo gosia ote dun ez daki;
auzoko sukaldian lukainkak zintzilik
oiei kox egin-eta ez lego goserik.
- 2 Jan al balezazkike [*sic*] lukainkak zaunkaka
pobriak ortarako gogua badauka.
Zeinek jan ez gainera ito ta atzaparka
arrautz talo guriyan ogei txerri-anka?
- 3 Izoki ta barbarin, lupi ta legatzak,
oien berri dakite diru(z)³²⁶ aberatsak;
bainan pobrian txanpon mirri ta lakatzaz,
orren ordainez ua, juan ta arrapa zak!
- 4 Ara emen pobre bat gizon ausardia [*sic*],
adimenean kamutz, kokotza luzia,
jango lukela, dio, arkume erria,
eta kankarka aundi bat tripakiz betea.
- 5 Pobria naiz, ez daukat urre ta zilarrik,
geienian kalia, ai! nabil ankutsik,
ez det irristatzeko batere bildurrik,
ez ere orain arte ino(r)i ere zorrik.
- 6 Ez da danentzat berdin munduko bizia;
batzuen zoriona, besten naigabia:
pobria da geiyenik gaizki ikusia,
eta erdi bilotzik beti penatzia.

³²⁶ Jatorrizkoan: “diru aberatsak”.

- 7 Baina luza ditzagun gure esperantzak,
aspalditik esana baitu gure erriak:
inpernuko legatzak dirala aberatsak,
eta pobriak, berriz, zeruko loriak.
- 8 Pobre geranak ola kontsola gaitezen;
beste munduan ez da sosik baliatzen:
Jaunak esan bezela goberna gaitezen,
zeruko zoriona gero du ematen.
- 9 Atzo etorri zaizkit iru mandatari,
uso txuri polit bat eta aingeru eder bi.
Irurei galde nien: “Zeruan zer berri?”
–Aberats gutxi antxe; pobriak ugari.

Doimua: “Txikito de Arrigorri”

Ikus liburu honetako F. Arrese Beitiaren “Ama euskereari azken agurrak” bertso sortari egindako oharrak.

Arantzazuko kanta-paperak “Intzagarai” sinadura dakar; irudi luke Ramon Intzagarai “Elurmendi” izan daitekeela, baina ezagutzen dudan horren lehen argitalpena *Karmel* aldizkarikoa da (1957), eta aldi beretsukoa S. Onaindiarena bere *Bertso berri ta kanta zar-I* bildumakoa (Graf. Bilbao, u.g.) –ordurako hila zen Ramon Intzagarai–. Ez batak eta ez besteak eman zuen autorearen indikaziorik. Tituluari dagokionez, berriz, biek beste honetara eman zuten: “Aberatsak ta pobreak”.

ARDUAREN LAU INDARRAK

Martzel Andrinua “Aita Martzel”

Paper inprimatua (Errenteria: Macazaga, u.g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (6)

(Ik. *Redención*, XXXII, 1956, 333. zenb., 182. or.)

- 1 APAIZ BATEK EZIN ZUN
sinistu inola
matsa munduan Jaunak
jarrita dagola.
Ain kaltegarri baita
matsaren odola,
txerrenak sortuko zun;
begira or nola.
- 2 Lenengo mats-landara
sortzean munduan,
loritoen odolez
busti ta ase zuan.
Argatik txurrut batzuk
sartuaz barruan,
jartzen gera txortxortxor
lorito moduan.
- 3 Geroxeago busti zun
tximino-odolez...
Gizona jartzen baita
tximinoen parez:
buru-loka, anka-biur
xut egon ezinez.
Ardok lau begi ditu,
baino ankarik ez...
- 4 Otsoaren odolak
dun indar gaiztoak

emanazi zizkion
matsari mordoak:
elbi-zankoak ere
otsotu ardoak!!!
Onen berri dakite
gure andra gaxoak.

5 Txerri-odoletik du
laugarren indarra,
ortik omen dulako
ardoak aparra.
Ok eiteraino edan
klin klin klin naparra,
laister zera lau ankan,
txerrien antzera.

6 Lau indar dauzka ardoak,
neurri gabe edanda:
loro, tximino, otso
eta txerriana...
Ez dakit zer liteken
apaizak esana,
baino bai, pizti oitako
asko dabiltzana!!!

Doinua: “Bein batian Loiolan”

Ikus liburu honetako F. Arrese Beitiaren “Ama euskereari azken agurrak” bertso sortari egindako oharra. Uste izatekoa da *Redención* aldizkaritik hartu zuela bertso sorta Arantzazuko artxiboko paperak.

AITON BATEN ESANAK (1949)

Iñaki Eizmendi “Basarri”

Paper inprimatua (Errenteria: Imp. Macazaga, u.g.)

AranLitArtx: BPR, 15-024 (7)

(ik. *La Voz de España*, 1949-11-06)

- 1 AIN MAITE DEDAN AITON BATEKIN,
sarritan ditut tratuak,
larogei urte ditu oraintxe
beregán inguratuak;
lengo batean kalez kale gu,
biok besotik lotuak,
urte gutxian aldakuntz asko
nola baikauden artuak,
bertsotan jarri diskizutet
esan zizkidan kontuak.

- 2 Gazte maitea, –esaten zidan–
gauzak bai oker daudela!
Gu sasoikoak ginan denboran
ez ziran beintzat onela.
Aundikeri ta lujoko grinak
gaur bai indar daukatela!
ekaitz gogorrek gure soroak
galtzen dituen bezela...
sinista zazu emakumeak
galdu bear gaituztela.

- 3 –Bainan aitona, ainbat pekatu
al du emakumezkoak?
–Bai, gazte maite, oien jokerak
ez dira itxurazkoak.
Berak printzesak bezela jantzi;
zikin etxeko zokoak,
lanari uzkur, baina festara,
azkar aldatu zankoak,

Gipuzkoako lengo alabak
ez ziran orrelakoak.

- 4 Gaur ile beltza baldin badute,
biar oria, buruan,
ezpainak eta azkazal gainak
piper autsaren moduan;
usai gozorik entzungo dezu
pasatuz beren onduan.
Gazteak pentsa bear lukete
garai datorren orduan,
orrelako bat lagun artuta
zer etorkizun dagan.
- 5 Nobelak ondo irakurrita
gabez zinetara irten;
guraso zarrak negar eginez
sutondoan itxogiten.
Beren izkuntza bajutzat bota,
ta... beste bat itzegiten.³²⁷
Noizbait ezkondu; ta... asitakoan
etxeko lanak egiten...
sua nolatan pizten dan ere
askok ez dute jakiten.
- 6 Musu, betazal, ta gainontzeko
margo ta autsez beteak,
apainduri ta lujoz aberats,
jatordutan arloteak.
Etxean falta izaten dira
kanpoan errez boteak;
zorigaitzeko aundinai orrek
ekarri ditun kalteak!
Egun onenak ikusi zitun
gure Gipuzku maiteak!!

Basarriren bildumetan ezezik beste lekutan ere argitaratu izan dituzte bertso hauek: *Anaitasuna* (1955-06), *Eguna* (1989, 264. zenb, 24. or.).

³²⁷ 'itzegiten': horrela idaztekoa bertsoan, bestela hurrengo 'egiten'-ekin potoa.

BERRIAK HITZ NEURTUETAN (1953)

Iñaki Eizmendi “Basarri”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Tip. Elustondo, 1953)

AranLitArtx: BPR, 15-025

(Ik. *Arantzazu*, XXXIII, 1953, 345, zenb., 339-340 or.)

- 1 KANTU ILUNAK DITUT GAURKOAN
eta doinu tristekorra,
ugolde batek uxatu digu
aspalditako legorra.
Ain denborale trakets, gaiztoa,
ain kaltegile gogorra,
ez leike neurtu Gipuzkoari
erantsi dion zigorra.
- 2 Ainbat kristau on urak eramán,
ta lur jo ainbat baserrik,
pabrikak xetu, etxeak ustú,
paltá ez dedin negarrik.
Lurretan, berriz, ez zan izango
orain ainako okerrik,
Gipuzkoaren galera zer dan
Jainkoak daki bakarrik.
- 3 Batzuk dendatxo batekin zeuden
erosian ta salduán,
jateko aina egiten zuten
udaran eta neguan.
Zituzten danak urak irentsi
sekulako amorruán,
berri-berriro asi bearra
daukate bizimoduan.
- 4 Ainbat urteko izerdia ta
ainbat urteko ametsa,

negargarri da gure artean
pixkat baliatu eza.
Mixerri beltza aixa sortzen da,
zoriona da nekeza,
berriz burua jasotzen emen
ez da lantegi erreza.

- 5 Negarra dago mendi aldean,
negarra dago errian,
malko garratzak gaineztu dira
euskaldunen arpegian.
Laguntza egin bear dutela
arrigarrizko neurrian,
sekula izan baldin bagera
oraintxe gera premian.
- 6 Lanean gogor alegintzea
gure erriaren jokera,
kanpo-laguntza ona da, baina
gogor saiatuz norbera.
Ezbear ontan danok alkartuz
gizon jokutzen bagera,
Jaungoikoaren begirapenez
irtengo degu aurrera.
- 7 Okerrak sarri izandu dira
euskaldunen probintzitan,
ugolde latzak, suketa aundiak,
gerrak ez oso gutxitan.
Berriro asten ginan xuxperten
txit intentzio bizitan,
olaxen altxa izan gera gu
eroritako guzitan.
- 8 Iraetatik Zestua tarte
gertatu zan pikardia,
ainbat kristauek uraren mende
beren eriotz larria.
Bazter guzitan luto gogorra

zabaldu zuen [*sic*] berria,
besteak beste dirala, ori
izan zan negargarria.

- 9 Ainbat gizon ta emakumezko,
tardean ainbat sasoiko,
geure begien aurrean berriz
ez ditugu ikusiko.
Automoiletik eraman zitun
goiko, beko ta erdiko,
beldurgarrizko gau zakar artan
agurtu ziran betiko.
- 10 Etxeak jausi ta zakarpetan
batzuk badira galduak,
beste norbaitzuk lur erauntsiak
beren azpian artuak.
Bear bezela ezin agertu
bertsolari baten auak,
zenbat naigabe sortu dizkigun
Urrilaren amalauak.
- 11 Ai! negarrezko erbeste ontan
beti bada mila pena,
apaltzen ez da oso gaiztoa
emen arro dabilena.
Bizi geranoi, o Jaungoikoa!
eman premizko almena,
ta il diranak izan bezate
betirako atsedena.

MISIOAK IZAN DITUGU (1950)

Iñaki Eizmendi “Basarri”

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Tip. Elustondo, 1950)

AranLitArtx: BPR, 15-026

(Ik. *Arantzazu*, XXX, 1950, 314. zenb., 116-117 or.

- 1 MILA BEDERATZIREUN
ta berrogeita_amar,
urte au oroituko
degu ondo samar;
iru mixiolarik
arturikan alkar,
jaungoikozko biotzak
pizturik su ta gar,
Zarautzen egin dute
amaika deadar.
- 2 Garbi mintzatu dira
Frantziskotar onak,
esanaz zer nai duen
Zeru-lurren Jaunak;
amar agindu dira
jarri zizkigunak,
azkengabeko pozak
gero dauzkagunak...
Azten ez baditugu
entzun ditugunak.
- 3 Utsik etorri ginan;
ta utsik amaitu,
eriotz orrek danok
berdin uzten gaitu;
munduko zorionez
inor ez alaitu,
naiz eta lur gaineko

urre danak bitu...
Anima galtzen dunak
zertarako ditu?

- 4 Eguzki ta izarrak
goi-sail urdinetik,
ta itxaso zabala
neurri jakinetik;
Jaunaren esanera
nor bere bidetik,
danok gozatzen degu
arek eginetik,
maite dezagun gauza
guzien gainetik.
- 5 Gu salbatzeagatik
Jaungoiko bat il zan,
bestela guretzako
zorionik ez zan;
bera autan artzeko
oiturik ez izan,
Euskal Erriak gero
negarrik ez dezan,
birau nazkagarririk
ez geiago esan.
- 6 Jaunagan izanarren
kontaezin ainbat zor,
zabarkerian gabiltz
bein emen ta bein or;
aldarean zai dago,
goazen danok bixkor!
Astean bein bixita
bear da derrior,
mezarik entzun gabe
ez gelditu inor.
- 7 Etxean ta kanpoan
beti izan zintzoak,

azpiratu ditzagun
grina setosoak;
nunai azaldu otxan,
apal ta gozoak,
maite senide danak,
maite gurasoak,
pakea izan dezan
famili osoak.

8 Bosgarren agindua
ez degu motela,
esan leike kristauak
bartzartu dutela;
beste modu batean
ginake bestela...
Gorroto danak beingoz
galdu ditezela,
lagun urkoa maite
norbera bezela.

9 Eleizan amar ordu
pasatzen baditu,
nai badu egunean
lau sermoi aditu;
naiz eta jaunartzetik
inoiz ez gelditu,
ezin lezaioke
ezertxo serbitu;
gorrotoa daukanak
alperrikan ditu.

10 Aragizko gozamen
oiek ez ugaldtu,
tentazio txar danak
otoizka zapaldu;
Sakramentu santu bat
nai duenak or du,
minutuko atsegin
oieri ez eldu,

anima betirako
ez dezagun galdu.

- 11 Norbere eginbearrak
saiatu betetzen,
Jaunaren lege danak
kunplitu ditezen;
ez ibili besteri
lapurretan kentzen,
inor gosez aulduta
norbera gizentzen,
bakoitza bereakin
konforma gaitezen.
- 12 Zuzenak izateko
artu zagun gogo,
dan bezela, egia,
beti garbi bego;
gezur bat esan baino
ixildu naiago,
bere famik ez kendu
besteri geiago,
au egiten duena
pekatuan dago.
- 13 Jan-edan egin, baino
neurria izan maite,
geiegi orrek beti
egiten du kalte;
arrixku txarretatik
ibili aparte,
erretira onak egin;
aginduak bete!
Mixiolari jaunak
alaxe nai dute.
- 14 Guztiz argala baita
guk degun gorputza,
deabruak sarritan

pekatura bultza;
erortzen bagera inoiz
berriz azkar altza,
damutasunez egin
dezagun aitortza,
Arantzazu [*sic*, Arantzazun?] gainera
eskatuz laguntza.

15 Aita Garmendia ta
berdin Agirretxe,
Aita Apraiz bestaldean
abek bezelaxe;
zortzi egun aunditan,
zer malko ixurtze!
Zarauzko erriak gogoz
eskatzen du auxe,
Jaunak luzaro gorde
ditzala olaxe.

16 Aurtengo mixioak
josiak ditugu,
aste orren oroitza
beti izango degu;
agur, Aita maiteok,
poz-pozez gaude gu,
noizik bein egizute
gugatik erregu,
“Eriotzeko orduan
ez gaitezen galdu”.

Bertsopapereko eta *Arantzazu* aldizkariko testuak berdinak dira. Uste izatekoa da bertsolariak berak bidali zuela papera Arantzazura.

1950eko Zarauzko Misio ospetsua hiru bertsolarik kantatu zuten, bertsopaper banarekin: Joan Bautista Gesalagak, Nekazabalek eta Basarrik.

JAIOTERRIAN IZANDU NITZAN (1956)

Manuel Olaizola “Uztapide”

Bertsopaper inprimatua (4 orrialde, 1956; i. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-027

- 1 JAIOTERRIAN IZANDU NITZAN
orain aurreko egun baten,
uste ez nuen omenaldi bat
bertan egin bai zidaten;
bertso batzuek jartzeko askok
nola esana didaten,
esan nai nuke, zestuar onak,
nola portatu zeraten.
- 2 Zestuan bizi izandu naiz ni
berrogeita bat urtian,
jaio nitzan egunetikan
orain sei urte artian;
berriro ere gelditu nitzan
gure probintzi maitian,
gaur Oiartzunen bizitzen gera
baserri txiki batian.
- 3 Badakizute zer poz ematen
duen olako egunak,
kezka 're beti izaten degu
ezer gutxi dakigunak;
“Bakarrikan ez zerade juango”
esan zidaten lagunak,
ogeita zortzi ginan emendik
aruntza erten gendunak.
- 4 Goizeko amarrak inguru ortan
autobusetik atera,

nere Oiartzundik eraman nitun
lagun aekin batera;
erriko etxera juan ginan danok
an ginala esatera,
alkate eta kontzejalari
egun onak ematera.

- 5 Alkateari galdetu nion:
– Zer moduz dago erria?
Berialaxe erantzun zidan
ondo ziraden berria.
– Noiz azalduko ote zinateen
emen nengoan zai jarria,
torizu orain bostekua ta
izan ongi etorria.
- 6 – Aizu, Manuel, amar t'erdietan
dago meza nagusia,
ta zu gurekin aruntz juatia
ez litzake itxusia.
Konseju onak artzeko beti
izan det gogo bizia;
erantzun nion: – Gaur egin nai det
agintzen dezun guzia.
- 7 Eliz lanetan ekin zioten
apaiz jaun agurgarriak,
kantore onak daukazki guziz
gaur Zestuako erriak;
Azkoiti eta Zumaiatikan
ekarri indar berriak,
noiznai ez dira igaro izan
olako une pozgarriak.
- 8 Arruabeko apaiz jaun batek
ura itzaldi gozua!
Ari entzuten pasa liteke
pozikan egun osua;
dana ez bada geientsuena

daukat goguan jasua,
asi ta laister eman baitzuan
gure aitonen bertsua.

- 9 Amabi t'erdik inguru ortan
Elizondo teatruan
pesta zala ta jendia antxe
lekurik ezin artuan;
erriko txistulariak jotzen
ta “Ur zaleak” kantuan,
aieri entzuten egondu ginan
danok ia txoratuan.
- 10 Bidasoaren bi aldetako
bertsolarien txanda,
danak zioten: “Uztapide au
gizon jatorra izan da”;
baina nik oso ezin sinistu
ola bertsotan esanda,
an ere ondo banatu ginan
besarkada bat emanda.
- 11 Bazkaldutzeko aukeratu zan
Alkortaneko Hotela,
nik ezagutzen nitun lendikan,
ez da famili motela,
entzuten nuan lanari gogoz
jarraitutzen ziotela;
gure Jainkoak urte askoan
osasuna diotela.
- 12 Esan bezel, Alkortarena
ordu bitako garaian,
irureun ta geiago lagun
exeritzen gera maian;
lagun zar danak maitetasunez
alkarri itz egin naian,
beste izkuntzarik ez da ibili,
danak euskera alaian.

- 13 Gipuzkoatik asko ginan ta
baziraden Bizkaitarrak,
Arabakuak ikusten ziran
eta bazeuden Naparrak;
Lapurditikan jator askuak
etorri ziran bakarrak,
egun ortan an ziran danari
ematen dizket eskerrak.
- 14 Bazkal onduan or altxatzen da
ango alkate jaun prestua
erri guzien izenian, ta
zabaldutzen du eskua;
zer ikusiko ote nuan, ta
erloju bat urrezkua,
ni gauza gutxi izanagatik
saria eder askua.
- 15 Ondo pentsatzen jarri ezkeru,
baina zer zan egun ura!
Lagun guztiak zoriontzera
zetozkien ingurura;
denbora gutxiz amaika gauza
eldu zitzaizkan burura,
nik uste nuan an bertatikan
banijuala zerura.
- 16 Gora Zestua! nere denboran
aztuta ez zaitut utziko,
nola argia nik or ikusi
bainuen lendabiziko;
seguru nago orlako egunik
ez nuela mereziko,
ori ordaintzen lana badaukat
nere denbora guziko.
- 17 Uts eginikan baldin bada 're
ez zaitez tela samindu,
nai izan arren gaur Uztapidek

geiagorikan ezin du,
zuen gogoa betetzera nik
bear nuke alegindu,
guztien mende bizi naiz eta
nai dezutena agindu.

- 18 Bukatu bear, bertso geiegi
ez baita ona izaten,
ezjakin batek gaizki ematen du
gauzak nolana esaten;
abek zabaldu bear ditugu
astia degunen baten,
Euskal Erriko bertsozaleak
denbora pasa dezaten.

Hemengo hau ez da zuzenean bertsopapera, herriz herri jende aurrean abesteko sortua; bertsolariaren omenaldiaren kariaz egindako bertso sortaren edizio berezia da. Sortaren buruan honetara dio: “Recuerdo del homenaje al notable bardo cestonés, Manuel Olaizola “Uztapide”, celebrado el día 29 de Abril de 1956, patrocinado por el Ilte. Ayuntamiento de Cestona”.

Bertsopaperak “prohibida la reproducción” zioen; askoz beranduago argitaratu zuen *Zeruko Argia* aldizkariak (1972, 499. zenb., iraila 24, 2. or.).

BERTSO BERRIAK

[ETORKINAK ETA EUSKALDUNAK]

Jose Joakin Mitxelena (1924-1988)

Bertsopaper inprimatua (Errenteria: Macazaga, u. g.)

AranLitArtx: BPR, 15-028

(Ik. Antton Kazabon (ed.), *Jose Joakin Mitxelena bertsolaria*
[Auspoa liburutegia], Oiartzun: Sendoa arg., 1996.)

- 1 BERTSO BATZUEK JARRITA DAUZKAT
Euskal Erriko bizitzan
juan dan urte mordu onetan
zeinen³²⁸ naigabez gabiltzan;
Mirandatikan gora bear luken
jendeketa orren peskitzan
etxe guztiak bete dituzte
txingurri muntuen gisan;
jai egunetan traba aundirik
ez eman arren elizan.
- 2 Urnietako estaziyuan
daukate bere kuartela,
edo obeto esatekotan,
oientzako da otela;
eta etxera abisatutzen
diote kartan onela:
emen gutxinez jaten dutela
berua edo epela,
orduan aiek ere onera
etorri biar dutela.
- 3 Barraka ortatik banatze'itutez [*sic*]
danak gora eta bera,
paraja [*sic*] pixkat ezagutu arte
agintzen dioten aldera;

³²⁸ Bertsopaperean 'zeñan' dago idatzita.

bi eguneko egiten dute
leku obian galdera,
fabriketara joango dirala
jornal gutxikin lanera,
oek sartuta bertako asko
bota naiean kalera.

- 4 Errukalgarri ez al da, jaunak,
oiek daukaten ajia,
beren etxetan gutxi ikusten da
tximенийetako kia,
egun batzuek barau eginda 're
badaukate aguantia,
jaiotzetikan nonbait orrela
oitutakuak baitia,
jango ez bada 're, jazten dituzte
korbata eta trajia.
- 5 Zorionian zabaldu zien
egun batean atia,
berak ez dira akordatuko
egite'iguten kaltia;
len merke zeuden etxeak ere
garestituak baitia,
jornal txikitik ez dago erraz
oien errenta egitia,
geuk ere utzi bearko degu
jaztea edo jatia.
- 6 Eldu diraden garaiyan danok
ditugu ondo ekusten,
premi pixka bat ekartzen dute
ondo mantendu ta jazten,
ezti [*sic*] saltzeko brusa oiek,
laisterka dituzte uzten,
diran trajerik apainenetik
badakite ondo jazten,
beren lurrera joanda ez dakit
ezagutuko dituzten.

- 7 Etorri ordu³²⁹ egiten dute
nexkatx gaztiaren galde,
emen bertako gonadunak 'e
berak zerbait badirade,
bertako zenbait mutil gazteri
burla egin naiez daude,
ez dadukate berak onikan
oiekin ezkondu gabe,
ontaz aurrera frutu ederrak
emen ekusteko gaude.
- 8 Baserritarren lurra jartzen det
konparaziyo batean:
erosi eta azi batzuek
etxera eramatean,
ona uste ta txarra suertatzen
baldin bazaio tartean,
ark esango du: “Ekarri nuen
etxe guziyan kaltean”.
Gaur ori bera gertatutzen da
euskaldunaren lurrean.
- 9 Ekusten duanen azi txarrakin
galdu zaiola segira,
bere koleran lurrari azkar
ark ematen dio jira,
gainean daukan belar gaiztoa
bota naiean azpira;
zainak luze, ta berriz 'e ura
sartzen da lengo tokira;
jende abena ala berean
emen luzatzen ari da.
- 10 Euskaldunak 're³³⁰ beti du fama
leial ta indartsuena,
inor gutxi da mundua(n) bueltan

³²⁹ Horrela dago bertsopaperean... Etorri orduko?

³³⁰ Bertsopaperean: ‘euskaldunarek’.

gauza ori ez dakiena;
emengoakin nastu nai dute
kanpotikan datorrena,
era ontatxe galduko dute
gure fruturik onena;
negar malkotan urtu leiteke
bate' biyotzik dubena.

- 11 Gure lurrean emakumezko
jende ori da ergela,
leku batean baino geiyotan
ekusten ditut onela:
beren buruak aunditzetikan,
erderaz jardun beautela;³³¹
lurperatuta utzi naiean
gure euskera apala,
ez dira berak akordatuko
gaizki egiten ai dirala.
- 12 Gure izkuntzak ez du merezi
mundu ontan azkenikan,
ez gero uste guretzat au bainan [*sic*, baino]
oberikan badanikan;
kale askotan es dago geio
euskera entzuterikan,
or gelditu da ez balu bezela
aitarik eta amikan;
geurenai eusten saia gaitezen
baserriyetan benikan.

Jose Joakin Mitxelena bertsolari oiartzuarra gazte samar hil zen (1924-1988). Uste izatekoa da, Antton Kazabonek gure bertsopaper berbera baliatu zuela bere ediziorako.

³³¹ 'beautela' = behar dutela.

PROFESIOKO BERTSUAK (1956)

Sebastiana Gesalaga

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Tip. Elustondo, 1956)

AranLitArtx: BPR, 15-029

1 KRISTO ERREGE EGUNIAN

Jesus berarekin
Sor Amada ezkontzen
profesiyuarekin,
alako grazi ona
iristiarekin,
poz aundi bat dago
gaur bai gurekin:
poztu danokin,
dalako erregin
aniluarekin
ta koroiarekin;
beti betiko batu
da Jesusekin.

2 Kristo Erregeak
zuan begiratu
gure etxe ortara
ta barrena sartu,
ainbeste gauza eder
zitan bilatu
zergatik maitasuna
zan enamoratu,
ixilik aurreratu
eta lau aukeratu,
batian bi artu,
bestiari begiratu;
gero oietik ere
zuan arrapatu.

- 3 Urrena jun zan praile
agur bat emanda
gure Imanol maitia;³³²
gaur emen omen da,
azkenik ere Gloria,
orain Sor Amada,
agur bat munduari
betiko emanda,
profesatu da
edo ezkondu da,
lurrian etzanda,
bizirikan il da;
ori maitatzeagatik
betiko izan da.
- 4 Jesusekin betiko
nola dan biurtzen,
zori txar guztiyak ditu
goxoki jartzen;
lanak eta nekeak
berari maitatzen,
nik ez dakit nola,
baina dira ontzen;
diogu kantatzen:
“Dizut desiatzen,
animian artzen,
biotza det lertzen;
maitatziagatikan
bizi naiz iltzen”.
- 5 Egun au benetan
dala zoragarri,
alkar batuta gaude
danok bai pozgarri;
eskerrak nik nai nuke
gaur eman danori

³³² Manuel Gesalaga, Joan Bautistaren semea, fraide frantziskotar egin zena.

batez ere geiena
aita ta amari;
lenengo berari,
artu ba ugari,
merezi dute ori;
gero bestiari
desiatzen diogu
grazi ugari.

- 6 Poztu ba, gurasoak,
jarri bai pentsatzen,
nola gu danok gauden
Jauna alabatzen;
funtziyo eder onetan
a(r)i gera goratzen
Jauna, alaba bat
dala profesatzen,
bestia kantatzen,
organua jotzen,
Imanol laguntzen,
beok, berriz, aitzen;
Zeruan danok orrela
geran gertatzen.

Sor M. Niño Dios dago sinatuta bertsopapera. Izen horixe jarri zioten Joan Bautista Gesalagaren bi alaba klaratarretako bati, bataioz Sebastiana izenekoari, moja-abitua jaztean Zarautzen. Ikus Joan Bautista Gesalagaren “Azaruaren amaikian” hasten den bertso sorta. Beste ahizpak, Mariak, “María Corazón de Jesús” izena hartu zuen. Horren profesiokoa kantatzen du hemen Sebastianak.

MISIO SANTUAREN OROIMENEAN (1950)

Nekazabalek, Zarautzen 1950garren urtean

Joxe Kruz Larrañaga “Nekazabal” (1892-1974)

Bertsopaper inprimatua (Zarautz: Martiarena, 1950)

AranLitArtx: BPR, 15-030

(Ik. A. Zavala, *Mixioetako bertsoak*, II [Auspoa 164],

Tolosa: Auspoa, 1983, 117-122 or.)

- 1 MILA BEDERATZIREGUN
berrogeita amarrian
ditxa eder bat sortu da
Zarauzko errian,
nago bertso batzuek
jarri biarran,
Jaungoikoan laguntza
nai nuke urrian,
jarri ere Jesusen³³³
grazi ederrian.
- 2 Gure Parroko jaun ta
Aiuntamentuak
ekarri dizkigute
mixio santuak;
ez du gutxi balio
oien talentuak,
pertsone asko geunden
emen zabartuak;
ondo zuzendu ditugu
norbere kontuak.
- 3 Martzuen [*sic*] ogeita bostian
egin ziran asi,
euskaldun ederragorik

³³³ Jatorrizkoan “jarriera Jesusen” dago idatzita; *Auspoa*-n: “Jarraitu’re Jesusen”.

ez degu ikusi;
esplikatu digute
nola ondo bizi,
zerurako bidea
dute erakutsi,
animak ez duela
galtzerik merezi.

4 Aita Agirretxe da bat,
bestia Garmendia,
oiei entzuten pozez
egon da jendia;
erakutsi digute
zeruko bidia,
berari jarraitzeko
artu det idia;
lan ederrak eginda³³⁴
Zarauztik joan dia.

5 Aita Apraiz³³⁵
da irugarrena,
erdaldunen artian
izlari ederrena;
oien esanak sartu
zaizkigu barrena,
maitasuna izateko
danok alkarrena;
ia sendatzen degun
anima errena.

6 Esplikatu diguzte [*sic*]
fedeko egiak,
ez dute errurikan
oien memoriak;
San Frantzizkoren seme
estimagarriak

³³⁴ Gure bertsopaperean: ‘einda’; *Auspoa*-n: ‘eginda’.

³³⁵ Hemen hitzen bat falta da; beharbada fraidearen izena: Kastor.

zorionian dira
Zarautza etorriak,
irabazi dituzte
esker ugariak.

7 Jendia joan gera
eleiza betian,
asi diranetikan
bukatu artian
oien itzak aitzera
maitasun aundian;³³⁶
Jesusi erregutu³³⁷
guztiok batian,
sartu gaitzala, arren,
zeruko atian.

8 Aitortza eder bana
digute eragin,
gauza orren gainian
dute asko itz egin:
zuzen ibiltzeko
lagun urkoakin,
aixkide³³⁸ izateko
danok alkarrekin,
Jesusen asarria
aplakatu dedin.

9 Barkazioa eskatu
diogu alkarri,
geroko okerrikan
ez dedin etorri,
berriz aitortutzera
joateko sarri,
Jesusek badakila

³³⁶ Horrela dago jatorrizkoan; *Auspoa*-n: “maitasun fuertian”.

³³⁷ “Jesus'ei erregutu diogu” dago idatzita, luzeegia; *Auspoa*-n: “Jesusei erregutu”.

³³⁸ Bertsopaperean ‘aixkire’ dago idatzita (= ‘adiskide’).

kristau danon berri;
anima garbituta
trankil gera jarri.

- 10 Askotan enkargatu
gera gurasoak,
guk ondo zaitzeko
umien pausuak;
gure eginkizunak³³⁹
dira nekosuak,
salbatuko bagera
gauza prezisuak;
lagunduko al digu
Jaun amorosuak.
- 11 Ordena asko artu
dituzte gaztiak,
garbi eman dizkete
beren³⁴⁰ albistiak,
kristau danok generala³⁴¹
Jesusi kostiak,
ez emateko penik
lagun txarrak uztiak,
etorri ez ditezen
ondoren tristiak.
- 12 Barrengo grina txarrak
in ditugu kendu,
lengo oker guztiak
ditugu zuzendu,
premiya degunian
alkarri lagundu,
ai zer gauza ederra
egingo bagendu!

³³⁹ Jatorrizkoan: “gure eginkizuna”.

³⁴⁰ Jatorrizkoan ‘beden’ dago idatzita.

³⁴¹ Jatorrizkoan “kristauak danok generala” dago idatzita; *Auspoa*-n: “kristau danok generala”.

Jesu Kriston dotrinak
au erakusten du.

- 13 Gaixo dauden guztiai
eman diote Jauna;
gogongarria izan da
Erramu eguna;
gizon leialak etorri
dirade gugana;
Jesusek ordainduko die
egindako lana,
eramaten ditunen
inoiz beregana.
- 14 Gustagarria izan da
oien bukaera,
erriari abestuz
eman diogu jira,
bêtzi³⁴² egun pasata
aspertu ezin dira,
beti Jesusi deika
zerura begira;
danok jaso gaitzala³⁴³
bere konpainira.
- 15 Len gaiztoak ginanak
egin gera ondu,
ortarako ditugu
mixiuak izandu,
pekatu bidetik
al bada aldendu,
berriz biziyo txarrik
ez dedin gailendu;
infernura joatiak
bildurra ematen du.

³⁴² betzi = bederatzi. Luze joan zen nonbait 1950eko misioa.

³⁴³ Jatorrizkoan “danok eraman gaitzala” dago idatzita; *Auspoa*-n: “danok jaso gaitzala”.

16 Oso bide labainak
nola dauden emen,
izan zagun kargua
gure animaren,
tentaziyo gaiztuak
sarri izan arren;
guztiok nai degu sartu
guk zero ederren;³⁴⁴
ala gerta dedila.
Gora Jesus! Amen.

Antonio Zabalak Arantzazuko bertsopaperaren edizio berekoa erabili zuen seguruenik, Orioko Gregoria Ibargoierek eskuratua, berak dioenez. Baina eskuzko zuzenketak zituen gainean, testua hobetzen zutenak. Forma zuzenduak aukeratu zituen bere ediziorako. Horrelakoak adierazi egin ditut oinoharretan.

Zabalak dioenez: “Nekazabal bertsolari au Aia'koa zan berez; bañan Zarautz'en bizi zana. Joxe Kruz Larrañaga zituan bere izen-abizenak. Oker ez bagaude, 1974 urteko Azaroaren 17'an il zan, 82 urterekin” (123. or.).

³⁴⁴ Jatorrizkoan horrela dago; *Auspoa*-n: “zeruan barrenen”.

AVE MARIA

Bertso-jartzaile ezezaguna

Kanta-paper inprimatua, bi aldetatik idatzia (i. g., u. g., a.-i. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-001

(Ik. A. Donostia, *Cancionero Vasco* (Ed.: Jorge de Riezu), 4 tomo,
Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1994

- 1 ORAIN KANTATUKO DET
nik *Ave Maria*,
onetatikan dator
gure alegria;
alabatu nai nuke
Birjina Maria,
Jesusen ama maite
dontzeila garbia,
alkantzatu dei(g)ula
zeruko gloria.
- 2 Esaten degunian
graziaz betea,
kontentuz gelditzen da
Birjina Maria.
Nai luke beregana
gu eramatia,
irikiko liguke
zeruko atia;
orra ark³⁴⁵ guganako
zer borondatia!
- 3 *Jauna dago zurekin*,
bedeinkatua zu,
birtute miragarriak,
Maria, dituzu,³⁴⁶

³⁴⁵ Gure iturri-paper inprimatuan ‘orayar’ dago idatzita.

³⁴⁶ Gure iturri-paper inprimatuan: “Mariak dituzu”.

birjindade guztiak
zeurekin dauzkatzu,
pekatari gaixuak
erruki gaituzu,
betiko zuregana
artu nai gaituzu.

4 *Andre guztien artean
zera eskojitua,
zedori izan arren³⁴⁷
ain estimatua,
Jaungoikoaren Semea
gizon egindakua,
zedorren entrainetan
dago enkarnatua,
zure sabeleko Jesus
frutu bedeinkatua.*

5 *Santa Maria Birjina
Jaungoikoaren ama,
bitarteko guztietan³⁴⁸
eskojituena da.
Begira dadukagu
zerutik gugana.
Gure errukimentuz
beterik zaudena,
ojala al bagentoz
guztiok zeugana.*

6 Ordu segururikan
ez daukagu emen,
orra zer peligrotan
arkitzen geraden.
*Pekatariongatik,
Señora, lenbailen,
erregutu egiozu*

³⁴⁷ Puntu hau honetara DCV-n: “Señora seu izanik / ain estimatua”.

³⁴⁸ Puntu hau honetara DCV-n: “Bitartekoan dan / estimatuena”.

Seme Jaunari, arren,³⁴⁹
*orain (e)ta eriotzako*³⁵⁰
ordu artan. Amen.

Agur Maria eta Santa Maria otoitzen iruzkin gisakoa da kanta hau. Bertsopapera baino gehiago otoitz-kanta dela esan daiteke, herritar debotoek abesten zutena doinu ezberdinez. Horien ahotatik jaso zuten bai A. Donostiak (osorik) eta bai R. M. Azkuek (partez). Arantzazuko Literatur Artxiboan beste bertsopaperean artean dagoenez, hemen sartu dut. Honako ohar txoa dakar kantaren azkenean Arantzazuko paperean: “Au da Ama maiteari azko guztatzen zayon kantua, Bera izan dedilla bedeinkatua”.

Arantzazuko testua eta A. Donostiak jasotakoa ia berdina dira, aldaera txiki batzuk kenduta, oin-oharretan adierazi ditudanak.

R. M. Azkuek bi lekukorengandik behintzat jaso zuen kanta hau. Madozko Luisa Goñirengandik jaso zuen bata, Arantzazukoa eta A. Donostiarena baino laburragoa eta oso ezberdina, “Orain kantatuko dut” tituluarekin (CPV II, 73/788, 896-897 or.). Bestea are laburragoa da, ahapaldi bakarrekoa, Asteasun jaso, lekukoaren izenik gabe, eta “Kantatutzeroa noa” tituluarekin (CPV II, 55/770, 881. or.). Gipuzkoa, Bizkaia eta Nafarroako beste hainbat herritan ere jasoak zituen nonbait Azkuek Asteasukoaren aldaerak (Bidania, Altza, Arrai-oz, Berriz, Amorebieta, Otxandio).

Hemen, azpian, ikus dezakezu Asteasuko lekukoaren aldaera:

Kantatutzeroa
ni Abe Maria,
orretatikan dator
gure alegria.
Alabatu nai nuke
Birjina Maria,
Jesusen Ama maite,
dontzeilla garbia:
Alkantza degigula
zeruko gloria.

³⁴⁹ Arantzazuko orrian honetara dago puntu hau: “Erregutu egiozu / Seme Jaungoikoari, arren”. Jatorrizko DCV-n, berriz, honetara: “Erregutu egiozu / Seme Jaunari, arren”... Arantzazukoa neurritz luzeegia gertatzen da.

³⁵⁰ Arantzazuko orrian “orain eta gure eriotzako” dago idatzita; ‘gure’ hori gehigarria dela dirudi, neurriari begiratuta.

MAITASUNA (1952)

[Hondarribiko kaputxinoa]

Paper daktilografiatua, 1 or.
AranLitArtx: BPR, 16-002 (2)

MAITASUNA DA GURE
Jungoiko maitea;
maitasuna zan ere
Frantzisko donea.

Izan gaitezen beti
maitasun-labea:
guzientzat aita-ama,
senide ta aidea.

Gaztelaniazko parekide eta guzti dago bertso hau: “Amor es Jesucristo, / mi Dios y Salvador; / Amor es San Francisco, / mi Padre y Fundador. / Los Padres Franciscanos / volcanes son de amor, / fraguados en las llagas / de Cristo Redentor”.

Hiru paper puska daude Arantzazuko artxiboan, dirudienez Hondarribiko fraide kaputxinoren batek idatziak, honako titulua edo testu-hasierak dituztenak: a) Maitasuna, b) Agur, Jesusen Ama, c) Arantzazuko Amak. Hiruretako bertsoen bat edo beste nahasita-edo daude, eta errepikatuta beste paper-pusketan. Horko testuen banaketa nahikoa nahasia da. Nire aldetik bost sortatan banatu ditut horietako bertsoak:

1. Maitasuna: “Amor es Jesucristo”... eta horren euskarazko baliokidetzat-edo dagoen “Maitasuna da gure” (2 bertso): hemengo hau.
2. “Arantzazuko Amak” (4 bertso).
3. “Agur, Jesusen Ama” tituluaren azpiko bertsoak (8 bertso).
4. “Stabat Mater dolorosa” tituluko bertsoak (2 bertso).
5. “Adeste fideles” tituluko bertsoa –badirudi kanta honetan bertso gehiago zirela, baina galdua dago nonbait beste papera–.

Bigarrena, Arantzazuri zuzenean dagokiona, ADK sailaren IV. liburukian sartu dut. Besteak hemen doaz jarraian.

AGUR, JESUSEN AMA (1952)

[Hondarribiko kaputxinoa]

Paper daktiografiatua, 2 or. (2 zutabetan)

AranLitArtx: BPR,16-002 (3)

- 1 FATIMAKO ANDREA,
alatz au egizu:
Errusia gorrian
gorria xuri 'zu
Emengo zurietan
gorrotoa kentzu,³⁵¹
Jesusen maitasunaz
beltz ori gorri 'zu
- 2 Arantzazuko Ama,
Amarik onena,
zaizu Euskal Erria,
gure Erri maitea:
Laburdi, Zuberoa,
Naparra osoa,
Araba ta Bizkaia
eta Gipuzkoa.
- 3 Maite zaitut, Maria,
gero ta geiago,
zuk ere ni gaixoa
maite nauzulako.
Artzu nere biotza,
zuretzat, Amatxo;
ordainez emadazu
zure Jesu Kristo...
- 4 Emen daukat eskutan
EME bat aundia,
maite nuen norbaitek
tinki ezarria.

³⁵¹ 'kentzu' (= ken ezazu), 'artzu' (ar ezazu): horrelako formak ageri dira.

Amak esan zidanez
EME da Maria,
Jaungoikoaren Ama
ta Sortzez Garbia.

5 Negarrez gure Errian
Lurdesko Neskutza;
pekatuak ugari...
ogia eskasa...
gizonak lanik gabe
sukaldea otza...
obeki litzaiguke
laster eriotza.

6 Arantzazuko Ama
Ama euskalduna:
arantza ez, ezpata
zuga dakuskuna.
Erdi-il zaigu euskera
galdu degu dana:
lengo Euskal Erria
ia-ia... erdalduna...

7 Elizak deitzen zaitu
itsasoko izarra,
arrantzalien poza,
gaixoen indarra.
Goikoarentzat zera
andre zerutarra,
Alaba, Ama, Ezkona,
Bere-Usa bakarra.

8 Oso ederra zera,
Maria Birjina,
Jaungoikoaren Ama,
maitasun bikaina.
Urrezko jauretxea,
an goian egina;
guzion biotz-jabe,
poza ta atsegina.

STABAT MATER DOLOROSA (1952)

[Hondarribiko kaputxinoa]

Paper daktilografiatua: “Agur Jesusen Ama”, 1 or.
AranLitArtx: BPR, 16-002 (4)

AMA ZEGOEN ERDI ILA
bere Jesusi begira
gurutz ondoan xutik.
Ezpata zeukan biotzan,
negar malkoak begietan;
Jesus, ordea, ixilik.

Amarekin nor legoke
negarrik ixuri gabe
alako naigabeen?
Ama gaixoa negarrez;
Jesus, berriz, ezinbestez
ojuka gurutzean.

ADESTE FIDELES / ATOZTE, KRISTAUAK (1952)

[Hondarribiko kaputxinoa]

Paper daktilografiatua: “Agur Jesusen Ama”, 1 or.

AranLitArtx: BPR, 16-002 (5)

ATOZTE, KRISTAUAK,
pozez deadarka;
atozte, atozte Belenera.
Jaungoikoa Aurra,
Aingeruen Jauna;
atozte agurtzera,
ta musu ematera;
Ori da Jaungoikoa
ta Dana.

.....³⁵²

³⁵² Beste paperen batean jarraitzen zuen nonbait kanta honek, baina galdua-edo da hori.

GESALTZAKO GRAZIANO JAUNARI (1945)

Kaletar bat

Testu daktilografiatua (2 or., bina zutabetan) (Oñatin, Dagonilaren 17an)
AranLitArtx: BPR, 16-004

- 1 IRAKURRI DITUT
egin dezun bertsuak,
Revista *Arantzazu*-n
argitalduak,
esaten nundik diran
familia enreduak,
eta zenbat kalte egiten duan
kaletarretan arduak.
- 2 Garesti zuk diozu
dendari artu-emanan?
Zeu be amorrai ona
saltzen ardien lana,
beiak eukita ere
puskatuta buztana,
ferian esaten dezute
oso-osorik daukala dana.
- 3 Zurrutian gu aina
dira baserrikuak,
ikusi izan ditut
berotuta barruak,
ara ta ona neurtzen
kamino inguruak
ta kanpora botatzen
barruko ardoak.
- 4 Feria bukatuta
eperrakin aldian,
baserritarrak emen

berandu artian,
iskanbila ta buila
kaliaren erdian,
zuen eperragatik
gu lorik ezinian.

- 5 Feriatik etxera
Graziano Gesaltza,
ondo ta gogoz janda
aragia ta saltsa.
Edanda be poliki
ardo napar baltza,
baita jango du etxian
oraindik buzkantza.
- 6 Kale-etxe askotan
zurrut zuek bezela,
ori barik ta ere
naikua lan bestela;
poltsa familietan
izanik ain zimela,
zuek baserritarrok
nasaia go gibelatza.
- 7 ¡Gesaltzan kakuetan,
an urdaiazpikuak!
Pozik artuko luke
kaletar beartsuak,
atseginez beterik
seme ta gurasuak.
¡Emaiezu oieri!
Pagatuko dizu Jaungoikuak.
- 8 Bataio egiteko
ukuilu-sukaldetan
apaizik ez da bear
baserri askotan,
botatzen dute noski
esnea uretan

ta besteak, berriz,
porrusalda esnetan.

- 10 Sua garrakin fa fa fa...
egurra zenbat gura,
ala ta be esnia
sekula ez gora.
Kaldera ondoan,
nun da arrabaka?
Zuek bataiotzailok
erantzun banaka.
- 11 Apaindu perirako
kendurik bizarra,
nere bertsoak saltzen,
badu piparra,
erraz ez da kaletarrari
jotzen adarra.
Barka, gaizki egina!,
Graziano, gizon azkarra.

Artxiboko hemengo sorta honen azkenean zera dago idatzita: “Revista Arantzazun suscritore batek – Oñatiñ, dagonillez ama-zaspiyan 1945 an”. Bertso sortarekin batera gutuna bidali zuen bertso-jartzaileak, bere bertsoak aldizkarian argitaratzeko eskatuz.

Hemengo sorta hau eta ondorengo biak –”Kaletar bat(ek)” sinatuak– eta “Langile bat” sinaturiko “Langile baten erantzunak”: lauak Gesaltzako Grazianok *Arantzazu* aldizkarian argitaratutako “Nekazaritza goratuaz” bertso sortari erantzunak dira (ik. *Arantzazu*, XXV, 1945, 214-215 or.). Ondoren pizturiko eztabaida beraren barrukoak dira Basarriren “Gesaltzako Grazianeri txantxa-benetan” tituluko bertsoak ere, bestean ondoren datozenak. Bertso-larion arteko joan-etorriei buruz, ik. Luis Villasantek argitaraturiko Graziano Anduagaren bertso sorten bilduma hau: *Egunsentiko txoria eta beste bertso asko* ([Auspoa 30], Tolosa: Auspoa, 1963): “Nekazaritza goratuaz”, 30-40 or.).

GESALTZAKO GRAZIANI ERANTZUNA (1945)

Kaletar bat

Eskuizkribua, 3 or., bi zutabetan

AranLitArtx: BPR, 16-005

(Ik. *Arantzazu*, XXV, 1945, 262. zenb., 308-309 or.)

- 1 ZUK EGINDAKO BERTSO BERRIAK³⁵³
irakur ditudanean³⁵⁴
lagun aundi bat erantzun nairik
jarri zait aldamenean.
Nik esan diot, aiton zarrari
uzteko bere pakean,
nekazariak asarretzea
on ez zaigula kalean.³⁵⁵

- 2 Baserritarrak zer diran dakit,
erantzun badit ausardiz.³⁵⁶
Zerbait esaten asteko ez det
esan bearrik bi aldiz.
Taju jutxiko bertsoak, baina
osatu nai ditut egiz,

³⁵³ Arantzazuko artxiboan bada bertso sorta honekin batera bertso-jartzailearen gutuna (datarik gabe) eta *Arantzazu* aldizkariaren zuzendariari gaztelaniaz idatzia, non bere desadostasuna agertzen baitio berak bidalitako bertsoak argitaratzean egindako “zuzenketengatik”, beraren ustez, jatorrizko formak baino eskasagoak direlako. Ondorengo oin-oharretan adierazi ditut testu argitaratuan egindako aldaketok. Geroago Luis Villasantek Gesaltzako Grazianori eskainitako bertso-bildumetako batean bertso sorta hau ere sartzean (ik. Graziano Anduaga, *Egunsentiko txoria ta beste bertso asko*, a. 1., 51-56 or.) ez zuen kontuan izan bertso-jartzailearen gutuna eta aldizkaritik jaso zuen zuzenean.

³⁵⁴ *Arantzazu* aldizkariak: ‘dituanean’.

³⁵⁵ *Arantzazu* aldizkariak: “etzaigula on kalean”.

³⁵⁶ *Arantzazu* aldizkariak: “berak esan dit ausardiz... *Auspoa*-koan parentesi artean dago lerro hau. Eskuizkribuan arkatzez aldatua: “ark erantzun dit ausardiz”.

esateko zer esan bear dan³⁵⁷
esan gabe utzita nagiz.

3 Baserrin ziran oitura onak
kalera zabaldu ordez,
kaleko txarrak ikusten ditut
goruntz doazela errez.
Emengo gaitzak kutsutu dira
baserritan zoritxarrez,
jakin nai nuke ama gaxoak,
or zenbait dauden negarrez.³⁵⁸

4 Azi orduko, ezi baino len,
kalera datoz alabak,
geien oientzat alperrik dira³⁵⁹
amaren ondo esanak.
Baserriko³⁶⁰ lez kalean ere
ajolik gabe diranak
iges egiten zoritxarrari³⁶¹
badituzte naiko lanak.

5 Gizon galantak mendi aldetik,
zerbait dala-ta urira,
jan-edanera beste lan gabe

³⁵⁷ *Arantzazu* aldizkariak honetara dauka azken puntua: “Irakurtzeko gogoia dunik / iñor baserrian balitz”... Aldaketa honi buruz bereziki protesta bizia egin zuen bertso-jartzaileak bere gutunean: “A mi modo de ver, el último verso [= puntua] de la segunda estrofa, si no el mejor, uno de los que me salieron a gusto; y ha sido cambiado completamente”.

³⁵⁸ *Arantzazu* aldizkariak azken puntua: “Jakin nai nuke zenbat ama on / dauden penaz ta negarrez.” Aldaketa hau ez zitzaion gustatu bertso-jartzaileari: “La terminación de la tercera estrofa me han estropeado. Eso de “penaz ta” no puede ser (...) y ‘ta’ estaría bien después de vocal, pero después de consonante es mucha libertad para la medida del verso”.

³⁵⁹ *Arantzazu* aldizkariak lerro hau: “orrelakoentzat alperrik dira”.

³⁶⁰ *Arantzazu* aldizkariak lerro hau: “baserrian lez kalean ere”.

³⁶¹ *Arantzazu* aldizkariak lerro hau: “zori txarrari iges egiten”. Bertso-jartzailea aldaketa honen kontra agertu zen bere gutunean: “... por haber puesto cambiando los términos, al juntar las dos ‘ies’, pierde una sílaba”.

geienak etortzen dira.
Zuk uste dezun bezela, oso
langile onak balira,
ez litezke egon ao-zabalik³⁶²
txorakeriai begira.

6 Alper-izena erantzi naiz
kaleko langileari,
ez al dakizu neguan ere
uzte [*sic*, uzten] ez diola lanari?
Ordun dago baserritarra
txistu joka ta kantari,
zenbat orduan lan egiten du
begira elurteari?³⁶³

7 Zuk diozunez, baserrin dago
kaletarrentzat bizia,
arrautz, oilaxko ta gainerako
bear-bear dan guzia.³⁶⁴
Ezin ukatu, ori ala da;
baina dator ain gazia...
Ortik ez uste irabazterik
Jaungoikoaren grazia.

8 Eliz lanetan oitua dago
baserritako jendea,
kaletarrentzat bialtzen dute
bedeinkatuta esnea.
Baina elizak orretarako
baimenik ez du, ordea...
ez al litzake obego emen
nai dunak bedeinkatzea?

9 Kanean ezik baserrin ere
ardo zaleak badira,

³⁶² *Arantzazu* ald.an azken puntua: “ez legozteke ao zabalik / txorakeriai begira”.

³⁶³ *Arantzazu* ald.an azken puntua: “negu eta elur danean lana / zenbat ordutan du ari?”.

³⁶⁴ *Arantzazu* aldizkariak lerro hau: “bearrezko da guzia”.

jaiko mezatik etxera gabe,
astelenean perira.
Txapela galdu, oinak kili klok,
begietako dirdira...³⁶⁵
Lanean gogoz asiko ote dan³⁶⁶
asteartean begira.

- 10 Sasi-letradu ta sendatzaile
“pizti” zuzenik bada or;
artzeko pronto eskeintzen dana³⁶⁷
ematekoak utzi zor.
Ijitoakin ondo konpondu,
trukean asto ta beor,
urte guzian egun askotan
aitzaki gutxikin opor.
- 11 Gaztain ustelak tartean sartu,
intxaur arinak ere bai,
lokan azpiko arraultz ustela
onakin nastuta salgai.
Oilo saltzeko galdu baino len
noz gaxotuko diran zai,³⁶⁸
Aurrezki kutxan jarri nai bada
ara dirua nolana.
- 12 Baserritarren itxuskeriak
azaldu baditut emen
ez datoz gaizki, asko buruz gain
arrotugiak bazeuden.
Bide ortatik jarraitu gabe

³⁶⁵ *Arantzazu* aldizkariak honetara du puntu hau: “txapela galdu, belauak auldu / zutik egon ezin dira...”. Aldaketa honi buruz zera dio bertso-jartzaileak: “No me parece que tenía necesidad de retoque, y menos para repetir la misma palabra ‘dira’, del mismo significado que la del primer verso de la misma estrofa”.

³⁶⁶ *Arantzazu* aldizkariak: “lanean gogoz asiko bada”.

³⁶⁷ *Arantzazu* aldizkariak lerro hau: “eskeintzen dana artzeko prest”.

³⁶⁸ *Arantzazu* aldizkariak puntu hau: “ollo gaitxotuk, bei ajeatuk / nori sartuko dizkan zai”.

makurtu bada lenbaitlen
gero zer dagon gogoratuta
garaiz damutu zaitezten.

- 13 Eska deiogun biotz-biotzez
Arantzazuko Amari,
zuzen gaitezen, bere laguntzak³⁶⁹
eman deizkigun ugari.
Kaletar eta baserritarrak
ez egin gaitzik alkarri,
eta guziok izan gaitezen
Jesu Kristoren gudari.
- 14 Parkatu minik eman badizut,
bada, nik esandakoaz,
ez zan besterik zure deiari
erantzueko asmoa.
Orra nik beste amalau bertso
onekin azkenekoa,
onen bitartez bidaltzen dizut
agur bat biotzekoa.

Honako oharra du bertso sortak azkenean, autoreak eskuz idatzita: “Uste det nere izena azaldu bearrik ez dagola au “Aránzazu”-n argitaratzeko. Barkatu”. Aldizkarira bidali zuen, beraz, argitara zezaten, eta hala egin zuten, Bazarriren eta “Lagile bat” izenpekoetako baten erantzun-bertsoekin batera.

³⁶⁹ *Arantzazu* aldizkariak lerro hau: “zuzen gaitzala, eta laguntzak”.

NERE LAGUN GRAZIANORI (1945)

Kaletar batek

Daktilografiatua, 1 or., bi zutabetan

AranLitArtx: BPR, 16-006

- 1 GUZTIZ EDERKI JARRI DITUZU
amalau bertsuak;
ikusi ditut “Revista Aranzazun”.
Ai zelako kontuak!
- 2 Esaten dezu kaletarragatik,
gaiztoak bagina bezela,
baino gu orrela ez gera,
baserrian dago ortan aukera.
- 3 Aditu zazu, Graziano,
baserritarrak alegian,
peria-egunetan gau erdi artian
ez degu lorik egiten gure artian.
- 4 Mozkor-mozkor eginda euren kaltian
loa galtzen digute, ordu onenian.
Zu izango zinan bat, aien artian,
ez, lotara joan bazina ilunaz batian.
- 5 Kalian askok gaur,
desio izanarren noski,
dirurik ez euki
naiz goizean goiz jaiki.
- 6 Emaztea marra-marra negarrez,
umeak, berriz, goseak eta barrez;
gu bezelako gizonak
joan ezin tabernara gabez.
- 7 Iru Idigorasak eta Garagaltza,
aiek baino oba beti Gesaltza;

bai, badezu, Graziano,
maiorazko-antza.

- 8 Artua eta garia ugari soluan,
beti noiz izango peria goguan;
urdaiazpiko ederra kakuan,
euria bada, lasai barruan.
- 9 Baserritarrak ederki da
peria-eguna artzia;
baino ez ardoz nolabait jartzia,
bada lastima da fama galtzia.
- 10 Kaletarrok sarri gabilta,
praka txit zarrakin,
galtzak zuloakin,
eta ardoa edateko gogoakin.
- 11 Taberbero eta pastelero,
ortzgile eta denderuak:
orien bidez konpontzen dira
baserritarren endreduak.
- 12 Grazianok eman arren
esker gutxi oieri,
Jaunak emango diote
bear dana eurari.
- 13 Biok eman diogun
Jaunari eskerrak;
osasuna eta bakia
dira gauza ederrak.
- 14 Desio dizut, Graziano
urte asko zuretzat;
eta zuk bialdu neri,
urdaiazpiko bat neretzat.

Oñatin kaletar batek jarriak
Agosto 13 de 1945

LANGILE BATEN ERANTZUNA

Langile bat

Koadernotxoa (16 or.), eskuz idatzia

AranLitArtx: BPR, 16-008

(Ik. *Arantzazu*, XXV, 1945, 262. zenb, 307-308 or.)

- 1 ARANTZAZUKO AMAK LAGUNDUZ
orain nai nituzke jarri,
Gesaltzakuari erantzunaz
bertso berri bat edo bi;
lenengoa bukatu ezin ta,
Ama, emen nabil larri.
Gai ontan aurrera jarraitzeko,
arren, egidazu argi.
- 2 Lagun danetan entzuten degu
nagusiaren deadarra,
bear aina lan ezin degu egin
falta zaigulako indarra;
etxera joanda andrea asarre
gainera ume-negarra,
min artu degu baserritarrak
orain burla ein bearra.
- 3 Erropa zarrak, dirurikan ez,
sari askotan gosiak,
aspaldi ontan orrela gabiltz
kaleko “fabrikantiak”;
artu ditugu bertso berriak
“ejenplo” onez betiak;
obe izango zan bial balitu
gaztai eder ta egaztiak.
- 4 Ez uste izan kaleko andrak
galdu dutela lotsia,

arrazoiakin dabiltz asarre,
utsik dauke ba “poltsia”,
ezertarako ez da iristen
gizonan irabazia.
Gosiak dabiltz: errazoizkua
umearen garraxia.

5 Arotzak dabiltz teilatu puntan,
arginak etxe “fatxadan”,
“pioiak”, berriz, arri jasoten
“pikatxoian” edo “palan”,
beste askok erabili biar
burnien “salda” “kaldaran”;
ez uste izan berdin danikan
arto-jotia “ganbaran”.

6 Orainaldian kalia gabiltz
gura beste ogi barik,
diru gutxigaz dabilenantzat
ez baitago “estraperlorik”.
Garia karu, merkatu ezin
panaderuak ogirik;
danok dakigu kale aldian
artzen ez dala garirik.

7 Gure denpora dana lanian
–gaztetan gendun ba ikasi–;
mundua danentzat egina da,
guk ere nai degu bizi;
“baxo” erdi bat edaten dogu,
ori ere ezin ikusi,
langile “finak” ez badu biar
inork ere ez du merezi.

8 Baserritarrak esaten dute
arrokeri aundiakin:
“Naikua diru eginda gabiltz
gaurko estraperloakin”;
arro dabilta, errukirik ez

kaleko gizaxuakin;
“negozio” ori ez dela libre,
oiek bear dute jakin.

- 9 Aitona zarrak lan egin zuten
zelaian eta mendian,
aiek joan ziran, dana utzita
seme zarren izenian.
Dana beretzat, besterik ez balitz
bezela aldamenian,
askon diruak nola diraden
ondo gaude jakinian.
- 10 Baserritarrak darabilde [*sic*] orain
tratua eta saltzia,
zuzen edo oker dirua egin,
galdurik “kontzientzia”.
Guk kaletarrok ez degu ezer
ori da “diferentzia”,
baina oraindik geurekin degu
zerurako “esperantzia”.
- 11 Gau eta egun diru-ametsa,
“Kaja de Ahorros” buruan,
asko dirade Judas bezela
diruzaliak munduan.
Kristo ez zala izan orrelakua
euki dezagun goguan,
bere laguna zan Judas, baina
apenas dago zeruan.
- 12 Arropa onenak soinian eta
arrokeria buruan,
egun danetan kalera datoz
jaun aundi batzun moduan;
igartzen diegu zer izango dan
oien etxe inguruan:
txintxina pranko teilatuan ta
ziar-belarra [*sic*, ziabelarra] soruan.

- 13 Baserrian ta kalia ere
gerade guztirakuak,
danak ez dira bardin bizi, ta
entzun au “mayorazkuak”
ugazabari eraman bear
arrautza ta oilaskuak,
baserrin ere or dabiltz larri
“errentero” gizaxuak.
- 14 Aloñako Ama onari eskerrak,
badegu naikua “suerte”,
bizitzeko lain zuzentzen degu
osasunez, berriz, “fuerte”;
urte askotan “kueba” onduan,
aitona, bizi izan zaite;
ikasle onek eskeintzen dizu
bertsoren bat edo beste.
- 14bis Sarri askotan ikusi zaitut³⁷⁰
Arantzazura bidian
txapela artu eskuan eta
jarririk zaldi gainian.
Arantzazuko praile dontsuak
daude ondo jakinian
zure esnia ez dala joaten
bedeinkatu biarrian.
- 15 Neure biotza goruntz jaso ta
bukatzera nua, jaunak.
Goian dirade izar ta eguzki
gorago leen joan ziranak.
Antxe daukagu zero eder bat

³⁷⁰ Bertso honen zenbakia errepikatuta dago eskuizkribuan; bestalde, bestelako aldaera bat dago idatzita azpian: “Sarri askotan ikusten ditut / erri-plazara bidian / baserritarrak automobillan / edo astotxo gañian. / Kaleko jende gizarajuok / gaude ondo jakinian / zuen... [esnia ez datorrela / bedeinkatu bearrean].

Aldizkariari itsusi iruditzen nonbait Grazianoren kontra zuzeneko “zirtoa” argitaratzea, eta baserritarrei zuzendu zien oro har.

arako egin geure lanak.
Zuokin ez det asarrerik nai
barkatu gaizki esanak.

Bertso-jartzaile honen izena ezezaguna dugu. *Arantzazu* aldizkarian argitaratzekotan bidali zituen noski bere bertsoak, Graziano Anduagari erantzunez, eta aldizkariak argitaratu egin zituen. Graziano Anduagak “Nekazaritza goratuz” izeneko bertso sorta argitaratu zuen *Arantzazu* aldizkarian, tartean kaletarrak astinduz (*Arantzazu*, XXV, 1945, 214-125 or.) –sorta hori ez dut hemen jaso, jatorrizko testua Arantzazuko artxiboan ez dagoelako–. Lau lagunek behintzat erantzun zioten: Basarrik, “Kaletar bat” izenpekoak, “Langile bat” izenpekoak eta beste “Kaletar bat” izenpekoak; horietako lehen hirurak batera argitaratu zituen *Arantzazu* aldizkariak (XXV, 1945, 226. zenb., 306-309 or.). Basarriren erantzuna –“Basarrik grazianori”– ere ez dut hemen jaso Arantzazuko artxiboan ez dagoelako horren jatorrizkoa; *Arantzazu* aldizkariak argitaratu ondoren, Villasantek bere bilduman jaso zuen: *Egusentiko txoria ta beste bertso asko*, a. l., 41-44 or.

Hemengo bertso sorta hau da, beraz, *Arantzazu* aldizkariak argitaraturikotako bat, hau ere Villasantek aipaturiko bilduman jaso (45-50 or.). Honetara dio berak bertso sortaren buruan:

“Eztakigu egillearen izenik, baiña kaletar eta langillea dana bistan da. Zenbat goibera izaten dira munduan! Urte aietan kaleko langilleak estu ta goseak zebiltzan, baserritarrak berriz irabazi politak egiten zituztela. Geroztik gauzak beste aldera jarri dira. Urte aietako ispillu jator bat utzi digu langille onek bere bertsoetan”.

GESALTZAKO GRAZIANERI, TXANTXA-BENETAN

Iñaki Eizmendi “Basarri”

Eskuizkribua, 4 orrialdetan autoreak idatzi eta sinatua (u. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-007

(Ik. *Arantzazu*, XXVI, 1946, 267. zenb., 68. or.)

- 1 LENENGO BERTSOAREKIN ZATOZ
zorion xamar ematen,
Aitona baten itz ezti oiek
zer poza sortzen didaten.
Berri-berriro asi bear det
nik ere zerbait esaten,
-ren irakurleak
pixka bat goza dezaten.³⁷¹
- 2 Alper bizkorrak uzten dutela
baserritako bizitza,
ori da aitonak bigarren bertsoz
neri esaten didan itza.
Sei urterekin jetxi ninduten
(geroztik emen gabiltza);
artean ezin jakin nezaken
zer zanik nekazaritza.
- 3 Naigabetsu ta gogorrek dira
nekazariaren lanak,
ta denboraren goraberetan
arriskatu bear danak.
Askon iritziz eroso gaude
kalean bizi geranak,
baserrietan ere badaude
asko urratzen ez diranak.

³⁷¹ Jatorrizko testuan “pixkat gozatu dezan”, seguruenik argitaratzekoan “zuzendua”. Beste zenbait “zuzenketa” ere badago eskuizkribuan; horrelakoak jasota geratu dira hemen.

- 4 Sal-erosle ta nagusi, arakin,
tabernari ta dendero,
karga guziak orien gainera
ez itzazu bota gero!
Nik gure erriko azoka ortan
garbi ikusten det astero,
geienak saiatuzen dirala
aukerik izanez gero!
- 5 Geien-geienok zoratzen gaitu
gaur dirutarako grinak;
nola datorren ez begiratu,
biltzen egin aleginak.
Kalean ainbat oker badira
baserrietan eginak.
Gaur ezin leike inor bereztu,
danok baikaude berdinak.
- 6 Zorion dana dirua dala
nola egiten degun amets,
orretxegatik dabil mundua
ain moldakaitz eta trakets.
Beti besteak pekatariak,
sekula egundaino geu ez;
baina zozoak beleari inoiz
deitu izan dio ipurbeltz.
- 7 Inor ez gera gustora bizi
daramagun bizikeran,
zintzo jokatu baino okertzea
naiago degu aukeran,
gure pausorik geienak dira
lagun urkoen galeran;
bein biurritu ginan ta ez dakit
berriz zuzenduko geran.
- 8 Ama maitea, bitarteko zu
bear zaitugu ontzeko,
ain gutxi nola falta baitegun

geure buruak galtzeko.
Aiton laztana, ez dira itz auek
zuk naigaberik artzeko.
Ainbeste itz egin bearra zegon
“saltxa” apurtxo bat jartzeko.

Luis Villasantek honako gain-oharra ipini zion bertso sortari, *Arantzazu* aldizkariko argitalpenean: “Berriz azaltzen zaigu Basarri jauna Gezaltzako aitonari erantzunaz. Izan ere ederra bota zion onek: Bera ere ez ote da gero alperkeriz baserria utzi eta kalera joan diran oietakoa? Ori galdetzen zuen Grazianok. Baiña sei urtekin kalera jetxia dala erantzuten dio Basarrik. Beraz, nekazaritza zer dan jakiteko, etzuen erarik izan”.

Izan ere, Basarrik Grazianoren “Nekazaritza goratuz” bertsoei erantzun ondoren –“Basarrik Grazianori”, ik. *Egunsetiko txoria eta beste bertso asko*, a. l., 41-44 or.–, beste bertso sortarekin etorri zitzaion Gesaltzakoa –“Grazianok Basarri jaunari”, ik. *Egungentiko txoria eta beste bertso asko...* a. l., 72-77 or.–; eta hemengo bertso hauekin erantzun zion berriro Basarrik.

OLERKI-ALDIAN (1931)

Joan Mujika “Luistar”

Eskuizkribua (orrialde bakarra, bi zutabetan idatzia; u. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-009

- 1 JESUS JAIOTZETIKAN
dator txit beartsu...
eta nik bide txarrez
nai det aberastu?
Beartsu ta zuzenak
eriotzak poztu...
zerurikan nai badet
ez inori ostu!
- 2 Beartsu ezezikan
apal ta zuzena,
ludian bizitu zan
Jaungoiko-gizona.
Ni, berriz, oker nabil
ta arrotasuna...
da nere erru aundiz
menpetzen nauena.
- 3 Ludi gaiztoak ditu
arroak txalotzen,
Jesus gure jabeak
dabiltzanak zuzen.
Jaunari jarraituaz
gurutzea eramaten...
zintzoki dijoazenak
dira zeruratzen.
- 4 Min eta gorrotoa
ez dira berdinak,
ez diraden bezela
erre ta gordinak.

Mina berezkoa du
biotz bikainenak...
Biotzak galtzen ditu
gorroto zikinak!

5 Gorroto galgarria
uxatu dezagun,
bestela gaizki gaude,
beti gau ta egun.
Gorrototsu diranak
oi dira ezagun...
Neretzat beintzat inoiz
ez ditut nai lagun!

6 Egizko gure Jabe
Jainkoaren urrena,
maitetasuna zaigu
lagunik onena.
Maitasun zuzen gabe
emen bizi dana,
da nere iritzian
errukarriena.

7 Euskaldun asko dira
kristau jator onak,
alkarri lagunduaz
zintzo dabilzanak.
Badira ere, ordea,
onak ez diranak,
gorrotoak biotza
menpetu diotenak.

8 Gorrotoa lenbailen
biotzetik kendu,
eta maitasun garbiz
gaitezen apaindu.
Ondorengo egi au
norbaitek esan du...
“Benetan nai duena
erraz leike ondu!”

- 9 Onean jarraitzeko
eginaz otoitza,
eskatu bear diogu
Jaunari laguntza.
Laguntza orren bitartez
garbitu biotza,
on-ona izateko
azken eriotza.
- 10 Ongi bizitzen dana
ongi dala iltzen,
askok esan oi dute
egoki ta zuzen.
Aztertuaz ikusi
nola bizi naizen...
eta gaiztoa banaiz
alegindu ontzen!
- 11 Gure aleginak bainan
ez dira naikoak,
ez badigu laguntzen
zerutik Jainkoak.
Otoitz ongi eginaz
eskatu laguntzak,
eskatu berotzeko
gure biotz otzak.
- 12 Ama Birjina jarri
zagun bitarteko,
ala jarriaz, bada,
ez gera galduko.
Agurtza ongi esanaz
bagenio eskatuko,
egoki zaigun dena
genuke iritxiko.

Zein da bertso sorta honen autorea? Bada Juan Mujika Albisturkoa, bere bertsoak “Luistar” sinatzen zituena, eta izatez Luistarretakoa zena.

JOAN JOSE MOGELEN BERTSOAK

JOSE ANTONIO URIARTEK BILDUAK

Arantzazuko Literatur Artxiboan bada eskuz idatzitako koadernotxo bat, 16 orrialdekoa, Joan Jose Mogelen hiru bertso sorta eta Joan Antonio Mogelen bat jasotzen dituena. Kaligrafia fineko fraideren batek kopiatu zituen seguruenik, eta nondik kopiatu zituen ez zuen adierazi, baina iturriaren orrialdeak ematen ditu; horiek, berriz, Joxe Antonio Uriarteren *Poesia Bascongada* bildumako orrialdeekin bat datoz; garbi dago, beraz, Arantzazuko liburutegian degoen Uriarteren jatorrizko eskuizkributik kopiatu zituela, bertako 115-130 orrialdeak sailean.

Ez dira, beraz, bertsopaperak hemengo hauek; baina Arantzazuko artxiboko bertsopaperekin batera daudenez, eta kontuan edukirik fraide kopiatzailearen ardura horiek aparte ateratzeko, jaso egin nahi izan ditut bilduma honetan.

Jose Antonio Uriarteren eskuizkribua Jon Kortazar eta Miren Billelabeitiak argitaratu zuten edizio kritikoan: *Poesia Bascongada. Dialecto Vizcaíno*, Bilbao: Bizkaiko Foru Aldundia, 1987. Bertan ageri dira hemengo lau bertso sortak ere (82-90 or.).

Gaurko euskal alfabetoaren arabera idatzi ditut testuak. Morfologiaren aldetik beren horretan utzi ditut. Neure aldetik ‘h’-rik ez dut sartu eta ageri diren ‘h’-ak autorearenak dira. –ss– > –x– bihurtu dut: ‘gossian’ > ‘goxian’.

SAN ANTONIO URKIOLAKUA

Joan Jose Mogel (1781-1849)

Eskuizkribua (4 or.) – AranLitArtx: BPR, 16–010 (1)
(Ik. Jose Antonio Uriarte, *Poesía Bascongada* (jatorrizko eskuizkribua, Arantzazuko artxiboan), 115-118 or.)

- 1 URKIOLAK DAUKA GAUR
entzute andija
ta San Antoniori
zor deutsa guztija:
bere ermitia dago
muruben erdijan,
noztik ez dakigula
beintzat aspaldijan.
- 2 Urkija batetik, ta
pagua bestetik,
sasija eta lurra,
an dago guztitik:
Nundik, bada, arako
ainbeste egarri?
Eruak berak bere
leikijo igarri.
- 3 Santu ain andijaren
mirari argijak
idigi izan ditubez
askoren begijak:
zabaldurik biziro
eginen barrijak,
igaroteko pozik
arako mendijak.
- 4 Abadino, Durango
eta Mañariak
kontau al balegijez

bidazti guztijak,
arrigarri litzate
zenbat entzutia:
Otxandijotik, barriz,
zelako jentia?

- 5 Lan bat balitz legeztxe
aldatsian gora,
zelan egarri dana
edatera ura,
duaz arin-aringa
erren, nai zuzenak;
baita atso, agura
alik kadenenak.
- 6 Ez da ez aurtengua
ez da igazkua
kantau oi dan bertso au:
nok daki nozkua?
“Askok egiten deutsa
san Antoniori,
egun batian jua,
bestian etorri”.
- 7 Ai, eta balitz beti
debozino utsez,
gure asabak legez
garbi ta bijotzez!
Baina emen samintzen
jat neure bijotza,
ikusirik askoren
fedia ain otza.
- 8 Zer dauke santubagaz
zetan zer ikusi,
Jesusen agindubak
nai izanik ausi?
Gazte nasai, nabarmen,
agura berdiak,

zikintzen baditubez
plaza ta bidiak?

- 9 Atxakija arturik
Santu ain andija,
lurreko aingeruba
gutziz garbija,
pekatuz atsiturik
juan-etorrijan
ibilten dira asko
beintzat aspaldijan.
- 10 Ez daukat gura beste
buruban malkorik,
negarrez botateko
alan ikusirik,
itxuturik jentiak
gure egunetan
arimak ondatuten
erromerijetan!
- 11 Ai, gure antxinako
euskaldun garbijak!
Zein desbardinak ziran
zuben ibilijak!
Bilatzen zendubezan
benetan santubak,
baita bere atera
ugari frutubak.
- 12 Ortozik, buru-utsik,
begijak lurrian
bidiak igarota,
santuben aurrian
oparijak eginik
bijotz garbijakaz,
etxera oi zentozen
zeruko pozakaz.

- 13 Errezu eta kanta
albait garbijenak
ziran orduan soinu
entzuten ziranak:
¡O, zorijonekuak
erromes dontsubak!
Zeruban daukazubez
eginen frutubak.
- 14 Santubaren aurrian
gutziz auzpazturik,
malkozko erregubak
pozik zuzendurik;
hermita ingurubak
debotoz beterik,
batzuk urten orduko
bestiak sarturik.
- 15 Egun zorijoneko
benetan dontsubak
ezagutzen zalako
zer ziran santubak:
alan ikusten ziran
ainbeste mirari
ondo erreguturik
Santu andijari.
- 16 Nor ez da saminduko
gaurko egunian,
Luzifer ikusirik
santuben ganian?
Askok gura dabela
imini buruban
San Antonio itxita
hermita barruban?
- 17 Zelai ta inguruban
infernua jolasak ;
txilibitu, pandero

- soinu barrabasak...
Nasaitasun guztijak
ixil, ta agiri...
Opari egokijak
euren Luziferri.
- 18 Noz arroztuko dira,
euskaldun maitiak,
gure artetik urrin
alako egitiak?
Noz artian, itxirik
fedeko begijak,
gaizki igaroko dira
egun ain andijak?
- 19 Zelan gara agertuko
asaben aurrian,
baldin asmo santubaz
hermita egitian
itxi bagendubezan,
Santuben mendian,
garbiro izateko
Jaunaren legian?
- 20 Biztu bedi, Antonio,
gaur gure fedia,
bizitzia egiteko
zelan sinistia;
munduko egun laburrak
garbi igarorik
zugaz izan gaitian
zeruban dontsurik. Amen

Arantzazuko eskuzko koadernotxoarekin batera bada beste paper solte bat, “San Antonio Urkiola-kuari zortzikoak” izenekoa, non sorta honetako bertsoen zatitxoak baitaude nolabait jasota, aldaera handiekin. Badirudi bertso-kantariren batengandik zuzenean jaso dela, airean eta nahikoa zabar. Tituluaren azpian dio biltzaile-kopiazaileak: “No pone de quién son”. Garbi dago J. J. Mogelen bertsoen oihartzun izan nahi dutela zati-apur horiek.

SAN ANTONIO PADUAKUA

Joan Jose Mogel

Eskuizkribua (2 or.) – AranLitArtx: BPR, 16-010 (2)
(Ik. Jose Antonio Uriarte, *Poesía Bascongada* (jatorrizko eskuizkribua, Arantzazuko artxiboan), 119-121 or.

- 1 ZURE MESEDE ANDIJAK DABE
erakutsiten argiro,
ongila³⁷² guztiz miragarrija
zariala San Antonio.
- 2 Hereje askok sinistu eben
ta artu gure fedia,
ikusijagaz itxas arrainak
entzuten zure berbia.
- 3 Zaldi gosiak antxe itxi eban
garagarra bere albulan,
belaun bijakaz adoretako
Jesus ostija santuan.
- 4 Suaren eta itxasuaren
arrisku andijenetan
aurkitu dabe estu egozanak
gozotasuna penetan.
- 5 Itxu, ta mutu, gor eta erren,
baita izurri guztijak,
osatu ditu beti, daukazun
zure eskubide andijak.
- 6 Seintxu txikijak biztu zenduzan
Jaungoikuaren indarraz,

³⁷² Eskuizkribuan: 'ongilla' (= ongile).

- errukiturik guraso onen
pena eta negarrakaz.
- 7 Presondegijan egozan asko
zuk zabaldurik atiak,
igesi dabe; ta katigubak,
zuk urraturik kateiak.
- 8 Zugaitik askok alkantzau dabe
bendizinoeko frutuba;
zarialako guztijentzako
atseginezko santuba.
- 9 Gauza galduba aurkituteko,
nor da inun zulakorik?
Ez da ikusi ez inoz entzun
zuri ur³⁷³ emotekorik.
- 10 Mesede andijak artzeko gagoz
zugandik uste osuan,
daukazulako, Jesus maitia,
gozoro zeure besuan.
- 11 Jaungoikuaren seme bategaz
sari olgau zan santubak,
zer ezin leike gugatik egin
bagaitu bere artubak?
- 12 Nobena eder au egin dagigun
debozino gozuagaz,
geldituteko, eginda gero,
poz eta atsegin osuagaz.

³⁷³ Eskuizkribuan 'urr' dago idatzita.

KRISTINAU BATEN LANAK

Joan Jose Mogel

Eskuizkribua (2 or.) – AranLitArtx: BPR, 16-010 (3)
(Ik. Jose Antonio Uriarte, *Poesía Bascongada* (jatorrizko eskuizkribua, Arantzazuko artxiboan), 119-121 or.
(Ik. J. J. Moguel, *Baserritar jaquitunaren etxeco escolia*, 2. ed.,
Barcelona: Librería Religiosa, 1880, 332-341 or.)

- 1 GOXIAN ESNATUTA
aurrerengo [sic] lana,
bijotza jasotia
Jaungoikuagana:
guztija eskinirik,
gorputz ta arima,
bitarteko arturik
Maria³⁷⁴ zeure Ama.
- 2 Jarririk belauniko
benetan ta gogoz
errezadu egizuz,
ez bakarrik aoz,
iru Ave Marija
ta Salve gozua,
beti garbi izateko
arturik asmua.
- 3 Denporarik badozu
alan egiteko,
goguan artu zerbait
artan pentsetako,
Jesusen Pasinoetik
egun atarako
arazurik ez dozun
uneetarako.

³⁷⁴ Artxiboko eskuizkribuan ‘Marija’ dago idatzita.

- 4 Baina baldin astirik
inundik ez bada,
lanetan zabiltzala
egina bardin da:
jaso, bada, bijotza
benetan gogotik,
entzungo zaituz pozik
Jesusek zerutik.
- 5 Ezelan ezin bada
Meza entzutia,
egunoro al dozu
gura izatia:
zure aldetik dana
eginik bijotzez,
aberastuko zara
zeruko ondasunez.
- 6 Ama ta Dontzeilaren
Errosarijuak
eukirik ain samurrak
bai misterijuak;
ez arren inoz itxi
atxakija utsez,
errezau baga astiro
ta guztiz bijotzez.
- 7 Jaunaren gomutia
arturik buruan,
goiztik eta gabera
alegin osuan:
bere bildur santuba
gorde bijotzian,
pekatuko kateian
jausi ez zaitian.
- 8 Ezkutu ta zokondo
gaba nai iluna,
guztija da beretzat

argi eta ezaguna:
juzgauko zaituzanak
eternidadeko
gauza guztijak deusuz
ondo ikusiko.

- 9 Pentsamentu andi au
goguan eukirik,
ez dozu ez egingo
inoz pekaturik.
Bere bildur santubak
zaituz sendatuko,
bizija galdutera
argaldu orduko.
- 10 Bere eskubetatik
dogu etorrija
gorputz, arima, eta
daukagun guztija:
Bere honriagaitik
galtzen dituzanak,
irabaziko dituz
zorigontasunak.
- 11 Maitetzen [*sic*] badiuguz
munduko ondasunak,
gorputzaren atsegin
ta gozotasunak,
Jaungoikuaz ganetik,
zorigaiztokuak!
Ziur ziur ditugu
su, gar betikuak.
- 12 Ez zaitez inoz sartu
oera gabian
zerbait pentsau bagarik
gauza onen ganian:
¡O zenbat gizaseme
bijarko goxian

iratzartuko diran
eternidadian!

- 13 Nok daki niri bere
beste onenbeste,
baldin bajat³⁷⁵ munduko
denporia bete,
gau onetantxe bertan
igaroko jatan?
Ai, ondo ondo pentsauko
bazendu onetan!
- 14 Jaunak nai ez daijala
alako gauzarik:
baina badaukazu zuk
pekatu andirik,
infernuba daukazu
beian idigirik,
ta demonioak zain
kateiak arturik.
- 15 O arima gaixua!
Onelan bazagoz,
zelan zuaz oera
pozez eta gogoz?
Ez zaite, arren, sartu
oe bigunian
amodiozko damuz
garbitu artian.
- 16 Arduraz bizi zaite
adi, ta kontuban,
alperrentzat ez dago
lekurik zeruban:
sinistu egidazu,
arrisku andijan
munduban gagozala
il arte guztijan.

³⁷⁵ Artxiboko jatorrizko eskuizkribuan ‘bajac’ dago idatzita,

- 17 Nok esan ez aditu [*sic*]
munduko lazubak,
iminten deuzkuzanak
Luzifer galdubak?
Labankeria eta
palagu gozuak,
aragizko olgantza,
atsegin eruak.
- 18 Luzifer aurkiturik
betiko infernuban,
guztiok gura gaituz
an bere pentzuban:
orretarako dituz
sariak zabaltzen,
eta itxu-itxuban
asko katigatzen.
- 19 Zerurako bidia
zabaldu gurarik:
“Ez dago zetan artu,
derausku, kezkarik”.
Geroko proposituz
bijotzak pozturik,
daukaz zorigaiztuan
asko atrapaurik.
- 20 Edurrezko malutak
zein ta ain ugari,
jausten dirala diñot;
sinistu arren niri,
arima engainaubak
betiko infernura,
uste ebenak gero
onduta zerura.
- 21 Olgantza nasaijetan
ebiltzen artian
onai burla egiten

gogo ederrian,
Jauna zerugoijetan
begira geldirik;
baina ez alan gero
orduba beterik.

- 22 Nai baino lasterrago
munduba igarorik,
bilosik ixten ditu
ezertxu bagarik:
barriz euren arimak
pekatuz beterik,
zeru ederra galdu,
eta kondenaurlk!...
- 23 Kontau nai dan bestian
milinoe urtiak,
guztijak artzen ditu
eternidadiak.
Zelan, bada, munduko
egun laburretan,
nekatuko ez gara
arimak salbetan?
- 24 Artu daigun guztijok
Amatzat Maria,
Zeruko Erregina,
Dontzeila garbija:
Berak bide onetan
deusku lagunduko,
baita bere zerura
gaitu zuzenduko.
- 25 Sarri konfesau zaite
ondo damaturik,
eta komulgau bere
osoz garbiturik:
Grazijaz sendaturik
itsaso andijan

iraun dagizun beti
bizitza guztijan.

- 26 Lagun ta ibilte txarrai
betiko itxirik,
adiskide onen bat
nunbait bilaturik,
erraz goituko dira
munduko lazubak:
alperrik damu izan
Luzifer galdubak.
- 27 Orain egin biar da,
ez itxi geroko;
bestelan esku utsakaz
zara geldituko:
azia erein baga
ez dago fraturik,
ezta nekatu baga
betiko zerurik.
- 28 Beretzat izango dau
egiten dabenak,
jarraiturik gerora
onak eta txarrak:
Ez da zetan ezarri
inori errurik,
norbera bere guraz
betiko galdurik.
- 29 Jauna, iratsi egizuz
gure bijotzetan
kantau ditugun gauzak
zortziko oneetan:
Bizi gaitian leial
bide santubetan
lurrian, eta gero
zugaz zerubetan.

Amen.

Joan Jose Moglek bere *Basserritar jaquitunaren etxeko escolia* liburuan sartu zuen bertso sorta hau, tituluaren azpian aipatuta geratu denez. Liburu horren lehenbiziko edizioak bestelako titulua zuen: *Baserritar nequezaleentzako escolia* (1816); 1845ean argitaratu zuen aurreneko titulua berriarekin. Beraz, aipatu dudana 1880ko edizioa 1845ekoaren ondorengo bigarren edizioa da: “ateraten dau arguitara bigarren aldiz ta gueigarri barrijagaz”, dio tituluaren azpian. 1880ko edizioa daukat esku artean, eta bertan 332-341 orrialdetan dago bertso sorta hau, honako titulu honekin: “Sarri goguan euquiteco zortzi-cuac”.

Aldaera askotxo dago edizio horren eta hemen jasotako Jose Antonio Uriarteren edizioaren artean; ez ditut horiek bereziki seinatu, eta goian aipaturiko Jon Kortzar eta Miren Billelabeitiak egindako Uriarteren obraren edizio kritikora joan ahal da irakurlea. Bertan Mogelen obraren 1845eko edizioaren testuaren eta Jose Antonio Uriarteren bildumakoaren arteko alderaketa xehea egin zuten (ik. 305 or.); ikus daitekeenez, ugariak dira aldaerak. Horien azterketatxo egin ondoren, Mogelen obraren 1845eko bertso sorta eta 1880koa ia ia berdinak direla atera dut, aldaketa txikitxoren batzuk kenduta. Dena dela, 1880an aspalditxo hila zen *Baserritar jakitunaren etxeko eskolien* autorea.

Orduan zer? Uriartek egin ote zituen aldaketak? Ala Moglek berak iradoki zizkion? Uriarteren obraren editoreek diotenez (9. or.), 1856an hasi zuen hark bere bilduma, eta bere bizitzako ondorengo urteetan landuz joan zen –1869an hil zen–; hori hasi zuenerako, ordea, hila zen Joan Jose Mogel (1849). Uste izatekoa da, beraz, Uriartek sartu zituela bertso sorta honetako testu-aldaketak.

LINUAREN PENAK

Joan Antonio Mogel (1745-1804)

Eskuizkribua (2 or.) – AranLitArtx: BPR, 16-010 (4)
(Ik. Jose Antonio Uriarte, *Poesía Bascongada* (jatorrizko eskuizkribua, Arantzazuko artxiboan), 127-130 or.

GARA NESKATILAK
EUSKALDUN EZ ILAK,
EZ DA INOR LURRIAN
GURE BIAR EZ DANIK,
EZ ATSO, EZ AGURA
ALKONDARADUNIK.

- 1 Kantau dagiguzan gaur
linuaren penak
ezpata onen otsian
izanik latzenak:
alkar ondo artuta
soinuba neurturik,
gorputzeko nekia
isteko arindurik.
- 2 Atxurlarija dua
botetan lurrera
lino-azi elduba,
eta estalduera:
Txorijak etorrita
ez dagiezan jan
ta gero ezer baga
geratu ez ditezan.
- 3 Elduten dan orduban
bedar ain biarra,
eskubakaz oi dogu
gelditxu atera;

egiteko eskudak
an bertan soluan,
itxiteko arduraz
etzunik albuau.

- 4 Eskutadak dituguz
gero orraztuten
ondo garramaduta,
ta andik eruaten
gabiko egitera,
beratu ditezan
potzu baten eukita
egun batzubetan.
- 5 Ura iminten dabe
dan-dana loiturik,
bazter guztijetara
atsa zabaldurik;
eta ikusten dira
ugarasijuak
burubak aterata
emoten soinubak.
- 6 Atsa darijela
dagoz gabikuak
potzutik aterata,
eta gulakuak,
eskubetan artuta
iguin bagarik
ditube zelaijetan
isten zabaldurik.
- 7 Liortuta daruez
gero mazupera
errukija aztuta
an banatutera:
Lan au egin oi dabe
eguzki galdatan
linojoila gaixuak
izerdi lamatan.

- 8 Ez da onenbestegaz
nekie amaituten;
bedar ain banatuba
dabe astotuten,
asto-zapin batian
isteko samurrik,
len gogor eguana
ondo bigundurik.
- 9 Txarrantzia deritxan
orrazi askatuban
ikusten da ostera
ondo katiguban:
lino agorra bada
jakoz ateraten
ganak, eruateko
gero ezpatatuten.
- 10 Emen sartuten dira
gure lan barrijak,
soinubaz emoteko
bere lazgarrijak:
Astozapin ta mazu
azpijan juari;
egiten gariala
guztijok kantari.
- 11 Tris-traska dirauntsagu
erruki bagarik,
isten ez deutzagula
azurrik osorik:
Izpi txar, ta erbatzak
jakoz ateraten,
eta itxiten deusku
nai doguna egiten.
- 12 Onan [*sic*] iru bat ordu
egonik olgetan,
soinu, algara, eta
barre gozuetan;

- lino jaubia dator
guri deitutera:
Erdube, neskatilak,
zerbait artutera.
- 13 Laster, ta atzera бага
gara gu jagiten,
ez dogu erbatz bat bere
soinian itxiten:
Garbi-garbi eginik
guaz mai batera,
an gogo galantagaz
ederto jatera.
- 14 Guaz ostera bere
geure biarrera,
ta lan au amaiturik
barriro apaltzera;
itxiten ditugula
bertan kukusturik,
eta txarrantxarako
ederto giyaurik.³⁷⁶
- 15 Txarrantxarijak ditu
txarrantxan iminten
kukutsak kendu, eta
erbatz бага isten:
kirruba alde batera
bestian amuluba,
au³⁷⁷ ganduba, eta
perreztupetuba.

³⁷⁶ Jon Kortzar eta Miren Billelabeitiak ‘guijauric’ irakurri zuten Uriarteren testua (a. l., 89. or.). Arantzazuko artxiboko koadernotxoaren egileak zuzendu egin zuen bere lehenbiziko irakurketa, eta ‘guiyauric’ idatzi zuen azpian. Izan ere azken bertsoan ‘guiyarijac’ dago idatzita argi eta garbi.

³⁷⁷ Jon Kortzar eta Miren Billelabeitiak ‘ari’ irakurri zuten Uriarteren testua (ibid., 89. or.). Arantzazuko artxiboko koadernotxoaren egileak zuzendu egin zuen bere lehenbiziko irakurketa, eta ‘au’ idatzi zuen gainaldean.

- 16 Gorulak gero dabe
egiten arija;
matasarako biar
da itxoroskija:
Lixiba, ta iruntzak
dabe garbituten,
eta ariltokian
dira arilduten.
- 17 Tramankuluba dauka
eunla andriak;
emen artu daruaz
arazu-nekiak;
egiteko eüna [*sic*]
besteen biarrakin
gorputz, esku ta oinakaz
biar deutsa ekin.
- 18 Joslaak artuten dabe
eün ateria,
lan [?] da artaziakaz
zuzen ebatia:
Alkondaria dago
guztija eginik,
ari eta orratzaz
lotu ta josirik.
- 14 Euskaldun neskatilak
nekiak arturik,
ez dabe onetarako
gizonen biarrik:
Eurak dira ereila,
lino-giyarijak;
eunla eta jostun
ta gorulari jak.
Bai: alantxe da.

Mogelek *Peru Abarka* liburuan sartu zuen bertso sorta hau. Badira aldaerak hango eta hemengo testuen artean (ik. Kortazar - Billelabeitia, a. l., 305-306 or.).

ASISTAR KALARE DEUNARI (1935)

Domingo Sagardui

Eskuizkribua, bi or. (u.g.)
AranLitArtx: BPR, 16-011

- 1 KALARE DEUNA, ZURE ALDE ZERBAIT
euskaraz noia esaten,
euskal erriko emakumeak
eredutzat artu zaizen,³⁷⁸
zu eredutzat artu ta gero
geiyago ondu daitezen,
jazoko dan lez, espilu ortan
badute begiratutzen.
- 2 Zure onoimen miragarriak
euren aurrean ipinten,
Kalare deuna, noia, bada, ni,
badeustazu lagunduten;
emakume onak beti ondaisan [*sic*,?]
eurari begiratutzen,
eta azkenez biztu orrelan
onoimen orrei jarraitzen.
- 3 Kalare Deuna guztientzako,
batez baina emakumentzat,
oso egoki datorrena da
eredu ta espilutzat;
bertan begitu dagiela, ba,
al dauen guzian beintzat,
ondo bizirik gero, Jesusek
artu daiezan Beretzat.
- 4 Txirotasuna eta gainera
apaltasuna zirean

³⁷⁸ Eskuizkribuan 'zaizen' irakurtzekoa dela dirudi, errimari begira edo.

batez be argi eiten ebanak
beren onoinen artean;
bere erritar Pantzeska Deunak³⁷⁹
egiten eban antzean,
alegin danak zuzendu ebazan
Jesuseri jarraitzean.

- 5 Jesus gogoan eta minean,
Jesus beren³⁸⁰ biotzean,
bere gurari guzti-guztiak
Jesusentzako zirean;
sarri eldu zan Panteska Deunan
onu ederrak artzean,
maitetuteko Jesus, berorrek
maitatzen eban antzean.
- 6 Txiro artean zabaltzen dituz
bere euki ta ondasunak,
eta baita be itxi betiko
munduko anditasunak;
eta Pantzeskak emon eutsazan
onu ta argitasunak,
zeatz betetan bizi guztian
dira beren aleginak.
- 7 Panteskan eskuz lekaime einda,
batuten ditu lagunak,
Jesus serbitzen igaroteko
oso gau eta egunak;
eta ain andiak zirean beren
otoitz eta laztasunak,
oso arrituta lotzen zirala
entzun ta ikusten zitunak.
- 8 Berrogeita bi urte osoro
lekaime buru izan zan,
beren karguko egin bearrak

³⁷⁹ ‘Panteska’ dago idatzia eskuizkribuan Asisko Frantziskoren izena.

³⁸⁰ ‘beren’ eta ‘bere’ berdin erabiltzen dituela dirudi.

zearo bete ebazan;
Jesus maitea bere gogoan
eukala beti bizi zan,
ta onan [=olan?] eitera lekaiame danak
berak ekarri zituzan.

9 Jantzi latz zar bat soinean eta
kate gogorra garrian [*sic*],
bere gorputza nekaltzen eban
nai gau nai egun erdian;
janari gitxi gorputzari ta
lo egin arri ganian,
orlan jarraitzen eutzan zelanbait
Jesuseri nekaldian.

10 Jesus maiteak laguntzen deutso
beren bizitza guztian,
eta berariz inoiz ez legez
batez be azken aldian;
ondo ikusi zan laguntasun au
arako egun batean,
narru baltzdunak³⁸¹ ilteko gogoz
agertu³⁸² iakozanean.

11 Gaiso egon arren, Oteundegira
doia ba Kalare Deuna,
Jesus maiteari gurtu ta gero
eskatzen laguntasuna;
eta bertatik Jesusengandik
artuten dau erantzuna:
ez bildurtzeko zergaitik Berak
danak zainduko zitula.

12 Narru baltzdunok asko igeska,
beste asko itsututa,
Lekaiame-etxeko ormatik bera
jausitzen dira amilka;

³⁸¹ *Bertso-jartzailearen oin-oharra*: “Sarracenos”.

³⁸² Eskuizkribuan ‘agartu’ irakurtzekoa dela dirudi.

erdi ilean an dabiz eurak
bata besteari aginka,
eta Kalare Jesus onari
eskar sutsuak opalka.

13 Ainbeste neke Jesusen alde
igarot(e)arren munduan,
zeruan dago orain Kalare
Jesus maitean onduan;
ene emakumak, nai badozue
egon bera lez zeruan,
portau zaiteze bizitza ontan
bera portau zan moduan.

14 Kalare Deuna guztiontzako,
batez baina emakumentzat,
bearreko da artu dagien
eredu ta espilutzat;
espilu ortan begitu izue, ba,
al dozuen guztian beintzat,
ondo bizirik gero Jesusek,
artu zaizian Beretzat.

Amen.

Arantzazuko Literatur Artxiboan bada bi orrialdeko eskuizkribua 14 bertsoarekin, “Asistar Kalare Deunari” titulua, eta “Domingo de Sagarduy. Presbítero en Ceberio (Vizcaya)” sinatuta. Andres Ozerin-Jauregi frantziskotarra herri hartan misioa ematen jardun zenean (1935) bertso horiek ezagutu zituen, eta *Arantzazu* aldizkariaren zuzendariari bidali zizkion argitaratzeko. “Muy apreciado P. Director de la revista “Aránzazu”: Le remito estos versos para que los publique en la Revista. El Sr. D. Domingo de Sagarduy es considerado como distinguido poeta, y la revista “Aránzazu” publicó algunas poesías suyas. Es un presbítero y coadjutor de esta parroquia de Ceberio (Vizcaya) donde termino la santa misión”. Besterik ezean, 1935eko data ipini diot.

“Asistar Francisco Deunari” gorazarrea argitaratua zuen Sagarduik *Arantzazu* aldizkarian 1928an. “Kalare deunaren abestiak” argitaratu zuen *Euzkadi* aldizkariak (XV, 1927, 4592. zenb., 4. or.); anonimoa da nonbait pieza, eta ez du, ustez, zer ikusirik Sagarduiren bertsoekin

**ATXURLARI TA NEKEZALE GUZTIENTZAT
DENPORA IGAROGARRIA (1831)**

Juan Ruiz de Larrínaga (biltzailea)

Eskuizkribua (5 orrialde, bina zutabetan idatzita)

AranLitArtx: BPR, 16-013

1 ZARRAK ETA GAZTIAK
atso nekatubak
subil onduan daukez
arturik lekubak.

Gaur Gabon Gabon dogu³⁸³
dirautze alkarri,
gesi baten³⁸⁴ ez gara
izango egarri.

2 Ze poz, ze atsegina
gaur gure etxian,
ia apalduteko
inguru³⁸⁵ gaitian.

Biar asko egin ta
mutilak lo gura,
urreratu gaitian
geure “isilura”³⁸⁶.

3 Artua ta esnia,
orijo azia,

³⁸³ “Zortziko” bezala daude idatzita bertsoak eskuizkribuan, nahiz eta errima ezberdineko bi koplak osatuta egon. Lerro-tartetxoaren bidez nolabait bereizi egin ditut bakoitzeko bi koplak.

³⁸⁴ Guesi (gesi) baten = berehala.

³⁸⁵ Eskuizkribuan ‘inguiru’ dago idatzita.

³⁸⁶ *Biltzaile-kopiatzailearen oharra*: “Isillu = mesa de cocina de las que tienen en nuestras aldeas”.

besigu erria, ta
murkua betia:
subil andi bategaz
suba alegria,
ez da ez gaur esarre
gureko jentia.

4 Bijar emongo deuskuz
amaxe guriak
geli saltza ederra
gaztaina erriak:
zezin urdaiagazko
lapiko betia,
sagardaoz daukogu
gainezka upia.

5 Aurten bai gabon onak
itxaroten doguz,
zerren “koltzak” ondotxu³⁸⁷
beterik daukaguz.
Artua, gaztainia,
intxaurra ugari,
ondamurik ez dogu
izango inori.

6 Ala esaten eben
Bizkaitar linguak,
baina amaitu dira
orduko kontuak:
Ez daukagu etxian
labore modurik
ta ganadubak bere
gosez erdi ilik.

7 Geure eskuban dago
ondo izatia,

³⁸⁷ *Biltzaile-kopiatzailearen oharra*: “Coltza = especie de camarote de los caseríos”.

tabernara dirurik
ez eruatia.

Zenbat diru kanpora
dabe eruaten,
garialako sarri
tabernan sartuten!

- 8 Errentak pagetako
gabiltz estu-estu,
urte bataz bestia
ezin da estaldu.

Tabernaria dogu
gutziz adiskide,
ura salduten deusku
ardauaren orde.

- 9 Orregaitino bere
itxi ezin dogu,
noz kontuban, gizona,
jausiko gara gu?

Maritxu tabernako
andra pinportiak³⁸⁸
eruan ez daiguzan
pezeta maitiak.

- 10 Urtian baino urtian
sisak andijago,
gure diru guztiak
“Errioja”-rako.

Baita bere darue
montainesek asko,
Bizkaian ganadurik
azten ez dalako.

- 11 Biar leuke onetan
Bizkaiko burubak

³⁸⁸ *Biltzaile-kopiatzailearen oharra*: “pimportia = presumida”.

au galerazoteko
egin agindubak.

Mendi tantai guztiak
ganaduz beterik,
ez dedila ekarri
bat bere kanpotik.

- 12 Baserri guztietan
bei buztarrikuak,
ta mendi urrintetan
basa idiskuak,

iminiko balira,
urte gitxi barru
geituko litzateke
naikua ganadu.

- 13 Baina zori gaiztuan,
oraingo urtetan
aizkoria³⁸⁹ asi da
basuak trisketan.

Mastijak biar dira
bazter guztietan,
ganadu-jatekorik
ez dago etxetan.

- 14 Olaak biarko dira
euki zarraturik,
bada ez da egingo
Bizkaian egurrik.

Burdinarik ez bada
ez dator dirurik,
ta geldituko gara
ondo mutildurik.³⁹⁰

- 15 Alkondaratxu zar bi
aldian arturik,

³⁸⁹ Eskuizkribuan: ‘askoria’.

³⁹⁰ *Biltzaile-kopiatzailearen oharra*: “mutilduric = pelados”.

urtero biarko dogu
kanpora Bizkaitik,
ogija irabazten
al dogun lekura,
gailegu montainesak
dabiltzan modura.

- 16 Ai Bizkaitar maitiak
igitu gaitian,
alako naibagiak
eldu ez ditian.

Atxurra ta laija
ugartu bagarik
atera ondasunak
lurraren barrutik.

- 17 Basuak ondo jantzi
gaztainaz ta aretxez,
kortak berotuteko
iraz ta orbelez;

atera gero satza
solora ugari,
koltzia zemendijan
ondo bete dedin.

- 18 Tabernara osteria
betiko amaitu,
zezina ta urdaija
etxian gizendu.

Amak egin daijala
goruba ugari,
aitak eta semiak
atxurren gogoti.

- 19 Uritarrak badabilz,
artu-emonetan,
atxurlari garbijak,
ez sartu orretan:

zeuben etxe aldeko
lanak egin ondo,
olan biziko zare [sic]
gaur baino obeto.

- 20 Jaiegun santubetan
ez egin biarrik,
atzereteko [sic, atsedeteko] ditu
Jaunak iminirik.

Go(i)x eta arratsalde
juan elexara,
animako ondasunak
an bilatutera.

- 21 Bakia auzuakaz
etxian bakia,
au da bai Aingeruben
gisan bizitia.

Oparik Jainkuari
munduko nekiak,
gero izango doguz
atsegin betiak.

Gabon-kanta da hemengo hau. Juan Ruiz de Larrinaga fraide eta historia-lari gernikarrak jaso zuen bertso sorta. Honela dio bere eskuizkribuaren oinean: “Del cuadernillo “Gaboneco Cantac... 1831 garren urteraco. Bilbaon”, existente en la Biblioteca “Sagarminaga” de la Excma. Diputación de Bilbao. Signatura V.F. 713”. Garai hartan Bilboko San Frantzisko komentuko fraideek ohitura-edo zuten, gabon-kantak argitaratu eta zabaltzearena, seguruenik bertako musikariren baten ekimenez. Baina badirudi Abandoko kaletarrentzat baino gehiago –Abandon baitzegoen San Frantzisko komentu handia bere elizarekin–, Bizkaiko baserritarrentzat ateratzen zituztela horrelako Gabon-kantak, hemengo honen tituluak berehala adierazten duenez eta bertsoen gaiek erakusten dutenez.

“ILLUMINARE”

Joakin Aldabe (1893-1971)

Orri daktilografiatua, zutabe bakarra (u. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-014 (1)

- 1 “DOMUND” IGANDE GAURKO ONETAN
arren, egin, gure Jauna,
ongi guk danok ikus dezagun
maitez egin biar deguna.
Arratsa uxatu eta lenbailen
betor guguna eguna.
- 2 Zu zera, Jauna, gure argia;
Zu zera gure laguna.
Zu zera agortzen ez dan iturri,
guk biar degun osasuna.
Zugan egitan ikusten degu
bakarra dan ontasuna.
- 3 Guk gure aldetik ez degu arkitzen
ilun-iluna besterik;
otza, nagiya ta lo-zorrua,
beste on dan alderdirik.
Oben askoren leizan sartuta,
ez degu ikusten biderik.
- 4 Gu bai gaudela zoritxar aundiz
zure erruki premiyan:
betiko eriotza, galtzeko arriskun
amildutzeko larriyan!
Arkitu al dezu guban argirik,
argi zeranak, agiyan?
- 5 Argi-egintzak egin ditzagun
“Domund” igande onetan,

limosna ugari, biyotz zabalak
eramanaz eskuetan.
Otoitz-sugarak sar ditzela [sic]
indar aundiz zeruetan.

- 6 Azkenik, Jauna, argi egiozu [sic]
itxumenen daudenari.
Misiyo-aldetan arrats beltz-beltzen
ikusten ez dutenari.
Pake-bidia opa zaiguzu,
arren, guri guztiyori.

Sinatuta: Joaquín Aldabe –Joakin Aldabe Joanikorena (Bera, 1893 – Orio, 1971)–. “Moko-zorrotz” ezizena ere erabili ohi zuen bere idatzietan. Beran jaio zen eta Orion hil. Bertsoen datari buruz ez dut inolako seinalerik aurkitu.

Hainbat aldizkaritan argitaratu zituen bere idazlanak. Arantzazuko artxi-boan hau bezalako beste hiru bertso sorta ere badaude, autore berberarenak, honen jarraian doazenak. Zertarako bidaltzen ote zituen? *Arantzazu* aldizkarirako? Horrek ez zituen argitaratu.

AUPA ESTROPAK! (1956)

Joakin Aldabe

Paper daktilografiatua (zutabe bakarrean; a.-i. g; u. g.)
AranLitArtx: BPR, 16-014 (2)
(Ik. *El Bidasoa*, XII, 1956, 577. zenb., 2. or.)

- 1 BADIJUA UDA AURRERA
egualdi onarekin.
Laxter uda-azkena
egoaiziakin.
Garairik³⁹¹ goxuen
nai badezu jakin.
Nunai emaitz mardula
gaztain-sagarrakin,
etxeratzeko gero
gogo guztiyakin.
- 2 Uda-azken sarreran,
agorra urbiltzian,
pixten du estropak sua
garai on-onian.³⁹²
Jende guztiya asten da
mar-mar armonian.
Auzo, kale, ziudade,
ta erri bakoitzian,
ez da beste konturik
danon ezpainian.
- 3 Bainan... lengo estropak,
nolaz galdu dira?
Kopeta altxa ezin dute
indarrez argira.
Jetxita daude bera

³⁹¹ Jatorrizkoan 'garaiyk' dago idatzita.

³⁹² Jatorrizkoan horrela dago. *Karmel*-ek: "garai on-ontan"... Inprimaketa-okerra!

baliyoz erdira.
Erdi ilian daude,
ta laxter... obira.
Zenbateraino poza
lenguak balira!

- 4 Arrantzale indartsuk
urrun atunetan,
Ez dituzte ibiltzen
eskuk arraunetan.
Trebetasuna galdu
dute gerriyetan.
Kelmek [sic, kemen] izpirik gabe
beren arimetan.
Estropak era ontan...
ditugu azkenetan.

- 5 Estropak biar du aurretik
bere prestaera.
Zaildu esku-gerriyak
ta ekarri onera.
Nolanai junez gero,
dezute galera.
Ez, arren, jun nolanai,
gaztek, jokatzera,
ez bada ustez betiak³⁹³
Bandera ekartzera.

Aurrenik *El Bidasoa* aldizkariak argitaratu zituen nonbait bertso hauek. Urte berean argitaratu zituen *Euzko-Gogoa* aldizkariak (1956, orrila-gararrila, 13. or.). 1956kotzat eman ditut, beraz. Uste izatekoa da Arantzazukoarekin batera egindako kopiaren bat baliatu zutela. Gero *Karmel* aldizkariak ere argitaratu zituen, baina urterik eman gabe (1960, 5. zenb., 137 or.). 1980an *Iru beratarren euskal bertsoak* liburuan jaso zuten; azkenik, Antonio Zabalak *Estropadak bertsoetan* liburukian argitaratu zituen ([Auspoa lib. 281], Oiarzun: Sendoa arg., 2003, 357. or.), aipaturiko liburutik zuzenean hartuta. Ez omen zekien horien urtea.

³⁹³ Gure jatorrizkoan: ‘betiak’; *Auspoa*-n: ‘beterik’.

KRISTO ERREGE (1956)

Joakin Aldabe

Paper daktilografiatua (u. g., a.-i. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-014 (3)

(Ik. *El Bidasoa*, XII. urtea, 1956, 585. zenb., 10. or.)

- 1 GAURKO EGUNEZ KRISTAU ERRIYAK
besok gora altxaturik,
txalotzen degu Kristo Errege
Nagusi, Jaun aitorturik.
Urtero-urtero igande ontan
eleiz barrun elkaturik,
itzez bederik esaten degu:
“Ez degu beste Jaberik”.
- 2 Oso erraza, errazegiya
sinismena azaltzia,
itzez bakarrik, ta au da gauza
eskasa, utsa, merkia.
Kristau bizitza ez da biguna;
berekin dauka nekia,
ta bete biarran arkitzen gera
osorik Jaunen [*sic*] legia.
- 3 Nolako orruak entzuten diran
ia bazter guztietan!
Nolako erruak gailendu diran
ia erri geiyenetan!
Lapur, birauba ta ordikeriyak
uri txiki ta aundiyetan.
Zu gure Jabe, Nagusi ona,
jartzen zaituzte aserretan.
- 4 Bainan badira beste akatsak
egiz Zu naigabetzeko.

Kristau askoren epeltasuna
ekintzara mugitzeko.
Biatz bakarra ez dute emango
Eleiz Ama laguntzeko.
Alderdi ederra dauka bera onek
gora burua altxatzeko!

5 Ortxen daukagu ixildu gabe
deika ta deika danori,
jartzeko eskua ta laguntzeko
ainbat on diran obrari.
Erri bakoitzak gainezka dauzka:
ondo begira berari.
Gaurtik asi ta indarrez danok,
ekin gogotik lanari.

6 Mundu galdua ez da jeikiko
otoitz indar bakarrakin.
Beste bultzaden biarra dauka:
gure lana onarekin.
Gauza guztiyak altxa Zugana³⁹⁴
zure on dan laguntzakin.
Zure Erreinua zabaltziagatik³⁹⁵
egin dezagun alegin.

Orrialde bakarra, zutabe bakarrean daktilografiatua, Arantzazuko artxi-
boan: “Kristo Errege” tituluarekin. Aurreko bi sorten estilo berean dago ida-
tzia, ikusi orduko esateko moduan, Joakin Aldabereña behar duela izan.

El Bidasoa aldizkarian argi eta garbi dago sinatuta: “Joaquín Aldave”. In-
terneteko *Armiarma* atariak Juan Basurko ematen du bertso-jartzailatzat bere
fitxa bibliografikoan, baina tituluaren azpian “Aldave, Joaquín” ([http://urki-
za.armiarma.com/cgi-bin/urkiza/EBMODBER.pl?Bertso=10447](http://urkiza.armiarma.com/cgi-bin/urkiza/EBMODBER.pl?Bertso=10447)).

Joakin Aldabek 1972ko Xenpelar Sarian hartu zuen parte, Oriori eskainitako
bertsoekin (ik. *Xenpelar Saria* [Auspoa 111], Tolosa: Colección Auspoa, 1972).

³⁹⁴ *El Bidasoa* aldizkarian: “Zugana altxa”.

³⁹⁵ *El Bidasoa* aldizkarian: ‘zabaltziarren’.

[ZEINTZU DIRA, ERRIA] (1957)

Joakin Aldabe

Paper daktilografiatua (u. g., a.-i. g.)

AranLitArtx: BPR, 16-014 (4)

(Ik. *El Bidasoa*, XIII. urtea, 1957, 604. zenb., 5. or.)

*Nere erriyak ondratzen nau azaletik, bai-
nan bere biyotza dago urruti Nigandik.*³⁹⁶

- 1 ZEINTZU DIRA, ERRIYA,
ondratzen nautenak?
Nortzu dira, gizona,
Nerekin³⁹⁷ daudenak?
Urruti ikusten ditut
Nigandik geiyenak.
Urrutitxo jun zaizkit
maite nituanak.
- 2 Zer dala-ta orrela
Nigandik jutia?
Au bai dala egitan
oso itxutzia! [*sic*]
Bide, Egi, Bizitza
naizena uztia.
Gezurrezko jaungoikuak
egitzat artzia.
- 3 Oinaztuta ni³⁹⁸ nago
nere erriakin,
erraz juaten dalako

³⁹⁶ *El Bidasoa* aldizkarian goiburua aldatu eta beste hau idatzi zuen, Bibliatik hartua hau ere: “Urratu ditzazute [*sic*] zuen biotzak, eta ez zuen soinekuak (Joel igarl.)”.

³⁹⁷ Arantzazuko testu daktilografiatuan: “Neregik daudenak”.

³⁹⁸ Arantzazuko testu daktilografiatuan: “Oñaztuta ta nago”.

nornai galduakin.
Goizetik argi Neri
otoitz beruakin.
Lardaskatu iluntzian
Satanas berakin.

- 4 Egun jakin batzuetan
Ama Birjinari
kalez kale kantari
Ama on-onari,
Arantzazu ta Itziar,
Guadalupekuari.
Gero laxter naspilan,³⁹⁹
zeinen nardagarri!
- 5 Karmengo eskuplariyua
lepotik zintzilik,
sinismena dezula
agertziagatik;
gero zinema txarrak
sarri ikusirik,
garbi esaten dezu:
“Ez zait ajolarik”.
- 6 Gizon ta andrek, nola ez?
Korpus egunian
agur asko ta kanta
eliz ta kalia.
Gordetzen duteneko
Jauna aldarian,
aztu zaizkigu danak.
Lasaitu gaitian!
- 7 Ejerziziyo egunez
danok eleizara,
“Atoz, pekatariya”
gogoz kantatzera.

³⁹⁹ *El Bidasoa*-n: ‘naspillian’; neurriagatik?

Ankak atera orduko
joera lenera.
Nora zuazte ordian?
“Nai degun lekura”.

- 8 Eleiz Ama ojuka
bere aldetikan,
arren ez egiteko
orrelakorikan.
Entzuten degu, bainan
gogo gaberikan.
Eta ortik aurrera
dago ixilikan.
- 9 Nun daude gizon ta andre,
mutil gazte, neskatx
egiz Jaungoiko-zale?
Arkitzen ez da erraz.
Aurpegiya emateko
ez gerade kapaz.
Nolabaitekok gera,
maltzur, nagi, narratz.
- 10 Igarle ona bazera,
jo zazu turuta,
ta ia esnatzen dezun,
Jainkuak lagunduta,
ilda dagon erriya,
ustel zaurituta.⁴⁰⁰
Zoritxarrez bestela,
or dezu galduta.⁴⁰¹
- 11 “Ez dirate –diozu–
ematen atsegin
ezpain otoitza utsak:
nai ditut obrakin.

⁴⁰⁰ *El Bidasoa*-n aldatuta: “epelez ustelduta”.

⁴⁰¹ *El Bidasoa*-n aldatuta: “¡betiko dezu galduta!”.

Nere lege-indarra
barrun sartu dedin,
biar ditugu obrak
ta alegina egin.”⁴⁰²

- 12 Gogoz serbitzen ez dun
edozei erriya,
erortzeko pikian
dago, bai, jarriya.
Sinismena galtzia,
auxen da arriya! [*sic*, larria?]
Iriki, arren, erriak,
ondo belarriya!

Arantzazuko artxiboko orriak ez dakar autore-izenik, baina bai *El Bidasoa* aldizkariak. Bestalde, Arantzazuko orri daktilogafiatua Aldaberen aurreko hiruren estilo berekoa da.

⁴⁰² Azken puntua aldatuta *El Bidasoa*-n: “nai ditut biyotz garbik / lana goguakiñ”.

DE LA SALLE JOAN BAUTISTARI KANTA (1952)

Kanta-sortzaile ezezaguna

Paper daktilografiatua
AranLitArtx: BPR, 16-015

DE LA SALLE, GURE AITA,
MAISU JAUN NAGUSIA...

Guziak:

- 1 Gora zu, San Juan Bautista,
Elizaren eguzkia.
- 2 Jesu Kristo zan zuretzat
Jaungoikoa ta Guzia...
- 3 Ikastolan ondu dezu
lur guziko Gaztedia...⁴⁰³
- 4 Bizi bedi gure baitan
gure Aita Jaun aundia...
- 5 Gure aide, De la Salle,⁴⁰⁴
oroi zazu zure Erria...
- 6 Agur Aita agurgarria,
zure erriko poz bizia...
- 7 Zuk zenion: Jesus dala
biotzeko Janaria,
ogi bizi, ardo bizi,
goizeko Mana ta Ostia.
Ori da gure baitan

⁴⁰³ *Autorearen azalpena:* ‘gazte-di-a’.

⁴⁰⁴ *Autorearen azalpena:* “salle: sala: pastaje”.

eguneroko ikastia...⁴⁰⁵
Gora zu, San Juan Bautista,
Elizaren Eguzkia.

Viva, viva Jesus Sacramentado;
Gora, gora Jesus gure Ostia.

Viva, viva y de todos sea amado
Gora, gora, gure Jaun eta Guztiya!!!!

1952, ilbeltzako 28garrenean

Bertso sorta baino gehiago taldean abesteko koplak dira hemengo hauek, doinu eta guzti. Bertso sorten artean aurkituta, hemen eman nahi izan ditut.

Tituluaren azpian eskuz idatzita: “Doinua: *San Jose Lao...*”

⁴⁰⁵ *Autorearen azalpena*: “ikasi-di-a (catecismo)”.